

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

VI МЕЖДУНАРОДНАЯ
ΚΟΝΦΕΡΕΝΚΙΑ
ΠΟ ΕΛΛΙΝΙΣΤΙΚΕ
ΠΑΜΑΤΙ Ι.Ι. ΚΟΒΑΛΕΒΟΪ

Τεζιςυ ι ματεριαλυ κονφερενκii

ΣΤ' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο
Ελληνικών Σπουδών
στη μνήμη της Ι. Κοβαλέβα

Περιλήψεις ανακοινώσεων

Μοσκβα, 20–23 απριλυ 2021 γοδα

Μόσχα, 20–23 Απριλίου 2021

ISBN 978-5-19-011615-1

9 785190 116151

МОСКОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ М.В. ЛОМОНОСОВА
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВИЗАНТИЙСКОЙ И НОВОГРЕЧЕСКОЙ ФИЛОЛОГИИ
АССОЦИАЦИЯ НЕОЭЛЛИНИСТОВ (РОССИЯ)

ΚΡΑΤΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΛΟΜΟΝΟΣΟΦ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΡΩΣΙΑ)

Международная конференция

**VI ΜΕΘΔΥΝΑΡΟΔΝΑ ΤΟΝΦΕΡΕΝΤΙΑ
ΠΟ ΕΛΛΙΝΙΣΤΙΚΕ
ΠΑΜΥΑΤΙ Ι.Ι. ΚΟΒΑΛΕΒΟΪ**

**ΣΤ' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο
Ελληνικών Σπουδών
στη μνήμη της Ι. Κοβαλέβα**

Тезисы и материалы конференции
Περίληψεις ανακοινώσεων

Москва, 20–23 апреля 2021 года
Μόσχα, 20–23 Απριλίου 2021

Издательство Московского университета
2021

УДК 082
ББК 94.31
М43

Издание сборника осуществляется за счет гранта Министерства образования, культуры, спорта и молодежи Республики Кипр
Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την οικονομική ενίσχυση του Υπουργείου Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας της Κυπριακής Δημοκρατίας

М43 VI Международная научная конференция по эллинистике памяти И. И. Ковалевой : тезисы и материалы конференции (Москва, 20–23 апреля 2021 года). — Москва : Издательство Московского университета, 2021. — 280 с.

ISBN 978-5-19-011615-1

В сборник вошли тезисы докладов, представленных на филологическом факультете МГУ имени М. В. Ломоносова 20–23 апреля 2021 г. в рамках VI Международной научной конференции по эллинистике памяти И. И. Ковалевой. Тематика докладов охватывает весь спектр вопросов по античной, средневековой и современной эллинистике и затрагивает проблемы изучения греческой литературы, языка, фольклора, истории и искусства на всем протяжении существования греческого мира.

УДК 082
ББК 94.31

ISBN 978-5-19-011615-1

© Коллектив авторов, 2021
© Филологический факультет МГУ
имени М. В. Ломоносова, 2021

Научное издание

VI Международная научная конференция по эллинистике памяти И. И. Ковалевой

**Тезисы и материалы конференции
Москва, 20–23 апреля 2021 года**

Публикуется в авторской редакции

Оригинал-макет подготовлен на филологическом факультете МГУ
имени М. В. Ломоносова

Подписано в печать 19.04.2021. Формат 60x90/16. Усл. печ. л. 17,5.
Изд. № 11726. Заказ №

**ИЗДАТЕЛЬСТВО
МОСКОВСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

119991, Москва, ГСП-1, Ленинские горы, д. 1, стр. 15
(ул. Академика Хохлова, 11).

Тел.: (495) 939-32-91; e-mail: secretary@msupress.com
<http://msupress.com>

Отдел реализации.

Тел.: (495) 939-33-23; e-mail: zakaz@msupress.com

Отпечатано в типографии ООО «Паблит». 127282, Москва, ул. Полярная, д. 31В, стр. 1.

LOMONOSOV MOSCOW STATE UNIVERSITY
FACULTY OF PHILOLOGY
DEPARTMENT OF BYZANTINE
AND MODERN GREEK PHILOLOGY
SOCIETY OF MODERN GREEK STUDIES (RUSSIA)

6th International Scientific Conference on Hellenic Studies in memory of I. Kovaleva

Conference Proceedings
Moscow, April 20–23, 2021

The volume contains the abstracts of papers presented at 6th International Scientific Conference on Hellenic Studies in memory of I. Kovaleva at the Lomonosov Moscow State University, Faculty of Philology, April 20–23, 2021. The papers cover a wide range of topics related to classical, medieval and modern Greek studies and address issues of the Greek literature, language, folklore, history and art throughout the whole history of the Greek world.

Keywords: Greek language, Greek literature, Russian-Greek Relations, Byzantium, Greece

Ключевые слова: греческий язык, греческая литература, русско-греческие связи, Византия, Греция

Содержание

<i>С. В. Алпатов</i>	
«Great Pan is Dead» (ATU 113A): античный сюжет в европейском фольклорном контексте.....	12
<i>М. В. Бибииков</i>	
Русь в «Афониаде» Иакова Неаскитиота.....	17
<i>О. Б. Боброва</i>	
Зооморфные метафоры новогреческого языка. Опыт системного семантического анализа.....	23
<i>Т. С. Борисова</i>	
Мелетий Сириг и «греческий взгляд» на киевских святых.....	29
<i>Э. М. Гукасова, М. М. Гукасова</i>	
Мифологические мотивы в художественном произведении Х. Циркинидиса «Красная река».....	35
<i>К. А. Климова</i>	
<i>Δράκων, δράκος, drakos, дракус</i> : балканский мифологический персонаж в исторической и этногеографической перспективе.....	41
<i>О. В. Осипова</i>	
Диодор Сицилийский о риторике.....	47
<i>П. А. Рылик</i>	
Сочинение Пансия Лигарида «О суде над патриархом Никоном»: проблемы перевода.....	54
<i>Т. И. Самойленко</i>	
Воцарение Эротокритоса как сюжетная линия.....	62
<i>А. А. Соловьева</i>	
О природе фазисных модификаций простых предложений новогреческого языка.....	68
<i>А. А. Торопова</i>	
Повестка новостных СМИ Греции и некоторых научных журналов в период пандемии коронавируса.....	75
<i>И. В. Тресорукова</i>	
Редупликация как лингвистическое явление: особенности формирования конструкций на материале греческого языка.....	81

<i>3. Α. Φαραμαζян</i>	
Репрезентация концепта «СПРАВЕДЛИВОСТЬ» в паремиологии новогреческого языка.....	86
<i>Я. Β. Яхонтова</i>	
Λεξικα и символика греческих майских календарных обрядов.....	93
<i>F. Christakoudy-Konstantinidou</i>	
Semiotic aspects of the concept ‘Port’ in Greek interwar poetry.....	99
<i>I. Kolokouris</i>	
Rodokanakis — Kazantzakis / Parren — Psychia: reflections of antiquity in Modern Greek aestheticism: women’s and men’s perspective.....	104
<i>A. Αλεξοπούλου</i>	
Η ποιητική του βλέμματος στα έργα των Ντοστογιέφσκι, Μπλανσό και Τερζάκη: από τη διωκτική εμβέλεια του βλέμματος στο κενό νοήματος.....	110
<i>M. Βακάλου</i>	
Το κρητικό θέατρο στην εποχή της Αναγέννησης. Προσέγγιση των γυ- ναικειών μορφών στη Χορτατσική δραματουργία: τραγωδία, κωμωδία, ποιμενικό δράμα.....	117
<i>M.Γ. Βαρβούνης, Ν. Μαχά-Μπιζούμη</i>	
Η λαογραφική προσέγγιση των νεότερων και σύγχρονων εκφράσεων των εκκλησιαστικών λαϊκών τεχνών στην Ελλάδα.....	123
<i>K. Δανόπουλος</i>	
Η πηγές του μυθιστορήματος <i>Το ρολόι της σκιάς</i> (2004) του Θωμά Σκάσση.....	132
<i>B. Θεοδοσάτου</i>	
Οι διακειμενικές σχέσεις της <i>Πάπισσας Ιωάννας</i> και του <i>Άσματος Ασμάτων</i>	138
<i>M. Καλιαμπού</i>	
Λαογραφία και διδασκαλία ξένων γλωσσών. Η προφορική λογοτεχνία ως εναλλακτικό μέσο για την εκμάθηση νέων ελληνικών.....	144
<i>Γ. Καλογήρου, M. Caracausi</i>	
Η παιδική ηλικία και το τραύμα του πολέμου στην ποίηση και τα δηγήματα του Νικηφόρου Βρεττάκου.....	149

<i>Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή, Θ. Κούκος</i>	
Μεις χουρατεύουμε θρακιώτκα και στου...Ιντερνέτ!.....	154
<i>W. Cui</i>	
Οι λέξεις / φράσεις με πολιτισμικό φορτίο: μια παρατήρηση στο μάθημα μετάφρασης.....	160
<i>A.M. Λάκκα</i>	
«Πού 'νι του Μισκιάθκου του παλιό»: Η Κοζανίτικη λογοτεχνία και το ιδιωματικό θέατρο, μία επισκόπηση.....	166
<i>E. Λαυράνου</i>	
Η έννοια της μίμησης στον Πλάτωνα και τον Γεώργιο Βιζυηνό. Συγκλίσεις και αποκλίσεις.....	172
<i>N. Μαθιουδάκης</i>	
Ο Καζαντζάκης και τα παραμύθια από τις «Χίλιες και μία νύχτες»: δύο ανέκδοτα χειρόγραφα κείμενα.....	177
<i>Δ. Μαρούλης</i>	
Κ.Π. Καβάφης: η ειρωνική ανορθογραφία ενός 'ω'.....	183
<i>P. Mutavdžić, S. Mandić</i>	
«Τον άρτον ημών τον επιούσιον...»: <i>ψωμί / хлеб</i> στις ιδιωματικές εκφρά- σεις στη Νεοελληνική και τη Σερβική.....	189
<i>Γ. Ντεμίρη</i>	
Η αφήγηση ως θεραπευτική διαδικασία: η περίπτωση της Μ. Καραπάνου.....	197
<i>Μ. Παπαρούση</i>	
Προσεγγίζοντας τη γυναικεία φωνή στο διήγημα της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου, «Ο κύριος 'Χρυσωρυχείον'».....	203
<i>Β. Πάτσιου, Β. Οικονομοπούλου</i>	
Το μυθιστόρημα <i>Αστροφεγγιά</i> του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου: αισθητικά και ιδεολογικά ζητήματα.....	208
<i>Α. Πούλιος, Α. Ηλιάδης, Μ. Σειραγάκης</i>	
Το Σατιρικό Τραγούδι στο Ελληνικό Θέατρο του 20 ^{ου} αιώνα: Όψεις Πολιτικής και Κοινωνικής Κριτικής — Ζητήματα Ταυτοτήτων — Υφολογία.....	213

<i>B. Ρούσσου</i>	
Η Ρωσία ως άγγελος της ιστορίας και ως λογοτεχνική μήτρα στο έργο του Σταμάτη Πολενάκη.....	221
<i>A. Σκαμάγκα, Θ. Καραγκιοζόπουλος</i>	
Το δίπολο ταυτότητας κι ετερότητας στα μυθιστορήματα <i>Η μεγάλη χίμαιρα</i> του Καραγάτση και <i>Ο Χριστός ξανασταυρώνεται</i> του Καζαντζάκη.....	227
<i>Π. Στράτη</i>	
Ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης και τα μαγνάδια της μεταμυθικής Σαπφώς.....	233
<i>Κ.Δ. Σχοινά, Στ. Ζάκκα</i>	
Η Μέλπω Αξιώτη και η ατελής αυτοβιογραφική της.....	243
<i>Δ. Τζελέπης</i>	
Ιστορικά πορτρέτα στη ρωμαϊκή ιστορία («Τὰ Ῥωμαϊκὰ») του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του «ἐξ Ἀπορρήτων» (1641–1709).....	250
<i>N. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Β. Καντζέλη</i>	
Η σύνδεση του (σκόπιμου) γλωσσικού λάθους με την αντι-εξουσιαστική διάθεση και τη διεκδίκηση λιγότερο καταπιεστικών κειμένων.....	255
<i>Γ. Τσομής</i>	
Η πολιτική λειδορία στην Αρχαϊκή Λυρική Ποίηση: Η περίπτωση του Αλκαίου.....	262
<i>J. Hu</i>	
Η συγκριτική ανάλυση του αυτοπαθούς φαινομένου στην ελληνική και την κινέζικη γλώσσα.....	269
<i>M.A. Χουλιάρα</i>	
«Καυχώμαι πως σε έχω φίλον»... Η σχέση του Ευγένιου Βούλγαρη με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο-Φιραρή κατά τη διαμονή τους στη Ρωσία.....	274

CONTENTS

<i>S.V. Alpatov</i>	
“Great Pan is dead” (ATU 113A): an ancient anecdote in the context of European folk traditions.....	15
<i>M.V. Bibikov</i>	
“The Notice about Pious Russia” in Post-Byzantine manuscript tradition of Athos.....	21
<i>O.B. Bobrova</i>	
Zoomorphic metaphors of Modern Greek: a systematic semantic analysis.....	27
<i>T.S. Borisova</i>	
Meletios Syrigos and the “Greek View” on the Kyivan Saints.....	33
<i>E.M. Gukasova, M.M. Gukasova</i>	
Mythological motives in the artistic work by H. Tsirkinidis “Red river”.....	39
<i>K. Klimova</i>	
<i>Δράκων, δράκος, drakos, δρακυς</i> : a Balkan mythological character in historical and ethnogeographic perspective.....	45
<i>O.V. Osipova</i>	
Diodorus Siculus on Rhetoric.....	52
<i>P. Rylik</i>	
Paisius Ligarides’ History «About the Condemnation of the patriarch Nikon»: translation issues.....	59
<i>T.I. Samoilenko</i>	
Erotokritos’ accession to the Athenian throne as a storyline.....	67
<i>A.A. Soloveva</i>	
On the nature of phasic modifications of simple sentences in the Modern Greek language.....	73
<i>A. Toropova</i>	
Agenda of Greek news media and some scientific journals during the coronavirus pandemic.....	80
<i>I.V. Tresorukova</i>	
Reduplication as a linguistic phenomenon: on the basis of Modern Greek language.....	85
<i>Z.A. Faramazyan</i>	
Representation of the concept “JUSTICE” in the paremiology of the Modern Greek language.....	91
<i>Ya.B. Yakhontova</i>	
Vocabulary and symbolism of the Greek May calendar rites.....	97

<i>Φ. Χριστακούδη-Κωνσταντινίδου</i>	
Σημειωτικές πτυχές της έννοιας «Λιμάνι» στην ελληνική μεσοπολεμική ποίηση.....	102
<i>Η. Κολοκούρης</i>	
Ροδοκανάκης – Καζαντζάκης / Παρρέν – Ψύχα: Αντανακλάσεις της αρχαιότητας στο νεοελληνικό αισθητισμό: η οπτική γωνία των ανδρών και των γυναικών....	108
<i>Α. Alexopoulou</i>	
The poetics of the glance in the novels of F. Dostoyevsky, M. Blanchot, A. Terzakis: from its persecutive rance to the void of meaning.....	115
<i>Μ. Vakalou</i>	
The Cretan Theatre at the Renaissance era. Approach of the women figures at the dramaturgy of Chortatsis: tragedy, comedy, pastoral drama.....	121
<i>M.G. Varvounis, N. Macha-Bizoumi</i>	
A folklore approach of modern and contemporary expressions of the ecclesiastical popular arts in Greece.....	128
<i>С. Danopoulos</i>	
The historical sources of Thomas Skassis’ novel “To Roloi tis Skias” (2004)....	136
<i>V. Theodosatou</i>	
Intertextual relations between “Pope Joan” (Papissa Joanna) and “Song of Songs” (Asma Asmaton).....	142
<i>Μ. Kaliambou</i>	
Folklore and teaching of foreign languages. Oral literature as an alternative tool for learning modern Greek.....	147
<i>G. Kalogirou, M. Caracausi</i>	
Childhood and the trauma of war in Nikiforos Vrettakos’ short stories and poems.....	152
<i>P. Kambaki-Vougioukli, Th. Koukos</i>	
We chat tthrakiotka (thracian)...even on the internet!.....	158
<i>W. Cui</i>	
Culturally-loaded words / phrases: an observation in the translation lessons....	164
<i>A.M. Lakka</i>	
“Pú ni tu Miskiáthku tu paliò”: a presentation of Kozani’s literary and theatrical canon in Kozani Greek.....	170
<i>E. Lavranou</i>	
Mimesis in Plato and G. Viziynos: convergences and divergences.....	176

<i>N. Mathioudakis</i>	
Kazantzakis and the tales of the book of “One Thousand and One Nights”: two unpublished manuscripts.....	181
<i>D. Maroulis</i>	
C.P. Cavafy: The ironic misspelling of an ‘ο’ (omega).....	187
<i>P. Mutavdžić, S. Mandić</i>	
«Τον άρτον ημών τον επιούσιον...»: ψωμί / хлеб in idiomatic expressions in the Greek and Serbian.....	194
<i>G. Ntemiri</i>	
Narrative as a therapeutic process: the case of M. Karapanou.....	201
<i>M. Paparousi</i>	
An approach of the female voice in A. Papadopoulou’s short story “Mr Goldmine”.....	207
<i>V. Patsiou, V. Oikonomopoulou</i>	
<i>Astrofegia (Starry night)</i> : A novel by I.M. Panagiotopoulos. Aesthetic and ideological issues.....	212
<i>A. Poullos, A. Iliadis, M. Seiragakis</i>	
Satirical song in the Greek theater of the 20th century: aspects of political and social criticism — identity issues — stylistics.....	219
<i>B. Roussou</i>	
Russia in the role of the angel of history and the mold of literature in Stamatis Polenakis’ work.....	225
<i>A. Skamagka, Th. Karagkiozopoulos</i>	
The dipole of identity and otherness in the novels <i>The great chimera</i> by Karagatsis and <i>Christ recrucified</i> by Kazantzakis.....	232
<i>P. Strati</i>	
Kyriakos Charalambides and the veils of metamythical Sappho.....	240
<i>K.D. Schoina, St. Zakka</i>	
Melpo Axioti’s incomplete autobiography.....	249
<i>D. Tzelepis</i>	
Portraits of historical characters in the work «Τὰ Ῥωμαϊκά» (= Roman History) by Alexander Mavrocordatos the “Exaporit” (1641–1709).....	253
<i>N. Tsitsanoudis-Mallidis, V. Kantzeli</i>	
The connection of the (intentional) linguistic error with anti-authoritarian disposition and claim less oppressive texts.....	260
<i>G. Tsomis</i>	
The political invective in the Early Greek lyric: the case of Alcaeus.....	267

J. Hu

The comparative analysis of the reflexive phenomenon in Greek and Chinese..273

M.A. Chouliara

“I am proud of having you as a friend...” Evgenios Voulgaris’ relation
to Alexandros Mavrokordatos-Firaris during their stay in Russia.....278

«GREAT PAN IS DEAD» (ATU 113A): АНТИЧНЫЙ СЮЖЕТ В ЕВРОПЕЙСКОМ ФОЛЬКЛОРНОМ КОНТЕКСТЕ

С. В. Алпатов

*МГУ имени М. В. Ломоносова, Москва, Россия
alpserg@gmail.com*

Зафиксированный Плутархом сюжет о смерти Великого Пана не имеет иных аутентичных фиксаций в Средиземноморье и на Балканах, однако хорошо известен литературным и фольклорным традициям Северной Европы. Привлечение пословичных параллелей с ключевым мотивом смерти «старого» / «старшего» мифологического персонажа, родственника и подателя благ, позволяет пересмотреть существующие в науке взгляды на генезис и пути эволюции рассматриваемого сюжета.

Ключевые слова: античный сюжет, эволюция, ареалы распространения, пословичные параллели

Исследование выполнено при поддержке Междисциплинарной научно-образовательной школы Московского университета «Сохранение мирового культурно-исторического наследия».

1. Введение

Воспроизведенный Плутархом в главе 17 трактата «Об упадке оракулов», анекдот о смерти Великого Пана неоднократно привлекал внимание фольклористов, мифологов, историков литературы. К началу XXI вв. собран значительный корпус рукописных и устных вариантов сюжета, накоплен солидный фонд аналитических разборов нарративной структуры и интерпретаций вопроса о происхождении и путях эволюции текстов данного сюжетного типа [Hansen 2002: 131–136]. Следует отметить,

что тенденция штудий XIX–XX вв. к обоснованию единственной (мифоритуальной, риторико-аллегорической либо рационально-психологической) гипотезы генезиса и семантики исследуемого сюжета нуждается в серьезном пересмотре.

2. Проблема и задачи

Особым предметом научных дискуссий стала парадоксальная диспропорция между единственной средиземноморской версией анекдота и полноценной презентацией сюжета в фольклорных традициях Германии, Австрии, Нидерландов, Великобритании, Скандинавии, Прибалтики, Чехии, Венгрии, Украины, Белоруси, Русского Севера, Поволжья и Северного Кавказа¹. Составным компонентом проблемы является разница семантических потенциалов заглавных мифологических персонажей: «Великий Пан», «Старый Тим», «Король кошек», «доможирушко», «домаха и поляха», «окутиха и остожиха», «кутейница и аржаница», «домовой и сноповой», «батаман и батаманиха», «Вахра и Вухра» и под. На основе изложенного формулируется задача выявить дополнительные источники, позволяющие прояснить системные смысловые отношения историй о смерти фэйри из разных фольклорных традиций Европы.

3. Методы и результаты

Прояснению латентных семантических связей нарративов обсуждаемого типа помогает привлечение пословичных параллелей с ключевым мотивом смерти (исхода-изгнания) «старого» / «старшего» мифологического персонажа, родственника и подателя благ: «Der alte Schenk ist todt und Gebert hat ein Bein gebrochen», «Donato è morto, e la moglie sta male», «Donato morì sull'Alpe», «Ахалён амашё вилнё» (чуваш. «У дармового мать умерла»), «Не гони бога в лес, коли в избу влез» и др.

Аутентичные пословицы, фиксируемые европейскими источниками XVII–XX вв., находят регулярные параллели в аллегорических итальянских, французских и польских гравюрах XVI–XIX столетий «Смерть Кредита» [Алпатов 2015: 32–33].

¹См. подробнее раздел «М.203. Великий Пан умер» в указателе Ю.Е. Березкина «Тематическая классификация и распределение фольклорно-мифологических мотивов по ареалам» [<https://ruthenia.ru/folklore/berezkin>].

Тем самым наряду с восходящей к Евсевию Кесарийскому («Приготовление к Евангелию», 5: 17) европейской литературной традицией толкования анекдота Плутарха в фольклоре и массовой культуре Западной Европы раннего Нового времени сосуществуют самостоятельные мифологические и риторико-аллегорические линии интерпретации данного сюжета.

4. Заключение

Очевидно, что проблема отношений уникального плутарховского варианта сюжета о смерти Великого Пана и разнородных европейских версий того же сюжетного типа выходит далеко за пределы установления некоего вероятного «первоисточника» и путей его «распространения». Если вопрос о моногенезе либо полигенезе сюжета остается открытым, то пути его эволюции в историческое время оказываются отнюдь нелинейными, а в соседних европейских традициях успешно сосуществуют архаические мифологические и поздние аллегорические изводы.

Сходная ситуация наблюдается в истории экспансии малоазийских версий «Сисиниевой молитвы» на территорию средневековой Европы: балканская традиция устных заговоров и рукописных молитв данного сюжетного типа, в свою очередь унаследованная и самостоятельно развивавшаяся в Восточной Европе, не распространялась дальше на запад, несмотря на значительное культурное влияние Византии на Апеннинском и Иберийском полуострове (в частности, греческие кодексы, содержащие варианты «Сисиниевой молитвы», неоднократно переписывались в раннесредневековой Южной Италии) [Чёха 2019: 242].

Данная коллизия может рассматриваться как хроностатистический парадокс: документированные фиксации исследуемого сюжета отсутствуют в традициях-источниках либо осуществляются позже аналогичных фиксаций в традициях-наследницах². Однако применительно к диспропорции между массивом североευропейских вариантов и уникальной средиземноморской версией сюжета о смерти Великого Пана речь долж-

² Ср. «All these changes and additions to the plot Sisinnius / Melitene-type appear most likely in Byzantine-Greek and later are preserved in Southern Slavic, Romanian, and Modern Greek traditions. But the earliest records of Slavic texts of Sisinnius / Melitene-type we have access to chronologically precede Byzantine-Greek texts» [Топорков 2019: 318].

на идти также о стадияльной разнице между традициями «до-осевого» и «пост-осевого» типа: архаическая коммуникация (обмен информацией и благами) человеческого рода и рода фэйри – в фольклорных нарративах Северной и Восточной Европы vs весть о «сумерках» античных богов на заре христианской эры – в анекдоте Плутарха и трудах его литературных интерпретаторов греко-романского, а затем и всего западно-европейского круга.

Список литературы

- Алпатов С.В.* «Подаришь уехал в Париж»: русская поговорка в европейском контексте // Живая старина 4 (88), 2015. С. 30–33.
- Топорков А.Л.* Сисиниева легенда в фольклорных и рукописных традициях Евразии и Африки (итоги и перспективы исследования) // *Studia Litterarum* 2 (14), 2019. С. 312–341.
- Чёха О.В.* Сисиниева молитва в византийской традиции // Сисиниева легенда в фольклорных и рукописных традициях Ближнего Востока, Балкан и Восточной Европы. М.: Индрик, 2017. С. 242–304.
- Hansen W.* *Ariadne's Thread. A guide to international tales found in classical literature.* Ithaca: Cornell University Press, 2002.

“GREAT PAN IS DEAD” (ATU 113A): AN ANCIENT ANECDOTE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN FOLK TRADITIONS

S.V. Alpatov

*Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russian Federation
alpserg@gmail.com*

Documented by Plutarch the anecdote about the death of the Great Pan has no other authentic fixations in the Mediterranean or the Balkans, however it is well known to the literary and folklore traditions of Northern Europe. The ritual, allegorical or migratory interpretations of the phenomenon proposed by folklorists of the XIX–XX centuries should be revised thoroughly. One should take into account the difference between two types of tradition – preaxial vs postaxial —

in the matter of semantic transformation of the plot. The proverbial parallels with the key motive “The old / senior mythological character (hero’s relative or benefactor) is dead” allow us to explore new paths in the field of the genesis and the evolution of the anecdote: while the North and East European versions of the plot retain the original mythological semantics, the Italian and French versions evolve an allegorical type of story.

Keywords: *ancient anecdote, evolution, distribution areas, proverbial parallels*

Acknowledgments: The research is supported by the Interdisciplinary Scientific and Educational School of Moscow University «Preservation of the World Cultural and Historical Heritage».

References

- Alpatov S.V.* «Podarish uyekhal v Parizh»: russkaya pogovorka v yevropeyskom kontekste // *Zhivaya starina* 4 (88), 2015. P. 30–33.
- Toporkov A.L.* Sisiniyeva legenda v folklornykh i rukopisnykh traditsiyakh Yevrazii i Afriki (itogi i perspektivy issledovaniya) // *Studia Litterarum* 2 (14), 2019. P. 312–341.
- Tchoekha O.V.* Sisiniyeva molitva v vizantiyskoy traditsii // *Sisiniyeva legenda v folklornykh i rukopisnykh traditsiyakh Blizhnego Vostoka, Balkan i Vostochnoy Yevropy*. Moscow: Indrik, 2017. P. 242–304.
- Hansen W.* *Ariadne’s Thread. A guide to international tales found in classical literature*. Ithaca: Cornell University Press, 2002.

РУСЬ В «АФОНИАДЕ» ИАКОВА НЕАСКИТИОТА

М. В. Бибиков

*МГУ им. М. В. Ломоносова, Институт всеобщей истории РАН,
Москва, Россия
mbibikov@mail.ru*

В работе рассматривается новонайденный текст Заметки о Руси, распространении в ней христианства и монашества в объемном труде Иакова Неаскитиота «Афониада», сохраненном в греческих рукописных автографах.

Ключевые слова: *рукопись, история Древней Руси, Афониада, Иаков Неаскитиот*

Внимание конференции представляются новонайденные рукописные греческие тексты по истории Древней Руси, включенные в фундаментальный труд «Афониада» афонским монахом – философом и богословом, историком и документоведом, редактором и копиистом многочисленных афонских греческих кодексов, – Иаковом Неаскитиотом (1790–е–1869). В исследованиях самых последних лет (Папапия Кавсокаливита / И. Н. Хаидеменопулоса, В. Контамы, Э. Ламберца и др.) стала очевидна важная роль афонского книжника как в сохранении византийских и поствизантийских историко-церковных, философско-богословских, риторических и литургических традиций афонской греческой литературы, так и в создании собственных сочинений, базирующихся на документах и материалах многих святогорских архивов, библиотекарем и хранителем которых Иаков был долгие годы своего служения, подвизаясь то в Лавре св. Афанасия, то в Новом Скиту обители св. Павла, то в Эсфигмене, то в Ватопеде, то в других монастырях. Поэтому и в сохранившихся рукописных автографах он именуется то Иаковом Агиоритом, то Иаковом Лавриотом, то Иаковом Афонским, то Иаковом Неаскитиотом и т. д., вводя читателя в искушение видеть в этих именах

разных людей, хотя весь этот огромный объем литературы был создан одним и тем же человеком – Иаковом Неаскитиотом.

Обратиться к его творчеству и деятельности позволили находки в архивах Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне, а также затем в святогорских древлехранилищах Ватопедского монастыря и Скита св. Анны рукописных автографов Иакова. Основное внимание было сосредоточено на списках различных редакций «Афониады». Так, были изучены тексты самой ранней редакции в Cod. Athos. Sket. Annas. 156, датированной 1848 годом, а также следующей по времени – старшей Пантелеимоновой – в Cod. Athos. Panteleemon. gr. 282, по колофону датированной 1855 годом, созданной «по прошению во святой обители русского архимандрита кир Иеронима, и вместе с ним учнейшего в славянском языке кир Азарию», как следует из надписания автора. Упоминание здесь имен заказчика – духовника Русского монастыря (Иаков ошибочно называет его архимандритом) о. Иеронима (Соломенцова) и библиотекаря Россикона — схимонаха Азарию (Попцова), помогавшего Иакову в понимании и переводе славянских текстов (схм. Азария известен как первый издатель древнейших греческих и славянских актов Русского монастыря и как первый его историк), во многом объясняет расширение объема «Афониады» в этой редакции, в том числе за счет материалов древнерусской и древнеславянской истории. Именно в этой рукописи появляется текст «Заметки о благочестивой России», в которой повествуется о начале и распространении как христианства на Руси, так и иноческой жизни и правил кинувитального общежития.

Через пять лет Иаков создает новую, несколько сокращенную редакцию «Афониады», отложившуюся в виде Cod. Vatoped. gr. 1708 в Ватопедском монастыре. И наконец самую полную редакцию «Афониады» объемом в Cod. Athos. Panteleemon. gr. 281 в общей сложности в 845 страниц (в кодексе пагинация) Иаков создает в 1865 г. за четыре года до своей смерти и снова по просьбе «архимандрита» и «кафигумена», опять неточно поименованного архимандритом, иеросхим. Иеронима (Соломенцова) при помощи того же схим. Азарию (Попцова). Русские и другие славянские сюжеты еще более расширены, включая в себя такие разделы, как очерк истории Русской Церкви (с. 20–23), повторяющий «Заметку о благочестивой России», а также – Житие Антония Печерско-

го, служебное последование в его честь, рассказ об игумене Киево-Печерском – Феодосии Печерском и пр.

К этим спискам «Афониады» тематически примыкает еще один афонский кодекс – Cod. Athos. Panteleemon. gr. 283. Это также автограф Иакова Неаскитиота, созданный, судя по авторской помете, в год написания самой первой редакции «Афониады» – в 1848 г. Он содержит Службу святому Покрову, Службу прп. Антонию Печерскому, его Житие, Житие Феодосия Печерского, Службу ему, а также Житие Митрофана Воронежского и рассказ о посмертных чудесах на его могиле.

Как показало изучение этих рукописных сводов, источником греческих текстов о Руси здесь стали, разумеется, русские памятники: Повесть временных лет («Хроника Нестора», как ее называет Иаков), Жития Антония и Феодосия, как по Киево-Печерскому патерику, так и по Успенскому сборнику, расширенное Житие Митрофана Воронежского, при учете первоначальной, так называемой «начертанной» версии этого Жития. Но особое значение этих текстов определяется тем, что Иаков – ученик и последователь афонского историографа Феодорита Лавриота сохранил и воспроизвел в текстах устную афонскую традицию осмысления святогорской православной, в т. ч. русской, истории.

«Заметка о благочестивой России» (Cod. Athos. Panteleemon. gr. 282, р. 136–140) начинается прямо с отсылке к Хронике «чернца св. Нестора Печерского», как называется в греческой традиции Повесть временных лет, где описана, по Иакову, эпоха преподобного «Антония Росса», подвизавшегося на афонской горе Самарийской, т. е. прп. Антония Печерского. Ссылаясь на свой источник, Иаков сразу утверждает, что основой, фундаментом существования Русской Церкви стал апостол Андрей, уже в давние времена посетивший «Скифскую пустыню», приплыв туда по Борисфену (Днепру) и поставившего там «в горах Киева» первый крест, предсказав, что место это воссияет доблестями и Божьей милостью, а сам город возвеличен будет множеством возведенных Господом христианских храмов.

Вот так, заключает автор, воссиял и распространился на столетия свет христианства в России, зажженный от стен Царьграда-Византия благодаря апостолу Андрею, поставившему там и первого епископа Стаха. Это событие и определило нерушимую связь русской Церкви с грече-

ской и приверженность митрополитов Руси византийскому патриаршему трону.

Далее следует повествование о начале монастырской жизни на Руси, нашедшее воплощение в афонском происхождении обустройства первой русской обители Киево-Печерской прп. Антонием Печерским. Повествование об этом основано на тексте Жития Антония Печерского, воспроизведенного по-гречески целиком в более поздних редакции «Афониады». Здесь же рассказывается о появлении Антония на Афоне в 1012 г., его пребывании в Эсфигменском монастыре при игумене Феоктисте. Он через несколько лет призвал Антония и направил его в Россию для организации и утверждения там киновиального образа иноческой жизни с благословением Святой Горы Афон. Антоний прибыл на Русь, где вскоре скончался благоверный князь Ярослав. Его преемник прогневался за то, что Антоний увлек к себе евнуха Ефрема – княжеского любимца, а также Варлаама – сына «великого архонта», и начал преследовать преподобного. Принявший власть Святополк («Окаянный») убил своих братьев и других досточтимых мужей. Видя всё это, Антоний решил вернуться на Афон к своему старцу Феоктисту, где обосновался в горах Самарийских близ Эсфигмена. Но вскоре тот вновь отправляет Антония с благословением Святой Горы на Русь для усиления монастырского общежития, сравнив преподобного с основоположником раннехристианского монашества Макарием Египетским, трудами которого умножилось число монахов в пустынях Египта. Подобная же судьба предсказывалась и для России через подвижничество Антония.

Так и случилось. В Россию из Студийского монастыря монах Михаил привез общежительный устав, определивший киновиальное литургическое чинопоследование для новых обителей, во множестве возникавших на Руси. Монашеский подвиг был подхвачен учеником Антония – Феодосием Печерским, ставшим новым Киево-Печерским игуменом. Он в свою очередь возводит во славу Влахернской Божьей матери каменный храм Успения Богородицы, украшенный фресками и утварью.

Таким образом, резюмирует афонский историограф, проявилось изначальное происхождение монашества в России от Святой Горы Афон благодаря Антонию Печерскому, что было подобно распространению иночества из Палестины и Египта по всему Христианскому Востоку.

Итак, в отличие от большинства известных нам византино-славянских памятников, т. е. имеющих или имевшихся в греческом и древнерусском (славянском) вариантах, которые имели исключительно византийское или поствизантийское происхождение, русские сюжеты «Афониады» Иакова Неаскитиота имеют в основном русское происхождение с добавлением версий устных афонских преданий, лишь по прошествии времени включенные в греческие синаксарные чтения.

Список литературы

- Азария схим. (Попцов).* Русский монастырь св. великомученика Пантелеимона на Горе Афонской. М., 1886.
- [*Азария схим. (Попцов), Терновский Ф. А.*]. Акты Русского на святом Афоне монастыря св. великомученика и целителя Пантелеимона. Киев, 1873.
- Бибиков М. В.* Афонская историографическая традиция о начале русского монашества: «Афониада» (1848–1865) Иакова Неаскитиота // Н. П. Чеснокова (отв. ред.). Афон в истории и культуре Христианского Востока и России. Каптеревские чтения – 14. М.: ИВИ РАН, 2016. С. 146–168.
- Бибиков М. В.* «Славянский сборник» в греческой афонской книжности // История. ЭНОЖ, т. 10, вып. 3(77), 2019. URL: <https://history.jes.su/s207987840004683-0-1/>.

“THE NOTICE ABOUT PIOUS RUSSIA” IN POST-BYZANTINE MANUSCRIPT TRADITION OF ATHOS

M.V. Bibikov

Lomonosov Moscow State University, The Institute of World History of Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia
mbibikov@mail.ru

The study of foreign historical tradition to compile textbooks and monographs on Russian history became since recent time a very fruitful topic. So, E. Melnikova has published her study and translation of Swedish “History of Russia” by Ch. Portan of the 18th c. From nearly more or less the same time, late 18th–early 19th c., is dated the Greek opus magnum of the history of the Holy Mountain (nearly 900 pages) entitled “Athonias”

by the monk Jacobos Neaskytiotes. It includes some texts on Russian history. The “Athonias” and several adjacent handwritten texts found in some codexes in different Athonite archives are still unpublished and only just now are introducing into academic sphere. The present article deals with the content of “The Notice about Pious Russia” according to main texts of Greek manuscripts.

Keywords: *manuscript, history of Russia, Athonias, Jacobos Neaskytiotes*

References

- Azarija shim. (Popcov).* Russkij monastyr' sv. velikomuchenika Panteleimona na Gore Afonskoj. Moscow, 1886.
- [*Azarija shim. (Popcov), Ternovskij F.A.*]. Akty Russkogo na svjatom Afone monastyrja sv. velikomuchenika i celitelja Panteleimona. Kiev, 1873.
- Bibikov M.V.* Afonskaja istoriograficheskaja tradicija o nachale russkogo monashestva: «Afoniada» (1848–1865) Iakova Neaskitiota // N.P. Chesnokova (ed.). Afon v istorii i kul'ture Hristianskogo Vostoka i Rossii. Kapterevskie chtenija – 14. Moscow: Institute of World History, 2016. P. 146–168.
- Bibikov M.V.* «Slavjanskij sbornik» v grecheskoj afonskoj knizhnosti // Istorija. JeNOZh, vol. 10, iss. 3(77), 2019. Available at: <https://history.jes.su/s207987840004683-0-1/>.

ЗООМОРФНЫЕ МЕТАФОРЫ НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА. ОПЫТ СИСТЕМНОГО СЕМАНТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

О. Б. Боброва

*Москва, Россия
boberdober88@mail.ru*

В докладе предпринимается попытка системно рассмотреть языковые метафоры (ЯМ) новогреческого языка, сферой-источником для которых служит концептуальная сфера ЖИВОТНОЕ (зооморфные метафоры, метафоры-зоонимы, зоометафоры). ЯМ этого типа анализируются как элементы единой лексической группы с учетом отношений, возникающих между ними (формирование тематических групп, синонимических и словообразовательных рядов, антонимических пар и т. д.).

Ключевые слова: *языковая метафора, зооморфизм, концептуальная метафора, языковая картина мира, зоометафора, метафорическое поле*

1. Введение

Образы животных и связанные с ними представления с древнейших времен используются в человеческих сообществах как способ отражения и переосмысления окружающего мира [Гура 1997: 21]. Устойчивая и передаваемая из поколения в поколение связь между тем или иным животным и приписываемыми ему внешними и внутренними чертами находит свое отражение в языке в том числе в виде языковых метафор (ЯМ).

Под ЯМ¹ в современном языкознании понимается элемент лексической системы языка, регулярно употребляемый в переносном значении

¹ В англоязычной научной традиции русскому термину «языковая метафора» соответствуют понятия *dead metaphor*, *conventional metaphor* [Lakoff 1987: 143; Stern 2000: 309].

и в этом смысле обладающий «готовой» образностью (ср., напр.: *жук* — о ловком, хитром человеке; *корова* — о полной, малоподвижной, неуклюжей и глупой женщине). Возникновение в языке таких регулярных, стереотипных метафорических переносов связано в первую очередь со свойствами человеческого мышления [Телия 1988: 174; Богатырева 2013: 63], однако имеет и культурную обусловленность, поскольку в разных культурах и соответствующих им языковых картинах мира (далее — ЯКМ) символическая и мифологическая роль одного и того же животного может быть весьма различной. Из этого следуют два важных вывода: а) совокупность зооморфных метафор уникальна для каждого конкретного языка [Шумилина 2014: 241]; б) исследование и интерпретацию ЯМ, в том числе зооморфных, следует рассматривать как средство изучения ЯКМ того или иного языка [Гаврилюк 2012: 132].

Этими соображениями объясняется обилие работ, посвященных зооморфизмам и зоонимам, имеющим переносное значение², которые на материале различных языков рассматриваются как самостоятельно, так и в составе фразеологических единиц (см., напр., [Устуньер 2004; Каменская 2008; Щетинина 2016; Забудская, Тресорукова 2019] и др.).

На материале греческого языка научные исследования метафоризации зоонимов немногочисленны, хотя первые опыты такого рода восходят к периоду поздней Античности [Забудская, Тресорукова 2019: 349]. Что же касается новогреческого языка, то зооморфные ЯМ изучены слабо и в основном анализируются в научной литературе в качестве иллюстративного материала (см., напр., [Καμυλάκη, Κατσοῦδα, Βραχιωνίδου 2016]).

В настоящей работе предпринята попытка рассмотреть новогреческие ЯМ, связанные с концептуальной сферой ЖИВОТНОЕ, с точки зрения особенностей их семантики, а также показать, что эта лексическая группа имеет системную внутреннюю организацию.

2. Основная часть

Системность лексики обеспечивается взаимоотношениями лексических единиц в рамках различных объединений: лексического, ассоциативного или семантического поля, тематической группы, синонимиче-

² В литературе по теме нет единообразия в используемых терминах [Каменская 2008: 5]: зоонимы, обладающие переносным значением, обозначаются также как зооморфизмы, зоометафоры, зооморфные метафоры.

ского ряда, антонимической пары или словообразовательного гнезда [Скляревская 1993: 113–114]. В работе проанализированы 186 производных и непроизводных новогреческих лексем разной частеречной принадлежности, связанных с концептуальной сферой ЖИВОТНОЕ и употребляемых в переносном значении. Выявлено, что при всем семантическом, словообразовательном и грамматическом разнообразии рассмотренный лексический материал может рассматриваться системно, в частности, с точки зрения объединения лексем в тематические группы. В результате анализа обнаружено пять таких групп:

- а) собственно зоонимы (напр., *οχιά* ‘гадюка’ — о злобном, коварном человеке);
- б) звуки, издаваемые животными (напр., *κράζω* ‘каркать’ перен. ‘говорить громко, грубо, раздраженно’);
- в) части тела животных (напр., *ουρά* ‘хвост’ перен. ‘задняя часть чего-либо’, ‘очередь’);
- г) атрибуты животных (напр., *χαλινάρια* ‘возжи, удила’ перен. ‘ограничения’);
- д) поведение животных (напр., *καρκινοβατώ* ‘ползти еле-еле, тащиться’).

Помимо этого, установлено, что рассматриваемые ЯМ вступают в отношения синонимии (напр., *αλόγα* ‘кобыла’, *αγέλαδα* ‘корова, телка’, *βουβάλα* ‘буйволица’, *φοράδα* ‘кобыла’, *δαμάλα* ‘телка’ — о крупной и, как правило, неумной женщине неприятной внешности), образуют антонимические пары (*καρχαρίας* ‘акула’ перен. агрессивный, жесткий человек — *αρνί* <*αρνάκι*> ‘ягненок’ перен. незлобивый, невинный, беззащитный человек) и словообразовательные ряды (*γάιδαρος* ‘осел’ — *γαϊδουρίζω* ‘упрямствовать’, *γαϊδουρογυρίζω* (*γαϊδουροκαθίζω*, *γαϊδουρεύω*, *γαϊδουροφέρνω*) ‘вести себя невоспитанно’, *γαϊδουροδένω* ‘привязывать осла’ перен. ‘заранее заботиться о последствиях’).

3. Заключение

Выявленные в рамках рассмотренной группы лексем отношения позволяют рассматривать ЯМ новогреческого языка, связанные с концептуальной сферой ЖИВОТНОЕ, как лексико-семантическую систему, об-

разованную внутренними структурными связями. Полученные результаты могут быть использованы в дальнейшем исследовании ЯМ новогреческого языка и их полевой структуры.

Список литературы

- Богатырева И. И.* О когнитивной метафоре в санскрите // Современные методы сравнительно-исторических исследований: Материалы VIII Международной научно-практической конференции по сравнительно-историческому языкознанию. Москва, филологический факультет МГУ им. Ломоносова, 25–27 сентября 2013 г. М.: МАКС Пресс, 2013. С. 63–66.
- Гаврилюк М. А.* Зооморфная метафора в китайском и русском языках: межъязыковые универсалии и национальная специфика // Вестник ИГЛУ 2(19), 2012. С. 131–137.
- Гура А. В.* Символика животных в славянской народной культуре. М.: Индрик, 1997.
- Забудская Я. Л., Тресорукова И. В.* Зоонимия в древнегреческой фразеологии (на материале лексемы ‘бык’) // Индоевропейское языкознание и классическая филология: Материалы XXIII Чтений памяти И. М. Тронского. СПб.: Наука, 2019. С. 346–360.
- Каменская В. М.* Аксиологический аспект устойчивых зооморфных сравнений и паремий испанского языка: Автореф. дисс... канд. филол. наук. Воронеж: ВГУ, 2008.
- Скляревская Г. Н.* Метафора в системе языка. СПб: Наука, 1993.
- Телия В. Н.* Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. С. 26–51.
- Устуньер И.* Зооморфная метафора, характеризующая человека, в русском и турецком языках: дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург: УГПУ, 2004.
- Шумилина О. С.* Русская мышь или английская собака (к попытке описания зооморфного портрета человека) // Вестник ТвГУ. Серия «Филология» 4, 2014. С. 241–247.
- Щетинина А. В.* Зооморфные номинации homo socialis в словарях русского языка, литературно-художественном и газетном дискурсах // Научный диалог 7 (55), 2016. С. 106–123.
- Lakoff J.* The Death of Dead Metaphor // Metaphor and Symbolic Activity, vol. 2, issue 2, 1987. P. 143–147.
- Stern J.* Metaphor in Context. Massachusetts Institute of Technology: The MIT Press, 2000.
- Καμηλάκη Μ., Κατσούδα Γ., Βραχιωνίδου Μ.* Πιπέρι στο στόμα! Όψεις λέξεων-ταμπού στη Νέα Ελληνική. Αθήνα: Καλλιγράφος, 2016.

ZOOMORPHIC METAPHORS OF MODERN GREEK: A SYSTEMATIC SEMANTIC ANALYSIS

O.B. Bobrova

Moscow, Russia

The paper pursues a systematic analysis of the Modern Greek conventional metaphors belonging to the conceptual sphere HUMAN. The metaphorical lexemes are considered as elements of one lexical group. In the course of the analysis their systemic relations within the group (i. e. being part of one thematic field, synonymic or derivational group, antonymic pair etc) are presented.

Keywords: *conventional metaphor; zoomorphism, zoomorphic metaphors, conceptual metaphor, linguistic picture of the world, metaphorical field*

References

- Bogatyreva I.I.* O kognitivnoy metafore v sanskrite // *Sovremennyye metody sravnitel'no-istoricheskikh issledovaniy: Proceedings of 8th International Scientific Conference on Comparative Historical Linguistics.* Moscow, Faculty of Philology, Lomonosov Moscow State University, 25–27 September, 2013. Moscow: MAKS Press, 2013. P. 63–66.
- Gavrilyuk M.A.* Zoomorfnyaya metafora v kitayskom i russkom yazykakh: mezhyazykovyye universalii i natsionalnaya spetsifika // *Vestnik IGLU* 2(19), 2012. P. 131–137.
- Gura A.V.* Simvolika zhivotnykh v slavyanskoy narodnoy kulture. Moscow: Indrik, 1997.
- Zabudskaya Ya.L., Tresorukova I.V.* Zoonimiya v drevnegrecheskoy frazeologii (na materiale leksemy 'byk') // *Indoyevropeyskoye yazykoznanie i klassicheskaya filologiya: Materialy XXIII Chteniy pamyati I.M. Tronskogo.* Saint Petersburg: Nauka, 2019. P. 346–360.
- Kamenskaya V.M.* Aksiologicheskiy aspekt ustoychivyykh zoomorfnykh sravneniy i paremiy ispanskogo yazyka. Dissertation abstract. Voronezh, 2008.
- Sklyarevskaya G.N.* Metafora v sisteme yazyka. Saint Petersburg: Nauka, 1993.
- Teliya V.N.* Metafora kak model smysloproizvodstva i yeye yekspressivno-otsenoch'naya funktsiya // *Metafora v yazyke i tekste.* Moscow: Nauka, 1988. P. 26–51.

- Ustunyer I.* Zoomornaya metafora, kharakterizuyushchaya cheloveka, v rusском i turetskom yazykakh. Dissertation. Yekaterinburg: 2004.
- Shumilina O.S.* Russkaya mysh ili angliyskaya sobaka (k popytke opisaniya zoomornogo portreta cheloveka) // Vestnik TvGU. Seriya «Filologiya» 4, 2014. P. 241–247.
- Shchetinina A.V.* Zoomornyye nominatsii homo socialis v slovaryakh russkogo yazyka, literaturno-khudozhestvennom i gazetnom diskursakh // Nauchnyy dialog 7 (55), 2016. P. 106–123.
- Kamilaki M., Katsouda G., Vrachionidou M.* Piperi sto stoma! Opseis lexeon-tampou sti Nea Elliniki. Athens: Kalligrafos, 2016.

МЕЛЕТИЙ СИРИГ И «ГРЕЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД» НА КИЕВСКИХ СВЯТЫХ

Т. С. Борисова

*Афинский национальный университет им. И. Каподистрии, Афины, Греция
borisova@slavstud.uoa.gr*

В работе анализируется комплекс гимнографических текстов, созданный выдающимся греческим богословом и церковным писателем Мелетием Сиригом во время его пребывания в Киеве в июне 1643 г. и посвященный Киево-Печерским и другим киевским святым. Данный текст, рассмотренный по двум рукописным источникам, содержит ценную информацию не только о начальных этапах церковного прославления Киево-Печерских святых, но и об особенностях рецепции русской духовности в греческой культуре.

Ключевые слова: *Мелетий Сириг, Киево-Печерские святые, гимнография, Киевская митрополия, греко-русские связи*

Ранние этапы церковного прославления Киево-Печерских святых и появившаяся в связи с этим агиографическая и гимнографическая книжность, несмотря на постоянный исследовательский интерес, до сих пор не получили в современной литературе достаточного освещения. Дискуссионным вопросом является и участие в данном процессе выдающегося греческого богослова и книжника Мелетия Сирига¹. В исследовательской литературе преобладает два взаимоисключающих взгляда на эту проблему: либо, в принципе, отрицание факта посещения Мелетием Киева и создания им гимнографии Киево-Печерским святым, либо отождествление текста Мелетия с каноном Киево-Печерским святым, воспроизводившимся в старопечатных изданиях, начиная с 1677 г.,

¹ Подробнее о Мелетие Сириге и библиографию см. [Ченцова 2016: 591–594].

и вошедшим и в современную богослужебную практику. Обе данные концепции не являются верными: с одной стороны, из источников однозначно следует и присутствие Мелетия в Киеве в июне 1643 года в качестве официального легата Константинопольского патриарха Парфения I, и его авторство гимнографического комплекса Киево-Печерским святым [Pargoire 1908: 280], с другой стороны, созданный им текст существенно отличается от текста, сохранившегося в славянской традиции под его именем. Вопросы соотношения греческого гимнографического текста Мелетия и его славянских переводов и переработок были рассмотрены нами ранее [Борисова 2021]. Целью настоящего исследования является анализ самого греческого гимнографического комплекса Мелетия с точки зрения рецепции и интерпретации в нем славянской традиции почитания Киево-Печерских святых и, в целом, русской духовной культуры.

Данный комплекс, исследованный по двум рукописным источникам (бумажный кодекс № 778 из библиотеки Подворья Храма Гроба Господня в Константинополе (автограф Мелетия) и кодекс патриарха Каллиника IV (XVIII в) № 28 из собрания Муниципальной библиотеки Загоры, Фессалия), состоит из следующих четырех частей:

1) Полный текст службы «преподобным и богоносным отцам нашим, иже в Печерском [монастыре] подвизавшимся (*τῶν ἐν Πιετζαρίῳ ἀσκησάντων*) и всем святым, в России просившим», состоящий из малой вечерни, великой вечерни, утрени с полиелеем и двумя канонами с акростихами *Πατέρας μέλπω τοὺς τροφίμους Ρωσίας* и *Σηλαιοτῶν ἄθροισμα αἰνῶ προφρόνως*;

2) Молебный канон «тем же святым»;

3) Цикл из 10 ямбических эпиграмм «тем же святым»;

4) Второй цикл из 10 ямбических эпиграмм на «сосуды для святого мира».

Только две последние части комплекса в настоящее время изданы [Деторάκης 2014: 36–44].

Сам факт составления столь обширного гимнографического комплекса, включающего полную праздничную службу, свидетельствует о планах Мелетия добиться официального прославления и установления праздника Киево-Печерским и прочим Российским святым Константинопольским патриархатом, однако отсутствие в тексте дня их памяти (см. неопределенную надпись синаксаря *Τῷ αὐτῷ μηνί· μνήμιν ἐπιτελοῦμεν*

πάντων τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ λαμπράντων ἁγίων) указывает на то, что данный процесс остался незавершенным.

Анализ текста данного комплекса выявил следующие его особенности:

- Несмотря на то, что у Мелетия не было прямого доступа к славянским источникам, ему удалось создать достаточно обширный и полный гимнографический текст, содержащий имена 55 святых, непосредственно связанных с Киево-Печерским монастырем, а также 19 других российских (киевских) святых. Мелетий упоминает всех Киево-Печерских святых, включенных в Месяцеслов Следованной Псалтири, изданной Петром Могилей в том же 1643 г. [Псалтирь 1643], однако существенно расширяет круг их имен.

- Давая в тропарях Молебного канона краткую характеристику подвигов каждого святого, Мелетий опирается, прежде всего, на Киево-Печерский Патерик в современных ему редакциях. Не случайно Молебный канон завершается тропарем, посвященным св. Дионисию (Щепе) и заключающему Патерик во второй кассиановской редакции чуду 1463 г. [Дива пещер 2011: 111]. Однако Патерик являлся не единственным источником Мелетия, ряд упоминаемых им святых не встречается в данном тексте. Интересно, что авторство как Патерика, так и всей агиографической Киево-Печерской традиции Мелетий приписывает исключительно Поликарпу, не упоминая в этой связи ни Нестора, ни Симона.

- Наряду с топонимами и этнонимами Ῥωσσία / Ῥόσσοι, Мелетий активно употребляет и Σαρματία / Ῥοζολάνοι, что свидетельствует об его знакомстве с роксаланской концепцией [Соколов 2019]. Из городов, наряду с Киевом (Κιόβια), упоминается Вильна (Βίλνα). Ряд топонимов, прежде всего название монастыря (Πιετζάριον), свидетельствует об использовании Мелетием латинского как языка-посредника.

- Воспринимая русскую духовность как проекцию греческой, Мелетий особое внимание уделяет описанию исторических и типологических связей Византии и Киевской митрополии. Проводя типологические параллели: император Константин – князь Владимир, Константинополь – Киев, гора Афон – гора Печерская и т. д., автор одновременного говорит и об исторической преемственности, подчеркивая факт пребывания Антония Печерского на горе Афон, а также активную роль Византии в Крещении Руси. С последним связаны и многочисленные упоминания и прославления в тексте Леона (Леонтия) – согласно источникам того

времени одного из первых Киевских митрополитов греческого происхождения, канонизация которого вместе с Киево-Печерскими святыми входила в планы Мелетия.

- Особое место в гимнографии Мелетия занимают фигуры Антония и Феодосия Печерского, многократно упоминаемые в тексте и воспеваемые как основатели русского монашества. Помимо стихир и седальных, им посвящены и первые три песни второго канона. Однако имена данных двух святых ни разу не упоминаются в Молебном каноне.

- Двое из подвижников, прославляемых Мелетием в Молебном каноне, не входят в современные списки канонизированных Киево-Печерских святых. Это Исаак Многострадальный (Ἰσαὰκ ὁ πολύτλας – песнь 7 (тропарь 1)), не совпадающий с Исаакием Затворником (Ἰσαάκιος), воспеваемым автором в песни 8 (тропарь 4), а также мученик Герасим (Γεράσιμος ὁ μάρτυς), упоминаемый в Киево-Печерском Патерике [Древнерусские патерики 1999: 25–26]. В отличие от современных исследователей, полагающих, что Герасим было имя мученика Евстратия в великой схиме [Древнерусские патерики 1999: 405; Дива печер 2011: 172], Мелетий считает Герасима и Евстратия двумя разными святыми мучениками, посвящая им второй и четвертый тропари песни 3 соответственно.

В целом, анализ текста гимнографического комплекса Киево-Печерским святым Мелетия Сирига позволяет выявить ряд особенностей не только прославления этих святых в эпоху Петра Могилы, но и рецепции данного процесса представителем греческой культуры.

Список литературы

- Дива печер лаврських.* Под ред. В. М. Колпакова. Киев: Киево-Печерский заповедник, 2011.
- Древнерусские патерики. Киево-Печерский патерик. Волоколамский патерик.* Под ред. Л. А. Ольшевской, С. Н. Травникова. М.: Наука, 1999.
- Псалтирь Следованная.* Киев, 1643.
- Соколов С. В. Происхождение «народа и имени российского» от племени роксолан: к вопросу о бытовании идеи в коммуникативном пространстве раннего Нового времени // Научный диалог 12, 2019. С. 364–378.
- Ченцова В. Г. Мелетий Сириг // Православная энциклопедия. Т. 44. М.: Православная энциклопедия, 2016. С. 591–594.

Borisova T. Hymnographic Complex by Meletios Syrigos dedicated to the Kyivan Cave Saints and All Russian Saints in the Russian Tradition // *Scrinium* 17, 2021. In press.

Δετοράκης Θ. Μελέτιου Συρίγου του Κρήτος Ανέκδοτα Επιγράμματα στους Αγίους της Λαύρας Πιετσαρίου του Κιέβου // *Επιστημονική Επετηρίδα Νεάπολις Κρήτης* 5 (1), 2014. Σ. 36–44.

Pargoire J. Meletios Syrigos, sa vie et ses œuvres // *Echos d'Orient* 11, 1908. P. 264–280, 331–340; *Echos d'Orient* 12, 1909. P. 17–27, 167–175, 281–286, 336–342.

MELETIOS SYRIGOS AND THE “GREEK VIEW” ON THE KYIVAN SAINTS

T.S. Borisova

National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece
borisova@slavstud.uoa.gr

The present investigation deals with the complex of hymnographic texts created by the outstanding Greek theologian and church writer Meletios Syrigos during his stay in Kiev in June 1643 and dedicated to the Kyivan Cave saints and other Kievan saints. The certain complex, analyzed by two Greek manuscript sources including the autograph one by Meletios Syrigos, consists of the full feast service with Small Vespers, Great Vespers, Matins with Polyeleos and two Canons, the Paraklesis Canon and two sets of verse epigrams. The text contains valuable information not only about the initial stages of the church glorification of the Kievan Cave saints, but also on the issues related to the reception and the interpretation of the Russian saints and generally the Russian spirituality in Greek culture.

Keywords: *Meletios Syrigos, Kyivan Cave Saints, hymnography, Kyivan Metropolis, Greek-Russian relations*

References

- Diva pecher lavrs'kih*. Ed.: V.M. Kolpakov. Kiev: Kievo-Pecherskij zapovednik, 2011.
- Drevnerusskie pateriki. Kievo-Pecherskij paterik. Volokolamskij paterik*. Eds.: L.A. Ol'shevskaya, S.N. Travnikov. Moscow: Nauka, 1999.
- Psaltir' Sledovannaja*. Kiev, 1643.
- Sokolov S.V.* Proishozhdenie «naroda i imeni rossijskogo» ot plemeni rokso-lan: k voprosu o bytovanii idei v kommunikativnom prostranstve rannego Novogo vremeni // *Nauchnyj dialog* 12, 2019. P. 364–378.
- Chencova V.G.* Meletij Sirig // *Pravoslavnaia jenciklopedija*. Vol. 44. Moscow: Pravoslavnaia jenciklopedija, 2016. P. 591–594.
- Borisova T.* Hymnographic Complex by Meletios Syrigos dedicated to the Kyivan Cave Saints and All Russian Saints in the Russian Tradition // *Scrinium* 17, 2021. In press.
- Detorakis Th.* Meletiou Syrigou tou Kritos Anekdotia Epigrammata stous Agious tis Lavras Pietzariou tou Kievou // *Epistimoniki Epetirida Neapolis Kritis* 5 (1), 2014. P. 36–44.
- Pargoire J.* Meletios Syrigos, sa vie et ses œuvres // *Echos d'Orient* 11, 1908. P. 264–280, 331–340; *Echos d'Orient* 12, 1909. P. 17–27, 167–175, 281–286, 336–342.

МИФОЛОГИЧЕСКИЕ МОТИВЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ Х. ЦИРКИНИДИСА «КРАСНАЯ РЕКА»

Э. М. Гукасова, М. М. Гукасова

*Кубанский государственный университет, Краснодар, Россия
era-goukasova@mail.ru / mira_1966@mail.ru*

Статья посвящена исследованию мифологических мотивов в художественном тексте романа Х. Циркинидиса «Красная река». Анализируются выделенные сюжетно-тематические группы с мифологическими элементами (антропонимика, портретная характеристика, эмоционально-психологическое состояние героев романа, греческий национальный характер), представляющие идейно-нравственный и национально-культурный смысл греческого мировосприятия, а также этнические пласты национального бытия и сознания, в котором еще живы элементы мифологического мирозерцания.

Ключевые слова: миф, мифология, неомифологизм, мифологические мотивы, традиционные мифологические образы и сюжеты, художественный мифологизм, Х. Циркинидис, «Красная река»

Введение

Целью научного исследования является выявление мифологических источников символических образов и сюжетных мотивов с акцентом на ключевые мифологические мотивы романа, эволюционирующих авторский художественный мир. Объект исследования – художественный текст романа Х. Циркинидиса «Красная река». Предмет исследования – мифологические мотивы в настоящем произведении. Исследование мифологических мотивов в художественном произведении осуществляется

с помощью герменевтико-интерпретационного метода анализа повествовательных структур.

Сюжетом исторического романа «Красная река» является реальная история любви двух молодых людей – Мильгиадиса и Ифигении на фоне разворачивающихся трагических событий – геноцида греков Понта и Анатолии. Настоящее художественное произведение – это литературный памятник трагической истории, в которую был вовлечен эллинизм Востока.

Стремление передать исторический дух своей эпохи через мифологические образы присуще многим произведениям литературы. Исторический роман Х. Циркинидиса «Красная река» не стал исключением.

Основная часть

Мифологические мотивы сыграли большую роль в генезисе литературных сюжетов, мифологические темы, образы, персонажи используются и переосмысляются в литературе почти на всём протяжении её истории.

В современном литературоведении термин «мотив» понимается чаще всего как часть, элемент сюжета. Мотив двулик, он одновременно представитель традиции и знамение новизны. По мысли Б. В. Томашевского, мотивы, сочетаясь между собой, образуют тематическую связь [Томашевский 1999: 240].

В сюжетной канве исторического романа Х. Циркинидиса «Красная река» нами выявлены и проанализированы мифологические мотивы, связанные со следующими тематическими группами:

1. Антропонимика – имена собственные героев произведения, входящие к древнегреческой мифологии; имена древнегреческих философов, имена крупных исторических деятелей Греции: *Ιφιγένεια, Μιλτιάδης, Φεμιστοκλής, Αφροδίτη, Αντιγόνη, Πλάτων, Μιθριδάτης, Μέγας Αλέξανδρος, Ελευθέριος Βενιζέλος, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης* — ‘Ифигения, Мильгиадис, Фемистоклис, Афродита, Антигона; Платон Диоген, Митридат, Александр Македонский, Элефтерис Венизелос, Теодор Колокотронис’.

2. Портретная характеристика – внешность героев: *Ιφιγένεια – Ψηλή, λεπτή σαν ελαφίνα, άσπρο δέρμα, μαύρα μάτια, με μαλλιά δεμένα ψηλά και πίσω, έμοιαζε τις αρχαίες κόρες της Κρήτης, όπως τις απαθανάτισαν οι καλλιτέχνες, πάνω στ’ αγγεία και στις τοιχογραφίες των ανακτόρων του μυθικού βασιλιά Μίνωα* — ‘Ифигения — Высокая, стройная, как косуля, с конским хво-

стом, она напоминала древних дочерей Крита, нарисованных на сосудах и дворцовых фресках мифического царя Миноса'. О Мильтиадисе — *Για τις συμφοιτήτριές του και για όσες νέες τον γνώριζαν από κοντά, συμβόλιζε τον αρχαίο θεό «Απόλλωνα»* 'В глазах однокурсниц он символизировал древнегреческого бога красоты Аполлона'.

3. Эмоционально-психологическое состояние героев: *Ήταν πολύ κουρασμένος ο Θέμης. Τον πήρε ο θεός Μορφέας στις αγκάλες του κι αυτός παραδόθηκε αμαχητί κι ευτυχισμένος* 'Но Фемис от усталости еле держался на ногах. Он без боя упал в объятия Морфея и через десять минут спал крепким и счастливым сном'. МОРФЕЙ (Μορφέας) – в греческой мифологии крылатое божество, один из сыновей Гипноса (сна). Принимая разные человеческие формы (греч. μορφη, «форма»), он является людям во сне [Мифы народов мира 1988: 176].

4. Греческий национальный характер. Душа народа отражается в его характере. Размышляя о греческом народе, Мильтиадис отмечает характерную его черту — чистосердечность, искренность: *Είμαστε ανοιχτόκαρδοι, όπως τα πρασινογάλανα νερά του Αιγαίου, που γέννη σαν τους προγόνους μας* – '...подобно лазурным водам Эгейского моря, родившим наших предков, мы искренни'. Согласно древнегреческой мифологии, Афродита — богиня красоты и любви рождена из пены морской. Герой романа сравнивает чистоту, искренность души эллина с чистыми, лазурными водами Эгейского моря.

5. Патриотизм, любовь к Греции, борьба за независимость родины. В героях романа любовь к Элладе, к Понту заложена на генетическом уровне – от предков, чья кровь течет в их жилах. И если Греция в опасности, их долг – защищать ее. Мильтос призывает Ифигению равняться на героических предков: *Χιλιάδες γενεές φωλιάζουν μέσα μας και κάθε φορά που σκοτεινιάζει ο νους μας, κάποια φωνή μας σπρώχνει στο καθήκον. Ξεχνάς, Ιφιγένεια, την κόρη του βασιλιά του Αργούς, του Αγαμέμνονα; Ιφιγένεια λεγόταν κι εκείνη. Δέχθηκε να θυσιαστεί-να εξευμενιστούν οι θεοί, να φυσήξει «ούριος άνεμος»· να πάνε τα πλοία των Ελλήνων στην Τροία* – 'В наших жилах течет кровь поколений, и каждый раз, когда мрачнеет наш разум, какой-то внутренний голос толкает нас исполнить свой долг. Ты забыла дочь Агамемнона, царя Аргоса? Ее тоже звали Ифигения. Он согласился принести ее в жертву богам, чтобы те послали попутный ветер вслед греческим кораблям, идущим на Трою'.

Заключение

На основании вышеизложенного, можно сделать следующие выводы.

Мифы, по сути своей, являясь формой выражения ценностных понятий (любви, добра, отваги, удали, героизма, свободолюбия и т. д.), обладают глубоким идейно-актуализирующим смыслом.

Х. Циркинидис является писателем неомифологического сознания, для которого определяющим становится циклическая концепция мира, «вечное возвращение» (Ницше) и связь настоящего с прошлым, что и предопределяет сознательное использование мифологических мотивов в структуре художественного произведения.

Понимаемый как элемент сюжета, мотив граничит с понятием темы. Следовательно, мифологические мотивы в художественном тексте как элементы сюжета, соотносятся с темой произведения, представляя традицию и знание новизны.

Мифологизированные образы и средства по замыслу автора романа позволяют увидеть преемственность современных поколений эллинов — героев романа — с их достойными предками — персонажами мифов.

Множественность и значимость мотивов древнегреческой мифологии в произведении Х. Циркинидиса можно определить как смысловые доминанты содержания, развивающие сюжет. Мифологические мотивы проявляются и в антропонимике героев произведения, портретной характеристике, эмоционально-психологическом состоянии, поступках и действиях героев романа, в описании исторических событий через символику, использовании сюжетов, текстов и произведений искусства, связанных с древнегреческой культурой и традицией.

Таким образом, можно отметить особую ключевую роль мифологических мотивов древнегреческого генезиса в воплощении идейно-нравственных и национально-культурных смыслов романа Х. Циркинидиса «Красная река».

Список литературы

Литературный энциклопедический словарь. Под ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. М.: Советская энциклопедия, 1987. URL: <http://www.niv.ru/doc/encyclopedia/literature/index.htm>.

Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. М.: Изд-во «Восточная литература» РАН, 2000.

Μύθοι λαών του κόσμου. Εγκυκλοπαίδεια. Γλ. ρεδ.: Σ. Α. Τοκάρεβ. Τ. 2. Κ–Υ. Μ.: Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, 1988.

Τομασιέβσκι Β. Β. Θεωρία λογοτεχνίας. Ποίηση. Μ.: Αспект Πρεσσ, 1996.

Τσιρκινίδης Χ. Το Κόκκινο Ποτάμι: Η τραγωδία του Ελληνισμού της Ανατολής 1908–1923. Ιστορικό διήγημα. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός, 2004.

Τσιρκινιδίς Χ. Κόκκινη ποταμός: ιστορικό ρομάν. Περ. с греч.: Э. Янνακι. СПб.: Αλετεια, 2007.

MYTHOLOGICAL MOTIVES IN THE ARTISTIC WORK BY H. TSIRKINIDIS “RED RIVER”

E.M. Gukasova, M.M. Gukasova

*Kuban State University, Krasnodar, Russia
era-gukasova@mail.ru / mira_1966@mail.ru*

The article is devoted to the study of mythological motives in the literary text of the novel by H. Tsirkinidis “Red River”. The selected plot-thematic groups with mythological elements (anthroponymy, portrait characteristics, emotional and psychological condition of the heroes of the novel, Greek national character) which represent the ideological, moral and national-cultural meaning, Greek world perception are analyzed, as well as the ethnic layers of national life and consciousness, in which elements of the mythological world outlook are still alive.

Keywords: *myth, mythology, neomythologism, mythological motives, traditional mythological images and plots, artistic mythologism, H. Tsirkinidis, “Red River”*

References

Literaturnyj jenciklopedicheski slovar’. Eds.: V.M. Kozhevnikov, P.A. Nikolaev. Moscow: Sovetskaja jenciklopedija, 1987. Available at: <http://www.niv.ru/doc/encyclopedia/literature/index.htm>.

Meletinskij E.M. Pojetika mifa. Moscow: Vostochnaja literatura, 2000.

- Mify narodov mira. Jenciklopedija.* Ed.: S.A. Tokarev. Vol. 2. K–Ja. Moscow: Sovetskaja Jenciklopedija, 1988.
- Tomashevskij B. V. Teorija literatury. Pojetika.* Moscow: Aspekt Press, 1996.
- Tsirkinidis Ch. To Kokkino Potami: I tragodia tou Ellinismou tis Anatonis 1908–1923. Istoriko diigima.* Thessaloniki: Erodios, 2004.
- Cirkinidis H. Krasnaja reka: istoricheskij roman.* Transl. from Greek: Je. Jannaki. Saint Petersburg.: Aletejja, 2007.

ΔΡΑΚΩΝ, ΔΡΑΚΟΣ, DRAKOS, ДРАКУС: БАЛКАНСКИЙ МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ПЕРСОНАЖ В ИСТОРИЧЕСКОЙ И ЭТНОГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ¹

К. А. Климова

*МГУ имени М. В. Ломоносова, Москва, Россия
kaklimova@gmail.com*

Доклад посвящен анализу основных характеристик балканских мифологических персонажей, объединенных именем **drakos* и имеющих антропоморфную и зооморфную (преимущественно змееподобную) ипостась. Источники: устные и письменные тексты несказочной прозы, сказки, народные песни на греческом и южнославянских языках.

Ключевые слова: *этнолингвистика, новогреческий фольклор, народная мифология, традиционная культура, балканистика*

В народно-мифологических воззрениях многих балканских народов (греков, болгар, сербов, македонцев, румын, албанцев) фиксируются представления о мифологических персонажах (далее – МП) под именем +*drakos / drakus*, связанных с природными локусами или миром мертвых. Методика этнолингвистического анализа позволяет выявить общие характеристики этих МП и проследить их потенциальные исторические связи. Этимология слова восходит в древнегреческому *δράκων* ‘дракон’, затем лексема трансформировалась в *δράκος* и была заимствована соседними языками, однако локальные характеристики этого современного МП – от летающего змея до «ходячего» покойника-дракулы – отличаются разнообразием. В докладе будут рассмотрены основные черты пре-

¹ Статья написана при финансовой поддержке гранта РФФИ № 20–012–00300 «Низшая мифология славян: Новые методы и подходы к исследованию».

имущественно греческого МП в сопоставлении с аналогичными персонажами прочих балканских традиций.

В народной мифологии современных греков персонажи, именуемые *δράκος* ‘дракос’, могут иметь антропоморфный облик (человек с высокими антропометрическими данными, человек, обладающий сверхъестественными способностями или отличающийся злыми намерениями), зоморфный (змея, дракон) или контаминированный (человек со змеиным хвостом; человек, оборачивающийся змеем). В большинстве случаев облик и характеристики этого МП детерминируются жанром фольклорного произведения, в котором он упоминается.

1. В эпических народных песнях (*δημοτικά τραγούδια*) или мифологических балладах (*παρалоγές*) *δράκος* – это преимущественно дракон, большой крылатый змей, осуществляющий вредоносные действия по отношению к герою или к людям в целом. Согласно поверьям, такие МП могут нападать на людей, на скот, пить у них кровь или пожирать их. Часто именем *δράκος* называют мифическое чудовище в виде дракона, которое живет в водоеме и требует человеческих жертв (сюжет борьбы св. Георгия со змеем), при этом в одном и том же тексте народной песни могут упоминаться как полные синонимы и лексема *δράκος*, и лексема *δράκοντας*, имеющая значение ‘дракон’, например, в песне из греческой Фракии:

Για δεξ καστέλλι έμορφο και κρύο νερό δεν έχει.

Κι αν έχει και κρύο νερό, δράκος το περιορίζει.

Διψούν τα λάφια για νερό και τα πουλιά για δρόσο,

διψούν και οι ευγενικές για μια καθάρια βρύση.

Να μια Λαμπρή μιαν Κεριακή, μιαν 'πίσημη ημέρα

στολίζουνт οι ευγενικές στο Δράκοντα και πάνε.

'Πο та μακριά τον χαιρετούν κι από κοντά τον λένε:

– Δράκε, για 'μόλα το νερό να πιούν та διψασμένα...

Посмотри, какой замок красивый, а воды прохладной нет в нем.

И даже есть прохладная вода, но дракос ее перекрывает.

Хотят воды попить олени и птицы жаждут пролады,

томятся и знатные девушки без чистого источника.

Вот на Пасху в воскресенье, в праздничный день,

наряжаются знатные девушки и идут к Драконту.

Издалека его приветствуют и подойдя поближе говорят:

— Дракос, ну-ка отпусти воду, чтобы напились все, кто жаждет...

2. В текстах несказочной прозы (легендах, быличках и пр.) под именем *δράκος* описывается МП с зооморфным (змеи) или контаминированным обликом (человек с чертами змеи; человек, имеющий способность превращаться в змею; змей, обладающий зооморфными чертами, присущими другим животным, например, змей с кошачьей головой [Πολίτης 1904: 289]). Соответствующие женские МП обозначаются при этом лексемами *δράκαινα*, *δράκισσα*. При описании МП несказочной прозы мы опирались на схему описания мифологических персонажей, разработанной в отделе этнолингвистики и фольклора Института славяноведения РАН [Виноградова, Толстая 1994: 40–44], нами были выделены основные параметры, позволяющие провести разностороннее общее описание этого персонажа. Так, в качестве места обитания МП указываются преимущественно горы (пещеры, ущелья, «дыры») и водные источники (ручей, река, болото). Дракос упоминается преимущественно в единственном числе, в противном случае слово может иметь другое значение (ср. *οι δράκοι* ‘черти’). Основные мотивы, характерные для МП: 1) охраняет пещеры и прочие локусы; 2) пожирает людей и животных; 3) «запирает» воду; 4) требует человеческих жертв; 5) приглашает повитуху помочь в родах; 6) строит циклопические сооружения.

Производные от этого корня часто встречаются в топонимических названиях типа *Δρακοσπηλιά* ‘пещера дракоса’, *Δρακότρυπα* ‘дыра дракоса’, *Δρακονέρα* ‘вода дракоса’, *Οι δράκόπετρας* ‘камни дракоса’, *Δρακόλακκος* ‘яма дракоса’, *Τα σπίτια του δράκων* ‘дома дракоса’ и т. д. В народных представлениях эти топонимы могут быть связаны не только с демонами, обитающими непосредственно в водоеме с таким названием, но и где-нибудь поблизости. Так, в Марафоне рассказывают, что в пещере у *Δρακονέρα* живет *στιχью* [Πολίτης 1904: 264].

3. В греческих народных волшебных сказках мужские и женские персонажи с именем *+drakos* выполняют разнообразные функции (по В. Я. Проппу), не ограниченные только функцией антагониста (таких текстов в сборнике Г. Мегаса меньшинство). Часто это функции дарителя и волшебного помощника, снабжающего героя необходимыми атрибутами или знаниями для выполнения главной задачи (см. [Панова 2020]).

4. В традиционной земледельческой лексике словом *δράκος* обозначали также нетронутый кусок поля, оставленный после жатвы, или спе-

циальным образом сплетенный сноп или пучок пшеницы, оставленный на поле в качестве «искупления», «жертвы» природным духам.

5. В качестве устойчивых словосочетаний в новогреческом языке фиксируются выражения: *δράκου φωνή* — «голос дракоса», в значении ‘громный, сильный голос’; *δράκου δύναμη* — «сила дракоса», в значении ‘большая, недюжинная сила’; *τρώει σα δράκος* — «он ест, как дракос», в значении ‘жадно и много есть’. Во всех этих устойчивых выражениях актуализируется образ дракоса как сильного и могущественно МП с очевидной антропоморфными характеристиками. Отдельного упоминания заслуживает новогреческая лексема *δράκος* (m) /*δρακού* (*δρακούλα*) (f) в значении ‘некрещеный младенец’.

6. Одно из современных значений, развившихся, очевидно, из метафорического использования этой лексемы в значении ‘человек с высокими антропометрическими данными’: *δράκος* — ‘маньяк, серийный убийца’, ср. *ο Δράκος του Σέιχ Σου*, *ο Δράκος της Βουλγαριμένης* и пр.

В балканославянских языках этот греческий корень был заимствован преимущественно болгарскими и македонскими говорами: *дракос* — ‘вампир’ (Смолянско, Асеновградско, Ардинско, Маданско, Девинско, Момчилградско, Малгарско, Гюмюрджинско); диал. ‘весельчак, шутник’ — от нгр. *δράκος* ‘змея, дракон’ [БЕР 1971: 420; Младенов 1941: 151]; *дракус* — диал. 1. Змей, дракон. 2. Вампир, от нгр. *δράκος*, от дргр. *δράκων* [РЧДБЕ: 268]; *дракус* — вампир (Родопы и Хасковско) [Георгиева 1983: 153] (Родопы) [БМ: 45]; *дракос* и *дракус* диал. 1. ‘змея, дракон’; 2. ‘вампир’ (Асеновград, Хасковско, Рупчос, Чепеларе) от нгр. *δράκος* < дргр. *δράκων* [Филиппова-Байрова 1969: 86]; *дракул* — диал. ‘вампир’ (Манастир, Гюмюрджинско) < новогр. *δρακούλα* ‘некрещеный ребенок’ [Филиппова-Байрова 1969: 86]; *дракуси* — кукери [БМ 1994: 186]. Производные от этого греческого корня встречаются и в албанском языке: *drangoi* — люди, обладающие сверхъестественными способностями, в частности, сражаться с вредоносными МП [Чабеј 1936: 312].

Подробное сопоставление персонажей новогреческой и балканославянской народной демонологии с именем +*drakos* позволяет выявить сходные черты в облике этого МП и сделать вывод о едином балканском персонаже, имевшем в исторической перспективе широкий спектр характеристик, среди которых выделяется его хтонический характер, связь с змеиным культом, способность к оборотничеству и пр., и реализовав-

шемся в балканском континууме в виде разнообразных МП, актуализирующих ту или иную черту единого облика *дракоса*.

Список литературы

- Български етимологичен речник (БЕР)*. Том I. А–З. София: БАН, 1971.
- Българска митология (БМ)*. Енциклопедичен речник. София: 7М+Логис, 1994.
- Виноградова Л. Н., Толстая С. М.* К проблеме идентификации и сравнения персонажей славянской мифологии // Н. И. Толстой (отв. ред.). Славянский и балканский фольклор: Верования. Текст. Ритуал. М.: Наука, 1994.
- Георгиева И.* Българска народна митология. София: Наука и изкуство, 1983.
- Младенов С.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София: Христо Г. Дановъ, 1941.
- Филипова-Байрова М.* Гръцки заемки в съвременния български език. София: БАН, 1969.
- Чабеј Е.* Живот и обичаји Арбанаса // Књига о Балкану. Т. I. Београд: Балкански институт, 1936. С. 303–319.
- Панова Т. В.* Персонажный код в греческой волшебной сказке. Магистерская диссертация. М.: МГУ имени М. В. Ломоносова, 2020.
- Плотникова А. А.* Этнолингвистическая география Южной Славии. М.: Индрик, 2004.
- Πολίτης Ν.Γ.* Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού. Παραδόσεις. Τόμος Α'. Αθήνα: Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, 1904.

ΔΡΑΚΩΝ, ΔΡΑΚΟΣ, DRAKOS, ДРАКУС: A BALKAN MYTHOLOGICAL CHARACTER IN HISTORICAL AND ETHNOGEOGRAPHIC PERSPECTIVE

K. Klimova

*Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
kaklimova@gmail.com*

The paper is devoted to the analysis of the main characteristics of the Balkan mythological characters, united by the name **drakos* and having anthropomorphic and zoomorphic (mostly snake-like) hypostasis. Sources: oral and written texts of non-fabulous prose, fairy tales, folk songs in Greek and South Slavic languages.

Keywords: *ethnolinguistics, Modern Greek folklore, folk mythology, traditional culture, Balkan studies*

Acknowledgments: The research is financially supported by the Russian Foundation for Fundamental Researches, project No. 20–012–00300 “Lower Slavic Mythology: New Methods and Approaches to Research”.

References

- B'lgarski etimologičen rechnik (BER). Vol. 1. A–Z.* Sofija: B'lgarska akademija na naukite, 1971.
- B'lgarska mitologija (BM).* Enciklopedičen rechnik. Sofija: 7M+Logis, 1994.
- Vinogradova L.N., Tolstaja S.M.* K probleme identifikacii i sravnenija personazhej slavjanskoj mifologii // N.I. Tolstoj (ed.). Slavjanskij i balkanskij fol'klor: Verovanija. Tekst. Ritual. Moscow: Nauka, 1994.
- Georgieva I.* B'lgarska narodna mitologija. Sofija: Nauka i izkustvo, 1983.
- Mladenov S.* Etimologičeski i pravopisen' rechnik" na b'lgarskija knizhoven't ezik'. Sofija: Hristo G. Danov', 1941.
- Filipova-Bajrova M.* Gr'cki zaemki v s'vremennija b'lgarski ezik. Sofija: B'lgarska akademija na naukite, 1969.
- Čabej E.* Život i običaji Arbanasa // Knjiga o Balkanu. Vol. 1. Beograd: Balkanski institut, 1936. P. 303–319.
- Panova T.V.* Personazhnyj kod v grecheskoj volshebnoj skazke. Master Thesis. Moscow: Lomonosov Moscow State University, 2020.
- Plotnikova A.A.* Jetnolingvističeskaja geografija Juzhnoj Slavii. Moscow: Indrik, 2004.
- Politis N.G.* Meletai peri tou viou kai tis glossis tou ellinikou laou. Paradoseis. Vol. 1. Athens: P.D. Sakellariou, 1904.

ДИОДОР СИЦИЛИЙСКИЙ О РИТОРИКЕ

О. В. Осипова

МГУ имени М. В. Ломоносова, Москва, Россия
osipova.ov@philos.msu.ru

Рассматривается роль ораторов в «Исторической библиотеке» Диодора Сицилийского и анализируются взгляды историка на риторическое искусство. Отмечается, что Диодор Сицилийский включает факты биографии ораторов в хроникальные заметки исторической части произведения и иногда ссылается на их речи, а также рассуждает о роли речей в исторических сочинениях и ораторском стиле вообще, демонстрируя таким образом знание риторики.

Ключевые слова: *Диодор Сицилийский, древнегреческая риторика, древнегреческие ораторы, речи, Дионисий Галикарнасский*

1. Введение

«Историческая библиотека» Диодора Сицилийского (ок. 90–21 г. до н.э.), в которой излагаются события, начиная с мифологических времен и заканчивая серединой I в. до н.э., как сочинение энциклопедического характера, предполагает использование огромного разнообразного материала, заимствованного из ранее созданных произведений.

Очевидно, что «Историческую библиотеку» можно рассматривать как компиляцию – сочинение, представляющее собой новую комбинацию существующих элементов: с одной стороны, это источник фрагментов не сохранившихся произведений различных жанров, с другой – своеобразный «обзор литературы» по различным вопросам, в частности филологическим: так, исследователи пишут о его интересе к вопросам стиля [Achilli 2012: 121] и указывают на лексические параллели в риторических трактатах Дионисия Галикарнасского (ок. 55 – после 8 г.

до н.э.) и произведении Диодора Сицилийского [Fornaro 1997: 175, 202–204, 209–210, 215]. В предлагаемом сообщении планируется проанализировать рассуждения Диодора Сицилийского об ораторах и риторике.

2. Древнегреческие ораторы в «Исторической библиотеке»

В хроникальные заметки исторической части «Исторической библиотеки» Диодор Сицилийский включает указания на факты биографии ораторов, например, упоминание об изгнании Демосфена в 326 г. до н.э. (Diod. 18.13.6). Излагая события какого-либо года, он отмечает синхронизмы – совпадения по времени, в том числе «историко-литературные синхронизмы» – списки писателей – современников излагаемых событий: так, Диодор Сицилийский отмечает, что в течение пятидесяти лет (450–400 г. до н.э.) в Греции, особенно в Афинах, в почете была риторика, и называет Перикла, Исократу и его учеников (Diod. 12.1.4–5), вновь упоминает об Исократе и его учениках в рассказе о событиях 366 г. до н.э. (Diod. 15.76.4).

Диодор Сицилийский также ссылается на выступления Горгия (Diod. 12.53.2–5), Лисия (Diod. 14.109.3), Демада (Diod. 16.87.1), Демосфена и Ликурга (Diod. 17.15), Гиперида (Diod. 18.3.5). Из некоторых речей он приводит краткие цитаты – поучительные афоризмы; так он цитирует Эсхина (Aeschin. 3.173 – Diod. 17.4.8) и Демосфена (Dem. 18.136 – Diod. 16.85.4).

Из речи Ликурга против Лисикла Диодор Сицилийский цитирует фрагмент, иллюстрирующий стиль оратора (Diod. 16.88.2), а как доказательство ораторского искусства Перикла приводит цитаты не из его речей, а из произведений комедиографов Аристофана и Евполида (Aphr. Pax. 603–611, Ach. 531–532, Eupol. Fr. 94.11.5–7 Коск – Diod. 12.40.5–6).

3. Диодор Сицилийский о речах

Принципы использования речей в «Исторической библиотеке» Диодор Сицилийский формулирует во вступлении к двадцатой книге (Diod. 20.1–2.2), композицию и лексику которого подробно анализирует в своем комментарии И. Акилли [Achilli 2012: 95–104, 115–144], сравнивая в частности рассуждения Диодора Сицилийского о соотношении историографии и риторики и о роли речей в исторических сочинениях с соответствующими пассажами «Всеобщей истории» Полибия (200–

118 г. до н.э.) – одного из источников «Исторической библиотеки» (Pol. 12.25a3–25b, 25i.3–9, 26.9, 26b.5, 26d.6; 36.1) [Achilli 2012: 22, 48–49, 97–99].

Следует отметить, что Диодор Сицилийский выражает современные ему взгляды на место риторики в исторических сочинениях. Античные критики анализируют литературные достоинства речей в сочинениях историков, исходя из требования разнообразия (*ποικιλία* – «пестрота») и уместности (*πρέπον*): разнообразия можно достичь, прерывая повествование и включая в него речи, описания и отступления; разнообразие, таким образом, противоположно связности, но соединить их помогает требование уместности. Эти приемы позволяют писателю, в частности историку, избежать монотонности и сохранить интерес аудитории к своему сочинению (Dion Hal. Pomp. 3.11, 4.2) [Fornaro 1997: 194–197; Nünlist 2009: 152–153].

Диодор Сицилийский пишет о том, что для достижения необходимого разнообразия (*ποικιλία*) в историческое сочинение следует вводить речи (Diod. 20.2.1): в изложении *важных и значительных тем* (*μεγάλων καὶ λαμπρῶν τῶν ὑποθέσεων οὐσῶν*), если речь *достойна упоминания и бесполезна для истории* (*τὰ μνήμης ἄξια καὶ τῇ ἱστορίᾳ κекρατημένην ἔχοντα τὴν ὠφέλειαν*), а также для объяснения излагаемых событий (Diod. 20.2.1). Можно заметить, что Диодор Сицилийский перечисляет типы совещательных речей: речи, произнесенные в народном собрании, и посольские речи (*πρεσβευτοῦ ἢ συμβούλου δημογορίαν*, Diod. 20.2.1); в других местах он упоминает об одном из видов торжественного красноречия – надгробных речах или эпитафиях (Diod. 11.33.3, 18.13.5).

Итак, Диодор Сицилийский считает уместным включать речи в повествование, исходя из масштаба события, иными словами, в рассказ о великих победах или поражениях – как и Дионисий Галикарнасский (Dion. Hal. Thuc. 17). С другой стороны, Диодор Сицилийский предостерегает от чрезмерного использования речей в историческом сочинении: многочисленными речами писатели нарушают последовательность рассказа (*τὸ συνεχὲς τῆς διηγήσεως*, Diod. 20.1.1), и читатели, *устав от многословия и неуместности* (*διὰ τὸ μῆκος καὶ τὴν ἀκαίριαν*) *историка, прекращают чтение* (Diod. 20.1.4).

4. Речи в «Исторической библиотеке»

Пространных прямых речей в «Исторической библиотеке» всего девять: четыре в дошедших полностью книгах (Diod. 13.20–27, 28.2–32, 52–53, 14.65–69) и пять в сохранившихся фрагментарно (Diod. 8.12, 10.34, 21.21, 27.13–18, 31.3). Часто Диодор Сицилийский лишь кратко передает содержание речи, указывая, была ли она подходящей (οἰκεῖως, ἄρμοζόντως) и обдуманной (πεφροντισμένως), или отмечая, что оратор произнес ее с гуманностью (φιλανθρωλία, ἐπιείκεια) [Sacks 1990: 98–100]; отметим, что и для Дионисия Галикарнасского главный критерий оценки речей – их уместность: насколько они подходят данному оратору в данных обстоятельствах (Dion. Hal. Thuc. 41). Использование преимущественно кратких косвенных речей, диалогов и афоризмов в «Исторической библиотеке» исследователи объясняют стремлением Диодора Сицилийского представить всеобщую историю в удобном для читателей виде, а немногочисленные прямые речи большого объема играют роль в композиции произведения, нарушая временную последовательность, и все это служит морализаторским целям «Исторической библиотеки» – показать читателям поучительные примеры правильного и неправильно-го поведения [Pausch 2018: 485–488].

Речи в «Исторической библиотеке» Диодор Сицилийский составляет, исходя из требований риторики: он использует систему «мест» (τόποι) – максимально исчерпывающую классификацию связей между объектом и миром, систематизирующую весь видимый и мыслимый мир на рубрики и подрубрики [Гаспаров 1997: 562–565]. Так, в речи сиракузянина Николая (Diod. 13.20–27) перечисляются традиционные аргументы в защиту мягкого отношения к противникам: оратор рассуждает о случае (τύχη), призывает проявлять человеколюбие, утверждает, что поражение афинян – это справедливое наказание со стороны богов, так что речи его и спартанца Гилиппа (Diod. 13.28.2–32) некоторые исследователи считают риторическими упражнениями [Drews 1962: 386–387].

5. Диодор Сицилийский о Горгиевых фигурах

Знание риторики Диодор Сицилийский демонстрирует и в рассказе о событиях 427 г. до н.э., когда пишет о приезде в Афины Горгия в составе посольства Леонтина и о впечатлении, произведенном на афинян его речью (Diod. 12.53.1–4). Следует обратить внимание на риториче-

скую терминологию, которую использует Диодор Сицилийский в этой главе: «украшенность» речи (*κατασκευή*), риторическое искусство (*τέχνη ῥητορική*). Он также перечисляет риторические фигуры (*σχηματισμοί*), введенные Горгием: антитезы, исоколонны, парисоны и гомеотелевты (Diod. 12.53.4).

Замечено, что этот список Горгиевых фигур сходен с тем, что дают авторы риторических трактатов эпохи эллинизма, в частности Дионисий Галикарнасский (Dion. Hal. Thuc. 24.9) [Noël 1999: 198–199], а такой порядок следования фигур находят в произведениях писателей IV в. до н.э. [Меликова-Толстая 1996: 175–176]. Античная традиция считает Горгия «изобретателем» фигур, основанных на звуковых повторах: он впервые стал пользоваться ими намеренно [Меликова-Толстая 1996: 156–157]: антитеза относится к фигурам мысли, уточняющим смысл предмета «от контраста» [Гаспаров 1997: 571], а исоколон, парисон и гомеотелевт – частные случаи параллелизма по «равновеликости» частей и по звучанию соответственно, параллелизм, в свою очередь, – одна из фигур перемещения, относящихся к фигурам слова [Гаспаров 1997: 575].

6. Заключение

Можно заключить, что Диодор Сицилийский в «Исторической библиотеке» уделяет внимание ораторскому искусству: он не только включает факты биографии ораторов в содержание произведения, комбинируя различные источники, но и демонстрирует знание риторической терминологии и умение применять приемы риторики, составляя речи персонажей своего произведения. Таким образом, «Историческую библиотеку» можно рассматривать – с необходимыми оговорками – в рамках истории древнегреческой и шире античной риторики.

Список литературы

- Гаспаров М. Л.* Античная риторика как система // М. Л. Гаспаров. Избранные труды. Том 1. О поэтах. М.: Языки русской культуры, 1997. С. 556–590.
- Меликова-Толстая С. В.* Античные теории художественной речи // И. М. Троицкий, С. В. Меликова-Толстая (ред.). Античные теории языка и стиля (антология текстов). СПб.: Алетейя, 1996. С. 155–177.
- Achilli I.* Il Proemio del Libro 20 della Biblioteca Storica di Diodoro Siculo. Lanciano: Carabba, 2012.

- Drews R.* Diodorus and His Sources // *American Journal of Philology* 83, 1962. P. 383–392.
- Fornaro S.* Epistola a Pompeo Gemino. Introduzione e commento. Stuttgart; Leipzig: Teubner, 1997.
- Noël M.-P.* Gorgias et l'«invention» des γοργίατα σχήματα // *Revue des Études Grecques* 112, 1999. P. 193–211.
- Nünlist R.* The Ancient Critic at Work: Terms and Concepts of Literary Criticism in Greek Scholia. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Pausch D.* Diodoros, the Speeches, and the Reader // L.I. Hau, A. Meeus et al. (eds.). *Diodoros of Sicily: Historiographical Theory and Practice in the Bibliothekes*. Leuven: Peeters, 2018. P. 473–489.
- Sacks K.S.* Diodorus Siculus and the First Century. Princeton / Oxford: Princeton University Press, 1990.

DIODORUS SICULUS ON RHETORIC

O.V. Osipova

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
osipova.ov@philos.msu.ru

Diodorus Siculus' views on the art of rhetoric, and orators' role and place in the *Bibliothekes* are examined. It is noted that, firstly, Diodorus Siculus includes orators' biographical data in the timeline of events discussed in the historical part of his work and sometimes cites their speeches, and secondly, he discusses both the role of speeches in historical works and oratorical style in general. It is concluded that Diodorus Siculus' eclectic notes and discussions nevertheless demonstrate the historian's knowledge of rhetoric.

Keywords: *Diodorus Siculus, Ancient Greek rhetoric, Ancient Greek orators, speeches, Dionysius of Halicarnassus*

References

- Gasparov M.L.* Antichnaja ritorika kak sistema // M.L. Gasparov. Izbrannye trudy. Vol. 1. O pojetah. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury, 1997. P. 556–590.

- Melikova-Tolstaja S.V.* Antichnye teorii hudozhestvennoj rechi // I.M. Trockij, S.V. Melikova-Tolstaja (eds.). Antichnye teorii jazyka i stilja (antologija tekstov). Saint Petersburg: Aletejja, 1996. P. 155–177.
- Achilli I.* Il Proemio del Libro 20 della Biblioteca Storica di Diodoro Siculo. Lanciano: Carabba, 2012.
- Drews R.* Diodorus and His Sources // American Journal of Philology 83, 1962. P. 383–392.
- Fornaro S.* Epistola a Pompeo Gemino. Introduzione e commento. Stuttgart; Leipzig: Teubner, 1997.
- Noël M.-P.* Gorgias et l'«invention» des gorgieia schimata // Revue des Études Grecques 112, 1999. P. 193–211.
- Nünlist R.* The Ancient Critic at Work: Terms and Concepts of Literary Criticism in Greek Scholia. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Pausch D.* Diodoros, the Speeches, and the Reader // L.I. Hau, A. Meeus et al. (eds.). Diodoros of Sicily: Historiographical Theory and Practice in the Bibliothek. Leuven: Peeters, 2018. P. 473–489.
- Sacks K.S.* Diodorus Siculus and the First Century. Princeton / Oxford: Princeton University Press, 1990.

СОЧИНЕНИЕ ПАИСИЯ ЛИГАРИДА “О СУДЕ НАД ПАТРИАРХОМ НИКОНОМ”: ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА

П. А. Рылик

*Афинский национальный университет им. Каподистрии, Афины, Греция
rylikpa@slavstud.uoa.gr*

О необходимости полного перевода произведения Паисия Лигарида пишут многие современные исследователи. Однако в историографии XIX–XXI в. это сочинение воспринималось не как памятник русской публицистики и полемической культуры XVII в, а как исторический источник. Эта же оценка труда Лигарида отражена в переводах, опускающих философские отступления, риторические рассуждения, отсылки автора к античной эпохе. Но именно в этих купюрах раскрывается личность Лигарида – знатока античности и философа, ученого и поэта, талантливого писателя, мастерски владеющего художественными приемами западного мира.

***Ключевые слова:** митрополит Паисий Лигарид, греческо-русские связи, Большой Московский собор 1666/67 г., царь Алексей Михайлович, патриарх Никон, сочинение Лигарида*

1. Введение

Личность Паисия Лигарида (1610–1678) настолько неординарна и неоднозначна, что она вызывает интерес исследователей на протяжении нескольких веков, который не угасает по сей день. Библиография, касающаяся основных этапов жизни Лигарида, его личности, его места в истории России и истории Русской Церкви, его участия в деле патриарха Никона, обширна: её анализ приведен в двух справочно-энциклопедических статьях [Чеснокова 2019; Романова 1998]. Самыми важными в русской

историографии¹ о Паисии Лигариде считаются работы С. Брайловского, Г. Воробьева, Н. А. Гиббенета, А. В. Горского, В. К. Ернштедта, Н. Ф. Каптерева, А. А. Куника, Л. Лавровского, митрополита Макария (Булгакова), П. Пирлинга, А. И. Соболевского, Б. Л. Фонкича, Е. Шмурло. Несмотря на достаточно подробную изученность жизни и деяний Газского митрополита, а также отдельных событий, с ним связанных [Чеснокова 2019, 2020; Тимошина 2012], в его биографии еще много «белых пятен». Вне поля зрения специалистов остается немало нарративного материала и неизданных документов, имеющих отношение к русскому периоду жизни этого знаменитого греческого деятеля XVII в. [Фонкич 2003: 286].

2. Описание сочинения и перевода

Хиосский грек, дидакал, писатель, богослов и ученый своего времени Газский митрополит Паисий Лигарид был активнейшим организатором одного из крупнейших событий второй половины XVII в. – суда над патриархом Никоном. Церковный собор, как и подготовительные мероприятия, включая организацию приезда восточных патриархов и их пребывание в России, в мельчайших подробностях он изложил практически сразу по окончании процесса на греческом языке. Свое сочинение под названием «Βιβλίον συνοδικὸν περιέχον τὰ κατὰ Νίκωνος πατριάρχου Μοσχολίας ὑπὸ Παΐσιου μητροπολίτου Γάζης, ἀνατεθὲν τῷ αὐτοκράτορι πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν Ἀλεξίῳ Μιχαήλοβιτζ, ἐν ἔτει 1668»² («Книга о соборе против Никона патриарха Московского, составленная Паисием митрополитом Газским для императора всея России Алексея Михайловича в лето 1668» – перевод автора)³ Газский митрополит завершил в апреле 1667 г. Перевод на русский язык был представлен царю Алексею Михайловичу уже в 1668 г., что и указано в надписании одного из известных нам списков сочинения Лигарида на греческом языке [Фонкич 2003: 286].

¹ Среди зарубежных исследователей выделяются: Н.Т. Hionides, А.Е. Καραθανάσης, W. Palmer, Z.N. Τσιριανλής.

² Название приведено по бухарестской рукописи № 371 (675).

³ В русской рукописной традиции сочинение митрополита известно как «Изложение Поместного Собора, бывшего в Москве против патриарха Никона, составленное Газским митрополитом Паисием Лигаридом». Например, см. в рукописи СПб. ИИ РАН. Ф. 261 (бумаги В. Н. Бенешевича). № 8.

Оригинал рукописи с автографом Лигарида, как и подлинник с ее первым переложением на русский язык, до сих пор не выявлены. На данный момент известно три списка кон. XVII в.—нач. XVIII в. сочинения Лигарида на греческом языке, хранящиеся в ГИМ в Москве⁴, в библиотеке Румынской академии в Бухаресте⁵ и в Геннадиевской библиотеке в Афинах⁶ [Фонкич 2003: 312], и три списка XIX в. перевода, сильно сокращающего оригинал. Известно, что один из переводов памятника принадлежит А. Н. Муравьеву⁷: он самый полный и охватывает все 3 книги, из которых состоит сочинение Паисия Лигарида [Фонкич 2003: 313]. На греческом языке ему по составу соответствует бухарестский список, который состоит из трех книг: первая включает 34 главы и рассказывает о событиях, предшествующих уходу патриарха Никона с патриаршего престола, и о подготовке собора; вторая имеет вступление, 16 глав, заключение и посвящена собственно истории осуждения патриарха Никона; третья состоит из предисловия, 23 глав и эпилога и повествует о событиях, предшествующих избранию патриарха Иоасафа.

Несмотря на избирательный характер переводов, книга Паисия Лигаида до сих пор привлекает историков подробнейшим описанием событий, касающихся подготовки и хода суда над патриархом Никоном. И хотя деятельность Лигарида в России в научной литературе оценивается очень неоднозначно, митрополита нельзя недооценивать как писателя, полемиста и публициста, о чем говорит возникающий интерес к этому греческому дидаскалу среди литературоведов. На данный момент единственная попытка увидеть в сочинении Лигарида памятник литературы и русской публицистики принадлежит С. К. Севастьяновой [Севастьянова 2016; Севастьянова 2019].

3. Заключение

О необходимости и актуальности полного перевода произведения Паисия Лигарида пишут многие современные исследователи. Однако в обширной историографии XIX–XXI вв., посвященной письменным

⁴ Синод. собр. греч. рук. № 409. Л. 492 и след.

⁵ № 371 (675).

⁶ Mss. 261 (29433).

⁷ СПб. ИИ РАН. Ф. 261 (бумаги В. Н. Бенешевича). № 8.

трудам Лигарида, это сочинение не воспринималось как памятник полемической культуры XVII в. Опираясь на изложенные Лигаридом факты, отечественные историки XIX в. использовали сочинение Газского митрополита как исторический источник. Эта же оценка труда Лигарида отражена в переводах, передающих только факты и хронологию событий, но опускающих философские отступления, риторические рассуждения, отсылки автора к любимой им античной эпохе, а также пространные описания с большим количеством метафор и мельчайших деталей. Однако именно эти купюры раскрывают личность Паисия Лигарида – знатока античности и философа, ученого и поэта, талантливого писателя, мастерски владеющего художественными приемами западного мира.

Отсутствие изданного печатного текста, объем самого сочинения, большое количество библейских метафор, отсылок к Священному Преданию и к античности, философских отступлений и риторических рассуждений, делающих работу переводчика намного труднее, привело к тому, что один из важнейших периодов российской истории исследуется без полноценного доступа к столь важному в «деле» патриарха Никола нарративу. Поэтому в связи с интересом зарубежных и отечественных исследователей к участию греков в церковной, литературной и политической жизни России в XVII в., актуальностью современного перевода и необходимостью введения в научный оборот сочинения Паисия Лигарида о суде над патриархом Никоном, автором статьи предпринята попытка полного и подробного перевода с дальнейшим текстологическим исследованием источника, что в некоторой мере будет способствовать объективной оценке как личности Газского митрополита, так и его деятельности на Большом Московском соборе 1666–1667 г.

Список литературы

- Брайловский С. Н.* О месте кончины Паисия Лигарида // Русский архив 4, 1893. С. 447–448.
- Воробьев Г. А.* Паисий Лигарид // Русский архив 1, 1893. С. 1–31.
- Гиббнет Н.* Историческое исследование дела патриарха Никона. Ч. 2. СПб.: Тип. М-ва внутр. дел, 1884.
- Горский А. В.* Несколько сведений о Паисии Лигариде до прибытия его в Россию // Прибавления к Творениям св. Отцов 1(21), 1862. С. 133–148.
- Ернштедт В. К.* Выдержки Паисия Лигарида из бесед патриарха Фотия // Записки имп. Академии наук. Серия 8, т. 7, №8, 1906. С. 1–39.

- Каптерев Н. Ф.* Патриарх Никон и царь Алексей Михайлович. Сергиев Посад: Тип. Св.-Троиц. Сергиевой лавры, 1912.
- Куник А. А.* О трех списках Фотиевых бесед 865 г. // Записки имп. Академии наук. Серия 8, т. 7, №8, 1906. С. 49–86.
- Лавровский Л. Я.* Несколько сведений для биографии Паисия Лигарида, митрополита Газского // Христианское чтение 11–12, 1889. С. 672–736.
- Макарий (Булгаков), митр.* История Русской Церкви. Кн. 6–7. М.: Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996.
- Пирлинг П.* Паисий Лигарид: дополнительные сведения из римских архивов // Русская старина 109, 1902. С. 337–351.
- Романова А. А.* Паисий Лигарид // Д. С. Лихачев (отв. ред.). Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 3 (XVII в.). Ч. 3: П-С. СПб.: Дмитрий Буланин, 1998. С. 8–12.
- Севастьянова С. К.* Уход патриарха Никона с Московской первосвятительской кафедры в интерпретации Газского митрополита Паисия Лигарида // ЭНОЖ. История 3(77), 2019. С. 6.
- Севастьянова С. К.* Лик и облик: патриарх Никон и Паисий Лигарид // Н. П. Чеснокова (отв. ред.). Афон в истории и культуре Христианского Востока и России. Каптеревские чтения – 14. М.: ИВИ РАН, 2016. С. 326–383.
- Соболевский А. И.* Переводная литература Московской Руси XIV–XVII веков. СПб.: Тип. Имп. Акад. наук, 1903.
- Тимошина Л. А.* Газский митрополит Паисий Лигарид: о некоторых датах и событиях // М. В. Бибиков (отв. ред.). Каптеревские чтения – 10. М.: ИВИ РАН, 2012. С. 89–133.
- Фонкич Б. Л.* Греческие рукописи и документы в России. М.: Индрик, 2003.
- Чеснокова Н. П.* Паисий Лигарид // Православная энциклопедия. Т. 54. М.: Православная энциклопедия, 2019. С. 240–243.
- Чеснокова Н. П.* Газский митрополит Паисий Лигарид в России: заметки биографии // Вестник ПСТГУ. Серия II: История. История Русской Православной Церкви 96, 2020. С. 11–28.
- Шмурло Е.* Паисий Лигарид в Риме и на греческом Востоке // Труды V-го съезда русских академических организаций за границей в Софии 14–21 сентября 1930 г. Ч. 1. [София]: б.и., 1932.
- Hionides H. T.* Paisius Ligarides. New York: Twayne Publishers, 1972.
- Palmer W.* The Patriarch and the Tsar. London: Trübner and co., 1873.
- Καραθανάσης Α.Ε.* Οι Ἑλληνες λόγιοι στή Βλαχία (1670–1714). Θεσσαλονίκη: Ἰδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αἴμου, 1982.
- Τσιρπανλής Ζ.Ν.* Τό Ἑλληνικό κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του (1576–1700). Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1980.

PAISIUS LIGARIDES' HISTORY «ABOUT THE CONDEMNATION OF THE PATRIARCH NICON»: TRANSLATION ISSUES

P. Rylik

*National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece
rylikpa@slavstud.uoa.gr*

Paisius Ligarides was the one who contributed to the preparation of one of the most important events of the XVII c. – the condemnation of the patriarch Nikon. He outlined this event and its preparatory arrangements with the greatest detail in his work originally written in Greek. The Russian translation was presented to the Tsar Alexei Mikhailovich soon after, in 1668. Ligarides' original manuscript, as well as its first translation to Russian is not revealed yet. Currently, three copies of the XVII c. are known to exist in the Greek language, as well as three rather shortened translations to Russian of the XIX c. Despite the selective character of the translations, the work of this witness of the period attracts the interest of many historians. Contemporary researchers write about the necessity and the relevance of a full translation of the Ligarides' work. However, in the extensive historiography of the XIX–XXI c., this work was perceived as a historical source, rather than a piece of literature and polemical tradition of the XVII c. This perception is reflected in the translations, which deliver the chronological facts, but omit the philosophical, rhetorical reasoning. Nevertheless, these details reveal the personality of Paisius Ligarides as an expert in antiquity and philosophy, scholar and poet, writer and literary devices master.

Keywords: *metropolitan Paisius Ligarides, Russian-Greek ties, Tsar Alexei Mikhailovich, Patriarch Nikon, Great Moscow Council of 1666/67, Greek-Russian ties, Ligarides' history about patriarch Nikon condemnation*

References

- Brajlovskij S.N.* O meste konchiny Paisija Ligarida // Russkij arhiv 4, 1893. P. 447–448.
- Vorob'ev G.A.* Paisij Ligarid // Russkij arhiv 1, 1893. P. 1–31.
- Gibbenet N.* Istoricheskoe issledovanie dela patriarha Nikona. Part 2. Saint Petersburg: Ministry of Internal Affairs, 1884.
- Gorskij A.V.* Neskol'ko svedenij o Paisii Ligaride do pribytija ego v Rossiju // Pribavlenija k Tvorenijam sv. Otcov 1(21), 1862. P. 133–148.
- Ernshtedt V.K.* Vyderzhki Paisija Ligarida iz besed patriarha Fotija // Zapiski imp. Akademii nauk. Series 8, vol. 7, No 8, 1906. P. 1–39.
- Kapterev N.F.* Patriarh Nikon i car' Aleksej Mihailovich. Sergiev Posad: The Holy Trinity-St. Sergius Lavra, 1912.
- Kunik A.A.* O treh spiskah Fotievych besed 865 g. // Zapiski imp. Akademii nauk. Series 8, vol. 7, No 8, 1906. P. 49–86.
- Lavrovskij L.Ja.* Neskol'ko svedenij dlja biografii Paisija Ligarida, mitropolita Gazskogo // Hristianskoe chtenie 11–12, 1889. P. 672–736.
- Makarij (Bulgakov).* Istorija Russkoj Cerkvi. Vols. 6–7. Moscow: Valaam Monastery, 1996.
- Pirling P.* Paisij Ligarid: dopolnitel'nye svedenija iz rimskih arhivov // Russkaja starina 109, 1902. P. 337–351.
- Romanova A.A.* Paisij Ligarid // D.S. Lihachev (ed.). Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevnej Rusi. Vol. 3 (XVII c.). Part 3: P-S. Saint Petersburg: Dmitrij Bulanin, 1998. P. 8–12.
- Sevast'janova S.K.* Uhod patriarha Nikona s Moskovskoj pervosvjatitel'skoj kafedry v interpretacii Gazskogo mitropolita Paisija Ligarida // JeNOZh. Istorija 3(77), 2019. P. 6.
- Sevast'janova S.K.* Lik i oblik: patriarh Nikon i Paisij Ligarid // N.P. Chesnokova (ed.). Afon v istorii i kul'ture Hristianskogo Vostoka i Rossii. Kapterevskie chtenija — 14. Moscow: Institute of World History, 2016. P. 326–383.
- Sobolevskij A.I.* Perevodnaja literatura Moskovskoj Rusi XIV–XVII vekov. Saint Petersburg: Imperial Academy, 1903.
- Timoshina L.A.* Gazskii mitropolit Paisii Ligarid: o nekotoryh datah i sobytijah // M.V. Bibikov (ed.). Kapterevskie chtenija — 10. Moscow: Institute of World History, 2012. P. 89–133.
- Fonkich B.L.* Grecheskie rukopisi i dokumenty v Rossii. Moscow: Indrik, 2003.
- Chesnokova N.P.* Paisij Ligarid // Pravoslavnaja jenciklopedija. Vol. 54. Moscow: Pravoslavnaja jenciklopedija, 2019. P. 240–243.
- Chesnokova N.P.* Gazskij mitropolit Paisij Ligarid v Rossii: zametki biografii // Vestnik PSTGU. Series II: Istorija. Istorija Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi 96, 2020. P. 11–28.

Shmurlo E. Paisij Ligarid v Rime i na grecheskom Vostoke // Trudy V-go s'ezda russkikh akademicheskikh organizacij za granicej v Sofii 14–21 sentjabrja 1930 g. Part 1. [Sofija]: no publ., 1932.

Hionides H.T. Paisius Ligarides. New York: Twayne Publishers, 1972.

Palmer W. The Patriarch and the Tsar. London: Trübner and co., 1873.

Karathanasis A.E. Oi Ellines logioi sti Vlachia (1670–1714). Thessaloniki: Idryma Meleton Chersonisou tou Aimou, 1982.

Tsirpanlis Z.N. To Elliniko kollegio tis Romis kai oi mathites tou (1576–1700). Thessaloniki: Patriarchikon Idryma Paterikon Meleton, 1980.

ВОЦАРЕНИЕ ЭРОТОКРИТОСА КАК СЮЖЕТНАЯ ЛИНИЯ

Т. И. Самойленко

*МГУ имени М. В. Ломоносова, Москва, Россия
Tatiana_samoilenko@list.ru*

Поэма В. Корнара «Эротокритос» насыщена самими разнородными по своему происхождению сюжетными и композиционными элементами, составляющими удивительное художественное целое, в рамках которого причудливо, но удивительно гармонично переплетаются несколько сюжетных линий. Это история любви главных героев, история войны за независимость Афин, история вступления Ротокритоса (sic) на Афинский престол и другие. В этой связи нам представляется возможным выделить некоторые маркирующие одну из важнейших, на наш взгляд, сюжетных линий поэмы опорные точки, а именно лексемы и эпизоды, выступающие в качестве своего рода координат, концентрирующих читательское внимание в соответствии с художественным замыслом автора.

Ключевые слова: *сюжетная линия, престол, маркиры, лексемы, эпизоды*

1. Введение

Это сообщение имеет своей целью подчеркнуть соотношения, которые мы наблюдаем между некоторыми повторяющимися элементами в составе поэмы. Эти элементы, рассматриваемые в свете их симметричного расположения в тексте как наборе элементов, могут позволить нам прийти к идентификации основного мотива, который, возможно, является одним из важнейших и более всего занимает автора – а именно, власть и трон и путь к нему.

Основой нашей интерпретации является анализ распределения в тексте лексем, фраз, эпизодов, составляющих историю восшествия героя поэмы на Афинский престол.

2. Метод исследования

Учитывая содержащийся в авторской преамбуле поэмы намёк на описание в ней неких циклических событий (του κύκλου τα γυρίσματα) мы предприняли, в качестве эксперимента, сплошную сквозную циклическую нумерацию стихов поэмы. При такой нумерации текст поэмы можно схематически представить как свернутую в кольцо ленту, где означенные маркеры оказались равномерно и в определённом порядке размещёнными на насчитывающих некоторое количество стихотворных строк расстояниях один от другого. Для подсчёта количества стихов мы использовали текст поэмы в редакции С. Алексиу [Αλεξίου 1992: 11–335].

Продвижение Эротокритоса по пути к престолу последовательно маркируется эпизодами, соответствующими стадиям восхождения его по общественной лестнице. При этом упоминание самого престола помещено как в первых стихах поэмы, так и в завершающих ее. Исходя из того, что история восшествия Ротокритоса на Афинской трон представляет собой главную если не сюжетную, то композиционную линию в теле поэмы, мы принимаем за исходную и конечную одновременно точку в ряде маркеров упоминание Афинского трона. Престол доблести и добродетели, *θρόνος της αρετής* упомянут он в начале первой песни и в конце пятой. При условии сквозной нумерации стихов эти два упоминания трона-престола отстоят друг от друга на 50 строк, то есть на 0,5 процента от общего объёма текста и почти совпадают по месту их расположения на упомянутой ленте, учитывая её протяженность. Первое упоминание престола связано с рождением героини поэмы-наследницы Афинского трона, второе – с воцарением самого Эротокритоса, с восхождением его на афинский трон.

Наше внимание привлекло симметричное относительно центра поэмы расположение в её тексте эпизодов, связываемых, как правило, с историей взаимоотношений главных героев. Это такие важные для развития сюжета эпизоды, как рождение наследницы Афинского престола Аретусы, встреча героев, стычка с солдатами короля Ираклия, победа

Ротокритоса на турнире, получение им приза победителя – драгоценной повязки (τζόγυια) из рук царевны, вручение ему наследницей престола при расставании перстня царевны, сватовство Ротокритоса и отказ ему со стороны царя, сватовство сына Константинопольского императора и отказ тому со стороны Аретусы, военные подвиги Эротокритоса в ходе сражений за независимость Афин, спасение им царя от угрозы гибели во время сражения и обещание короля уступить ему полцарства и название Ротокритоса сыном, победа в решающем исход войны поединке поединке с лучшим франкским рыцарем и отвращение угрозы гибели независимости Афин и суверенитета, признание всенародное победителя правителем, идентификация сохранявшего до тех пор свое инкогнито Ротокритоса, брак с Аретусой, начало правления Эротокритоса и рождение у них детей (продолжение династии Эротокритоса). В этой связи нам представляется оправданным поиск опорных точек, или несущих элементов, или, если угодно, координат повествования, маркирующих повествование о продвижении Ротокритоса к цели в соответствии с замыслом автора.

3. Маркирующие элементы в композиции «Эротокритоса»

Таковыми маркерами могли бы быть сочтены, по нашему мнению, слова и обозначаемые ими понятия и реалии, указывающие на различные стадии продвижения героя поэмы к верховной власти и трону. В качестве таковых мы выделяем события, необходимые для достижения героем предназначенной ему автором цели. А именно, рождение в браке царственных родителей дочери-Аретусы, дары Аретусы – яблоки зимнего урожая и шитая золотом головная повязка, перстень из рук царевны Аретусы, обещание короля Афинского считать героя своим сыном, брак с королевной-Аретусой и восхождение на престол Эротокритоса.

Нетрудно заметить, что прочие маркирующие карьерный рост героя эпизоды расположены попарно, симметрично относительно двух смыкающихся упоминаний престола.

Значимость этих событий подтверждена аналогичными им эпизодами, помещенными на одинаковом расстоянии (числе строк) от края текста. На равном удалении от краев текста (возможно, некогда краёв свитка?) помещены эпизоды дарения яблок и обещание царя, возложение венца (τζόγυια) – и требование Аретусой сватовства, дарение пер-

стня – и турнир как доказательство первенствующего достоинства Эротокритоса, наконец, посажение его на трон с вручением ему невесты и признание героем своей любви к недостижимому предмету – царской дочери – в разговоре с Полидором.

Таким образом, в качестве парных и симметрично расположенных в отношении упоминаемого престола маркеров предположительного основного сюжета о восшествии на престол (в романе о Парисе и Вьенне этой линии соответствует некоторым образом факт смены династии на престоле Дофине при вступлении на престол Париса и последовавшей вскоре смерти родителей Вьенны), можно выделить следующие: трон, венец победителя, перстень царицы (залог будущей власти), усыновление (провозглашение сыном) короля, трон – положение соправителя и монарха. Сюда же примыкает упоминание рождения царских наследников (Аретуса – мать), то есть продолжение Афинской династии, представленной королём Ираклием и его наследницей, и одновременно смена этой последней династией новой с основателем – Ротокритом. Следует отметить также в этой связи и многократно упоминаемую формулу нежелания передать награды победителя в руки чужих претендентов во второй части поэмы. Таким образом, с восшествием Ротокритоса на Афинский престол власть сохраняется в пределах Афинского царства, остается в Афинах и избавлена от необходимости быть переданной в руки чуждых Афинам внешних владетелей. Такой исход требует особых подвигов и стойкости от главных героев.

В соответствии с вышеизложенным в корпусе поэмы определяется смысловой центр на равноудалённой точке от начала и от конца текста. Такая точка соответствует согласно принятой нами сплошной нумерации стихов кульминационному по своей эмоциональности и объёму монологу Аретусы в третьей песне поэмы (стихи 195–268 и 299–360 согласно общепринятой нумерации), где в стихе III 258 мы ожидаемо встречаем словосочетание *τιμῆς σπῆραδι*, синонимичное *τῆβυα*. Феноменально этот эпизод представляет собой произнесённое вслух признание царственной силы Эрота, отождествление Ротокритоса с Эротом и одновременное изъявление ею своей непреклонной решимости вступить в брак с избранником, явившим себя наиболее достойным с точки зрения рыцарской доблести претендентом на руку наследной принцессы в качестве победителя пансредиземноморского турнира.

4. Заключение

Организация элементов в композиции данного произведения может свидетельствовать о сознательном применении автором математических принципов в организации художественного пространства поэмы.

Задача маркирования одной из представляющих для автора текста особенную важность сюжетных линий значительно облегчается за счет использования им повторяющихся образов и словосочетаний, а также симметричного расположения элементов сюжета, которые могут служить ориентиром для читателя.

Список литературы

Κορνάρος Β. Ερωτόκριτος. Επιμ.: Σ. Αλεξίου. Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη. Αθήνα: Ερμής, 1992. Σ. 11–335.

EROTOKRITOS' ACCESSION TO THE ATHENIAN THRONE AS A STORYLINE

T.I. Samoilenko

*Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
Tatiana_samoilenko@list.ru*

This paper presents our analysis of the role of the Erotokritos' accession in the homonymous poem's plot. The Cretan-Venetian text "Erotokritos" is saturated with the most diverse in their origin plot and compositional elements that make up an amazing artistic whole, within which several storylines are bizarrely but surprisingly harmoniously intertwined. This is the love story of the main characters, the story of the war of independence, the history of accession to the Athenian throne and others. In this regard, it seems to us possible to single out some reference points that mark one of the most important, in our opinion, plot lines of the poem, namely, lexemes and episodes that act as a kind of coordinates that concentrate the reader's attention in accordance with the author's artistic intention.

Keywords: *storyline, throne, markers, lexemes, episodes*

References

Kornaros V. Erotokritos. Ed.: S. Alexiou. Nea Elliniki Vivliothiki. Athens: Ermis, 1992. P. 11–335.

О ПРИРОДЕ ФАЗИСНЫХ МОДИФИКАЦИЙ ПРОСТЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА

А. А. Соловьева

МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
alenasol94@yandex.ru

Данная работа посвящена рассмотрению семантико-синтаксических характеристик фазисных модификаций простых предложений новогреческого языка с точки зрения коммуникативной грамматики. Дается классификация языковых средств, образующих значения фазисности. Делается вывод о том, что такие конструкции в новогреческом языке являются простыми предложениями с модифицированным предикатом, несущим информацию о динамике отражаемого процесса.

Ключевые слова: коммуникативная грамматика, синтаксис новогреческого языка, простое предложение, фазисные модификации

1. Введение

Под фазисными модификациями простых предложений в коммуникативном синтаксисе понимаются предложения, в состав предиката которых входят неполнозначные фазисные глаголы (*начинать, заканчивать, становиться* и т. п.). Выражая семантику времени, усложненный предикат добавляет предложению дополнительное значение, раскрывая динамику процесса. Термин «фазисная модификация» введен в монографии «Коммуникативные аспекты русского синтаксиса» Г. А. Золотовой 1982 года [Золотова 1982: 182] и развит в «Коммуникативной грамматике русского языка» 2004 года [Золотова 2004: 111].

Особенностью коммуникативного подхода Золотовой к простому предложению является принцип комплексности, отрицание разделения

синтаксиса и семантики как параллельных или иерархически расположенных относительно друг друга уровней. Основной тезис данной теории – единство и нерасчлененность формы и значения. Предлагаемая в «Коммуникативной грамматике» система типов простого предложения «в целом отражает общую модель языкового видения человеком мира» [Золотова 2004: 104], его понимание и выражение действительности.

Так как в теории Золотовой речь идет об отображении внеязыковой действительности средствами языка, данный подход позволяет по-новому взглянуть на семантико-синтаксическую структуру естественных языков. В нашей работе рассматривается применение коммуникативного подхода к новогреческому языку. С одной стороны, имея ряд общих черт с русским языком, таких как принадлежность к одной языковой семье (индоевропейской), одинаковый морфологический строй (флективно-фузионный), в синтаксисе — относительно свободный порядок слов [ЛЭС], новогреческий язык позволяет перенести на себя базовые понятия коммуникативной теории Золотовой, при этом не требуя серьезной переадаптации. С другой стороны — применение данного подхода к новогреческому языку позволяет поднять знания о его синтаксическом и семантическом строе на абсолютно новый уровень, так как на данный момент в греческой науке о языке преобладают бывшие популярными в XX веке формальные теории и классификации [Συντακτικό της νέας ελληνικής 2004], [Τζάρτζανος 2002], и только некоторые ученые предпринимают попытки рассмотрения языка с функциональных позиций [Κλαίρης, Μπαμλιώτης 2005: 683–692].

В рамках формального подхода греческие грамматики и синтаксические справочники [Τζάρτζανος 2002: 81] предлагают относить предложения с глаголами *αρχίζω* ‘начинать’, *εξακολουθώ* ‘продолжать’, *παύω* ‘прекращать’ и т. п. к так называемым «желательным придаточным предложениям» («βουλητικές δευτερεύουσες προτάσεις») [Τζάρτζανος 2002: 77], ссылаясь на их формально двухчастную структуру, состоящую из главного и зависимого (вводимого частицей *να*) финитных глаголов, т. к. в новогреческом языке отсутствует инфинитивная форма глагола.

В нашей работе, используя данные корпусов новогреческого языка (ΕΘΕΓ [ΕΤΗΕΓ], ΣΕΚ [ΣΕΚ], ΣΜΓ [ΣΜΓ]), мы намерены доказать несостоятельность такого подхода к новогреческому предложению, опираясь на его коммуникативные характеристики.

2. Согласно «Коммуникативной грамматике», образование фазисных модификаций в русском языке возможно при помощи неполнозначных фазисных глаголов (*продолжать, оставаться, переставать* и т. п.), а также различных словообразовательных средств (*Кругом стихло, Они отвоевались*) [Золотова 2004: 111]. В новогреческом языке наблюдается аналогичная ситуация: *Συνεχίζουν να γελούν, να τρώνε και να πίνουν* ‘Они продолжают смеяться, есть и пить’ — фазисный глагол *συνεχίζω* ‘продолжать’, *Σώπασαν και οι δυο* ‘Они оба замолчали’ — аористная форма глагола *σωπαίνω* ‘молчать’. Исходя из приведенных примеров, можно заключить, что фазисность в новогреческом языке, как и в русском, — не отдельный вид придаточных предложений, а характеристика простых предложений со значением отнесения действия к его началу, продолжению или завершению. Для подтверждения данного наблюдения в нашей работе предлагается классификация фазисных средств, обнаруженных нами в новогреческом языке.

3. Фазисные глаголы представлены в новогреческом языке в большом разнообразии. В зависимости от изначального типа предиката (глагол, существительное, прилагательное, наречие или числительное) выделяются разные способы образования фазисной модификации.

С глагольными предикатами:

- начало действия: *Σε αστυνομική υπηρεσία της Αθήνας άρχισε να ξετυλίγεται το μεγάλο σκάνδαλο* ‘Большой скандал **начал** разворачиваться в полицейской службе Афин’, *Το θερμόμετρο αρχίζει να ανεβαίνει* ‘Термометр **начинает** подниматься’, *Η ομάδα ξεκίνησε να λειτουργεί το 1999* ‘Группа **начала** свою деятельность (**начала** функционировать) в 1999 году’;

- продолжение действия: *η Ελλάδα θα συνεχίσει να εξαρτάται από τους εταίρους της* ‘Греция **продолжит** зависеть от своих партнеров’, *Πώς εξακολουθείς να βρίσκεσαι σε τόσο καλή αγωνιστική κατάσταση;* ‘Как тебе удастся (ты **продолжаешь**) оставаться в такой хорошей форме?’, *Η τροπική καταιγίδα «Ισαάκ» εξακολουθεί να απειλεί* ‘Тропический шторм «Исаак» **продолжает** представлять угрозу’;

- завершение действия: *Σταμάτησαν να χορηγούν φάρμακα με πίστωση στους ασφαλισμένους* ‘Они **перестали** выдавать застрахованным лекарства в кредит’, *Σταμάτησε να λειτουργεί λόγω πολέμου* ‘Он **перестал** функционировать по причине войны’.

С предикатами, требующими вспомогательные глаголы-связки, такие как *είμαι* ‘быть’, *αποτελώ* ‘являться’:

- наступление состояния: *Συγχωρήστε με που γίνομαι τόσο δραματικός* ‘Извините, что **становлюсь** таким драматичным’, *Ο θρήνος του περιβάλλοντος θα γίνει — γίνεται ήδη — και δικός μας θρήνος* ‘Плач окружающей среды **станет** — уже **становится** — и нашим плачем’, *Η κατάσταση έχει γίνει αφόρητη* ‘Ситуация **стала** невыносимой’;

- прекращение действия состояния: *Τότε παύεις να είσαι ξένος* ‘Тогда ты **перестанешь** быть чужим’, *Το στηθοσκόπιο έχει πάψει να αποτελεί το κύριο μέσο του γιατρού για τη διάγνωση* ‘Стетоскоп перестал быть основным средством диагностики для врача’.

Во втором случае не стоит путать фазисный глагол *γίνομαι* ‘становиться’, заменяющий глаголы-связки, и глагол *γίνομαι* ‘происходить, случаться’ в его полнозначительном значении: *Στην Αρχαία Αθήνα γίνονταν συνολικά τέσσερις εορτές προς τιμήν του Διονύσου* ‘Всего в древних Афинах **проходило** четыре празднества в честь Диониса’, *Η γεωργία και η κτηνοτροφία γίνονται με σύγχρονα επιστημονικά μέσα* ‘Сельское хозяйство и животноводство **осуществляются** современными научными методами’.

4. Помимо вспомогательных глаголов в новогреческом языке можно выделить следующие средства образования фазисных модификаций:

- аспектно-временная форма глагола с аористной основой: *Οι υπόλοιποι επιστρέφουν στις περιοχές τους μόλις οι μάχες κοπάσουν* ‘Остальные возвращаются в свои районы, как только боевые действия **прекращаются**’, *Σημαντική στιγμή της συναυλίας ήταν στο τέλος, όταν σηκώθηκε και τραγούδησε ο ίδιος ο Γρηγόρης Μπιθικώτσης μαζί με τον Γιώργο Νταλάρα* ‘Важным моментом концерта стал финал, когда поднялся сам Григорис Битикоцис и **запел** вместе с Ёоргосом Даларасом’;

- так называемый «начинательный вид глагола» («*εναρκτικός τρόπος ενέργειας*») [Συντακτικό της νέας ελληνικής 2004: 71]: *Σημερώνει και θα κάνει όμορφη μέρα* ‘**Светает**, и день будет прекрасный’, *Βράδιαζε, όταν ξεκίνησα* ‘**Вечерело**, когда я начал (приступил к делу)’;

- фразовые: *Ο Γιώργος Δώνης ξέσπασε σε κλάματα* ‘Ёоргос Донис **раплакался**’, *Ξέσπασε σε γέλια ακόμα δυνατότερα κι έγινε κατακόκκινος* ‘Он **закатился** уже таким смехом, что почти побагровел’, *Γάιος έπεσε βαριά άρρωστος* ‘Гай тяжело заболел’.

5. Заключение

Таким образом, в процессе анализа были выделены следующие средства выражения фазисной модификации простого предложения в новогреческом языке:

- фазисные глаголы
 - с глагольными предикатами, выражающие
 - начало действия: *αρχίζω, ξεκινάω* ‘начинать’
 - продолжение действия: *συνεχίζω, εξακολουθώ* ‘продолжать’
 - завершение действия: *σταματάω* ‘прекращать’
 - с предикатами, требующими вспомогательные глаголы-связки, выражающие
 - наступление состояния: *γίνομαι* ‘становиться’
 - прекращение действия состояния: *παύω* ‘прекращать’
- аспектно-временная форма глагола с аористной основой: *τραγούδησε* ‘запел’
 - «начинательный вид глагола»: *ζημερώνει* ‘светает’
 - фразовые: *ξεπαύω σε γέλια (κλάματα)* ‘рассмеяться (расплакаться)’, *πέφτω άρρωστος* ‘заболеть’.

Рассмотрев примеры, можно сделать вывод, что все приведенные выше средства являются равноправными относительно выражения фазисности в новогреческом языке. Они не образуют новую модель предложения, а лишь конкретизируют (ориентируют во времени) предикат основной модели, задают динамику процесса.

Таким образом, с точки зрения коммуникативного синтаксиса любая фазисная модификация основной модели простого предложения остается синтаксически простым предложением ввиду присутствия одного (модифицированного), а не нескольких предикатов.

Список литературы

- Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. М.: Наука, 1982.
- Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. М.: Изд-во МГУ, 2004.
- В. Н. Ярцева (гл. ред.). Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1990. URL: <http://tapemark.narod.ru/les>.
- Κλαίρης Χ., Μπαμπινιώτης Γ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004.

Συντακτικό της νέας ελληνικής Α', Β', Γ' Γυμνασίου. Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2004.

Τζάρτζανος Α.Α. Νεοελληνική Σύνταξις. Τ. Β'. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 2002.

Corpus of Modern Greek. URL: <http://web-corpora.net/GreekCorpus/search/>.

Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας. URL: <http://hnc.ilsp.gr>.

Σόμα Ελληνικών Κειμένων. URL: <http://www.sek.edu.gr>.

ON THE NATURE OF PHASIC MODIFICATIONS OF SIMPLE SENTENCES IN THE MODERN GREEK LANGUAGE

A.A. Soloveva

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
alenasol94@yandex.ru

This work is devoted to the consideration of the semantic and syntactic characteristics of phasic modifications of simple sentences of the Modern Greek language using the communicative grammar. We offer the classification of linguistic means that form the phasic meaning. We conclude that such constructions in the Modern Greek language are simple sentences with a modified predicate that carries information about the dynamics of the reflected process.

Keywords: *communicative-functional syntax, syntax of the Modern Greek language, simple sentence, phasic modifications*

References

- Zolotova G.A.* Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa. Moscow: Nauka, 1982.
- Zolotova G.A., Onipenko N.K., Sidorova M.Ju.* Kommunikativnaja grammatika russkogo jazyka. Moscow: Moscow State University, 2004.
- V.N. Jarceva (ed.)*. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar'. Moscow: Sovetskaja jenciklopedija, 1990. Available at: <http://tapemark.narod.ru/les>.
- Klairis Ch., Bampiniotis G.* Grammatiki tis Neas Ellinikis. Athens: Ellinika Grammata, 2004.
- Syntaktiko tis neas ellinikis A', V', G' Gymnasiou*. Athens: OEDV, 2004.

Tzartanos A.A. Neoelliniki Syntaxis. Vol. 2. Athens: Kyriakidis, 2002.

Corpus of Modern Greek. Available at: <http://web-corpora.net/GreekCorpus/search/>.

Ethnikos Thisavros Ellinikis Glossas. Available at: <http://hnc.ilsp.gr>.

Soma Ellinikon Keimenon. Available at: <http://www.sek.edu.gr>.

ПОВЕСТКА НОВОСТНЫХ СМИ ГРЕЦИИ И НЕКОТОРЫХ НАУЧНЫХ ЖУРНАЛОВ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА

А. А. Торопова

*МГИМО МИД России, Москва, Россия
atoropova@yandex.ru*

В данном исследовании предполагается рассмотреть новостную повестку медиа Греции и некоторых научных журналов, занимающихся публикацией статей на социальную тематику, в период пандемии коронавируса. Помимо контент-анализа статей, мы предполагаем рассмотреть особенности изменения способа освещения информации в СМИ, отметить тенденции в изменении коннотации некоторых традиционных концептов.

Ключевые слова: *пандемия коронавируса, освещение в СМИ, публикации, исследование*

Пандемия коронавируса, помимо переустройства традиционного общественного миропорядка, внесла свои локальные изменения в контент и характер риторики национальных СМИ. Интересно проследить развитие этой тенденции, начиная от захлестнувшей волны тревожности в начале, выразившейся в ряде фейковых новостей, до упорядоченной риторики и фактической структурированности данного процесса впоследствии. В апреле 2020 г., в разгар неопределенности, связанной с пандемией во всем мире и в Греции, в частности, группой ученых из Салоникского университета им. Аристотеля был проведен контент-анализ информации в СМИ, опубликованный впоследствии одной из центральных газет Греции «Καθημερινή». Исследование, реализуемое Лабораторией исследовательской журналистики (International Peace Journalism Laboratory) Отделения журналистики и СМИ Салоникского Университета им. Аристотеля в сотрудничестве с компанией Ierax Analytix,

было проведено в два этапа: в марте и апреле 2020 г. В исследовании приняли участие 1700 респондентов старше 17 лет, пропорционально представленные в гендерном отношении. В исследовании сделан вывод по нескольким направлениям: 1. процент доверия СМИ велик, 2. в исследуемый период начала пандемии высока доля непроверенной информации в СМИ, 3. рост процента получения информации по телевизору, 4. небольшое снижение процента доверия непроверенной информации (с 62% до 50%, объясняется это двумя факторами: научение населения распознавать непроверенную информацию и уход СМИ из социальных сетей, где они были широко представлены раньше), 5. рост процента обращений к правительственным интернет-источникам для поиска необходимой информации, 6. увеличение процента случаев нежелания получать какую-либо информацию.

Согласно исследованию, большинство респондентов (50% в возрасте от 25 до 34 лет) заявили, что непроверенная информация никак не повлияла на изменение их жизни или переход к активным действиям. Действия второй, меньшей, половины респондентов были представлены следующим образом: 39% узнав ту или иную информацию, уведомили друзей и знакомых, 27% поделились или удалили пост в социальных сетях (когда речь шла об информации, распространяемой в них), 21% сделали пост о непроверенности данной информации и 11% отправили сообщение в конкретное СМИ с извещением о предположении непроверенности информации.

Согласно исследованию, по своему типу СМИ как источники информации распределены следующим образом: 66% респондентов предпочли сайты газет, журналов и т. д., 55% респондентов отдали предпочтение телевизору [Ερευνα του ΑΠΘ].

Время, которое респонденты были готовы посвящать получению информации, составило от часа в допандемийный период до трех часов в марте 2020 г. и двух часов в апреле 2020. Таким образом, пик роста данного параметра пришелся на основной месяц неопределенности — март — в начале пандемии.

Что касается доверия СМИ, то 36% заявителей отметили свое доверительное отношение к предлагаемой в медиа информации, в то время как в допандемийные времена эта цифра была равна 22% (согласно исследованию Reuters Institute for the Study of Journalism, Oxford University).

Выросло доверие к радиостанциям (на 2,36 пункта) и прессе (на 2,23 пункта), а также, как уже упоминалось, к официальным интернет-страницам конкретных СМИ (на 2,67 пункта). Данный факт объясняется, прежде всего, изменением ракурса изложения информации данными категориями медиа. Кроме того, велика доля процента респондентов, обращающихся к научным источникам (от 77% в марте до 80% в апреле 2020 г.). Согласно исследованию, в шкале предложенных тем для освещения в СМИ респонденты отдали предпочтение темам здоровья, научной журналистике, отмечается положительное восприятие статей профессиональных журналистов о кризисе [Ερευνα του ΑΠΘ].

По итогам исследования был сделан вывод о том, что определяющее значение для СМИ имеет модель предоставления проверенной информации, что, безусловно, может привести к росту процента доверия со стороны населения.

Многие научные и общественно-политические издания и группы, помимо выражения своей точки зрения в интернет-пространстве, в период пандемии выпустили специальные сборники статей на эту тему. Так, Институт альтернативной политики группы Media Jokers [<https://www.enainstitute.org/publication/tags/media-jokers>] выпустил два специальных сборника статей ученых под общим названием «СМИ и коронавирус». Приведем названия некоторых статей с тем, чтобы описать вектор направления общественного поиска в период коронавируса: «Мы живем в эпоху коронавируса. Комментарий к государственной кампании информирования населения», «Борьба смыслов», «Сократ на карантине» и т. д. [Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών Ένα]. Быстро отреагировал на пандемию и журнал «Обзор социальных исследований», посветив этой теме специальный 154-й выпуск от 2020 г. [Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών].

Помимо исследований, в самих СМИ в период коронавируса было опубликовано немало статей, освещающих тему настоящей статьи. Так, по мнению ряда авторов, в начале пандемии греческие СМИ отдавали предпочтение освещению проблемы коронавируса в международной ретроспективе со ссылкой на правительственные источники и мнение ученых, всячески пытаясь занимать последовательную позицию. Данной проблематике посвящено еще одно исследование, проведенное Отделением журналистики и СМИ Салоникского Универси-

тета им. Аристотеля, «Об освещении пандемии Covid 19 греческими печатными и интернет-СМИ». Исследование затрагивает период с 13 марта по 10 апреля 2020 г. В качестве предмета исследования были взяты 7 457 публикаций в 13 СМИ, отобранные по критерию репрезентативности и показателю популярности среди читающей аудитории: газеты *Та Νέα*, *η Εφημερίδα των Συντακτών*, *Ελεύθερος Τύπος*, *Ελεύθερη Ώρα*, *Η Καθημερινή*, *το Μακελειό*, новостные агрегаторы *In.gr*, *lifo.gr*, *Enimerotiko.gr*, *Zougla.gr*, *protothema.gr*, *iefimerida.gr*, *newsbomb.gr*. Основным выводом исследования является следующий: информационное освещение пандемии греческими СМИ имело характер международной проблематики, управление которой происходит на уровне конкретной страны. Помимо фактической информации о ежедневных случаях заражения и процентах заболеваемости, также был проведен сравнительный анализ занимаемых позиций по борьбе с коронавирусом в разных странах и освещалась реакция населения в них. Было отмечено, что, несмотря на разность подходов в формировании новостной повестки, общим моментом для всех СМИ является большой пласт международных новостей о странах, находящихся в эпицентре пандемии. Кроме того, во время пандемии СМИ дистанцировались от традиционных предпочтений в освещении в том числе политической информации и сосредоточились на фактических данных. И, как правило, все публикации транслировали информацию из официальных правительственных источников, а также мнения компетентных ученых и представителей академической среды. Таким образом, произошло смещение традиционного вектора информационного освещения: предмет внимания СМИ (правительственная политика, заявления политических деятелей) превратился в первоисточник информации, транслируемой ведущими изданиями. Регулярные видео-обращения премьер-министра К. Мицотакиса к нации (*Μήνυμα του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη προς τους πολίτες για την πανδημία*) [*Δηλώσεις του Πρωθυπουργού*], пресс-конференции ученых С. Циодраса и Никоса Хардаля позволили населению, несмотря на жесткие ограничительные меры, сохранять самообладание и контролировать уровень тревожности в новой реальности.

Необходимо отметить также, что на интернет-страницах многочисленных СМИ была размещена информация просветительского характера, разъясняющая, как поступать и куда обращаться в случае заражения

коронавирусом. Так, например, в начале пандемии на различных сайтах была размещена информация с телефонами центров мониторинга и контроля здоровья населения и основных больниц.

В настоящее время, в период, когда началась массовая вакцинация населения, информационное освещение пандемии коронавируса дополнилось большим пластом информирования о порядке и видах прививок, а также о проценте привившихся и планирующих привиться.

Данная статья является лишь скромным комментарием к общей новой глобальной исторической ситуации. Исследования продолжают и через некоторое время, мы полагаем, позволят составить более полную картину происходящих событий.

Список литературы

- Δηλώσεις του Πρωθυπουργού της Ελληνικής Δημοκρατίας.* URL: <https://primeminister.gr/category/activity/statements>.
- Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. The Greek Review of Social Research* 154 (Ειδική έκδοση για την πανδημία Covid-19), 2020. URL: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/issue/view/1407>.
- Έρευνα του ΑΠΘ για τα ΜΜΕ και τον Covid-19: «Θύμα» ψευδών ειδήσεων σημαντικό ποσοστό των πολιτών // Η Καθημερινή, 29.04.2020.* URL: <https://www.kathimerini.gr/society/1076003/ereyna-toy-apth-gia-ta-mme-kai-ton-covid-19-thyma-pseydon-eidiseon-simantiko-pososto-ton-politon/>.
- Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών Ένα. Ας μιλήσουμε για τα ΜΜΕ #2. Media Jokers. ΜΜΕ & κορονοϊός. Αθήνα, Ιούνιος 2020.* URL: https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/ENA_Media-Jokers_.pdf.
- Πώς κάλυψαν την πανδημία του κορονοϊού τα ελληνικά ΜΜΕ // GRTimes, 20.05.2020.* URL: <https://www.grtimes.gr/ellada/poso-axiopista-itan-ta-mme-stin-kalypsi-tis>.

AGENDA OF GREEK NEWS MEDIA AND SOME SCIENTIFIC JOURNALS DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC

A. Toropova

*MGIMO University, Moscow, Russia
atoropova@yandex.ru*

This article is supposed to consider the news agenda of the Greek media and some scientific journals that publish articles on social topics during the Coronavirus Pandemic. In addition to the content analysis of articles, we intend to consider the features of changing in the way of information coverage in the media, to note trends in the change in the connotation of some traditional concepts.

Keywords: *Coronavirus Pandemic, media coverage, publications, research*

References

- Statements of the Prime Minister of the Hellenic Republic.* Available at: <https://primeminister.gr/category/activity/statements>.
- Epitheorisi Koinonikon Erevnon. The Greek Review of Social Research* 154 (Special Issue on the COVID-19 Pandemic), 2020. Available at: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/issue/view/1407>.
- Erevna tou APTh gia ta MME kai ton Covid-19: «Thyma» psevdon eidiseon simantiko pososto ton politon // I Kathimerini*, 29.04.2020. Available at: <https://www.kathimerini.gr/society/1076003/ereyna-toy-aph-gia-ta-mme-kai-ton-covid-19-thyma-pseydon-eidiseon-simantiko-pososto-ton-politon/>.
- Institouto Enallaktikon Politikon Ena.* As milisoume gia ta MME #2. Media Jokers. MME & koroniois. Athina, Iounios 2020. Available at: https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/ENA_Media-Jokers_.pdf.
- Pos kalypsan tin pandimia tou koronoiou ta ellinika MME // GRTimes*, 20.05.2020. Available at: <https://www.grtimes.gr/ellada/poso-axiopista-itan-ta-mme-stin-kalypsi-tis>.

РЕДУПЛИКАЦИЯ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОНСТРУКЦИЙ НА МАТЕРИАЛЕ ГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА

И. В. Тресорукова

*МГУ имени М. В. Ломоносова, Москва, Россия
itresir@mail.ru*

Редупликация является весьма интересным лингвистическим явлением, при котором в языке могут повторяться как формальные, так и смысловые элементы. Она объединяет широкий круг языковых явлений, которые характеризуются повторением какой-либо языковой единицы или ее части. В данном случае предлагается рассмотреть функционирование этого явления при формировании фразеологических единиц греческого языка.

Ключевые слова: греческий язык, редупликация, фразеология, национальная языковая картина мира

1. Введение

Редупликация представляет собой уникальное лингвистическое явление, которое включает в себя широкий круг языковых явлений, характеризующихся повторением какой-либо языковой единицы или её части. В речи носителей разных языков могут повторяться как формальные, так и смысловые элементы, которые могут быть выражены отдельной лексемой, предложением или периодом [Náкас 1996]. В последние годы в разных языках увеличилась частотность употребления редуплицированных конструкций (ср., напр., рус. *Она такая маленькая-маленькая*, греч. *τον κοίταξα καλά καλά*)

2. Основная часть

Редуплицируемая часть языковой единицы называется редупликант, редуплицирующая — редупликатор, а результат редупликации (то есть

сама редуплицированная единица) — редупликат: ср., напр., греческое редуплицированное наречие *πότε πότε* (pote pote) ‘иногда’, где редупликатор первое наречие *πότε*, редупликант исходное наречие *πότε*, и итоговая форма готового наречия *πότε πότε* — редупликат.

Согласно последним исследованиям особенно активно в разных языках редуплицируются лексемы тех частей речи, которые способны выражать градуируемый признак: качественные прилагательные (ср., напр., рус. *умный-умный, красивый-красивый*, греч. *ὀμορφος ὀμορφος* (omorfos omorfos) ‘очень красивый’) и наречия (рус. *быстро-быстро, долго-долго* греч. *σιγά σιγά* (sīga sīga) ‘постепенно’), при этом в последние годы категориальная принадлежность таких единиц стала шире, помимо наречий и прилагательных редуплицироваться стали существительные и глаголы, ср., напр., греч. *Ἕλληνας Ἕλληνας* ‘настоящий грек, грек по обоим родителям’, *γιατρός γιατρός* ‘настоящий врач’. Такую редупликацию греческий ученый А. Накас [Nakas 1996] называет эмфатической и выделяет такие ее типы, как экспрессивный, утвердительный, усилительный и разорванный, градационный.

Различные ученые выделяют два основных типа редупликации, формальную и содержательную (смысловую), при этом формальная редупликация заключается в повторе формы языковой единицы или отдельных её частей. Содержательная редупликация состоит в повторе не формальной, а смысловой составляющей языковой единицы. В связи с тем, что близкие по семантике лексические единицы принято назвать синонимами, этот тип редупликации можно назвать также синонимическим (ср. напр. [Панков 2018: 138]).

Следуя модели, предложенной А. Накасом [Nakas 1996], мы выделяем такие типы эмфатической редупликации, как:

- экспрессивный
- утвердительный
- усилительный
- градационный.

При экспрессивной редупликации экспрессия отмечается не только в утвердительных предложениях, но и во фразах со значением приказа, просьбы, вопроса, призыва и пр. Редупликация может быть связана с психологическими факторами (сильное желание, сильное чувство, страсть, нетерпение, интерес, недоумение), со стилистической нагрузкой

(поэзия), риторическими моделями и игрой слов, в религиозных и магических текстах (заклинания, заплочки). Редупликация обычно выражается лексемами или фразами, повторяющимися два или три раза и стоящими в коммуникативном ядре фразы.

В случае утвердительной редупликации речь идет о повторении целой фразы, которая служит своеобразным подтверждением действия или предыдущей реплики. Нередко редуплицируется глагол как ядерная часть каждой фразы. Характерной редупликацией в этом случае является диалог с детьми, которые предлагают спеть колядки на Рождество, заходя в дом или в магазин, а хозяева отказываются, так как уже дали много денег предыдущим колядующим: – *Να τα πούμε;* – *Είπανε, είπανε* ‘– Нам спеть колядки? — Не стоит, уже пели (досл. **спели, спели**)’. Часто редупликация используется в пьесах греческого театра теней, где зачин пьесы начинается со слов Хадзияватиса, который оглашает очередное указание Султана: *Ακούσατε, ακούσατε, κατά την διαταγή του πολυχρονημένου Πασά...* ‘**Слушайте и не говорите, что вы не слышали** (досл. **слушайте слушайте**), по указанию Султана, многая ему лета...’.

В отрицательных предложениях редупликация чаще всего выражается при помощи отрицательных частиц при глаголе или отрицательных наречий, ср., напр., *Δεν πάω πουθενά, πουθενά, πουθενά, εδώ θέλω να μείνω* ‘**Я совсем никуда** (досл. **никуда, никуда, никуда**) не пойду, я хочу остаться здесь’.

Градационная редупликация включает редупликацию прилагательных и наречий и является наиболее часто выявляемым типом удвоения в разных языках и в том числе в греческом языке, ср., напр., греч. *Η μικρός μικρός παντρέψου ή μικρός καλογερέψου* ‘**Или совсем молодым женись** (досл. **Маленьким маленьким**) или **молодым уходи в монахи**’. Редупликация прилагательных формирует альтернативный тип абсолютной превосходной степени сравнения, где прилагательное создает абсолютный признак предмета. Такого рода редуплицированные прилагательные в предложении выступают в роли определения или в роли именной части составного сказуемого. Следует отметить, что прилагательные с *α-privativum*, обозначающие отрицательное качество или отсутствие признака в предмете, такие как *άκακος* ‘**безвредный**’, *ακίνδυνος* ‘**безопасный**’, которые не образуют ни традиционных, ни альтернативных форм

степеней сравнения, не выявлены в виде редуцированных в корпусах текстов и разговорной речи.

В случае градационной редупликации наречий происходит удвоение наречий образа действия и количественных, ср., напр. *Με κοίταξε γλοκά γλοκά και έπειτα υύρισε το κεφάλι της δεξιό-ζερβά* 'Она посмотрела на меня очень сладко (досл. сладко сладко) и помотала головой'.

Весьма интересным явление редупликации выявляется в фразеологических единицах (ФЕ) греческого языка, где отмечаются как гомогенные (ср.напр., *μάνι μάνι*), так и гетерогенные единицы (ср., напр., *παίξε-γέλασε*).

3. Вывод

Таким образом, редупликация является коммуникативным механизмом синтаксических построений и универсальным фрагментом национальной языковой картины мира, механизм этого явления весьма многогранен, что может стать основой для дальнейших исследований этого вопроса.

Список литературы

- Панков Ф.И., Овтина Е.А. Языковая картина мира и механизм редупликации: фрагмент лингводидактической модели русской грамматики // Педагогический журнал, том 7, 1А, 2018. С. 138–157.
- Νάκας Α. Λεξική και φραστική επανάληψη / επαναδίπλωση. Ανατύπωση από το Λεξικογραφικόν Δελτίον τ. Κ'. Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1996.

REDUPLICATION AS A LINGUISTIC PHENOMENON: ON THE BASIS OF MODERN GREEK LANGUAGE

I.V. Tresorukova

Moscow State Lomonosov University, Moscow, Russia
itresir@mail.ru

Reduplication is a specific linguistic phenomenon, in which both formal and semantic elements can be repeated in a language. It unites a wide range of linguistic phenomena that are characterized by the repetition of any linguistic unit or part of it. In this case, it is proposed to consider the functioning of this phenomenon in the formation of phraseological units of the Greek language.

Keywords: *Greek language, reduplication, phraseology, national linguistic picture of the world*

References

- Pankov F.I., Ovtina E.A. Yazykovaya kartina mira i mechanism reduplikacii: fragment lingvodidakticheskoy modeli russkoj grammatiki // Pedagogichesky zhurnal, vol. 7, 1A, 2018. P. 138–157.*
- Nakas A. Leksiki ke frastiki epanalipsi/epanadiplosi. Leksikografikon Deltion, K'. Athens: Academy of Athens, 1996.*

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «СПРАВЕДЛИВОСТЬ» В ПАРЕМИОЛОГИИ НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА

З. А. Фарамазян

*Кубанский государственный университет, Краснодар, Россия
faramazjan@mail.ru*

Справедливость является одним из ключевых концептов греческой концептосферы и занимает важное место в языковом сознании исследуемого этноса. Сама идея справедливости зародилась и получила свое развитие в Древней Греции: от справедливости как следования заданному порядку вещей до справедливости как высшего всеобщего блага. В статье представлена подробная фреймовая структура данного концепта. В качестве материала исследования были выбраны паремии, так как эти прецедентные тексты в большей степени отражают ценностные приоритеты социума и представляют собой особую форму хранения культурной информации.

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, концепт, концептосфера, фрейм, паремия, национальный характер*

1. Введение

В современной когнитивной лингвистике актуальным является изучение концепта, так как в его структуре отображаются признаки, функционально значимые для соответствующей культуры. Существуют различные подходы к пониманию концепта. Наиболее значимым для нашего исследования является лингвокогнитивный подход, в рамках которого концепт понимается как мыслительная единица, тип ментальной репрезентации. Е. С. Кубрякова определила концепт как «единицу менталь-

ных или психических ресурсов нашего сознания и той информационной структуры, которая отражает знание и опыт человека. Концепты – это результаты всей человеческой деятельности человека и процессов познания мира в виде неких “квантов” знания» [Кубрякова 1991: 90].

Говоря о структуре концепта, Г. А. Крюкова выделяет три компонента концепта, реализующиеся в сознании человека: «понятийный, образный, ценностный». Понятийный компонент связан с вербальным оформлением концепта; под образным компонентом ученый понимает эмоционально-чувственное и образно-метафорическое содержание концепта, а ценностную характеристику концепта можно обнаружить в отношении человека к факту культуры, которое может быть закреплено не только в сознании человека, но и в словарных статьях с помощью особых помет: выс., сниж., груб. и другими возможными оценками [Крюкова 2008].

Существуют различные подходы к изучению концепта. Результаты данного исследования основаны на паремииологическом анализе концепта, который предполагает изучение материала пословиц, поговорок и афоризмов. По мнению О. А. Дмитриевой, «язык пословиц и афоризмов — образная, художественная картина мира (или фрагмента), создающаяся на пересечении и взаимодействии двух параметров – логически-универсального и идиоэтнического» [Дмитриева 1997: 67]. Паремии как прецедентные тексты содержат ценностные приоритеты, которые включают различного вида оценки того или иного социума.

Для проведения паремииологического анализа нами был выбран ценностно-значимый для греческой лингвокультуры концепт СПРАВЕДЛИВОСТЬ.

Для греков справедливость с древних времен была не столько правовой категорией, сколько нравственной. Представление о δίκη изначально имеет моральный характер и не сводится к осуществлению правосудия. В основе представления о δίκη лежит принцип воздаяния равным за равное. «Справедливое по отношению к другому есть, собственно говоря, равенство (το ίσον)», – это сформулированное Аристотелем положение является нравственно-правовым основанием справедливости. В этическом аспекте справедливость выступает как равенство в достоинстве быть счастливыми и обладать необходимыми для этого благами. Такое понимание справедливости связано, вероятно, с тем, что Древняя Греция была первой цивилизацией в мире, где которая во всей своей жизнедеятельности ориентировалась преимущественно на человека, на самоцен-

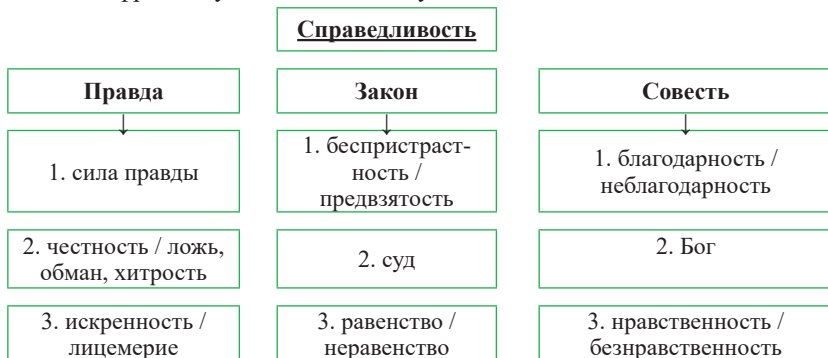
ную и самодостаточную человеческую личность, ставя ее фактически в центр мироздания. И сегодня СПРАВЕДЛИВОСТЬ, наряду со связанными с ней концептами СВОБОДА и РАВЕНСТВО, является базовым ценностным приоритетом греческой лингвокультуры.

Рассмотрим этот сложный и многоуровневый концепт подробнее.

2. Когнитивно-фреймовое моделирование концепта СПРАВЕДЛИВОСТЬ паремиологическими единицами новогреческого языка

В ходе исследования методом сплошной выборки из книги «Λαϊκή σοφία – 10 000 ελληνικές παροιμίες» нами было отобрано и проанализировано около 600 паремиологических единиц, объективирующих концепт СПРАВЕДЛИВОСТЬ. Он имеет иерархически сложную фреймовую структуру, состоящую из слотов. Представляя концепт в виде знания, структурированного во фрейме, отметим, что метод фреймового представления когнитивного уровня языковой личности способствует более четкому структурированию иерархии ценностей личности. Фрейм — структура данных для представления стереотипных ситуаций, особенно при организации больших объемов данных» [Краткий словарь когнитивных терминов 1996: 187].

Отобранный и проанализированный материал позволил нам выделить в концепте СПРАВЕДЛИВОСТЬ три больших фрейма, которые могут функционировать как отдельные концепты: ПРАВДА, ЗАКОН, СОВЕСТЬ. В каждом фрейме мы выделили по три слота. Представим наглядно фреймовую модель исследуемого концепта:

Приведем наиболее интересные примеры в каждой категории:

Правда:

1. Сила правды

Η αλήθεια πλέει όπως στο νερό το λάδι / Κάλιο μια επιζήμια αλήθεια, παρά ένα ωφέλιμο ψέμα / Η αλήθεια και στον πάτο του πηγαδιού να πέσει, θα φανεί κάποτε / Η αλήθεια είναι του Θεού, το ψέμα του διαβόλου / Το να κρύβεις την αλήθεια, είναι σα να θάβεις το χρυσάφι / Όποιος λέει την αλήθεια, έχει το Θεό βοήθεια / Κοντά στη αλήθεια τα ψέματα δεν χωρούν / Το ψέμα θα πέσει, η αλήθεια θα σταθεί / Η αλήθεια κερδίζει, το ψέμα αφανίζεται / Το ψέμα χρωματίζεται, η αλήθεια είναι η ίδια / Όταν έρθει η αλήθεια στο φως, δεν αφήνει το ψέμα να φανεί / Η αλήθεια καλύπτεται, αλλά πάλι λάμπει / Η αλήθεια είναι κουτσή, αλλά πάντα φτάνει / Η αλήθεια μπορεί να αργήσει, αλλά θα φανερωθεί.

Закон:

1. Беспристрастность / предвзятость

Αν δεν ακούσεις και τους δυο, δικιο ποτέ μην δώσεις / Στραβά να κάθεσαι, ίσια να κρίνεις / Χωρίς να δεις ποτέ σου να μην πεις και αν δεν εξετάσεις, ποτέ να μην δικάσεις / Για να κρίνεις άκουγε και τις δυο καμπάνες / Κάλιο κακή ταίριαξη, παρά κακή κρίση / Άλογο που δεν το καβαλίκεψες, ποτέ μην το κατηγορείς / Πριν να δούμε το γαμπρό, στολίζουμε τη νύφη / Κάλιο ένας μάρτυρας που είδε, παρά δέκα μάρτυρες που άκουσαν / Δύο μαρτυράνε, τον τρίτο τον κρεμάνε / Αν έχεις χρέος, μπες εγγυητής και αν δεν έχεις δουλειά μπες μάρτυρας / Άλλα να δουν τα μάτια σου και άλλο να λες το σου είπανε / Όσα είδαν τα μάτια σου, αυτά λέγε.

Совесть:

1. Благодарность / неблагодарность

Από αχάριστο άνθρωπο ευχαριστία δεν ακούς / Έφαγε την κότα, κλότσησε και την πόρτα / Μην ρίχνεις πέτρες στο πηγάδι που σε δρόσισε / Ο μεγαλύτερος εχθρός είναι εκείνος που περισσότερο ευεργετήθηκε / Σε άλλο σπίτι τρώει και πίνει, και σε άλλο πάει και γαβγίζει / Σε κλαδί που δεν ίσκιωσε κανείς, μην ζητάς να ισκιώσεις / Το ψωμί που τρως ποτέ μην το πατάς / Του αχάριστου, τη χάρη όποιος κάνει, τήνε χάνει / Χέρι που σου δίνει, ποτέ μην το δαγκώσεις / Σε διδάξα να κολυμπάς και θέλεις να με πνίξεις / Ολημερίς τον άνθρωπο τονέ κρατείς στην πλάτη, το βράδυ τον ξαναβοήθησες και σου 'βγαλε το μάτι / Το στόμα που χόρτασε, γρήγορα ξεχνάει εκείνον που το τάισε / Κάμε καλό, να βρεις κακό / Αχάριστο ευεργετείς, ένα νεκρό δανείζεις / Η χάρη είναι χαμένη, όταν γίνεται σ' αχάριστο / Μην κάνεις χάρη τ' αχάριστου, για να μην τον κάνεις εχθρό σου.

2. Честность / ложь, обман, хитрость

Μη ζητάς μόνο να φανείς,
μα και να γενείς / Σε ταύλα
που δεν έστρωσες, το χέρι
μην απλώνεις / Βάδιζε
πλάγια, αλλά μιλά ίσια /
Πικρός στο στόμα, γλυκός
στην καρδιά / Μεταξύ
κατεργαρέων ειλικρίνεια /
Με τη σκούφια που έχω,
σε χαιρετώ / Το ψέμα ποτέ
δεν ζει, για να γεράσει /
Το ψέμα τρέχει, αλλά
δεν πάει μακριά / Ψεύτικα
λόγια, ψεύτικα χέρια /
Όποιος μαγειρεύει ψέματα,
στο πιάτο του τα βρί-
σκει / Κάθε ψεύτης έχει
και τον μάρτυρά του /
Ο ψεύτης δεν πιστεύεται
και όταν λέει αλήθεια /
Το ψέμα ως την πόρτα
φτάνει.

3. Искренность / лицемерие

Άλλαξε ο Μανολιός
και έβαλε τα ρούχα του αλ-
λιώς / Μπροστά σου το φίλο
και πίσω σου το σκύλο /
Σε μύρισα για βασιλικό
και βγήκες γαιδουράγκαθο /
Όποιος ξέρει να υποκρίνε-
ται, ξέρει και να κυβερνά /
Ο κόρακας μοιρολογεί
το πρόβατο και μετά
το τρώει / Άλλα λέει
και άλλα κάνει / Βλέμμα
χαμηλό, βλέμμα πονηρό /
Προβάτου σχήμα και λίκου
γνώση / Πολλοί φιλούν
χέρια που ήθελαν να δουν
κομμένα / Μέλι δείχνει,
φαρμάκι ετοιμάζει / Δεν εί-
ναι άγιοι όλοι όσοι πάνε
στην εκκλησία.

2. Суд

Κάλλιο κακός συμβι-
βασμός, παρά καλά
δικαστήρια / Έφερε
η γάτα, τα ποντικά
μάρτυρες / Αλί σ' αυτόν
που δάρθηκε και περι-
μένει τον κριτή / Άδικος
ο δικαστής, αθώος ο κα-
κούργος / Αν δικάζεις
ξέταζε και αν βασιλεύεις
διάταζε / Σαν καρδίεις
δίκη, αποκτάς όρνιθα
και χάνεις αγελάδα /
Με όποιο μαχαίρι
σφάζεις, θα σφάζουνε
και εσένα / Γέρο γιατρό
και νέο δικηγόρο.

3. Равенство / неравенство

Με την αράδα
σου θα πας, ας είσαι
και παπάς / Άλλού
βροντά και αλλού βρέ-
χει; / Όλα τα δάχτυλα
δεν είναι ίσα / Καλά
είναι τα φαρδομάνικα,
μα για τσοι Δεσποτάδες /
Άλλού τα κακαρίσμα-
τα και αλλού γεννούν
οι κότες / Με την αράδα
έρχεται το κουκί / Με-
ταξύ δαχτύλων πολύ
το διάφορο.

2. Бог

Ο καθένας για λόγου
του κι ο Θεός για όλους /
Κατά τα ρούχα δίνει ο Θεός
το κρύο / Ο Θεός αργεί,
μα δεν το λησμονεί / Αν έχεις
πάνω Θεό, έχεις και κάτω
Θεό / Ο Θεός όλα τα βλέ-
πει / Έχεις πίστη στο Θεό;
Μην φοβάσαι τον εχθρό /
Κάλλιο Θεού κυνήγημα, παρά
διαβόλου προστασία / Ο Θεός
βλέπει βουνά και ρίχνει χιόνι /
Το κεφάλι που φυλάει ο Θεός,
ο κόσμος δεν το βιάππει /
Όποιος κλέβει το λαό, τιμω-
ρείται από το Θεό / Έχε πίστη
στο Θεό και ας σου θέλουμε
κακό.

3. Нравственность / безнравственность

Μην κάμεις εκείνο συ που θες,
να μη σου κάμουν εκείνο
που δε θες / Όσο αγαπάς και σέ-
βεις και εσένα θα αγαπούνε /
Μια φορά εσύ μ' αγάπα, δέκα
σ' αγαπό εγώ / Ο καθένας όπως
δουλεύει, πληρώνεται / Όπως
στρώσεις, θα κοιμηθείς / Όποι-
ος κατουράει στη θάλασσα,
σι' αλάτι θα το βρει / Όποιος
σκάβει το λάκκο αλλουνού,
ο ίδιος πέφτει μέσα / Από πα-
τέρα φιλάργυρο, γιος άστατος /
Ό,τι μούτρα δείχνεις στον
καθρέφτη, αυτά σου δείχνει /
Άδικοχτισμένο σπίτι, πέφτει
και γκρεμίζεται / Ο ψεύτης
και ο κλέφτης τον πρώτο χρό-
νο χαίρονται / Όποιος γελάει
με το πάθημα αλλωνών, έχει
το δικό του πίσω από την πόρ-
τα / Όταν πετάς την πέτρα,
τα υστερνά της μέτρα.

3. Заключение

Отобранный и проанализированный материал позволяет прийти к выводу, что греческий менталитет характеризуется абсолютной верой в справедливость как понятие нравственного порядка прежде всего. Мы не нашли много паремий, которые бы трактовали справедливость как закон юридический. Подавляющее большинство паремий раскрывает нравственное содержание концепта СПРАВЕДЛИВОСТЬ, в понятийное поле которого входят вера в торжество правды, честность, порядок, основанный на справедливости, равенство перед Божьим законом, благодарность и золотое правило нравственности – поступать с другими так, как хочешь, чтобы поступали с тобой.

Список литературы

- Σμυρνιωτάκης Γ., Σηφάκης Γ.* Λαϊκή σοφία. 10 000 ελληνικές παροιμίες. Αθήνα: Σμυρνιωτάκης, 1993.
- Дмитриева О. А.* Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов. Дис. ... канд. филол. наук. Волгоград: ВГПУ, 1997.
- Краткий словарь когнитивных терминов.* Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. М.: Изд-во МГУ, 1996.
- Крюкова Г. А.* Концепт. Определение объема содержания понятия // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена 59, 2008. С. 128–135.
- Кубрякова Е. С.* Об одном фрагменте концептуального анализа слова «память» // Логический анализ языка. Культурные концепты. М.: Наука, 1991. С. 85–91.

REPRESENTATION OF THE CONCEPT “JUSTICE” IN THE PAREMIOLOGY OF THE MODERN GREEK LANGUAGE

Z.A. Faramazyan

*Kuban State University, Krasnodar, Russia
faramazjan@mail.ru*

Justice is one of the key concepts of the Greek conceptual sphere and occupies an important place in the linguistic consciousness of the studied ethnos. The very idea of justice was born and developed in ancient

Greece: from justice as a given order of things to justice as the highest common good. The article provides a detailed frame structure for this concept. Proverbs were chosen as the research material, since these precedent texts to a greater extent reflect the value priorities of society and represent a special form of storage of cultural information.

Keywords: cognitive linguistics, concept, concept sphere, frame, proverb, national character

References

- Smyrniotakis G., Sifakis G.* Laiki sofia. 10 000 ellinikes paroimies. Athens: Smyrniotakis, 1993.
- Dmitrieva O.A.* Kul'turno-jazykovye karakteristiki poslovic i aforizmov. Doctoral Dissertation. Volgograd: State Pedagogical University, 1997.
- Kratkij slovar' kognitivnyh terminov.* Ed.: E.S. Kubrjakova. Moscow: Moscow State University, 1996.
- Krjukova G.A.* Konzept. Opredelenie ob'ema sodержanija ponjatija // Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta im A.I. Gercena 59, 2008. P. 128–135.
- Kubrjakova E.S.* Ob odnom fragmente konceptual'nogo analiza slova «pamjat'» // Logičeskij analiz jazyka. Kul'turnye koncepty. Moscow: Nauka, 1991. P. 85–91.

ЛЕКСИКА И СИМВОЛИКА ГРЕЧЕСКИХ МАЙСКИХ КАЛЕНДАРНЫХ ОБРЯДОВ

Я. Б. Яхонтова

МГУ имени М. В. Ломоносова, Москва, Россия
yankayah@mail.ru

Работа посвящена исследованию лексики и символики греческих майских обрядов. Цель работы: на основании этнолингвистического анализа и картографирования Н. И. Толстого проанализировать лексику, обозначающую майские растительные обереги, участников обходных обрядов на первое мая, общие обереги превентивной символики. Реализация данной лексики разнообразна, а обрядовые предметы обладают солярной символикой (*λίκοσυρνο* ‘рог солнца’), хтонической (*φιδόγδαρμα* ‘кожа змеи’) и продуцирующей (*μαγισόζυλο* ‘майская дубинка’).

Ключевые слова: *майский венок, май, обходные обряды, майские обереги, первое мая*

1. Введение

Данная работа посвящена исследованию лексики и символики греческих майских обрядов. Май в народном календаре считался первым месяцем лета, и различным майским явлениям приписываются магические свойства [СДт.3: 166–167]. В основе исследования лежат принципы этнолингвистического анализа и этнолингвистического картографирования Н. И. Толстого, согласно которым работа с внутренней формой слова и выделение культурных диалектов позволяют реконструировать обряд [Толстой 1995: 41–60] и установить связь обрядовой лексики с народным сознанием [Толстой 1995: 27–40]. Для описания обрядов привлекались все доступные источники, в том числе печатные и электронные, однако основной базой данных послужил фольклорный архив кафедры византийской и новогреческой филологии филологического факультета

МГУ имени М. В. Ломоносова, собранный в результате полевой работы студентов и преподавателей кафедры в Греции с 1999 по 2020 гг. и включающий материалы из сел восточной части Мани, Перахоры (Аттика), Дарнашских сел (Серрес), с. Колиндрос (Пиерия), Комотины, понтийского села Триллорио (Комотины), островов: Родоса, Карпатоса, Крита, Кипра и Кефалонии.

Работа построена по следующей схеме: описываются майские обереги растительного происхождения, обходные обряды на первое мая и некоторые обереги общей превентивной символики, которые также используют в мае, анализируются обрядовые лексемы.

2. Майские обереги растительного происхождения

Г. А. Мегас описывает, как в различных регионах плетут майские венки: повсеместно первого мая рано утром женщины выходят в поля и умываются росой с колосьев, «чтобы быть прохладными весь год» (*για να είναι δροσερές όλον τον χρόνο*). Также они собирают цветы и плетут из них венки, который вешают на дверь дома. Майский оберег в виде венка обозначается лексемами *Μάης* ‘май’ (повсеместно), *μαυροστέφανο* ‘майский венок’ (Коринфия), *στεφάνι του Μάη* ‘венок мая’, *μαυράτικο στεφάνι* ‘майский венок’ (Хрисуполис). В с. Реисдере (Смирна) в майский венок вплетали колосья пшеницы, ячменя, ветви инжира, миндаляного дерева, гранатового дерева, украшали венок луком и чесноком. В г. Агиасон (Лесбос) в венок вплетают цветы жёлтой белены. Белена по-гречески называется *δαίμοναριά*, что, по народной этимологии, можно возвести к *δαίμονας* ‘демон’. Использование этого цветка призвано вызвать интерес у женихов (*για να δαίμονίζονται οι γαμπροί* (чтобы женихи взбесились)) [Μέγας 1976: 185–186]. В критских сёлах растительный символ «май» может встречаться в виде креста или пучка¹.

Μαυρόζυλο ‘майская дубинка’ повсеместно представляет собой шест, украшенный разноцветными лентами, за которые держатся участники праздничных шествий. На Керкире он представляет собой ствол кипариса, на который повязывали ленты. За них держались ряженые, совершая праздничное шествие по городу [Μέγας 1976: 187]. На Кефалонии и в критских селах *μαυρόζυλο* представляет собой некий оберег растительного

¹ Из личного архива автора.

тельного происхождения, который женщины дарили друг другу, чтобы приумножить мужскую силу супруга².

3. Обходные обряды на первое мая

Г. А. Мегас приводит следующие обходные обряды, приуроченные к первому мая: в Волосе и г. Навпакт *Μαγικόπουλο* ‘майский сын’, наряженный ребенок исполняет танец. В с. Кефаловрисон (Янина) ряженные *Μάηδες* ‘май’ украшали себя с ног до головы майскими цветами и, держа в руках колокольчики, пели майские песни. В с. Портарья (Фессалия) и Коринфии разыгрывают драму со смертью и воскрешением главного действующего персонажа [Μέγας 1950: 60].

4. Обереги превентивной символики

Поскольку название месяца мая созвучно с *μαγία* ‘магия’, считается, что первого мая человек сильно подвержен влиянию магических сил («πιάνουν πολύ τα μάγια») [Μέγας 1976: 193]. В связи с этим в мае используется множество оберегов и превентивных мер. На Крите детям пачкают лицо смолой или сажей, «чтобы их не поймала магия» (*για να μην τους πιάσουν τα μάγια*)³. В Корони рано утром дом орошают морской водой, а также приносят «волосатый камень» (*πέτρα μαλλιαρή*), который достали из моря, чтобы он принес удачу в дом. Его оставляют под кроватью, «чтобы он прогнал блох» [Μέγας 1976: 192]. Ещё одним майским оберегом на Крите, Пелопоннесе [Μπουμπούλου] и Ионических островах [Ευθυμίου] является *λιόκουρνο* < греч. *ήλιος* ‘солнце’ + лат. *cornu* ‘рог’ – ‘рог змеи», который в действительности представляет собой камень белемнит или «чёртов палец», который потом используют в терапевтических целях. Также в качестве оберега используется *φιδόγδαρμα* < *φίδι* ‘змея’ + *δέρμα* ‘кожа’ — кожа змеи, найденная в поле.

5. Заключение

Реализация лексемы *Μάης* ‘май’ разнообразна: *Μάης* ‘май’ обозначает растительный оберег, преимущественно, в виде венка, который вывешивают на дверь первого мая, а также ряженных в Кефаловрисон. *Μαγικόζυλο*

² Из личного архива автора.

³ Из личного архива автора.

‘майская дубинка’ повсеместно обозначает праздничный шест с лентами, но на Крите и Кефалонии представляет собой женский оберег, призванный приумножить мужскую силу супруга.

Обрядовые лексемы обладают внутренней формой, содержащей информацию об обрядовом предмете: *μαγιάζυλο* ‘майская дубинка’, *μαγιοστέφανο* ‘майский венок’, *λιόκουρνο* < греч. *ήλιος* ‘солнце’ + лат. *cornu* ‘рог’, *λιόκουρνο* < греч. *ήλιος* ‘солнце’ + лат. *cornu* ‘рог’.

Можно выделить обычаи, характерные для южных регионов Греции: использование *μαγιάζυλο* в качестве женского оберега, а также *λιόκουρνο* и *πέτρα μαλλιάρη*. Майские обходные обряды фиксируются, преимущественно, в центральной Греции.

На лексическом и предметном уровне можно выделить типологические обычаи (майские обходные обряды), общегреческие (вывешивание венка *Μάης* на дверь, превентивные меры от сглаза), свойственные определённым регионам (*λιόκουρνο*, *μαλλιάρη πέτρα*).

Майские обычаи обладают соляной символикой (*λιόκουρνο* буквально можно перевести как «рог солнца»), продуцирующей (*μαγιάζυλο* и *μαλλιάρη πέτρα* символизируют мужское и женское начало, колосья, ветви гранатового дерева и инжира, вплетенные в майские венки, символизируют плодородие) и защитной (мазание лица сажей на Крите, украшение майских венков чесноком и использование колокольчиков ряжеными в Янине призвано защитить от сглаза и злых духов).

Таким образом, в греческом народном календаре первое мая отмечается как праздник победы лета над зимой и жизни над смертью [Μέγας 1976: 185], и новогреческие майские обряды обладают продуцирующей символикой и восходят к архаическим культам встречи весны и умирающего-воскресающего бога.

Список литературы

- Толстой Н. И. Этнолингвистика в кругу гуманитарных дисциплин. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. М.: Индрик, 1995. С. 27–40.
- Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Т. 3. Под ред. Н. И. Толстого. М.: Международные отношения, 2004.
- Ευθυμίου Τ. Κερασόφορος όφις ή Λιόκόρνο και λαϊκή παράδοση. URL: http://fthiotikos-tymfristos.blogspot.com/2012/05/blog-post_11.html.

- Μέγας Α.Γ.* Ελληνικά εορταί και έθιμα λαϊκής λατρείας. Αθήνα: χ.ε., 1976.
- Μέγας Α.Γ.* Επετηρίς του λαογραφικού αρχείου. Τόμος πέμπτος. Αθήνα: Κέντρο ερευνών της ελληνικής λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, 1950.
- Μπουμπούλου Δ.* Η χορταρού και το λιόκουρνο. URL: <https://lakonikos.gr/plus/item/149526-i-xortaroy-kai-to-liokourno>.
- Χιώτης Κ.* Το Μαγιάτικο στεφάνι στο Νέστο. URL: <https://www.chrysoupolinews.com/2018/05/01/magiatiko-stefani-sto-nesto-kali-protomagia/>.

VOCABULARY AND SYMBOLISM OF THE GREEK MAY CALENDAR RITES

Ya. B. Yakhontova

Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
yankayah@mail.ru

The paper is devoted to the study of the terminology of the Greek May rites. Objective: based on the methodology of estnolingvistic analysis and mapping according to N.I. Tolstoy, to analyze the vocabulary denoting May plant amulets, mummers groups, general amulets of preventive symbolism. The implementation of this lexemes is varied, and ritual objects have solar symbolism (*λιόκουρνο* ‘orn of the sun’), chthonic (*φυσδόγαρμα* ‘a snake skin’) and producing (*μαγιόζυλο* ‘May club’).

Keywords: *May wreath, May, rites of passage, May amulets, May Day*

References

- Tolstoj N.I.* Jetnolingvistika v krugu gumanitarnyh disciplin. Ocherki po slavjanskoj mifologii i jetnolingvistike. Moscow: Indrik, 1995. P. 27–40.
- Slavjanskije drevnosti. Jetnolingvisticheski slovar’.* Vol. 3. Ed.: N.I. Tolstoj. Moscow: Mezhdunarodnye otnoshenija, 2004.
- Efthymiou T.* Kerasoforos ofis i Liokorno kai laiki paradosi. Available at: http://fthiotikos-tymfristos.blogspot.com/2012/05/blog-post_11.html.
- Megas A.G.* Ellinikai eortai kai ethima laikis latreias. Athens: no publ., 1976.
- Megas A.G.* Epetiris tou laografikou archeiou. Vol. 5. Athens: Hellenic Folklore Research Centre of Academy of Athens, 1950.

Boumpoulou D. I chortarou kai to liokourno. Available at: <https://lakonikos.gr/plus/item/149526-i-xortaroy-kai-to-liokourno>.

Chiotis K. *To Magiatiko stefani sto Nesto.* URL: <https://www.chrysoupolinews.com/2018/05/01/magiatiko-stefani-sto-nesto-kali-protomagia/>.
Chiotis K. To magiatiko stefani sto Nesto. [Elektronnyj resurs — Rezhim dostupa: <https://www.chrysoupolinews.com/2018/05/01/magiatiko-stefani-sto-nesto-kali-protomagia/> (Data obrashcheniya: 03.02.2021)].

SEMIOTIC ASPECTS OF THE CONCEPT 'PORT' IN GREEK INTERWAR POETRY

F. Christakoudy-Konstantinidou

Sofia University St. Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria
fotiny_christakoudy@hotmail.com

C.P. Cavafy, K. Ouranis, N. Kavvadias and G. Seferis having their different reasons to travel, gave through their unique poetry original definitions to the meaning of the concept 'Port', correlated innately to the notion of the search for meaning in life. All of them being great men of literature, they came from a different family background and practiced different professions, belonging also to different literary generations, related to Greek interwar poetry. The four of them share not only the common (possibly by coincidence) port-city origin, but also a true passion for the open cosmos of the voyage. The article will examine the literary transfigurations of the concept 'Port' in the Greek interwar poetry, outlining the similarities and the differences in its perception, probing into its semantics, which unite the notions of topos, direction and movement.

Keywords: *Greek interwar poetry, the concept 'Port', C.P. Cavafy, K. Ouranis, N. Kavvadias, G. Seferis*

Ernest Hemingway used to say that everything, far from the sea, is province. During the first decades of the 20th c. Greek literature starts to discover the fascination of the unpremeditated trip, the whimsical charm of the voyage, the quest for unexpected escapade. The cosmopolitan travelling of Greek literature commences with the emblematic work of Cavafy "Ithaka" (1910) [Trypanis 1981: 683]. This very poem marks the beginning of an adventure which seeks the flight from one place to another, the discovery of new cities, new harbours and the beauty of nature — a one of its kind journey that is in-

errupted by temporary stops of passionate love and sublime aesthetic delights and that is to acquire finally an equal sense with the big journey to the other-world.

The spirit of modern 20th c. social and intellectual life both in Greece and around the world stands out in the creative attempts of Greek poets after 1920. The moral breakdown caused by the First World War, reinforced by the drama of the Asia Minor catastrophe (1922–1923), contributes to the formation of an antiheroic, individualistic and pessimistic psychology. The contemporary Greeks feel that they live in a defeated country without ideals, laughed at, abandoned and open to all winds. Meanwhile ever since the middle of the 1920s new tendencies grow stronger and stronger. They are outlined by the literary expert A. Karandonis as “a return and turn to nature that has not only the meaning of an escape, but rather the discovery of a true wonder” [Καραντώνης 1990: 147]. From 1925 onwards not only separate artists, but Greeks on the whole become involved in an aesthetic experience originating from their contact with nature and especially the sea [Καραντώνης 1990: 147]. Furthermore, cosmopolitanism pops out as an ideal of life and art during the interwar period. Anxiety, despair and along with this a flee to the contemporary, surprising side of life characterize the poetry that is being created at that time [Καραντώνης 1990: 142].

Kostas Ouranis is the author who made Greek cosmopolitan poets famous. Ouranis, born in the port-city of Constantinople, has a major influence upon the development of Neo-Greek poetry towards cosmopolitanism, opening new space for the lyrical fantasy. The trip for K. Ouranis is a true rebellion against everything that is dull, conventional, putting restraints on the human quest for life and adventure. That is why the common for Greek poetic imagery topos-metaphor of Ithaka becomes transversed in Ouranis’ verses where it gets depicted not as an eternal harbour for the lost soul, but rather as a prison for the impatient and fugitive spirit. He voices out the concern of a bold young man who disputes the myth that the generation of the 1920s is a generation of poets, who prefer to get closed in their illusionary world and not to fight for true ideals.

But I would like to draw the attention towards the name of a less known poet from that generation – Nikos Kavvadias, born some 100 kilometres away from Vladivostok. Filled with exotic names of harbours and people, his writings sound familiar to the Greek soul. People who grew near the sea,

Greeks have tied their lives with the deep blue of the water expanse, being eternally fascinated with its endlessness – ever since Homer's Odysseus until the Odysseus of Kazantzakis, who finds out that the most convenient harbour for his spirit is the vastness of the South Pole! The neo-symbolist sounding of Kavvadias' verses gets us back to the source of creative impulses for that whole generation of poets from the 1920s and the 1930s. For them the voyage is a vibrant energy equal to self-realization.

The work of Constantine P. Cavafy, born in the port-city of Alexandria, also leads us into a more and more fragmentary and lonely world where the universal moral categories are under question. Travelling as a beginning with no/an end, as a separation and an acquisition has marked with all the force of a wide philosophical and historical substratum his lyrical poetry. His Ithaka became a symbol for that whole generation of modern cosmopolitan poets from the 1920 onwards. The meaning of life for them was no longer identical with the reaching of the dreamed shore and the fulfillment of one's ideals, but with the voyage itself. Only the generation of the 1920s started to understand the verses of Cavafy. Similarly, only as time passed and big historic dramas conceded their way to the tiny human plights, Kavvadias' poetry truly touched the heart of the Greek and world reading audience.

Born in the port-city of Smyrna, Seferis is the poet who speaking with the voice of the collective 'we' in "Mythistorima" («Μυθιστόρημα») (1935) will lament over the loss of the ideal, sounding the regrets of a whole generation, expressing the melancholy that arises from the fate of Hellenism and the nostalgia of the Greek people who have lost their homeland.

Thus in its wanderings through the depths of Greek modernism Greek literature shows us the concepts of 'port / travelling' (implicitly expressing the separation from an old chronotope / the acquisition of a new chronotope) as configurations obtaining absolute dimensions being bearers of knowledge and wisdom (C.P. Cavafy); as a heroic outcry both for revolt and belief in the ideal (K. Ouranis); as sadness, but also as an adventure and a quest for infinity (N. Kavvadias) and in the end, in G. Seferis' verses, the port-voyage concept reaches its total disembodiment with its sublimation into the notion of an individual/ancestral memory (the only island of salvation), into a transcendent immortality of a universal human consciousness.

References

- Βουτουρή Π.* Λογοτεχνικές αναζητήσεις // Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.). Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα 1900–1922. Α. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2000. Σ. 283–309.
- Καβάφης Κ.* Τα ποιήματα. Αθήνα: Gutenberg, 2015.
- Καββαδίας Ν.* Μαραμπού. Αθήνα: Άγρα, 2011.
- Καραντώνης Α.* Εισαγωγή στη νεότερη ποίηση. Αθήνα: Παπαδήμας Δ. Ν., 1990.
- Καραντώνης Α.* Προβολές Α. Αθήνα, 1965.
- Ουράνης Κ.* Ποιήματα. Αθήνα: Εστία, 2009.
- Πολίτης Α.* Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1985.
- Σεφέρης Γ.* Ποιήματα. Αθήνα: Ίκαρος, 2014.
- Vitti M.* Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1978.
- Cytowic R.E.* Synesthesia: A Union of the Senses (2nd ed.). Cambridge Massachusetts: MIT Press, 2002.
- Trypanis C.* Greek poetry (from Homer to Seferis). Chicago: University of Chicago Press, 1981.
- Κυрова Π.* Югоизточноевропейски феномени. София: АИ “Проф. Марин Дринов”, 1999.

ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ «ΛΙΜΑΝΙ» ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Φ. Χριστακούδη-Κωνσταντινίδου

*Πανεπιστήμιο της Σόφιας «Άγιος Κλήμης της Αχρίδας», Σόφια, Βουλγαρία
fotiny_christakoudy@hotmail.com*

Ο Κ. Καβάφης, ο Κ. Ουράνης, ο Ν. Καββαδίας και ο Γ. Σεφέρης, έχοντας διαφορετικούς λόγους να ταξιδέψουν, έδωσαν ο καθένας τους μέσα από την ποίησή τους έναν αυθεντικό ορισμό της έννοιας του «Λιμανιού», η οποία σχετίζεται έμφυτα με την έννοια της αναζήτησης του νοήματος της ζωής. Όλοι τους ήταν σπουδαίοι λογοτέχνες, ωστόσο προέρχονταν από διαφορετικό οικογενειακό περιβάλλον, άσκησαν διαφορετικά επαγγέλματα και ανήκαν επίσης σε διαφορετικές λογοτεχνικές γενιές, συνδεδεμένες με την ελληνική μεσοπολεμική ποίηση. Οι τέσσερις τους μοιράζονται όχι μόνο την κοινή (πιθανώς από σύμπτωση) καταγωγή από μια πόλη-λιμάνι, αλλά και ένα πραγματικό πάθος για τον ανοιχτό

κόσμο του ταξιδιού. Το άρθρο εξετάζει τις λογοτεχνικές μεταμορφώσεις της έννοιας «Λιμάνι» στην ελληνική μεσοπολεμική ποίηση, περιγράφοντας τις ομοιότητες και τις διαφορές στην αντίληψή της, αναλύοντας τη σημασιολογία της, η οποία ενώνει τις έννοιες του τόπου, της κατεύθυνσης και της κίνησης.

Λέξεις-κλειδιά: Ελληνική μεσοπολεμική ποίηση, η έννοια «Λιμάνι», Κ.Π. Καβάφης, Κ. Ουρανής, Ν. Καββαδίας, Γ. Σεφέρης

Βιβλιογραφία

- Voutouris P.* Logotechnikes anazitiseis // Ch. Chatziiosif (ed.). Istoría tis Ellados tou 20ou aiona 1900–1922. A. Athens: Vivliorama, 2000. P. 283–309.
- Kavafis K.* Ta poiimata. Athens: Gutenberg, 2015.
- Kavvadias N.* Marampou. Athens: Agra, 2011.
- Karantonis A.* Eisagogi sti neoteri poiisi. Athens: Papadimas D. N., 1990.
- Karantonis A.* Provoles A. Athens, 1965.
- Ouranis K.* Poiimata. Athens: Estia, 2009.
- Politis L.* Istoría tis neoellinikis logotechnias. Athens: MIET, 1985.
- Seferis G.* Poiimata. Athens: Ikaros, 2014.
- Vitti M.* Istoría tis neoellinikis logotechnias. Athens: Odysseas, 1978.
- Cytowic R.E.* Synesthesia: A Union of the Senses (2nd ed.). Cambridge Massachusetts: MIT Press, 2002.
- Trypanis C.* Greek poetry (from Homer to Seferis). Chicago: University of Chicago Press, 1981.
- Kirova L.* Yugoiztochnoevropeyski fenomeni. Sofiya: Prof. Marin Drinov, 1999.

**RODOKANAKIS — KAZANTZAKIS / PARREN —
PSYCHA: REFLECTIONS OF ANTIQUITY IN MODERN
GREEK AESTHETICISM:
WOMEN’S AND MEN’S PERSPECTIVE**

I. Kolokouris

*National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece
iliaskolok@gmail.com*

Which are the interactions and interplays between the aesthetes Rodokanakis, Kazantzakis and their female contemporaries? We consider the common use of ancient Greek mythology, such as the recurring leitmotif of the Hermaphrodite, their mutual inspiration. The Aesthetes of Athens renarrate and absorb this old tale in their prose. We want to see how gender reflects in the way they interpret antiquity. One aspect of the field not yet researched, the female voices within the movement, defines our presentation. So far, only Galatea Kazantzakis is included in the Modern Greek Aestheticism Movement. We aim to enrich this literature.

Keywords: *aestheticism, antiquity, reception, Kazantzakis, Rodokanakis, women writers, feminism, hermaphrodite, Apuleius*

1. Introduction

Modern Greek Aestheticism owes its style, themes and manner of manifestation partially to the British Aestheticism of the 19th century and the Pre-Raphaelite Brotherhood, the doctrines of whom were passed on to Oscar Wilde and then to the Modern Greek prose writers. On the other hand, the most renowned Modern Greek Aesthetes such as Nicolas Ségur (née Nikolaos Episkopopoulos), Nikos Kazantzakis, and Plato Rodokanakis had French education and background, thus absorbing the pessimism and cynicism of Fin de siècle

cle writers. Baudelaire, Gautier and Joris-Karl Huysmans and their Paris is vividly reflected on modern Greek works of Aestheticism. Not only ideas, but mannerisms of writing within prose poetry derive from there. But in terms of theme, it seems that the Neoplatonist movement as well as Gnosticism have played a pivotal role. Works from antiquity such as *The Republic* by Plato, *Metamorphoses* by Apuleius, *Naturalis Historia* by Pliny the Elder and Plutarch are studied by the Modern Greek Aesthetes and paraphrased whilst re-performed into a new genre, that of prose poetry. So far, Modern Greek Aestheticism has been mostly linked to male writers. What we want to study in this paper is the possibility of reframing the History of Modern Greek Literature, including women writers such as Kallirhoe Parren, pioneer of the feminist movement in Greece and Katina Psycha, a lesser known but much respected writer (Kostis Palamas mourned her loss) who wrote in France. We would like to discover whether they are influenced by the same ancient greek sources and what choices they make, depending on their gender.

2. Methodology

We use the methods described by Gérard Genette in his crucial work *Palimpsests: Literature in the Second Degree* [Genette 1997]. We want to find whether Plagiarism, Pastiche or Parody are preferred by the Modern Greek Aesthetes, quotations, translation or Travesty, Mimitation in their paraphrasing? Are they faithful or unfaithful in their choices? For this, we attempt to find the primary ancient sources and trace how they develop into modern texts.

3. Comparison

Both Katina Psycha and Kallirhoe Parren seem to have been influenced from the foreign Aesthetes and Decadent movement. Do they respond to the alleged misogyny which some readers of Ζωγράφου's biography trace in the writings of Nikos Kazantzakis, and accordingly within Plato Rodokanakis? That old biography addresses the topic, but we do not suggest it is definite.

The purpose of this paper is to examine the use of antiquity in Rodokanakis' and Kazantzakis prose, in comparison with two female contemporaries that bibliography has not yet considered members of the aestheticism movement. We aspire to look for their ancient sources as well as the historical

and literary texts with which Aesthetes discuss and on which the peculiar images they create are based. Rodokanakis, as already pointed out by Athanassopoulos, shows an extraordinary obsession with antiquity in his work *De Profundis*. Antiquity, we believe, dominates Kazantzakis early works *Broken Souls* (*Spasmenes Psyches* — *Σπασμένες Ψυχές*) and *Serpent and Lily* (*Ofis kai Krino* — *Όφις και Κρίνο*), too. Ancient Greek myth and history, Ancient Rome, mythical and historical imagery, Hellenistic Egypt, Judea, the Middle East, India. We try to explore the breadth and variety of these patterns of antiquity by answering the questions: To what extent is this persistence linked to the search for cosmopolitan artists' national and artistic identity? Is antiquity refracted from a European perspective or is there a direct reference to it? How is the history of antiquity recorded? How are mythological sources selected? What are the versions of the myth and how is the conversation with the myth shaped? Methodologically, we aim to see the discourse and dialogue formed between the ancient texts, the modern European writers and their modern Greek imitators. Do they imitate? Or do they recreate ancient mythology? Do they form a discourse network? And if so, which is their project or imperative when they adopt antiquity, and how does this include or exclude women?

Central in this paper is the Myth of Cupid and Psyche, with its interpretations. The male writers that we partially discuss in our paper seem to be choosing as their ideological predecessors the same classical works that women counterparts of their time have chosen to influence them. Psyche and Parren read Apuleius quite similarly to how Kazantzakis and Rodokanakis take the text. This does seem slightly odd and a paradox. If we choose to view Plato and his philosophy as feminist [Lesser 1979], consequently, Apuleius's neoplatonism and this position could be somehow understood as progressive. Another interpretation can be that men and women are viewed as the same, but women are required to be educated first, before becoming smart enough and independent. This view, though, appears as expressed equally by the men and women writers of the early 20th century that we discuss. But, if we apply the later Third Wave feminism [St. Pierre 2000] as an interpretative lense, we cannot consider these positions as progressive. Such a prerequisite could lead us to a rather aristocratic and idealistic reflection of antiquity, both in terms of class and of gender. How can we understand the Hermaphroditism which is present in Modern Greek Aestheticism, as a choice *for or against* women?

4. Conclusions

Definite conclusions should not be given about the ideological choices of Modern Greek Aesthetes at this point of our comparative research. Because the time of their heyday is simultaneous to a time of ideological struggle and decadence, we can only realize their attempt to include all possible interpretations of Antiquity. We can argue, though, that the prerequisites set by female writers of the time, aim for a liberation of women. But they take into account a rather negative view of democracy and they do not recognize the right to women for equal creativity. Psychia writes with a male narrator, which does liberate her towards progressive antiquity adaptation, but with current standards this male narrator choice could be viewed as conservative. A conservatism, though, mostly depicted at the gender field, and not within the rest of subjects chosen. Nonetheless, the feminine works of Modern Greek Aestheticism, besides being lesser in quantity, compete with great might the quality of prose written by men at the same time. Further research is definitely needed and a collection of the scattered works by such women writers should be pursued.

References

- Αντερσον Μπ.* Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού. Αθήνα: Νεφέλη, 1997.
- Αραμπατζίδου Α.* Αισθητισμός: Η νεοελληνική εκδοχή του κινήματος. Θεσσαλονίκη: Μέθεξις, 2012.
- Ιακώβ Δ.Ι.* Η αρχαιογνωσία του Οδυσσέα Ελύτη και άλλες νεοελληνικές δοκιμές. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2000.
- Ζωγράφου Α.* Νίκος Καζαντζάκης ένας τραγικός. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1997.
- Ντονιά Χ.* Περικλής Γιαννόπουλος: Από τον ευρωπαϊκό αισθητισμό στην ελληνοκεντρική αισθητική // Σ. Κακλαμάνης, Α. Καλοκαιρινός, Δ. Πολυχρονάκης (επιμ.). Λόγος και Χρόνος στη Νεοελληνική Γραμματεία (18ος–19ος αιώνας): Πρακτικά Συνεδρίου προς τιμήν του Αλέξη Πολίτη. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2015. Σ. 763–785.
- Ροδοκανάκης Π.* Αφηγήματα. Επιμ.: Β. Αθανασόπουλος. Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 2010.
- Genette G.* Palimpsests: Literature in the Second Degree. Lincoln: University of Nebraska Press, 1997.
- Mackridge P. (ed.).* Ancient Greek Myth in Modern Greek Poetry. Essays in memory of C.A. Trypanis. London: Frank Cass, 1996.

Evangelista S. British Aestheticism and Ancient Greece: Hellenism, Reception, Gods in Exile. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.

Pliny the Elder. Naturalis Historia XXXVI, 18 // Pliny the Elder. The Natural History. John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London: Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street, 1855.

St. Pierre E. Poststructural feminism in education: An overview // International Journal of Qualitative Studies in Education 13(5), 2000. P. 477–515.

Lesser H. Plato's Feminism // Philosophy 54(207), 1979. P. 113–117.

ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗΣ – ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ / ΠΑΡΡΕΝ – ΨΥΧΑ: ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΙΣΘΗΤΙΣΜΟ: Η ΟΠΤΙΚΗ ΓΩΝΙΑ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Η. Κολοκούρης

*Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα
iliaskolok@gmail.com*

Ποιες είναι οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους Αισθητιστές Ροδοκανάκη, Καζαντζάκη και τις γυναίκες συγχρόνους τους; Πώς αντανακλάται η αρχαία ελληνική μυθολογία στο έργο τους, όπως το κοινό μοτίβο του Ερμαφρόδιτου; Η αρχαιότητα αποτελεί την αμοιβαία έμπνευσή τους. Οι Εστέτ της Αθήνας απορροφούν αυτήν την παλιά ιστορία στην πεζογραφία τους. Θέλουμε να δούμε πώς το φύλο πραγματώνεται κατά τον τρόπο ερμηνείας της αρχαιότητας. Μια παραμελημένη πτυχή του πεδίου, οι γυναικείες φωνές μέσα στο κίνημα, καθορίζει την παρουσίασή μας. Μέχρι στιγμής, μόνο η Γαλάτεια Καζαντζάκη συμπεριλαμβάνεται στον Νεοελληνικό Αισθητισμό. Στόχος μας είναι να εμπλουτιστεί αυτήν η βιβλιογραφία.

Λέξεις-κλειδιά: αισθητισμός, αρχαιότητα, πρόσληψη, Καζαντζάκης, Ροδοκανάκης, γυναίκες συγγραφείς, φεμινισμός, ερμαφρόδιτος, Απουλήιος

Βιβλιογραφία

- Anterson B.* Fantasiakes Koinotites. Stochasmoi gia tis aparches kai ti diadosi tou ethnikismou. Athens: Nefeli, 1997.
- Arampatzidou L.* Aisthithismos: I neoelliniki ekdochi tou kinimatos. Thessaloniki: Methexis, 2012.
- Iakov D.I.* I archaiognosia tou Odyssea Elyti kai alles neoellinikes dokimes. Thessaloniki: Zitros, 2000.
- Zografou L.* Nikos Kazantzakis enas tragikos. Athens: Alexandria, 1997.
- Ntounia Ch.* Periklis Giannopoulos: Apo ton evropaiiko aisthithismo stin ellinokentriki aisthithiki // S. Kaklamanis, A. Kalokairinos, D. Polychronakis (eds.). Logos kai Chronos sti Neoelliniki Grammateia (18os–19os aionas): Proceedings of Conference in honour of Alexis Politis. Heraklion: Crete University Press, 2015. P. 763–785.
- Rodokanakis P.* Afigimata. Ed.: V. Athanasopoulos. Athens: Kostas and Eleni Ourani Foundation, 2010.
- Genette G.* Palimpsests: Literature in the Second Degree. Lincoln: University of Nebraska Press, 1997.
- Mackridge P. (ed.).* Ancient Greek Myth in Modern Greek Poetry. Essays in memory of C.A. Trypanis. London: Frank Cass, 1996.
- Evangelista S.* British Aestheticism and Ancient Greece: Hellenism, Reception, Gods in Exile. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Pliny the Elder.* Naturalis Historia XXXVI, 18 // Pliny the Elder. The Natural History. John Bostock, M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London: Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street, 1855.
- St. Pierre E.* Poststructural feminism in education: An overview // International Journal of Qualitative Studies in Education 13(5), 2000. P. 477–515.
- Lesser H.* Plato's Feminism // Philosophy 54(207), 1979. P. 113–117.

**Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ ΣΤΑ ΕΡΓΑ
ΤΩΝ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ, ΜΠΛΑΝΣΟ ΚΑΙ ΤΕΡΖΑΚΗ:
ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΩΚΤΙΚΗ ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΑΤΟΣ
ΣΤΟ ΚΕΝΟ ΝΟΗΜΑΤΟΣ**

Α. Αλεξοπούλου

*Université de Lille III, Αιλ, Γαλλία
alexopoulou17@hotmail.com*

Στην παρούσα εισήγηση διερευνάται η ποιητική του βλέμματος, έτσι όπως αποτυπώνεται στα τρία μυθιστορήματα μοντερνιστικής υφής, *Ο Σωσίας* (1846) του Φ. Ντοστογιέφσκι, *Θωμάς ο σκοτεινός* (1932, 1941) του Μ. Μπλανσό και *Μυστική ζωή* (1957) του Α. Τερζάκη. Αυτό που θα αναδειχθεί μέσα από τη συγκριτολογική μελέτη είναι ο τρόπος με τον οποίο εγγράφεται η αναπαράσταση της διωκτικής εμβέλειας του βλέμματος στο πλαίσιο της θεματικής του ανοίκειου, αναδεικνύοντας όχι μόνο τις συγκλίσεις, αλλά και τις αποκλίσεις της ιδιάζουσας απεικόνισης. Πιο συγκεκριμένα, η αίσθηση που ενεργοποιείται και αποτελεί δεσπόζον στοιχείο της αφήγησης είναι η όραση. Ωστόσο, η μετωπική συνάντηση με το βλέμμα του άλλου λειτουργεί αποσταθεροποιητικά για τον ίδιο τον ήρωα-αφηγητή, σε σημείο που προσδίδει ένα σαρωτικό και δαμονικό χαρακτήρα στην ύπαρξη του. Εκκινώντας από μία αφηγηματολογική και σημειολογική προσέγγιση, θα αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο αποτυπώνεται αυτή η μεταφυσική διάσταση στη δομή ενός κατεξοχήν ασθματικού, διακεκομμένου λόγου σε σημείο που αντανακλά τη διαφορούμενη ροή στον ψυχισμό του αφηγητή από τη θέαση του εν λόγω αιγιματικού βλέμματος. Με άλλα λόγια, πώς προσλαμβάνεται από τον εκάστοτε αφηγητή το εν λόγω αισθητηριακό στοιχείο και πώς αυτό εντυπώνεται στο επίπεδο της νοη-

ματοδότησης και της πρόσληψης του αφηγηματικού χρόνου; Ως αποτέλεσμα αυτού του απειλητικού φαινομένου, εμφανίζεται μία ρήξη της σχέσης της κατανόησης του κόσμου, όπου στη θέση του κενού της σημασίας εντυπώνεται η υποκειμενική κατάρρευση του ήρωα-αφηγητή, ως απόρροια της ευθραυστότητας του είναι του. Ακόμη, μέσα από τα υφολογικά και ψυχαναλυτικά μεθοδολογικά εργαλεία θα εξετασθεί, όχι μόνο το άφατο αίσθημα του διωκτικού άλλου που ενσαρκώνεται ακριβώς στη βαθμίδα του βλέμματος, αλλά και πώς όλος ο λόγος οργανώνεται και ακτινοβολεί γύρω από το σημαίνον του «αλλόκοτου», σε σημείο που αναδεικνύεται ένα ιδιαίζον στοιχείο που διατρέχει όλο το έργο: το σημείο σύγκλισης της απροσδιοριστίας νοήματος και του ανοίκειου χαρακτήρα που προκύπτει από τη δυσφορική συνάντησή με τον άλλον.

Λέξεις-κλειδιά: κενό, ανοίκειο, άφατο, βλέμμα, όραση, αλλόκοτο, εκτός νοήματος, κενό

1. Από την όραση στο ανοίκειο βλέμμα

Η όραση κατά πανθομολογούμενο τρόπο, διαδραματίζει έναν εμβληματικό ρόλο, καθώς θεωρείται ως η αίσθηση των αισθήσεων. Στα τρία μυθιστορήματα *Ο Σωσίας* (1846) του Φ. Ντοστογιέφσκι, *Θωμάς ο σκοτεινός* (1932, 1941) του Μ. Μπλανσό και *Μυστική ζωή* (1957) του Α. Τερζάκη διαγράφεται μία κοινή συνισταμένη στην ποιητική τους, το δεσπόζον στοιχείο της όρασης. Η όραση είναι η κυρίαρχη αίσθηση που ενεργοποιείται και το βλέμμα αποτελεί μείζον χαρακτηριστικό της αφήγησης. Πιο συγκεκριμένα, η σύγκλιση αυτή έγκειται στο γεγονός ότι η αναπαράσταση του βλέμματος εγγράφεται σε ένα διπλότυπο, σε μία διαφορούμενη διάσταση, αυτή του οικείου και συνάμα του παράξενου, του ανοίκειου. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι και στους τρεις χαρακτήρες, η συνάντηση με το βλέμμα του άλλου αγγίζει την αίσθηση της απόλυτης ξενότητας [étrangeté] όχι μόνο προς εαυτόν [dépersonnalisation], αλλά και προς τον εξωτερικό κόσμο [déréalisation]. Στην παρούσα μελέτη, θα αναδειχθεί ο λόγος για τον οποίο, η εν λόγω διάσταση του βλέμματος διαδραματίζει έναν εξέχοντα ρόλο στην μυθοπλασία, στη ροή της αφήγησης. Με ποιο τρόπο αυτό αντανakλάται στην ίδια τη δομή της γλώσσας; Ποιος ο αντίκτυπος αυτής της ποιητικής στην ίδια τη γραφή,

μια «γραφή που θα μπορούσαμε να την πούμε εκτός λόγου, εκτός γλώσσας» [Blanchot 1969: 144];

2. Η αινιγματική πρόσληψη του βλέμματος

Προχωρώντας σε μία σημειολογική προσέγγιση του βλέμματος, αντιλαμβανόμαστε πως η πυροδότηση της άμεσης άσκησης του βλέπειν συμφύεται μέσω της γλωσσικής θεματοποίησης σε μια προσπάθεια κατανόησης και συνειδητοποίησης της εν λόγω πρόσληψης. Το βλέμμα όμως ενέχει μία διπλή λειτουργικότητα. Το βλέμμα του άλλου προσδιορίζει και επηρεάζει το βλέμμα με το οποίο κοιτάμε τον εαυτό μας. Αυτή τη διττή, ενεργητική και παθητική μορφή του «κοιτάζω-με κοιτάζουν» [Freud 1968: 29], την είχε ήδη επισημάνει ο Freud από το 1905 στο έργο του *Τρεις μελέτες για τη θεωρία της σεξουαλικότητας* [Freud 1996]. Ωστόσο, και στα τρία έργα, η παθητική μορφή του βλέμματος δείχνει να προηγείται της ενεργητικής, προσλαμβάνοντας έτσι ήδη από το άνοιγμα της αφήγησης ένα βλέμμα άγνωστο μιας γυναίκας, διωκτικής φύσεως [Τερζάκης 2011: 49]. Η συνάντηση με την άυλη υπόσταση των ματιών συγκεράννεται με αδιευκρίνιστα ερωτήματα γύρω από την προέλευσή τους. Εδώ, η πρωτοπρόσωπη αφήγηση χαρακτηρίζεται από ένα εξομολογητικό ύφος που αντανακλά το εσώτερο αίσθημα του ανοίκειου. Η εναλλαγή του ασθματικού, διακεκομμένου λόγου με τις μακροπερίοδες φράσεις αντανακλά τη διαφορούμενη ροή που αποτυπώνεται στον ψυχισμό του από τη θέαση του εν λόγω βλέμματος. Αντίστοιχα στον Μπλανσό, κυριαρχεί το δεσπόζον χαρακτηριστικό του βλέμματος στο άνοιγμα και το κλείσιμο της αφήγησης ακολουθώντας μια κυκλική κίνηση: αρχή και τέλος λαμβάνουν χώρα μέσα στο υγρό στοιχείο εξυφαίνοντας ένα «οντολογικό δράμα» [Starobinski 1966: 513], υπό την απόλυτη αποπραγμοποίηση, όπου όλα κινούνται στα όρια της συνείδησης. Ωστόσο, το βλέμμα εδώ -πάντα αινιγματικής φύσεως- έχει περισσότερο μια μεταφυσική διάσταση και λιγότερο διωκτική όπως στον Τερζάκη και τον Ντοστογιέφσκι. Η εξαιρετική ιδιομορφία του πρώτου κεφαλαίου του *Θωμάς ο σκοτεινός* έγκειται στην αλληγορική συμπύκνωση με ιδιαίτερα περίτεχνο τρόπο όλης τη ευρύτερης θεματικής που θα ξεδιπλωθεί κατά μήκος της μυθοπλασίας. Ο Θωμάς βρίσκεται στην ακτή, υφίσταται μία σειρά από νοητές δοκιμασίες παραισθητικής φύσεως και συνεχείς μεταμορφώσεις. Η απόλυτη ξενότητα βρίσκεται σε πρώτο πλάνο, με ύστατη στιγμή την αίσθηση της αποπροσωποποίησης του ίδιου του είναι. Ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται ότι υπάρχει ένα πριν και ένα μετά, μία τομή στην ύπαρξη

του, όπου το βλέμμα του δεν είναι πια το ίδιο ύστερα από αυτήν την εμπειρία στην θάλασσα. Υπάρχει επίσης ένα άλλο άγνωστο βλέμμα που τον διαπερνά και τον υπερβαίνει στο τέλος του μυθιστορήματος, όπου ο ίδιος σταδιακά σβήνεται, εξαϋλώνεται, μέσα από μία σταδιακή εξαφάνιση της πραγματικότητας [Μπλανσό 2004: 108–110]. Επίσης, τόσο στον Ντοστογιέφσκι, όσο και τον Μπλανσό εξέχοντα ρόλο διαδραματίζει το βλέμμα τη στιγμή ακριβώς της εμφάνισης του σωσία, όπου λαμβάνουν χώρα τη νύχτα, όπως και στον Τερζάκη με τα μάτια της άγνωστης γυναίκας, δηλαδή στα όρια της αδυναμίας της πρόσληψης του αντικειμένου μέσω της όρασης, μέσα σε μία γενικευμένη «θολούρα» [Ντοστογιέφσκι 2002: 48] και σύγχυση. Εκείνη ακριβώς τη στιγμή και οι τρεις πρωταγωνιστές βρίσκονται αντιμέτωποι με τον υποκειμενικό κλωνισμό τους, μέσα σε μία κατάρρευση του ψυχισμού και συνάμα μία αδυναμία ιδιοποίησης του σώματος τους. Όπως το διωκτικό βλέμμα του σωσία του Γκολιάτκιν, τη στιγμή που έμμεσα αποπειράται να αυτοκτονήσει, ανακαλύπτει να περπατάει ξαφνικά δίπλα ο σωσίας του. Χαρακτηριστικό είναι ότι εκ των προτέρων τον είχε πλάσει νηοτά, είχε την ανάμνηση μιας προηγούμενης συνάντησης, ώσπου όταν εμφανίζεται, αρνείται την όραση του. Ύστερα, συνεχίζει με φευγαλέες και διστακτικές ματιές, δηλαδή στα όρια της άρνησης και της παραδοχής της ύπαρξης σωσία και φτάνει έως την τελική αποδοχή του. Αυτό το συμβάν λαμβάνει χώρα την ίδια στιγμή που επίκειται η ίδια η αφάνιση του, μέσω της αυτοκτονίας. Το παραλήρημα λοιπόν, αποδεικνύεται σωτήριο, καθώς λειτουργεί ως μία απόπειρα ίασης και αποκατάστασης του καθημαγμένου του κόσμου [Freud 1997: 315].

Επίσης, κοινή συνισταμένη και των τριών έργων είναι η φαινομενική στατικότητα της διήγησης. Ωστόσο, με μία πιο προσεχτική εξέταση αντιλαμβανόμαστε ότι παρά το γεγονός ότι όλα διαδραματίζονται στη συνείδηση των ηρώων, υπάρχει μία συνεχής προσπάθεια υπερκέρρασης εμποδίων. Στον Μπλανσό, κάθε κεφάλαιο αποτελεί μία μεταμόρφωση, μία προσπάθεια αλλαγής. Νοητές τροποποιήσεις λαμβάνουν χώρο και στη συνείδηση του Γκολιάτκιν, εμφανείς μέσα από τη διαλογική μορφή της διήγησης και την πολυφωνική δομή του λόγου του [Bakhtine 1970: 303].

3. Η διωκτική εμβέλεια του βλέμματος και η επίπτωση στη γραφή: το κενό-νοήματος

Αυτή την εκρηκτική απειλητικότητα της βλεπτικής επαφής τη βιώνουν σαν μια διωκτική εμπειρία που το υποκείμενο ανυπεράσπιστο, βρί-

σκειται στο έλεος του βλέμματος του άλλου που νιώθει να τον εκμηδενίζει [Freud 1910: 45–51]. Επρόκειτο δηλαδή για μια δυσφορική συνάντηση, όπου το βλέμμα δεν λειτουργεί ως ένα αντικείμενο ερωτικοποιημένο, που υποδαυλίζει το αίτιο της επιθυμίας [Lacan 1973: 70], μέσω της φαντασίωσης που θα ερωτικοποιούσε και θα υποκειμενοποιούσε το βλέμμα [Lacan 2004: 247–390], αφήνοντας το στίγμα του ως επίπτωση ηδονική πάνω στο σώμα [Lacan 1973: 97]. Αντίθετα εδώ το βλέμμα του άλλου λειτουργεί ως ένα χάσμα στη λειτουργία της όρασης, συνίσταται σε ένα ρήγμα. Το υποκείμενο εδώ εκτίθεται σε αυτό το μετωπικό σοκ με το βλέμμα. Αυτό έγκειται στο γεγονός ότι δίνει προδρομικά μία *προσωπική σημασία* (*signification personnelle*) [Lacan 2005: 105] στη διάσταση του βλέμματος, δίχως να έχει κάποιον επαγωγικό χαρακτήρα η όλη συλλογιστική πορεία, στα όρια του εκτός-νόηματος. Επρόκειτο για ένα *φαινόμενο σημασίας* [Lacan 1966: 538] άνευ περιεχομένου, άρα άνευ σημασιοδότησης. Το υποκείμενο εδώ βιώνει μια αινιγματική ψευδαισθητική εμπειρία την οποία δεν μπορεί να την εντάξει στην προσωπική του ιστορία και να την εξιχνιάσει. Ως αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου ξενοπάθειας, εμφανίζεται μία ρήξη της σχέσης της κατανόησης του κόσμου, όπου έχει το άφατο αίσθημα [Lacan 1966: 549] μιας νέας σημασίας που αναδύεται, αλλά το οποίο δεν μπορεί να το κατονομάσει. Με άλλα λόγια, η επίπτωση τη βαθμίδα του λόγου απέναντι σε αυτό το αδιέξοδο επέρχεται μέσα από το κενό-νοήματος της γλώσσας, μέσα από το μη γλωσσικό στοιχείο εντός της γλώσσας, το εκτός-νοήματος εντός του συνεχούς αναστοχασμού στο Μπλανσό, την παραληρηματική δομή του λόγου του Γκολιάτκιν και την απειροποίηση αινιγματικών σημασιών στον Τερζάκη, όπου οι σημασίες μετατοπίζονται διαρκώς χωρίς να νοηματοδοτούνται. Με άλλα λόγια, αυτό που αποτυπώνεται στην ίδια τη γραφή είναι η λειτουργία του βλέμματος καθεαυτή [Starobinski 1966: 501], καθώς η πράξη της γραφής είναι ο «θάνατος της κάθε εικόνας» διαμέσου της πρόσληψης του βλέμματος [Μπλανσό 2004: 16].

Βιβλιογραφία

- Λακάν Ζ. Σεμινάριο τρίτο. Οι ψυχώσεις (1955–1956). Μτφρ.: Ρ. Χριστοπούλου, Β. Σκολιδής. Αθήνα: Ψυχογίος, 2005.
- Μπλανσό Μ. Θωμάς ο σκοτεινός. Μτφρ.- επίμ.: Δ. Δημητριάδης. Αθήνα: Σμίλη, 2004.
- Ντοστογιέφσκι Φ. Ο Σωσίας. Ένα ποίημα της Αγίας Πετρούπολης (1846). Μτφρ.: Β. Τομανάς. Θεσσαλονίκη: Νησίδες, 2002.

- Τερζάκης Α. Μυστική Ζωή (1957). Αθήνα: Εστία, 2011.
- Φρόντ Σ. Τρεις μελέτες για τη θεωρία της σεξουαλικότητας (1905). Μτφρ.: Λ. Αναγνώστου. Αθήνα: Επίκουρος, 1996.
- Φρόντ Σ. Η ψυχογενής διαταραχή της όρασης (1910) // Fort-Da Περιοδικό Λακανικής Κλινικής 2, 2012. P. 45–51.
- Bakhtine M. La Poétique de Dostoïevski. Paris: Seuil, 1970.
- Blanchot M. L'entretien infini. Paris: Gallimard, 1969.
- Lacan J. D'un question préliminaire à tout traitement possible de la psychose (1957–1958) // J. Lacan. Écrits, Paris: Seuil, 1966. P. 531–583.
- Lacan J. Le Séminaire XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse (1964). Paris: Seuil, 1973.
- Lacan J. Séminaire Livre X. L'Angoisse (1962–1963). Paris: Seuil, 2004.
- Starobinski J. Thomas l'obscur, chapitre Ier // Revue Critique 229, 1966. P. 498–513.
- Freud S. Métapsychologie (1915). Paris: Gallimard, 1968.
- Freud S. Le Président Schreber (1911) // S. Freud. Cinq psychanalyses. Paris: PUF, 1997. P. 263–324.

THE POETICS OF THE GLANCE IN THE NOVELS OF F. DOSTOYEVSKY, M. BLANCHOT, A. TERZAKIS: FROM ITS PERSECUTIVE RANCE TO THE VOID OF MEANING

A. Alexopoulou

University of Lille III, Lille, France
alexopouloul7@hotmail.com

This proposition investigates the poetics of the glance through the way it is illustrated in the three modernistic novels: F. Dostoyevsky's *The double*, M. Blanchot's *Thomas the obscure* and A. Terzakis' *The secret life*. What we aim to prove through this comparative study is the way in which the representation of the persecutive range of the glance is registered in the context of the thematics of the uncanny stressing out not only the convergences but also the deviations of this rather peculiar depiction. The frontal crossing with someone else's glance acts as a destabilising factor for the hero to the point that it attributes an overwhelming even de-

monic nature to his own existence. Having a narrative and semiological approach as our starting point, we will analyse the way in which this metaphysical dimension is depicted in the structure of a par excellence asthmatic and interrupted discourse. Additionally, via the stylistic and psychoanalytic methodological tools, we will examine the unspoken feeling of the other person's persecuting as well as the peculiar element present throughout the novels: the point of convergence of the abstract of the meaning and of the uncanny nature that derives from the uncomfortable encounter with the other.

Keywords: *void, uncanny, unspoken, glance, vision, odd*

References

- Lacan J.* Seminario trito. Oi psychoseis (1955–1956). Transl.: R. Christopoulou, V. Skolidis. Athens: Psychogios, 2005.
- Blanchot M.* Thomas o skoteinos. Transl.- ed.: D. Dimitriadis. Athens: Smili, 2004.
- Dostoyevsky F.* O Sosas. Ena poiima tis Agias Petroupolis (1846). Transl.: B. Tomanas. Thessaloniki: Nisides, 2002.
- Terzakis A.* Mystiki Zoi (1957). Athens: Estia, 2011.
- Freud S.* Treis meletes gia ti theoria tis sexoualikotitas (1905). Transl.: L. Anagnostou. Athens: Epikouros, 1996.
- Freud S.* I psychogenis diatarachi tis orasis (1910) // Fort-Da Periodiko Lakanikis Klinikis 2, 2012. P. 45–51.
- Bakhtine M.* La Poétique de Dostoïevski. Paris: Seuil, 1970.
- Blanchot M.* L'entretien infini. Paris: Gallimard, 1969.
- Lacan J.* D'un question préliminaire à tout traitement possible de la psychose (1957–1958) // J. Lacan. Écrits, Paris: Seuil, 1966. P. 531–583.
- Lacan J.* Le Séminaire XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse (1964). Paris: Seuil, 1973.
- Lacan J.* Séminaire Livre X. L'Angoisse (1962–1963). Paris: Seuil, 2004.
- Starobinski J.* Thomas l'obscur, chapitre Ier // Revue Critique 229, 1966. P. 498–513.
- Freud S.* Métapsychologie (1915). Paris: Gallimard, 1968.
- Freud S.* Le Président Schreber (1911) // S. Freud. Cinq psychanalyses. Paris: PUF, 1997. P. 263–324.

**ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ
ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΣΤΗ ΧΟΡΤΑΤΣΙΚΗ
ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑ: ΤΡΑΓΩΔΙΑ, ΚΩΜΩΔΙΑ,
ΠΟΙΜΕΝΙΚΟ ΔΡΑΜΑ**

Μ. Βακάλου

*Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα
margavakalou@gmail.com*

Ο Γεώργιος Χορτάτσης (1550 – περ.1610) μας κληροδότησε τρία έμμετρα θεατρικά έργα. Την τραγωδία *Ερωφίλη*, την κωμωδία *Κατζούρμπος*, και την τραγικοκωμωδία ή ποιμενικό δράμα *Πανώρια*. Η μελέτη αυτή εστιάζει στις γυναικείες φιγούρες. Από τις «ρουφιάνες» και τις «πολιτικές» του *Κατζούρμπου*, και τις ελεύθερες και αντισυμβατικές βοσκοπούλες της *Πανώριας*, μέχρι την Ερωφίλη, με την ελεύθερη βούληση, το θάρρος, την ανθρωπιά και την αφοσίωση, αναλύονται ζητήματα σχετικά με την ηθική, την αμαρτία, τον έρωτα, την κοινωνική θέση της γυναίκας, τις σχέσεις των δύο φύλων, και επιχειρείται ένας γόνιμος διάλογος τόσο μεταξύ των γυναικών των τριών έργων όσο και με το σήμερα.

Λέξεις-κλειδιά: Χορτάτσης, τραγωδία, κωμωδία, ποιμενικό δράμα, γυναίκα, κοινωνία, ηθική

1. Εισαγωγή

Ένας από τους σπουδαιότερους εκπροσώπους της δραματουργίας στην Κρήτη την εποχή της Αναγέννησης είναι ο Γεώργιος Χορτάτσης (1550 – περ.1610). Από τον 13^ο μέχρι τον 17^ο αιώνα, το νησί τελεί υπό Βενετική κυριαρχία και, επομένως, είναι εμφανής ο απόηχος της ιταλικής Αναγέννησης (13^{ος} –16^{ος} αι.). Το ιταλικό θέατρο έχει τις ρίζες του στην ελληνορωμαϊκή παράδοση. Εκτός από την τραγωδία και την κωμωδία, αναπτύσσεται και το «μεικτό» είδος του «ποιμενικού δράματος» ή αλλιώς της «τραγικοκωμω-

δίας». Ο Χορτάτσης είναι αυτός που οδήγησε στη μεταφύτευση του θεάτρου από την Ιταλία στην Κρήτη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν προηγήθηκαν του Χορτάτση κι άλλοι θεατρικοί συγγραφείς¹. Ο Χορτάτσης, όμως, άφησε πίσω του τρία έργα μεγάλης σημασίας και ενδιαφέροντος: μέσα από την τραγωδία *Ερωφίλη*, την κωμωδία *Κατζούρμπος* και το ποιμενικό δράμα *Πανώρα*, έργα γραμμένα σε δεκαπεντασύλλαβο ομοιοκατάληκτο στίχο, αναδεικνύονται θέματα και μορφές που παραμένουν πάντα επίκαιρες, μία από τις οποίες είναι η γυναικεία φιγούρα, που αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

2. Γυναικείες φιγούρες στη Χορτατσική δραματουργία

Το πρώτο χρονολογικά έργο του Χορτάτση είναι η κωμωδία *Κατζούρμπος* (μετά το 1581). Τα πρότυπα των κωμωδιών της εποχής ανάγονται στη λόγια ιταλική “comedia erudita” και στην “comedia dell’ arte”. Πρόκειται για μία ιστορία εκπόρευσης αλλά και αγνού έρωτα. Ο νεαρός Νικολός αγαπάει την Κασσάντρα, ψυχοκόρη της ρουφιάνας Πουλισένας, η οποία, έναντι ανταλλάγματος σκοπεύει να την εκδώσει στον γερο-Αρμένη. Αποκαλύπτεται, όμως, ότι η νεαρή είναι η χαμένη κόρη του γερο-Αρμένη. Έτσι αποφεύγεται η αιμομιξία και οι δυο ερωτευμένοι νέοι παντρεύονται. Ενδεικτικά αναφέρουμε, το σημείο εκείνο, στην έκτη σκηνή της τρίτης πράξης (στ. 281–312), όπου συστήνεται στο κοινό μια ακόμα ρουφιάνα, η γριά Αννέζα. Τα προσόντα που πρέπει να έχει μια μεσίτρια ερωτικών υποθέσεων είναι, μεταξύ άλλων, η ευγλωττία, αλλά και η ικανότητα να λέει ψέματα. Οι γυναίκες αυτές, ηλικιωμένες ως επί το πλείστον, ευθύνονται για την εκμετάλλευση και για την εκπόρευση τόσων νέων κοριτσιών, από την οποία, φυσικά, αυτές επωφελούνται οικονομικά. Έχουμε, επομένως, να κάνουμε με ένα είδος «προαγωγών». Επίσης, αξίζει να σημειωθεί και η αντίδραση της ελαφρών ηθών Πουλισένας, που θα δούμε στην όγδοη σκηνή της τρίτης πράξης (στ. 445–470), όταν ο Κουστουλιέρης και ο Κατζάραπος προσπαθούν να της κάνουν καντάδα. Εκείνη αντιδρά όχι μόνο με θράσος, αλλά και χονδροειδώς, μιας και τους αδειάζει από το παράθυρο το δοχείο νυκτός. Καταλαβαίνουμε, έτσι, ότι παρουσιάζεται μια κατηγορία γυναικών, που δεν διακρίνονται για τους καλούς

¹ Ο Ιωάννης Κασμάτης ήταν ένας από τους φιλόδοξους θεατρικούς συγγραφείς του 16^{ου} αιώνα, ο οποίος, μάλιστα, μαθήτευσε πλάι στον Τζιράλντι στο Πανεπιστήμιο της Φεράρας. Συνέγραψε μια τραγωδία, η οποία δεν τυπώθηκε ποτέ, αλλά ταυτόχρονα υπάρχει και η τραγωδία «Fedra», αγνώστου συγγραφέα. Αυτά είναι και τα μόνα δείγματα συγγραφικής δραστηριότητας σχετιζόμενης με το θέατρο.

τους τρόπους· γυναίκες «του δρόμου» όπως θα λέγαμε σήμερα, που όμως ξέρουν να υπερασπίζονται οι ίδιες τον εαυτό τους.

Η *Πανώρια* (μετά το 1590) είναι ποιμενικό δράμα. Οι επιρροές από το είδος της ιταλικής “tragicomedia pastorali”, της ποιμενικής τραγικωμωδίας είναι εμφανείς². Στο έργο αυτό, έχουμε την Πανώρια και την Αθούσα, τις δύο νεαρές ανυπότακτες παρθένες βοσκοπούλες, με τις οποίες είναι ερωτευμένοι ο Αλέξης και ο Γύπαρης. Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά των γυναικών αυτού του έργου είναι ο «αμαζονισμός», δηλαδή, μία ελεύθερη και αυτόνομη ζωή, χωρίς τους περιορισμούς που επιτάσσει η κοινωνία του 16^{ου} αιώνα για τις γυναίκες. Στην πέμπτη σκηνή της δεύτερης πράξης (στ. 245–254), βλέπουμε την Πανώρια να ξυπνά από την προσπάθεια του Γύπαρη να τη φιλήσει και αντιδρά γεμάτη θυμό διώχνοντάς τον από κοντά της. Επίσης, στην πρώτη σκηνή της τέταρτης πράξης (στ. 23–38), θα δούμε τη βοσκοπούλα Αθούσα να μιλά στη φίλη της Πανώρια και να δηλώνει ξεκάθαρα ότι δεν επιθυμεί ερωτικές σχέσεις με άνδρες. Πρόκειται για γυναίκες αντισυμβατικές, που απολαμβάνουν την ελεύθερη ζωή τους μέσα στη φύση και δε διστάζουν να εκφράσουν τη δυσαρέσκειά τους απέναντι σε ό,τι τους περιορίζει αυτή την ελευθερία. Δεν επιθυμούν το γάμο και την οικογενειακή ζωή. Είναι κι αυτές μια «ιδιαίτερη» κατηγορία γυναικών.

Η *Ερωφίλη* (μετά το 1595) είναι μία πεντάπρακτη Κλασικιστική τραγωδία, γραμμένη κατά τα πρότυπα της ιταλικής *Orbecche* του Giambattista Giraldi (1549). Η νεαρή πριγκίπισσα Ερωφίλη και ο στρατηγός Πανάρετος αγαπιούνται, χωρίς να το γνωρίζει ο πατέρας της, βασιλιάς Φιλόγονος. Όταν μαθαίνει για τον κρυφό δεσμό τους, σκοτώνει το νεαρό Πανάρετο και τα κομμένα μέλη του, τα προσφέρει ως δώρο στην Ερωφίλη· εκείνη, απελπισμένη, αυτοκτονεί. Η Ερωφίλη αφοσιώνεται ολοκληρωτικά στον έρωτα, πηγαίνει κόντρα στα «πρέπει» και στη βούληση του πατέρα της και ακολουθεί τον αγαπημένο της μέχρι και το θάνατο. Έχει το θάρρος της γνώμης της και την εκφράζει άφοβα, όπως θα δούμε και σε απόσπασμα της τέταρτης σκηνής της τέταρτης πράξης (στ. 301–320). Το πιο αδιάσειστο στοιχείο, όμως, της ακεραιότητας του χαρακτήρα της, είναι ότι δίνει η ίδια τέλος στη ζωή της, μετά από ένα συγκλονιστικό μοιρολόι πάνω από το διαμελισμένο πτώμα του αγαπημένου της, όπως βλέπουμε στην τέταρτη σκηνή της πέμπτης πράξης (στ. 435–524).

² Η τραγικωμωδία στην Ιταλία ξεκινάει με τον Αμύντα του Τορκουάτο Τάσσο το 1573 και φτάνει στο απόγειό της με τον «Πιστικό βοσκό» (“Pastor fido”) του Τζανπατρίστα Γκουαρίνι.

3. Συμπέρασμα

Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι η γυναίκα κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στη Χορτασική δραματουργία. Κάθε γυναίκα εκπροσωπεί έναν ολόκληρο κόσμο. Στη μελέτη αυτή, θα επιχειρήσουμε, με οδηγό τα ίδια τα κείμενα, να εξετάσουμε και να ερμηνεύσουμε τα διάφορα είδη γυναικείων χαρακτήρων, σε συνάρτηση τόσο με το δραματικό είδος, στο οποίο ανήκουν, όσο και με την κοινωνική τάξη, την οποία εκπροσωπούν, με έμφαση στις πρωταγωνιστικές φιγούρες. Θα επιχειρηθεί, επίσης, ένας «διάλογος» με τη σημερινή εποχή και τις πιθανές «αντιστοιχίες» των Χορτασικών γυναικών με ανάλογες σημερινές φιγούρες. Σκοπός είναι να αναδειχθεί η διαχρονικότητα των μορφών αυτών και το γεγονός ότι αποτελούν γυναίκες-σύμβολα, που σίγουρα μπορούν ακόμα και σήμερα να εμπνεύσουν, να διδάξουν, να προβληματίσουν, αλλά και να τέρψουν.

Βιβλιογραφία

- Πούχγερ Β.* Ανθολογία Νεοελληνικής Δραματουργίας. Τόμος Α': Από την Κρητική Αναγέννηση ως την Επανάσταση του 1821. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2006.
- Πολίτης Α.* Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2014.
- Μαρκομιχελάκη Τ.* Εδώ, εις το Κάστρον της Κρήτης... Ένας λογοτεχνικός χάρτης του Βενετσιάνικου Χάνδακα. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2015.
- Κακλαμάνης Σ.* Η Κρητική Ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης (14^{ος}–17^{ος} αι). Τόμος Α'. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2019.
- Κακλαμάνης Σ.* Η Κρητική Ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης (14^{ος}–17^{ος} αι). Τόμος Β'. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2020.
- Κακλαμάνης Σ.* Η Κρητική Ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης (14^{ος}–17^{ος} αι). Τόμος Γ'. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2020.

THE CRETAN THEATRE AT THE RENAISSANCE ERA. APPROACH OF THE WOMEN FIGURES AT THE DRAMATURGY OF CHORTATSIS: TRAGEDY, COMEDY, PASTORAL DRAMA

M. Vakalou

*Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki, Greece
margavakalou@gmail.com*

Georgios Chortatsis (1550 – approx.1610), one of the most well-known playwrights of the Cretan Renaissance era, bequeathed us three drama plays: the tragedy “Erofilii”, the comedy “Katsourbos”, and the pastoral drama “Panoria”. This research focuses on the women figures of these plays. We are going to meet the courtesans and the scarlet women of the play “Katsourbos”, who prostitute young girls, in order to gain money and the free and unconventional shepherdesses of the pastoral drama “Panoria”, who are unwilling to get married and they prefer spending their life at the forest. We are also going to read about Erofilii, who is a powerful woman with qualities such as free will, courage, humanitarianism and loyalty; she sacrifices herself for the love of her life. The issues that we are going to analyze are associated with the meaning of moral, love, sin; other issues are the relationship between men and women and the social role of women at the Cretan society of the 16th century. Finally, we will try to compare the present with the past, as well as the feminine figures of the three plays.

Keywords: *Chortatsis, tragedy, comedy, pastoral drama, woman, society, moral*

References

Puchner W. Anthologia Neoellinikis Dramatourgias. Vol. 1: Apo tin Kritiki Anagennisi os tin Epanastasi tou 1821. Athens: Morfotiko Idryma Ethnikis Trapezis, 2006.

- Politis L.* I storia tis Neoellinikis Logotechnias. Athens: Morfotiko Idryma Ethnikis Trapezis, 2014.
- Markomichelaki T.* Edo, eis to Kastron tis Kritis... Enas logotechnikos chartis tou Venetsianikou Chandaka. Thessaloniki: University Studio Press, 2015.
- Kaklamanis S.* I Kritiki Poiisi sta chronia stis Anagennisis (14os–17os ai). Vol. 1. Athens: Morfotiko Idryma Ethnikis Trapezis, 2019.
- Kaklamanis S.* I Kritiki Poiisi sta chronia stis Anagennisis (14os–17os ai). Vol. 2. Athens: Morfotiko Idryma Ethnikis Trapezis, 2020.
- Kaklamanis S.* I Kritiki Poiisi sta chronia stis Anagennisis (14os–17os ai). Vol. 3. Athens: Morfotiko Idryma Ethnikis Trapezis, 2020.

Η ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΚΦΡΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μ.Γ. Βαρβούνης, Ν. Μαχά-Μπιζούμη

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
mvarv@otenet.gr / nantia.macha@gmail.com*

Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρούμε να αναδείξουμε τη συμβολή της Λαογραφίας στην έρευνα και μελέτη των νεότερων και σύγχρονων εκφράσεων των εκκλησιαστικών τεχνών μέσα από το έργο των ακαδημαϊκών εκπροσώπων της, με σκοπό την καταγραφή της εξέλιξης του λαογραφικού τρόπου μελέτης των αντικειμένων της εκκλησιαστικής αργυροχοΐας, κεντητικής, υφαντικής κ.ά, σε συνομιλία με τις ανθρωπολογικές θεωρήσεις του υλικού πολιτισμού. Ειδικότερη συζήτηση θα γίνει και για την ανάπτυξη της θρησκευτικής λαογραφίας ως κλάδου της ελληνικής λαογραφίας και τη συμβολή της στη μελέτη της θρησκευτικότητας, στα πλαίσια μιας κοινωνικής ανάγνωσης των θρησκευτικών δράσεων και αντιλήψεων των κοινωνικών υποκειμένων.

Λέξεις-κλειδιά: εκκλησιαστικές τέχνες, θρησκευτική λαογραφία, νεότερες και σύγχρονες εκφράσεις, υλικός πολιτισμός, θρησκευτική λαογραφία

1. Εισαγωγή

Ως εκκλησιαστικές τέχνες ορίζουμε τις τέχνες που σχετίζονται με τη λατρευτική πρακτική της ορθόδοξης εκκλησίας του ευρύτερου ελλαδικού χώρου από τον 18ο αιώνα έως και τις μέρες μας. Καλύπτουν ένα ευρύ πεδίο καλλιτεχνικών εκφράσεων, όπως είναι η αρχιτεκτονική, η ξυλογλυπτική, η λιθογλυπτική, η ζωγραφική, η αργυροχοΐα, η κεντητική, η υφαντική, η μεταλλουργία

γεία, η χαρακτηριστική, η μουσική κ.ά. Η μελέτη τους αποτελεί σημείο συνάντησης θεωρητικών προσεγγίσεων με διαφορετικό επιστημονικό προσανατολισμό [Γραϊκος 2020: 219–220], από τη σκοπιά της Θεολογίας, της Αρχαιολογίας, της Ιστορίας της Τέχνης, της Λαογραφίας, της Κοινωνιολογίας, της Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας, της Ενδυματολογίας με έμφαση στην ανάλυση των ενδυματολογικών τύπων των ορθόδοξων ιερατικών αμφιβίων, αλλά και της Μουσειολογίας, όσον αφορά το τρίπτυχο της διαχείρισης των εκκλησιαστικών κειμηλίων στον μουσειακό χώρο. Τις τελευταίες δεκαετίες, διεθνώς και στην Ελλάδα, σημειώνεται εξέλιξη στη μεθοδολογία έρευνας, μελέτης και ερμηνευτικής ανάλυσης γενικότερα της εκκλησιαστικής λαϊκής τέχνης, αναδεικνυόντάς την σε ένα ερευνητικό πεδίο με δυναμική και διεπιστημονική προσέγγιση. Ειδικότερα, η χρήση διεπιστημονικών μεθοδολογικών εργαλείων στη μελέτη των υλικών εκφράσεων των εκκλησιαστικών τεχνών, έχει οδηγήσει τη Λαογραφία σε ολιστικές προσεγγίσεις τους ως σύνθετων καλλιτεχνικών, πολιτισμικών και λατρευτικών φαινομένων, με βάση τις οποίες τα αντικείμενα εκκλησιαστικής λαϊκής τέχνης δεν απασχολούν μόνο για τα τεχνοτροπικά τους χαρακτηριστικά, αλλά με αφορμή αυτά, συνδέονται με την οργάνωση του ιερού χώρου, της λατρευτικής επιτέλεσης, τις διαδικασίες πρόσληψής τους από το κοινό, το πολιτισμικό και ιδεολογικό συγκείμενο της δημιουργίας και κατανάλωσής τους.

Η χρήση του όρου «λαϊκή» γίνεται με κριτήρια πολιτισμικά, καθώς λαϊκή τέχνη δεν μόνο αυτή που ο λαός παράγει, αλλά και αυτή που ο λαός καταναλώνει κατά τον Μιχαήλ Μερακλή [2004: 431–432], και μάλιστα ο λαός χρησιμοποιείται στην πολυστρωματική/πολυταξική του έννοια, και όχι στη σύνδεσή του με εκδηλώσεις των αγροτοκτηνοτροφικών κοινοτήτων κυρίως, κατά την περίοδο της ύστερης οθωμανικής κυριαρχίας και λίγο μετά.

2. Η συμβολή της λαογραφίας στην έρευνα και μελέτη των νεότερων και σύγχρονων εκφράσεων των εκκλησιαστικών τεχνών

Το έργο των Ελλήνων λαογράφων φαίνεται ότι απασχολούν η έρευνα και η μελέτη των νεότερων σύγχρονων εκφράσεων των εκκλησιαστικών τεχνών από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και εξής. Σε μια σειρά από σχετικές μελέτες καταγράφονται και αναλύονται ζητήματα μεταβυζαντινής-νεοελληνικής χρυσοκεντητικής [Κορρέ-Ζωγράφου 1985], εκκλησιαστικής αργυροχοΐας [Κορρέ-Ζωγράφου 2002; Βαρβούνης 2007–2008: 329–356], νεώτερης εκκλησιαστικής ζωγραφικής [Βρέλλη-Ζάχου 1996: 395–421; Τσιόδουλος

2004: 10–15], αλλά και θέματα επιβίωσης και άσκησης των εκκλησιαστικών τεχνών σήμερα [Λυδάκη 2010]. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα, η λαογραφική έρευνα στρέφεται στη μελέτη των ιερατικών αμφίων και τη σύνδεσή τους με τη μόδα μέσα από τις επιλογές υφασμάτων για την κατασκευή τους [Varvounis, Macha-Bizoumi 2015: 585–598], όπως και στις ατομικές προσεγγίσεις του Θείου μέσα από τη δωρεά κοσμικών ενδυμάτων και κεντημάτων στην εκκλησία και την επανάχρησή τους στην κατασκευή αμφίων [Macha-Bizoumi 2015: 541–551]. Τα άμφια από μεταποίηση κοσμικού κεντήματος, εξαιτίας της υλικότητάς τους, αποτελούν ένα εξαιρετικό παράδειγμα μελέτης της κοινωνικής ζωής των αντικειμένων του υλικού πολιτισμού με βάση το θεωρητικό μοντέλο των A. Appadurai [1986] και I. Kopytoff [1986:64-91], των τρόπων δηλαδή, με τους οποίους αυτά, κινούμενα σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια στον κύκλο της ζωής τους, αποκτούν νέες σημασίες μέσα από διανοητικές αναπλαισιώσεις. Με τη δωρεά υφασμάτων στην εκκλησία συνδέεται και η λατρευτική πρακτική της ένδυσης των εικόνων με βάση το παράδειγμα των υφασμάτων ταμάτων, των «σκεπών», της Βόρειας Καρπάθου [Χρυσανθοπούλου 2016: 1029–1038], θέμα μέσω του οποίου διερευνώνται αφενός μεν οι σχέσεις μεταξύ ιερού και ανθρώπινου στοιχείου όπως αυτές εκφράζονται μέσω των υλικών «σκεπών», αφετέρου δε η έμφυλη κοινωνικο-ιστορική διάσταση του φαινομένου της αφιέρωσης.

Ιδιαίτερη είναι η συμβολή της θρησκευτικής λαογραφίας, ως κλάδου της ελληνικής λαογραφίας, στη μελέτη της θρησκευτικότητας στα πλαίσια μιας κοινωνικής ανάγνωσης των θρησκευτικών δράσεων και αντιλήψεων των κοινωνικών υποκειμένων. Η θρησκευτική λαογραφία μελετά τις υλικές εκφράσεις της λαϊκής θρησκευτικής συμπεριφοράς, με αναφορές στις αφιερωματικές πρακτικές, στα τάματα, όπως και στο «κιτς» στη σύγχρονη εκκλησιαστική λαϊκή τέχνη [Βαρβούνης 2012: 247–266], και στη σύνδεση της λαϊκής θρησκευτικής καλλιτεχνικής δημιουργίας με τον προσκυνηματικό τουρισμό [Βαρβούνης 2015: 503–517]. Αναδεικνύει το θέμα της υλικής υπόστασης της λαϊκής λατρείας και της μελέτης της ελληνικής λαϊκής θρησκευτικότητας μέσα από τα υλικά κατάλοιπα των παραδοσιακών δραστηριοτήτων, ως παράδειγμα των νέων θεματικών και μεθοδολογικών δρόμων της θρησκευτικής λαογραφίας στα πλαίσια και της νεωτερικής ελληνικής λαογραφίας. Αναπτύσσοντας συνομιλία με τις ανθρωπολογικές θεωρήσεις του υλικού πολιτισμού [Miller 1994: 396–419], προσεγγίζει τα νεότερα και σύγχρονα έργα της εκκλησιαστικής τέχνης μέσα από την υλικότητά τους, στηριζό-

μενη σε προσεγγίσεις, που δεν περιορίζονται στη σημειωτική προσέγγιση του υλικού κόσμου, αλλά και στην ένταξή του σε συγκεκριμένα ιστορικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά πλαίσια, και σε διάδραση με τους ανθρώπους, με σκοπό την κατανόηση των αξιών, των αντιλήψεων και των πρακτικών της κοινωνίας που παράγει και καταναλώνει αυτά τα έργα. Έτσι, ασχολείται με τη μελέτη των ταμάτων και της πρακτικής του ταξίματος, της ανταποδοτικής δηλαδή σχέσης ανάμεσα στον πιστό και στο θείο, προσεγγίζοντάς τα ως υλικούς δείκτες της πίστης και της λαϊκής θρησκευτικότητας. Συχνά μάλιστα, η εθιμική λειτουργικότητα αυτών των αντικειμένων παγιώνεται στις επιγραφές που τα συνοδεύουν, όπου και διατυπώνονται οι νοοτροπίες των αφιερωτών. Το ίδιο μπορεί να παρατηρηθεί και για ανάλογα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται εκτός του χώρου του ναού, σε περισσότερο οικογενειακές ή προσωπικές εκδοχές της λαϊκής θρησκευτικότητας. Έτσι, τη λαογραφική έρευνα έχουν απασχολήσει τα κάθε είδους φυλακτά, οι εικόνες [Βαρβούνης 2008: 717–721] και τα υπόλοιπα αναμνηστικά θρησκευτικά αντικείμενα που στολίζουν τα σπίτια, τα οικογενειακά εικονοστάσια και τα αυτοκίνητα, όπου οι θρησκευτικές διακοσμήσεις είναι συχνές και πολυποίκιλες. Στους υλικούς δείκτες της λαϊκής θρησκευτικότητας περιλαμβάνονται, επίσης, και τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνται στους ναούς για χρηστικές ανάγκες της καθημερινής λειτουργικής ζωής, που στολίζονται με ορισμένα θρησκευτικά σύμβολα ή έχουν μόνο εκκλησιαστική χρήση, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στην επίδραση των σχημάτων τους από τη μόδα, όπως αυτή αποτυπώνεται στο έργο των βιοτεχνιών εκκλησιαστικών ειδών, που έχουν επιφέρει μια μηχανική τυποποίηση στα αντικείμενα και στις διακοσμήσεις τους.

3. Συμπεράσματα

Η έρευνα και μελέτη των νεότερων και σύγχρονων εκφράσεων των εκκλησιαστικών τεχνών μέσα από το έργο των ακαδημαϊκών εκπροσώπων της αναδεικνύει την ανάγκη για διεπιστημονική προσέγγισή τους, με σκοπό την αντιμετώπισή τους ως υλικών εκφράσεων στις οποίες αντικαθρεφτίζονται η κοινωνική αλλά και η θεολογική διάσταση των έργων τους και η σύνδεσή τους με την εθιμική θρησκευτική συμπεριφορά, τόσο την παραδοσιακή όσο και τη νεωτερική. Έτσι με τη συμβολή των ανθρωπολογικών θεωρήσεων του υλικού πολιτισμού αναδεικνύονται οι πολλαπλές όψεις της υλικότητάς τους, ο πολύσημος χαρακτήρας τους, οι πολιτισμικές τους διαστάσεις, οι ιστορικές, οικονομικές, κοινωνικές δομές, οι τεχνικές και η τεχνογνωσία,

αλλά, και οι αισθητικές επιλογές (νοοτροπίες-έξεις), το καλλιτεχνικό λαϊκό αισθητήριο, το οποίο διαμορφώνεται με πρωτοβουλία των κατασκευαστών, μέσα από τα είδη της εκκλησιαστικής τέχνης, ενώ παράλληλα, και τα ίδια τα είδη, διαμορφώνονται από αυτό, μέσα από την κατανάλωσή τους.

Βιβλιογραφία

- Βαρβούνης Μ.Γ.* Τα ξυλόγλυπτα τέμπλα της Σάμου // Σαμιακές μελέτες 2, 1995–1996. Σ. 117–247.
- Βαρβούνης Μ.Γ.* Χάρτινες μικρές εικόνες ευλογίας // Εκκλησία 85:9, 2008. Σ. 717–721.
- Βαρβούνης Μ.Γ.* Παραδοσιακή εκκλησιαστική αργυροχοΐα στη Σάμο // Σαμιακές Μελέτες 8, 2007–2008. Σ. 329–356.
- Βαρβούνης Μ.Γ.* Το “κιτς” στη σύγχρονη ελληνική εκκλησιαστική και λαϊκή θρησκευτική τέχνη // Θεολογία 83:1, 2012. Σ. 247–266.
- Βαρβούνης Μ.Γ.* Λαϊκή θρησκευτική καλλιτεχνική δημιουργία και προσκονηματικός τουρισμός // Σ. Χανδακά (επιμ.). Λαϊκή Τέχνη. Νέα ευρήματα — Νέες ερμηνείες. Πρακτικά Συνεδρίου προς τιμήν της Πόπης Ζώρα. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, 2015. Σ. 503–517.
- Βρέλλη-Ζάχου Μ.* Ο χιονιαδίτης λαϊκός αγιογράφος Πολύκαρπος Αναστ. Ζωγράφος (1874–1953) // Β. Νιτσιάκος (επιμ.). Η επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο. Εισηγήσεις στο Πρώτο Επιστημονικό Συμπόσιο. Κόνιτσα: Δήμος Κονίτσας, 1996. Σ. 395–421.
- Κορρέ-Ζωγράφου Κ.* Μεταβυζαντινή — Νεοελληνική χρυσοκεντητική. Αθήνα: χ.ε., 1985.
- Κορρέ-Ζωγράφου Κ.* Χρυσικών έργα 1600–1900. Συλλογή Κ. Νοταρά. Αθήνα: ΕΛΙΑ, 2002.
- Λυδάκη Α.* Η εκκλησιαστική τέχνη στο Ιερό Κοινόβιο του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στην Ορμύλια Χαλκιδικής // Κ. Κορρέ-Ζωγράφου, Γ.Χ. Κούζας (επιμ.). Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου «Η Έρευνα και Διδασκαλία του υλικού πολιτισμού των νεότερων χρόνων στα ελληνικά πανεπιστήμια». Αθήνα: ΕΚΠΑ, 2010. Σ. 341–364.
- Μαχά-Μπιζούμη Ν.* Φελόνιο διαμορφωμένο από στολιστικό κέντημα κρητικής κεντητικής τέχνης (18ος αι.). Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας των κεντητών υφασμάτων // Μ.Γ. Βαρβούνης, Π. Τζουμέρκας (επιμ.). Αλεξανδρινός Αμνητός. Αφιέρωμα στη μνήμη του Ι. Μ. Χατζηφώτη. Τ. 2. Αλεξάνδρεια: Πατριαρχική Βιβλιοθήκη, 2009. Σ. 249–283.
- Μερακλής Μ.Γ.* Ελληνική Λαογραφία. Αθήνα: Οδυσσεάς, 2004. Σ. 431–432.
- Τσιόδουλος Σ.* Επιγραφές Χιονιαδιτών ζωγράφων σε σπίτια του Ζαγορίου // Εκ Χιονιάδων 7, 2004. Σ. 10–15.

- Φλωράκης Α. Καραβάκια-Τάματα και θαλασσίνη αφιερωτική πρακτική στο Αιγαίο. Αθήνα: Φιλίπποτης, 1982.
- Χρυσανθοπούλου Β. Ενδύοντας τις εικόνες: Συμβολικές και κοινωνικές διαστάσεις στα γυναικεία τάματα («Σκέπες») της Βόρειας Καρπάθου // Μ.Α. Αλεξιάδης (εκδ.). Κάρπαθος και Λαογραφία. Πρακτικά Δ' Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας (Κάρπαθος, 8–12 Μαΐου 2013). Αθήνα: Επαρχείο Καρπάθου, 2016. Σ. 1029–1038.
- Appadurai A. (ed.). *The Social Life of Things*. Cambridge: CUP, 1986.
- Kopytoff I. *The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process* // A. Appadurai (ed.). *The Social Life of Things*. Cambridge: CUP, 1986. P. 64–91.
- Macha-Bizoumi N. *Secular Embroideries on Sacerdotal Vestments of the Greek Orthodox: The Social Life of the Phelonion at the Museum of the History of Greek Costume* // Μ.Γ. Βαρβούνης (επιμ.). *Ευκαρπίας Αντίδοσις. Τιμητικό Αφιέρωμα στην εικοσαετία (1995–2015) θεοφιλούς αρχιερατείας του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Σάμου, Ικαρίας και Κορσεών κκ. Ευσεβίου*. Αθήνα: Κέντρον Εκκλησιαστικών, Ιστορικών και Πολιτισμικών Μελετών της Ιεράς Μητροπόλεως Σάμου, Ικαρίας και Κορσεών, 2015. Σ. 541–551.
- Miller D. *Artifacts and the meaning of things* // T. Ingold (ed.). *Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity, Culture and Social Life*. London: Routledge, 1994. P. 396–419.
- Varvounis M.G., Macha-Bizoumi N. *The Modern and Contemporary Tradition of Sacerdotal Vestments in Greece (19th–20th century)* // *Church Studies*, Nis 12, 2015. P. 585–598.

A FOLKLORE APPROACH OF MODERN AND CONTEMPORARY EXPRESSIONS OF THE ECCLESIASTICAL POPULAR ARTS IN GREECE

M.G. Varvounis, N. Macha-Bizoumi

Democritus University of Thrace, Komotini, Greece
mvarv@otenet.gr / nantia.macha@gmail.com

The term “ecclesiastical arts” refers to the arts related to the devotional practices of the Orthodox Church in the broader Greek dominion, from the 18th century through to the present. They cover a broad spectrum of artistic expressions, such as architecture, wood carving, stone carving, painting, silversmithing, embroidery,

weaving, metallurgy, engraving, music, etc. Their study is situated at the intersection of the theoretical approaches of different academic disciplines: theology, archaeology, art history, folklore, sociology, social and cultural anthropology (from the perspective of how these arts are performed and of material culture), costume (with an emphasis on the analysis of the sartorial forms of Orthodox sacerdotal vestments based on their cut and stitching), museology (displays of religious relics/objects). Over the last decades, internationally and in Greece, the methodology concerning the research, study and more generally interpretative analysis of ecclesiastical art has evolved, elevating it into a research field with a dynamic and interdisciplinary approach. Our paper focuses on the contribution of Folklore to the research and study of the modern and contemporary expressions of these ecclesiastical arts through the work of their non-academic and academic representatives, with a view to recording the evolution of the folklorist way of studying the silversmithing, embroidered, woven and other objects produced for ecclesiastical purposes. Particular emphasis will be given to the development of religious folklore as a branch of Greek folklore, and its contribution to the study of religiosity in the context of a social reading of the social subjects' religious actions and beliefs.

Keywords: *ecclesiastical arts, modern and contemporary expressions, contribution of folklore*

References

- Varvounis M.G. Ta xyloglypta templa tis Samou // Samiakas meletes 2, 1995–1996. P. 117–247.
- Varvounis M.G. Chartines mikres eikones evlogias // Ekklesia 85:9, 2008. P. 717–721.
- Varvounis M.G. Paradosiaki ekklesiastiki argyrochoia sti Samo // Samiakas Meletes 8, 2007–2008. P. 329–356.

- Varvounis M.G.* To “kits” sti sygchroni elliniki ekklesiastiki kai laiki thriskeftiki techni // *Theologia* 83:1, 2012. P. 247–266.
- Varvounis M.G.* Laiki thriskeftiki kallitechniki dimiourgia kai proskynimatikos tourismos // S. Chandaka (ed.). *Laiki Techni. Nea evrimata — Nees ermineies. Proceedings of Conference in honour of Popi Zora.* Athens: Benaki Museum, 2015. P. 503–517.
- Vrelli-Zachou M.* O chioniaditis laikos agiografos Polykarpos Anast. Zografos (1874–1953) // V. Nitsiakos (ed.). *I eparchia Konitsas sto choro kai to chrono. Contributions of the 1st Scientific Congress.* Konitsa: Municipality of Konitsa, 1996. P. 395–421.
- Korre-Zografou K.* *Metavyzantini — Neoelliniki chrysokentitiki.* Athens: no publ., 1985.
- Korre-Zografou K.* *Chrysikon erga 1600–1900. Syllogi K. Notara.* Athens: ELIA, 2002.
- Lydaki A.* I ekklesiastiki techni sto Iero Koinovio tou Evangelismou tis Theotokou stin Ormylia Chalkidikis // K. Korre-Zografou, G.Ch. Kouzas (eds.). *Proceedings of the Scientific Conference «I Erevna kai Didaskalia tou ylikou politismou ton neoteron chronon sta ellinika panepistimias».* Athens: NKUA, 2010. P. 341–364.
- Macha-Bizoumi N.* Felonio diamorfomeno apo stolistiko kentima kritikis kentitikis technis (18os ai.). *Symvoli sti meleti tis istorikotitas ton kentiton yfasmaton // M.G. Varvounis, P. Tzoumerkas (eds.). Alexandrinos Amitos. Afieroma sti mnimi tou I. M. Chatzifoti. Vol. 2. Alexandria: Patriarchiki Vivliothiki, 2009. P. 249–283.*
- Meraklis M.G.* *Elliniki Laografia.* Athens: Odysseas, 2004. P. 431–432.
- Tsioudoulos S.* *Epigrafes Xioniaditon zografon se spitia tou Zagorion // Ek Xioniadon* 7, 2004. P. 10–15.
- Florakis A.* *Karavakia-Tamata kai thalassini aferotiki praktiki sto Aigaio.* Athens: Filippotis, 1982.
- Chrysanthopoulou V.* *Endyontas tis eikones: Symvolikes kai koinonikes diastaseis sta gynaikeia tamata («Skepes») tis Voreias Karpathou // M.A. Alexiadis (ed.). Karpathos kai Laografia. Proceedings of 4th Congress of Karpathian Folklore (Karpathos, 8–12 May, 2013).* Athens: Eparcheio Karpathou, 2016. P. 1029–1038.
- Appadurai A. (ed.).* *The Social Life of Things.* Cambridge: CUP, 1986.
- Kopytoff I.* *The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process // A. Appadurai (ed.). The Social Life of Things.* Cambridge: CUP, 1986. P. 64–91.
- Macha-Bizoumi N.* *Secular Embroideries on Sacerdotal Vestments of the Greek Orthodox: The Social Life of the Phelonion at the Museum of the History of Greek Costume // M.G. Varvounis (ed.). Efkarpias Antidosis. Timitiko Afieroma stin eikosaetia (1995–2015) theofilous archierateias tou Sevasmiotatou Mitropolitou Samou, Ikarias kai Korseon kk. Efseviou.* Athens: Kentron Ekklesiastikon, Istorikon

kai Politismikon Meleton tis Ieras Mitropoleos Samou, Ikarias kai Korseon, 2015.
P. 541–551.

Miller D. Artifacts and the meaning of things // T. Ingold (ed.), *Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity, Culture and Social Life*. London: Routledge, 1994.
P. 396–419.

Varvounis M.G., Macha-Bizoumi N. The Modern and Contemporary Tradition of Sacerdotal Vestments in Greece (19th–20th century) // *Church Studies*, Nis 12, 2015. P. 585–598.

Η ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ *ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΣΚΙΑΣ* (2004) ΤΟΥ ΘΩΜΑ ΣΚΑΣΣΗ

Κ. Δανόπουλος

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
kdanopou@helit.duth.gr*

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι η αναζήτηση και η μελέτη των ιστορικών πηγών του μυθιστορήματος *Το ρολοί της σκιάς*, εστιάζοντας στον τρόπο που αυτές εντάσσονται και υφαίνονται στο νέο συμφραστικό τους περιβάλλον. Όπως λέγεται στο κείμενο, «τα περιεχόμενα επιζητούν μία βαθύτερη συνοχή, μία αφήγηση, που από μόνη της η ταξινόμηση δεν την προσφέρει» [Σκάσσης 2004: 29]. Ο αφηγητής υποδύεται τον ρόλο του ιστορικού επιστήμονα και εργάζεται κριτικά με τις πηγές, επιχειρώντας να ανακαλύψει αιτιακές σχέσεις ανάμεσα στα γεγονότα και να φέρει στο φως τις πλαστογραφήσεις της Ιστορίας.

Λέξεις-κλειδιά: Σκάσσης, Ιστορία-λογοτεχνία, αρχείο, μεταμυθοπλασία

1. Εισαγωγή

Ο πεζογράφος και μεταφραστής Θωμάς Σκάσσης (γενν. 1952) είναι γνωστός κυρίως από τα τελευταία δύο μυθιστορήματά του, το *Ελληνικό σταυρόλεξο* (2000) και το *Ρολοί της σκιάς* (2004), που εντάσσονται στην ακολουθία των λογοτεχνικών έργων τα οποία συνυφαίνουν σε διάφορους αναβαθμούς τη μικροϊστορία με τη μεγάλη Ιστορία, χρησιμοποιώντας μια σειρά από παραθεματικές πρακτικές τις οποίες αξιοποίησαν με διάφορους τρόπους έλληνες πεζογράφοι όπως ο Νίκος Καχτίτσης, ο Γιάννης Πάνου, ο Αλέξανδρος Κοτζιάς, ο Θανάσης Βαλτινός, ο Μισέλ Φάις κ.ά. Στο *Ρολοί της σκιάς* ο συμβολαιογράφος Ανδρέας Παπαελευθερίου, που είναι και ο αφηγητής του έργου, συγκροτεί τους παράλληλους βίους δύο αντρών, του κορσικανού αξιωματικού του ναπολεόντειου ναυτικού Αντόνιο Ρεβόλι και του Τσιριγώτη νομικού

και προξένου Τζώρτζη Καρβούνη, που έζησαν και έδρασαν σε διαφορετικές περιοχές στα τέλη του 18^{ου} και στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα. Πρόκειται για ένα μυθιστόρημα «κέντρωνα», κατασκευασμένο εν πολλοίς από ειδο-λογικώς διαφορετικά κείμενα παλαιότερων εποχών, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει και μία δεύτερη πλοκή που παρακολουθεί τον σύγχρονο βίο του αφηγητή και τη διαχείριση του υλικού που χρησιμοποιεί για την ανασύσταση μιας παλιότερης εποχής. Ενώ στο *Ελληνικό Σταυρόλεξο* η γραφή εξακτινώνει την κειμενική της επιφάνεια παρουσιάζοντάς την ως ένα φαινομενικά αδιαρθρωτο σύμπλεγμα [Δανόπουλος 2010], στο *Ρολόι της σκιάς* η αφήγηση ξαναβρίσκει τη χαμένη της συνοχή μέσα από μία αδιάκοπη δραστηριότητα σύνθεσης ή όσμωσης των δεδομένων.

2. Η χρήση των παραθεμάτων

Πώς όμως υφαίνονται αυτά τα ειδολογικώς ετερόκλητα κείμενα μεταξύ τους; Πρόκειται για ερευνητικό υλικό που προκύπτει από μία πρωτογενή έρευνα ή αντλείται από άλλους μελετητές; Ένα από τα έντυπα που αξιοποιήθηκαν συστηματικά στο *Ρολόι της σκιάς* είναι η δίτομη ιστορία των Κυθήρων του Παν. Κ. Τσιτσιλιά, η χρήση της οποίας προσφέρει πολλές αφηγηματικές λύσεις και εξηγεί το γεγονός της αφιέρωσης μεγαλύτερου αριθμού επιμέρους ενοτήτων στη μορφή του Τζώρτζη Καρβούνη. Η χρήση των παραθεμάτων μπορεί να ποικίλλει κατά περίπτωση:

Α) Αυτολεξεί παράθεση εγγράφων με προσθήκη ενίοτε διευκρινιστικών λέξεων ή φράσεων εντός παρενθέσεων [Σκάσσης 2004: 17–19]. Ο αφηγητής στοχεύει στην παρουσίαση ορισμένων χαρακτηριστικών γλωσσικών μορφών, κάτι που δείχνει τόσο τις ποικίλες επιρροές που δεχόταν η ελληνική γλώσσα με τις ενσωματώσεις ξενικών θραυσμάτων, όσο και τις ευρύτερες πολιτισμικές οσμώσεις που επισυνέβησαν. Συνεπώς μέσα από τις συγκεκριμένες επιλογές υποκρύπτεται η παρουσίαση μιας εξωγλωσσικής πραγματικότητας με διάφορες πολιτικοκοινωνικές συνιστώσες. Δεν είναι τυχαία συνεπώς η προβολή στις πρώτες σελίδες του βιβλίου τριών εγγράφων που λειτουργούν ως «τρία ακίστρια», σύμφωνα με την εύστοχη ονομασία που τους δίδει ο συγγραφέας [Σκάσσης 2004: 17–21], προκειμένου να εκκινήσει και να ξετυλιχτεί στη συνέχεια ο μύθος. Το πρώτο, λ.χ., είναι μία εγκύκλιος που έστειλε ο υποπρόξενος της Μεγάλης Βρετανίας Εμμανουήλ Καλούτσης προς τους προεστούς των Κυθήρων μετά το ναυάγιο του πλοίου του Λόρδου Έλγιν στο λιμάνι του Αυλαίμονος. Το καράβι αυτό μετέφερε τμήματα των μαρμάρων του Παρ-

θενώνα και στόχος του εγγράφου ήταν η προστασία του ναυαγίου από πιθανούς κλέφτες.

Β) Άλλοτε τα παραθέματα παίζουν τον ρόλο πληροφοριακών πυρήνων, τα συστατικά των οποίων θα αποτελέσουν αντικείμενοπραγμάτευσης ή μυθοποίησης εντός του βιβλίου. Στις πρώτες σελίδες, π.χ., του μυθιστορηματος υπάρχει ένα επιστολικό παράθεμα του 1936, όπου δίδονται πληροφορίες για τον κορσικανό Αντώνιο Ρεβόλτι ο οποίος ελληνοποιήθηκε, σύμφωνα με τον επιστολογράφο, μετά την έλευσή του στην Ελλάδα. Η «υβριδική» φυσιογνωμία του Ρεβόλτι αντιστοιχεί και στην υβριδική γλώσσα της επιστολής, καθώς το λόγιο ύφος της διανθίζεται με σειρά γαλλικών φράσεων με τις αντίστοιχες δημοτικές ερμηνείες εντός παρενθέσεων.

Γ). Επίσης το περιεχόμενο ενός εγγράφου χρησιμοποιείται ως αρχική μήτρα και μολιάζεται με πλασματικά στοιχεία: π.χ. στην ενότητα «Ο σπόρος της έχθρας» [Σκάσης 2004: 44–47] ο συγγραφέας αντλεί από την *Ιστορία της νήσου Κυθήρων* [Τσιτσιλιάς 1993: 321–323] ένα παλιό τυποποιημένο συμβολαιογραφικό έγγραφο το οποίο υφίσταται ορισμένες αλλαγές: βραχύνεται, γίνεται αντικατάσταση των υπαρχόντων ονομάτων με άλλα του μυθιστορηματος και υφίσταται δευτερεύουσας σημασίας γλωσσικές διορθώσεις. Το τροποποιημένο έγγραφο γίνεται στη συνέχεια αντικείμενο ερμηνείας, ώστε να διαλευκανθεί η πηγή της έχθρας των οικογενειών Στάη και Καρβούνη, κάτι που είναι απαραίτητο για την εξέλιξη της υπόθεσης του μυθιστορηματος.

3. Η διαχείριση της Ιστορίας

Τα έγγραφα από μόνα τους δεν προσφέρουν καμία συνολική ή συνεκτική αναπάρσταση. Ανήκουν στο περιβάλλον που τα παρήγαγε και έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα, γι' αυτό και ο αφηγητής αναλαμβάνει επιπλέον πρωτοβουλίες. Εφόσον οι πηγές είναι φειδωλές, η καλλιτεχνική φαντασία έρχεται να συμπληρώσει τα κενά: «Διαβάζοντας [...] ανάμεσα στις γραμμές, ζυγιάζοντας προσεκτικά τις λέξεις και ιχνηλατώντας τη σκιά τους ανοίγει παράθυρο στη γνώση» [Σκάσης 2004: 59]. Έτσι η παρελθούσα πραγματικότητα μπαίνει στο μικροσκόπιο και ο Ανδρέας Παπαελευθερίου παίζει τον ρόλο του ιστορικού ή ιστοριοδίφη. Εργάζεται κριτικά με τις πηγές προκειμένου να μπουν σε τάξη τα ακατέργαστα δεδομένα και να ανακαλύψει τις αιτιακές σχέσεις ανάμεσα στα γεγονότα. Κύριο μέλημά του είναι η διάκριση ορθολογικότητας κι ανορθολογικότητας, ο διαχωρισμός της Ιστορίας από τον μύθο, η ανίχνευση των αιγιματικών στοιχείων, η επισήμανση των παραδοξοτήτων

και των αντιφάσεων, η κατανόηση των εξουσιαστικών μοντέλων λειτουργίας ορισμένων κοινωνιών και η εξέταση της σύνδεσης των γεγονότων με τις δομές και τους θεσμούς.

4. Συμπερασματικά

Ο Σκάσης φαίνεται να καταργεί το ρευστό όριο ανάμεσα στην Ιστορία και τη μυθολογία, στρατολογώντας τη μία στην υπηρεσία της άλλης. Όταν δηλαδή η πρώτη έχει κενά ή δημιουργεί ασυνέχειες, έρχεται η δεύτερη να δώσει ώθηση στην αφήγηση και να υπηρετήσει σύγχρονα ιδεολογικά κελεύσματα. Ο συγγραφέας επινοεί λανθάνουσες πλευρές της υποκειμενικότητάς των προσώπων και τα παρουσιάζει να ζουν σε μια ποικιλία συμφραζόμενων για να αφήσουν την προσωπική τους σφραγίδα. Ο Σκάσης προσπαθεί να πληρώσει το κενό που αφήνει η έλλειψη πραγματικής συνοχής σε μια τοπική κοινότητα ταξικά διαθροωμένη και επιχειρεί να κατασκευάσει υπερτοπικές μορφές λαϊκής ταύτισης με ένα ευρύτερο σύνολο, αλλά και να δημιουργήσει πολιτικούς και εθνικούς δεσμούς, τη στιγμή που οι διάφοροι πληθυσμοί δεν αισθάνονταν ως ενιαία εθνοκοινωνική ομάδα. Γι' αυτό και ο αφηγητής σταδιακά και μετά τον εκπατρισμό των Μαρμαρών των Παρθενώνα εμφυσά μια νέα ταυτότητα στον Καρβούνη παρουσιάζοντάς τον ως άνθρωπο που ανήκε στην εποχή του [Σκάσης 2004: 266, 282]. Έτσι εντάσσει τον ήρωά του μέσα στο ιδεολογικό πλέγμα του νεοελληνικού Διαφωτισμού και εμπλουτίζει τον διανοητικό του ορίζοντα με έννοιες όπως «εθνική ανεξαρτησία», «ανάσταση του γένους», «παλιγγενεσία» [Σκάσης 2004: 23], διατυπώνοντας με μία σειρά επιχειρημάτων την απρόσμενη για τον αναγνώστη εικασία ότι θα μπορούσε ο Τσιριγώτης υποπρόξενος να είναι και ο συγγραφέας της ανώνυμης *Ελληνικής Νομαρχίας* [Σκάσης: 270–275].

Βιβλιογραφία

Δανόπουλος Κ. Παραθεματικές πρακτικές στο μυθιστόρημα. Το *Ελληνικό Σταυρόλεξο* του Θωμά Σκάσης // *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής*. Πρακτικά της ΙΒ' Επιστημονικής Συνάντησης του Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών αφιερωμένης στη Μνήμη της Σοφίας Σκοπετέα (Θεσσαλονίκη, 27–29 Μαρτίου 2009). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2020. Σ. 585–701.

Σκάσης Θ. *Το ρολόι της σκιάς*. Αθήνα: Πόλις, 2004.

Σκάσης Θ. *Ελληνικό Σταυρόλεξο*. Αθήνα: Πόλις, 2000.

Τσιτσιλιάς Π.Κ. Ιστορία της νήσου Κυθήρων. Τόμος πρώτος: Από των απωτάτων χρόνων μέχρι της καταλύσεως της Ενετικής Δημοκρατίας υπό του Ναπολέοντος, Αθήνα: Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, 1993.

Τσιτσιλιάς Π.Κ. Η Ιστορία των Κυθήρων. Τόμος δεύτερος: Από της καταλύσεως της Ενετικής Δημοκρατίας μέχρις της καταλήψεως των Κυθήρων υπό των Άγγλων. Εκκλησιαστική κατάσταση των Κυθήρων κατά την βυζαντινήν και ενετικήν περίοδον — Πνευματική πρόοδος — Φυσική και πολιτική περιγραφή — Αυτονομία των Κυθήρων. Αθήνα: Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, 1994.

THE HISTORICAL SOURCES OF THOMAS SKASSIS' NOVEL "TO ROLOI TIS SKIAS" (2004)

C. Danopoulos

Democritus University of Thrace, Komotini, Greece
kdanopou@helit.duth.gr

The aim of the present paper is to trace and study the historical sources of Thomas Skassis' novel "To Roloι tis Skias" ("The Shadow Clock"), focusing on the way they are incorporated in their new contextual environment. As the writer points out in the book, "the contents seek for a deeper cohesion, for a narration, which classification on its own cannot offer" [Skassis 2004: 29]. The narrator undertakes the role of the historian, who critically approaches his sources, aiming to unveil the causal links between facts. Thus, the blurred boundaries between History and Fiction are lifted and the one is being put at the service of the other.

Keywords: *Skassis, history-literature, archive, metafiction*

References

- Danopoulos K.* Parathematikes praktikes sto mythistorima. To Elliniko Stavrolexo tou Thoma Skassi // Epistimoniki Epetirida tis Filosofikis Scholis. Proceedings of 12th Scientific Conference of the Department of Medieval and Modern Greek Studies in memory of Sofia Skopetea (Thessaloniki, 27–29 March, 2009). Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, 2020. P. 585–701.

Skassis Th. To roloi tis skias. Athens: Polis, 2004.

Skassis Th. Elliniko Stavrolexo. Athens: Polis, 2000.

Tsitsilias P.K. I storia tis nisou Kythiron. Tomos protos: Apo ton apotaton chronon mechri tis katalyseos tis Enetikis Dimokratias ypo tou Napoleontos, Athens: Etaireia Kythiraikon Meleton, 1993.

Tsitsilias P.K. I Istorya ton Kythiron. Tomos defteros: Apo tis katalyseos tis Enetikis Dimokratias mechris tis katalipseos ton Kythiron ypo ton Anglon. Ekklesiastiki katastasis ton Kythiron kata tin vyzantinin kai enetikin periodon — Pnevmatiki proodos — Fysiki kai politiki perigrifi — Aftonomia ton Kythiron. Athens: Etaireia Kythiraikon Meleton, 1994.

ΟΙ ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΠΙΣΣΑΣ ΙΩΑΝΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΣΜΑΤΟΣ ΑΣΜΑΤΩΝ

Β. Θεοδοσάτου

*Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα / Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα, Ελλάδα
theodosatou@otenet.gr*

Στόχος αυτής της εργασίας είναι η μελέτη των διακειμενικών σχέσεων της *Πάπισσας Ιωάννας* και του *Άσματος Ασμάτων* προσδιορίζοντας με τον όρο διακειμενικότητα, σύμφωνα με τον G. Genette, αυτό που συναρτά ένα κείμενο με άλλα κείμενα κατά τρόπο συνειδητό ή όχι και ειδικά τον τύπο της συνάρτησης που προσδιορίζει τη σχέση συμπαρουσίας μεταξύ δύο ή περισσότερων κειμένων, σχέση παραθεματική, λογοκλοπής ή υπαινικτική. Με δεδομένο λοιπόν ότι κανένα κείμενο δεν δημιουργείται ex nihilo και κάθε λογοτεχνικό κείμενο συναντιέται με άλλα προγενέστερα κείμενα και συγκροτείται όπως παρατηρεί η J. Kristeva ως ένα σταυροδρόμι κειμένων «ως μωσαϊκό παραθεμάτων, ως αφομοίωση και μετασχηματισμός άλλων κειμένων: ως διακειμενικότητα», θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε πώς το *Άσμα Ασμάτων* ενσωματώνεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*, ή ακριβέστερα ποια είναι η διαδικασία αφομοίωσης και μετασχηματισμού του. Η αναλυτική μελέτη α) των ρητών-έκδηλων διακειμένων και β) των υπόρρητων-λανθανόντων διακειμένων, δηλαδή των σημείων επαφής των δύο κειμένων, επιτρέπει να αναλυθεί η διαδικασία της αφομοίωσης / ενσωμάτωσης του *Άσματος Ασμάτων* στο κείμενο της *Πάπισσας* και του μετασχηματισμού του σε επίπεδο μορφής και περιεχομένου. Ο μετασχηματισμός αυτός οδηγεί σε μια διαφορετική πρόσληψη του *Άσματος Ασμάτων* από τον αναγνώστη, αφού αποκαθίσταται το αρχικό γενετικό καθεστώς

του κειμένου, εφόσον δεν ήταν εξαρχής ένα θεόπνευστο κείμενο που υμνεί αλληγορικά την αγάπη του Χριστού προς την Εκκλησία, αλλά ανήκε στην αρχαία εβραϊκή λυρική ποίηση, με θέμα τον ερωτικό πόθο δύο αγαπημένων.

Λέξεις-κλειδιά: Άσμα Ασμάτων, Πάπισσα Ιωάννα, σημασιολογικός μετασχηματισμός, διακειμενικότητα, πρόσληψη, G. Genette, J. Kristeva

1. Εισαγωγή

Το ερώτημα που τίθεται σε αυτή τη μελέτη είναι ο τρόπος εγγραφής του *Άσμα Ασμάτων* στην *Πάπισσα Ιωάννα* του Εμμ. Ροΐδη, μέσω της ύπαρξης ρητών / έκδηλων αλλά και υπόρρητων / λανθανουσών διακειμενικών συνδέσεων, προσδιορίζοντας με τον όρο διακειμενικότητα, αυτό που συναρτά ένα κείμενο με άλλα κείμενα κατά τρόπο συνειδητό ή όχι και ειδικά τον τύπο της συνάρτησης που προσδιορίζει τη σχέση συμπαρουσίας μεταξύ δύο ή περισσότερων κειμένων, σχέση παραθεματική, λογοκλοπής ή υπαινικτική [Genette 1982: 8].

Λαμβάνοντας υπόψη ότι το αίτημα της παρθενικής λέξης είναι ανέφικτο, αφού κάθε σημαίνον παρεισφρέει στον ορίζοντα του ήδη-ειπωμένου, ο συγγραφέας διατηρεί μια διαλογική σχέση με τα έργα των συγχρόνων του ή των προκατόχων του, μια σχέση που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε μοιραία αφού «μόνο ο μυθικός Αδάμ που προσεγγίζει με την πρώτη του ομιλία έναν μη αμφισβητούμενο, παρθένο κόσμο, μόνο ο Αδάμ-ο-μοναχικός μπορούσε να αποφύγει αυτό το διαλογικό προσανατολισμό με την ομιλία του “άλλου”» [Bakhtine 1980: 132].

Αυτήν την έννοια της *διποκειμενικότητας* του M. Bakhtine είναι που η J. Kristeva αποκαλεί *διακειμενικότητα* [Kristeva 1969: 85] η οποία ως εργαλείο ανάγνωσης «μας βοηθά να διακρίνουμε τους δεσμούς που συνδέουν ένα κείμενο με ένα άλλο ή περισσότερα, ανεξαρτήτως εθνικότητας» και να δούμε «τον τρόπο μετάβασης από ένα σύστημα σημαϊνόντων σε ένα άλλο, [...] τη λειτουργία απορρόφησης και μετασχηματισμού ενός ή περισσότερων κειμένων από ένα άλλο, [...] και τέλος τη διαδικασία ένταξης του νέου κειμένου σ' έναν ευρύτερο πολιτισμικό ορίζοντα» [Σιαφλέκης 1988: 153, 102, 142].

Ο Ροΐδης λοιπόν συναντιέται με τον λόγο του «άλλου» έναν λόγο «ξένο» που στην περίπτωση μας είναι το *Άσμα Ασμάτων* της Παλαιάς Διαθήκης,

συνδιαλέγεται μαζί του, και μέσα από αυτή τη διαδικασία της αφομοίωσης και του μετασχηματισμού του λόγου του «άλλου» γεννιέται ο δικός του λόγος.

Με δεδομένο λοιπόν ότι κανένα κείμενο δεν δημιουργείται *ex nihilo* και κάθε λογοτεχνικό κείμενο συναντιέται με άλλα προγενέστερα κείμενα και συγκροτείται όπως παρατηρεί η J. Kristeva ως ένα σταυροδρόμι κειμένων «ως μωσαϊκό παραθεμάτων, ως αφομοίωση και μετασχηματισμός άλλων κειμένων: ως διακειμενικότητα» [Kristeva 1969: 85], θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε πώς το *Άσμα Ασμάτων* ενσωματώνεται στην *Πάπισσα Ιωάννα*, ή ακριβέστερα ποια είναι η διαδικασία αφομοίωσης και μετασχηματισμού του.

2. Τα ρητά / έκδηλα και τα υπόρρητα / λανθάνοντα διακείμενα

Το *Άσμα Ασμάτων* εντοπίζεται εμφανώς στο κείμενο:

α) ως τίτλος, με πλάγια γράμματα [Ροΐδης 1971: 85].

β) με μορφή παραθέματος εντός εισαγωγικών [Ροΐδης 1971: 116].

γ) με μορφή παραθέματος χωρίς εισαγωγικά σε επιστολή, αλλά με δεδηλωμένη παραπομπή από τον Ροΐδη [Ροΐδης 1971: 122].

Η αναλυτική μελέτη των διακειμένων, δηλαδή των σημείων επαφής των δύο κειμένων –που στην προκειμένη περίπτωση είναι λέξεις και φράσεις του *Άσματος Ασμάτων*, οι οποίες ενσωματώνονται στην *Πάπισσα Ιωάννα*– θα μας επιτρέψει να αναλύσουμε τη διαδικασία του μετασχηματισμού και της αφομοίωσης του *Άσματος Ασμάτων* α) σε επίπεδο μορφής και β) σε επίπεδο περιεχομένου.

Όμως πέρα από τις τρεις περιπτώσεις στις οποίες το *Άσμα Ασμάτων* εντοπίζεται εμφανώς στο κείμενο, δηλαδή ως δεδηλωμένη μετεγγραφή κειμενικών αποσπασμάτων, με ή χωρίς εισαγωγικά, παρατηρούμε ότι παράλληλα μπορούμε να εντοπίσουμε και τη λανθάνουσα παρουσία του, ως υπαινιγμού.

Η σημασιολογική ανάλυση των αντίστοιχων κειμενικών αποσπασμάτων, αναδεικνύει τη διαμόρφωση, και στα δύο κείμενα, τριών βασικών σημασιολογικών πεδίων: α) της “Ανοιξης”, β) των “Αισθήσεων” και γ) της “Φύσεως”, που πιστοποιούν την υπαινικτική-λανθάνουσα σύνδεση του *Άσματος Ασμάτων* με την *Πάπισσα Ιωάννα*.

3. Συμπεράσματα

Η μελέτη της παρουσίας του *Άσματος Ασμάτων* –είτε ως ρητού / έκδηλου διακείμενου είτε ως υπόρρητου / λανθάνοντος– επιχειρεί να αποδεί-

ξει ότι η διαδικασία αφομοίωσης και μετασχηματισμού του στην *Πάπισσα Ιωάννα*, και στις δύο περιπτώσεις, οδηγεί σε μια διαφορετική πρόσληψη του *Άσματος Ασμάτων* από τον αναγνώστη. Συγκεκριμένα, ενώ το *Άσμα Ασμάτων* ανήκει στον Κανόνα της Παλαιάς Διαθήκης, δηλαδή στα κείμενα που αναγνωρίζονται επίσημα από την Εκκλησία ως θεόπνευστα, και σύμφωνα με την πατερική ερμηνευτική υμνεί αλληγορικά την αγάπη του Χριστού προς την Εκκλησία, με την ενσωμάτωση-αφομοίωση του από την *Πάπισσα Ιωάννα*, μετασχηματίζεται σε ένα κείμενο αποκλειστικά ερωτικού περιεχομένου και έτσι αποκαθίσταται το γενετικό καθεστώς του κειμένου, το οποίο δεν είχε αρχικώς θρησκευτικό χαρακτήρα, αλλά ανήκε στην αρχαία εβραϊκή λυρική ποίηση, έχοντας ως θέμα τον ερωτικό πόθο δύο αγαπημένων.

Όπως εξάλλου, επεσήμανε και ο Γ. Σεφέρης στο «Προλόγισμα» του *Άσματος Ασμάτων*: «[...] το Άσμα, μολονότι ξεκίνησε από την ποιμενική Αφροδίτη και υμνεί με πάθος εξαιρετικά έντονο τον ερωτικό πόθο και τη λαχτάρα του αποχωρισμένου από τον αγαπημένο του, μολονότι δεν μνημονεύει διόλου τη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, βρήκε ωστόσο –όχι χωρίς συζητήσεις είναι αλήθεια– μια θέση στον Κανόνα της Παλαιάς Διαθήκης» [Άσμα Ασμάτων 1995: 9–10].

Κι αυτός ο μετασχηματισμός μέσω του οποίου αποκαθίσταται το αρχικό γενετικό καθεστώς του *Άσματος*, συνιστά ένα από τα στοιχεία που συμβάλλουν στην υπέρβαση του ορίζοντα των προσδοκιών του αναγνώστη, κλονίζοντας τις αισθητικές και ιδεολογικές του πεποιθήσεις, αφού σύμφωνα με την εύστοχη παρατήρηση του Δ. Τζιόβα, η *Πάπισσα* «υπήρξε ίσως το μοναδικό αφηγηματικό κείμενο στο δέκατο ένατο αιώνα που υπερέβη τον ορίζοντα προσδοκιών του αναγνωστικού κοινού», ενώ «ακόμα και τώρα το ίδιο κείμενο διατηρεί την “αισθητική απόσταση” από τις οικείες εμπειρίες του αναγνώστη» [Τζιόβας 1987: 260–261].

Βιβλιογραφία

- Άσμα Ασμάτων*. Μεταγρ.: Γ. Σεφέρης. Αθήνα: Ίκαρος, 1995.
Ροΐδης Ε. Η Πάπισσα Ιωάννα. Αθήνα: Τολίδης, 1971.
Σιαφλέκης Ζ. Συγκριτισμός και Ιστορία της Λογοτεχνίας. Αθήνα: Επικαιρότητα, 1988.
Τζιόβας Δ. Μετά την Αισθητική. Αθήνα: Γνώση, 1987.
Bakhtine M. Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής. Αθήνα: Πλέθρον, 1980.
Genette G. Palimpsestes. La littérature au second degré. Paris: Seuil, 1982.
Kristeva J. Σημειωτική. Recherches pour une sémanalyse. Paris: Seuil, 1969.

INTERTEXTUAL RELATIONS BETWEEN “POPE JOAN” (PAPISSA JOANNA) AND “SONG OF SONGS” (ASMA ASMATON)

V. Theodosatou

*University of Ioannina, Ioannina / Hellenic Open University, Athens, Greece
theodosatou@otenet.gr*

This paper explores the intertextual elements between “Pope Joan” and “Song of Songs”, following G. Genette’s approach to “intertextuality”, which he defines to mean what links a text with other texts, intentionally or not, and especially the type of interdependence which determines “a relationship of copresence between two texts or among several texts”, covering the forms of citation, plagiarism or allusion. Our starting point is that no text can be formed *ex nihilo* and, as noticed by J. Kristeva, any literary text intersects other pre-existing ones and is constructed like a crossroads of texts, “like a mosaic of quotations, being the absorption and transformation of another text: as intertextuality”. Therefore, we will try to shed light on the way the “Song of Songs” has been embedded into “Pope Joan”, or more precisely, on the process of its absorption and transformation. The detailed study of a) explicit intertexts and b) implicit intertexts, i.e. of the points both texts share in common, allows us to observe the integration of “Song of Songs” into the text of “Pope Joan” as well as its transformation, regarding its form and content. That transformation allows for a different perception of “Song of Songs” by the reader, thus restoring the text to its former genre. Because the text had no religious content from the beginning, nor was it always interpreted as an allegorical text on the love of Christ for his bride, the church, since, initially, it belonged to the ancient Hebrew lyric poetry on the desire between two lovers.

Keywords: *Song of Songs, Pope Joan, transformation, intertextuality, perception, G. Genette, J. Kristeva*

References

- Asma Asmaton*. Transl.: G. Seferis. Athens: Ikaros, 1995.
Roidis E. I Papissa Ioanna. Athens: Tolidis, 1971.
Siaflekis Z. Sygkritismos kai Istoría tis Logotechnias. Athens: Epikairota, 1988.
Tziouvas D. Meta tin Aisthítiki. Athens: Gnosi, 1987.
Bakhtine M. Provlímata logotechnias kai aisthítikis. Athens: Plethron, 1980.
Genette G. Palimpsestes. La littérature au second degré. Paris: Seuil, 1982.
Kristeva J. Simeiotiki. Recherches pour une sémanalyse. Paris: Seuil, 1969.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ. Η ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΩΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΜΕΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΜΑΘΗΣΗ ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ

Μ. Καλιαμπού

*Yale University, New Haven, Connecticut, USA
maria.kaliambou@yale.edu*

Σύμφωνα με σύγχρονες θεωρίες παιδαγωγικής ξένων γλωσσών, η ολοκληρωμένη διδασκαλία ξένης / δεύτερης γλώσσας δεν περιορίζεται μόνο σε μορφολογικά και συντακτικά φαινόμενα, αλλά περιλαμβάνει και γνώσεις του πολιτισμού στον οποίο εντάσσεται η ξένη γλώσσα [Kramsch 1993]. Ο δάσκαλος μπορεί να αντλήσει από τη λαογραφία και την προφορική παράδοση ενός τόπου χρήσιμο αυθεντικό υλικό στο οποίο μεταφέρονται πολιτισμικές αξίες και συμπεριφορές. Η παρουσίαση θα δείξει πώς τα είδη της προφορικής λογοτεχνίας (παραμύθια, μύθοι, παραδόσεις κ.ά.) αποτελούν εναλλακτικό παιδαγωγικό μέσο στη διδασκαλία και εκμάθηση μιας γλώσσας. Συγκεκριμένα, θα εστιάσει σε ελληνικά παραδοσιακά παραμύθια και τη χρήση τους στη διδασκαλία ελληνικών [Kaliambou 2015]. Το παραμυθιακό υλικό βοηθά την ανάπτυξη και των τεσσάρων γλωσσικών δεξιοτήτων (ανάγνωση, γραφή, ομιλία και ακρόαση) καθώς και την ανάπτυξη του λεξιλογίου. Επιπλέον, οι μαθητές αναγνωρίζουν πολιτισμικά χαρακτηριστικά, μαθαίνουν το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της γλώσσας και εξοικειώνονται με τον ελληνικό πολιτισμό. Με παράδειγμα την ελληνική παραλλαγή του παραμυθιού της Σταχτοπούτας, θα αναφερθώ σε συγκεκριμένα πολιτισμικά στοιχεία (μετανάστευση, λατρευτικά και ταφικά έθιμα, καθημερινή ζωή κ.ά.) τα οποία είναι χαρακτηριστικά για την ελληνική κοινω-

νία των αρχών του 20ού αιώνα. Επιπλέον, η ανάλυσή τους στην τάξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως έναυσμα για δημιουργική γραφή στην ξένη γλώσσα.

Λέξεις-κλειδιά: λαογραφία, προφορική παράδοση, παραμύθια, διδασκαλία νέων ελληνικών, Σταχτοπούτα, δημιουργική γραφή

1. Εισαγωγή

Τα παραμύθια, ως αυθεντικά κείμενα, αποτελούν εξαιρετική διδακτική ύλη, γιατί προωθούν την εκμάθηση τόσο της γλώσσας όσο και του πολιτισμού. Η τρέχουσα παιδαγωγική ξένων γλωσσών υποδηλώνει ότι η διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας θα πρέπει να περιλαμβάνει εκτός από τη μορφολογία της γλώσσας και τη μελέτη του πολιτισμικού πλαισίου [Kramsch 1993, 2009].

Τα παραμύθια βοηθούν στην εξάσκηση γραμματικών φαινομένων και στην ανάπτυξη του λεξιλογίου. Επίσης, βοηθούν τους φοιτητές να αναπτύξουν και τις τέσσερις γλωσσικές τους δεξιότητες: ανάγνωση, γραφή, ομιλία και ακρόαση. Ταυτόχρονα οι μαθητές να μαθαίνουν το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της γλώσσας και εξοικειώνονται με τον ελληνικό πολιτισμό. Επιπλέον, τα παραμύθια αποτελούν κίνητρο δημιουργίας και πηγή έμπνευσης για πολλούς φοιτητές. Με βάση την πολύχρονη εμπειρία μου θα μιλήσω για την αξιοποίηση των παραμυθιών στην τάξη [Kaliambou 2015, 2019].

2. Είδη παραμυθιών κατάλληλα για τη διδασκαλία

Στον διεθνή κατάλογο παραμυθιών [Uther 2004] περιλαμβάνονται περίπου 2000 τύποι παραμυθιών (μύθοι ζώων, μαγικά, ρεαλιστικά, ευτράπελα, κλιμακωτά κ.ά.) από τους οποίους ο δάσκαλος μπορεί να αντλήσει το υλικό του. Ανάλογα με τη στοχοθεσία του μαθήματος, ο δάσκαλος μπορεί να επιλέξει αντίστοιχο παραμύθι. Για παράδειγμα, σε μικρές τάξεις μπορεί να διαλέξει έναν σύντομο μύθο ζώων, ενώ σε μια προχωρημένη τάξη να διδάξει ένα εκτενές μαγικό παραμύθι, ακόμα και σε διάλεκτο.

3. Ασκήσεις για την ανάπτυξη δεξιοτήτων

Θα αναφερθώ σύντομα σε μερικές παιδαγωγικές ασκήσεις που βοηθούν την εξάσκηση του λεξιλογίου, της γραμματικής, καθώς και των τεσσάρων δεξιοτήτων (ανάγνωση, γραφή, ομιλία και ακρόαση) [Nollendorfs 1983,

Obergfell 1983, Taylor 2000, Zinggeler 2007]. Επίσης, θα δείξω κάποια αποτελέσματα δημιουργικής γραφής στην τάξη. Κάποιοι φοιτητές έγραψαν δικές τους ιστορίες και θεατρικά κείμενα βασισμένα σε παραμύθια.

4. Εκμάθηση του ελληνικού πολιτισμού: παράδειγμα η ελληνική Σταχτοπούτα

Με βάση την ελληνική παραλλαγή της Σταχτοπούτας θα αναφέρω ενδεικτικά τρία σημεία στα οποία διακρίνονται έντονα πολιτισμικά στοιχεία:

α) Μετανάστευση: Ο πατέρας φεύγει για να βρει δουλειά στα ξένα, με κάποιες αναφορές και σε υπερατλαντικά ταξίδια.

β) Θρησκεία: το παραμύθι βρήθει από αναφορές σε λατρευτικά και εκκλησιαστικά έθιμα, όπως η γιορτή του Πάσχα, τα μνημόσυνα και τα ταφικά έθιμα, η νηστεία κ.ά.

γ) Αγροτικό περιβάλλον, ζωή στο χωριό: Πολλοί μαθητές αγνοούν τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στα χωριά της ελληνικής υπαίθρου.

Τα παραμύθια προσφέρουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν οι μαθητές και άλλες πλευρές του ελληνικού πολιτισμού και όχι μόνο την ένδοξη κλασική Αθήνα [Καλιαμπού 2017].

5. Συμπεράσματα

Με βάση όλα τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως το λαογραφικό υλικό προσφέρεται για τη διδασκαλία ξένων γλωσσών. Τα παραμύθια αποτελούν ένα εναλλακτικό μέσο για την εκμάθηση των μορφολογικών, συντακτικών, γλωσσολογικών αλλά κυρίως πολιτιστικών στοιχείων της νέας ελληνικής.

Βιβλιογραφία

- Kaliambou M.* The Routledge Modern Greek Reader. Greek Folktales for Learning Modern Greek. Abington, Oxon, New York: Routledge, 2015.
- Kaliambou M.* 'I Cannot Understand You'. Folktales and Foreign Language Pedagogy // N. Canepa (ed.). Teaching Fairy Tales. Detroit: Wayne State University Press, 2019. P. 239–253.
- Καλιαμπού Μ.* Η Σταχτοπούτα πάει στο μάθημα. Μαθαίνοντας ελληνικά μέσω των παραμυθιών // Μ. Μερακλής, Γ. Παπαντωνάκης, Χ. Ζαφειρόπουλος, Μ. Καπλάνογλου, Γ. Κατσαδόρος (επιμ.). Το παραμύθι από τους αδερφούς Grimm στην εποχή μας. Διάδοση και μελέτη. Αθήνα: Gutenberg, 2017. Σ. 655–673.
- Kramtsch C.* Context and culture in language teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993.

- Kramersch C.* The Multilingual Subject. What Foreign Language Learners Say about their Experience and Why it Matters. Oxford, New York: Oxford University Press, 2009.
- Nollendorfs C.L.* Fairy Tales for Language Instruction. Poisoned Apple or Gold from Straw? // *Die Unterrichtspraxis. Teaching German* 16.2, 1983. P. 290–294.
- Obergfell S.* Fairy Tales as a Cultural Context in the French Classroom // *The French Review* 56.3, 1983. P. 439–446.
- Taylor E.K.* Using Folktales. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2000.
- Uther H.J (ed.)*. The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Vols. 1–3. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 2004.
- Zinggeler M.V.* GRIMMATIK: German grammar through the magic of the Brothers' Grimm fairy tales. Muenchen: Lincom Europa, 2007.

**FOLKLORE AND TEACHING OF FOREIGN
LANGUAGES. ORAL LITERATURE
AS AN ALTERNATIVE TOOL FOR LEARNING
MODERN GREEK**

M. Kaliambou

Yale University, New Haven, Connecticut, USA
maria.kaliambou@yale.edu

According to current theories of foreign language pedagogy, comprehensive foreign / second language teaching is not limited to morphological and syntactic phenomena, but also includes knowledge of the culture in which the foreign/second language is embedded [Kramersch 1993]. Folklore and oral tradition can provide to the teacher useful authentic material which transfer cultural values and norms. The presentation will show how the genres of oral literature (fairy tales, myths, legends etc.) constitute an alternative pedagogical tool in teaching and learning a language. Specifically, it will focus on the use of Greek traditional folktales in teaching Greek [Kaliambou 2015]. The folk tale material helps toward the development of all four language skills (reading, writing, speaking and listening) as well as the de-

velopment of vocabulary. In addition, students recognize cultural characteristics, learn the broader social and cultural context of the language and become familiar with Greek culture. Based on the example of the Greek variant of Cinderella, I will refer to specific cultural elements (immigration, burial rituals, daily life etc.) which are characteristic for the Greek society in the early 20th century. In addition, their analysis in the classroom can trigger creative writing in a foreign language.

Keywords: *folklore, oral tradition, folk and fairy tales, teaching modern Greek, Cinderella, creative writing*

References

- Kaliambou M.* The Routledge Modern Greek Reader. Greek Folktales for Learning Modern Greek. Abington, Oxon, New York: Routledge, 2015.
- Kaliambou M.* 'I Cannot Understand You'. Folktales and Foreign Language Pedagogy // N. Canepa (ed.). Teaching Fairy Tales. Detroit: Wayne State University Press, 2019. P. 239–253.
- Kaliampou M.* I Stachtopouta paei sto mathima. Mathainontas ellinika meso ton paramythion // M. Meraklis, G. Papantonakis, Ch. Zafeiropoulos, M. Kaplanoglou, G. Katsadoros (eds.). To paramythi apo tous aderfous Grimm stin epochi mas. Diadosi kai meleti. Athens: Gutenberg, 2017. P. 655–673.
- Kramsch C.* Context and culture in language teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Kramsch C.* The Multilingual Subject. What Foreign Language Learners Say about their Experience and Why it Matters. Oxford, New York: Oxford University Press, 2009.
- Nollendorfs C.L.* Fairy Tales for Language Instruction. Poisoned Apple or Gold from Straw? // Die Unterrichtspraxis. Teaching German 16.2, 1983. P. 290–294.
- Obergfell S.* Fairy Tales as a Cultural Context in the French Classroom // The French Review 56.3, 1983. P. 439–446.
- Taylor E.K.* Using Folktales. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2000.
- Uther H.J (ed.).* The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Vols. 1–3. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 2004.
- Zinggeler M.V.* GRIMMATIK: German grammar through the magic of the Brothers' Grimm fairy tales. Muenchen: Lincom Europa, 2007.

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

Γ. Καλογήρου, M. Caracausi

*Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα /
Università degli Studi di Palermo, Palermo, Italia
gkalog@primedu.uoa.gr / mariarosa.caracausi@unipa.it*

Μετά από το πραξικόπημα του 1967 ο Νικηφόρος Βρεττάκος πήγε ‘αυτοεξόριστος’ στην Ελβετία, στη Διεθνή Παιδούπολη “Pestalozzi”, όπου έμεινε περίπου τρία χρόνια. Από αυτή την εμπειρία, σημαντική λόγω της συνεχούς επικοινωνίας με τα παιδιά, προέκυψαν μερικά ποιήματα και το βιβλίο *Μπροστά στο ίδιο ποτάμι*: μήνυμα ομορφιάς, ανθρωπιάς και ελπίδας για τον ταλαιπωρημένο πλανήτη μας. Η εισήγηση επικεντρώνεται στις αναπαραστάσεις της παιδικής ηλικίας, την ποιητική και αφηγηματική μετάπλαση του βιώματος, και τη σύνδεσή τους με το ποιητικό σύμπαν του Νικηφόρου Βρεττάκου.

Λέξεις-κλειδιά: Νικηφόρος Βρεττάκος, παιδική ηλικία, διηγήματα και ποιήματα

1. Το φθινόπωρο του 1967, μετά από το πραξικόπημα των συνταγματαρχών, ο Νικηφόρος Βρεττάκος πήρε τη δύσκολη απόφαση να αφήσει την πατρίδα του για να πάει ‘αυτοεξόριστος’ σε άλλη χώρα («κάπου στην Ευρώπη») για να μπορέσει να εκφράσει ελεύθερα το πολιτικό πιστεύω του. Έφτασε στο Τρόγγεν της Ελβετίας, στην Διεθνή Παιδούπολη “Pestalozzi”, όπου έμεινε περίπου τρία χρόνια, αρχικά ως φιλοξενούμενος, αργότερα ως ‘πατέρας’ (δηλαδή υπεύθυνος) του Ελληνικού σπιτιού [Παπακώστας 2012: 63–68]. Για τον ποιητή ήταν μια ιδιαίτερη εμπειρία, ευχάριστη στην αρχή – χάρη στην καθημερινή επικοινωνία με τα παιδιά – αλλά αρκετά δύσκολη με το πέρασμα του χρόνου, λόγω της απομόνωσής του στο μικρό χωριό. Από τα βιώματα

του Βρεττάκου στην Παιδούπολη προέκυψαν μερικά σημαντικά ποιήματα και αργότερα το βιβλίο *Μπροστά στο ίδιο ποτάμι* [Βρεττάκος 1972]. Ο γενικός τίτλος είναι παρμένος από την πρώτη ιστορία της συλλογής. Ο ποταμός αποτελεί εξάλλου μια προσφιλή παρουσία στον πνευματικό κόσμο του ποιητή. Μέσα από τις ιστορίες των παιδιών της Παιδούπολης, ο Βρεττάκος δεν διστάζει να δώσει ένα ποιητικό μήνυμα ομορφιάς, ανθρωπιάς και ελπίδας για τον ταλαιπωρημένο πλανήτη μας. Στα παιδιά του Τρόγγεν αναφέρονται και τα ποιήματα της διγλώσσης έκδοσης *Αυτά τα παιδιά του πλανήτη μας* [Vrettakos 1970].

2. Η εισήγηση επικεντρώνεται στις πολύμορφες αναπαραστάσεις της παιδικής ηλικίας, την ποιητική και αφηγηματική μετάπλαση του βιώματος, τη μεταλειτούργηση και συμβολική διεύρυνση των φυσικών στοιχείων / αντικειμένων και τη σύνδεσή τους με το ποιητικό σύμπαν του Νικηφόρου Βρεττάκου.

3. Διηγήματα

Το βιβλίο *Μπροστά στο ίδιο ποτάμι* περιλαμβάνει εννέα διηγήματα. Τα έξι από αυτά έχουν ως θέμα τα βιώματα συγκεκριμένων παιδιών, ενώ τα υπόλοιπα τρία («Οι πέντε συνεδριάσεις», «Εκθεση/Απόλλων 12», «Η λειτουργία των παιδιών») αναφέρονται στην οργάνωση και τη λειτουργία της Παιδούπολης, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια ορισμένων πολιτιστικών εκδηλώσεων που πραγματοποιούνταν εκεί με τη συμμετοχή των ίδιων των παιδιών. Πιο ενδιαφέροντα, είτε από καλλιτεχνική είτε από ανθρώπινη άποψη, είναι τα διηγήματα που απεικονίζουν τις ατομικές ιστορίες παιδιών πριν, κατά, και μετά την διαμονή τους στην Παιδούπολη. Κάθε παιδί συνεκδοχικά αντιπροσωπεύει ολόκληρη την πατρίδα του, με τη φρίκη της μεν και τις σπαραγμένες οικογενειακές αναμνήσεις, αλλά και με τις συνήθειες της καθημερινής ζωής, το τοπικό χρώμα, τον πολιτισμό της [Καλογήρου 1990: 18]. Παρά τη συγκινησιακή φόρτιση του θέματος, η έκφραση παραμένει σταθερά συγκρατημένη και λιτή. Το ύφος είναι απλό και η αφήγηση διαποτίζεται από ένα βαθύ αίσθημα συμπόνοιας για την παιδική βάσανο, η οποία, όμως, αποδίδεται στον λόγο διακριτικά, χωρίς λεκτική εκζήτηση ή ρητορικό φόρτο. Πικραμένο και βαθιά απαισιόδοξο είναι «Τα παιδιά του Νικολά», το πρώτο διήγημα του βιβλίου. Πρόκειται για τέσσερα αγόρια που ο πατέρας τους τα παραδίνει σε ελεεινή κατάσταση (μόλις μπορούν να μιλήσουν) στην Παιδούπολη. Δυστυχώς όμως, τα παιδιά θα αναγκαστούν τελικά να χωρίσουν,

χάνοντας οριστικά την ελπίδα για μια “οικογενειακή επανένωση”. Το πιο αισιόδοξο διήγημα, αν και γεμάτο θλίψη, είναι το «Ορφέας και Ευρυδίκη», το οποίο παρουσιάζει δυο ορφανά αδέρφια που βιώνουν την απώλεια της μητέρας τους, βρίσκοντας τελικά – στην ενήλικη ζωή τους ωστόσο – τρόπους να διαχειριστούν το τραύμα. Το διήγημα «Το πήλινο πουλί» δείχνει πόσο δύσκολο είναι για τα παιδιά της Παιδούπολης να ξεπεράσουν τις συναισθηματικές ελλείψεις που τους προκαλεί η απώλεια της οικογένειάς τους. Ένα μυστικό παρουσιάζουν, έστω και σε διαφορετικές συνθήκες, «Τα μολύβια του Βακλάβ» και «Το παιδί με το μισό όνομα». Τα μυστικά λύνονται στο τέλος, αφήνοντας όμως στον αναγνώστη μια βαθιά αίσθηση λύπης. Καθαρα τραγική εξέλιξη έχει «Το γεωγραφικό παιχνίδι» στο οποίο παρακολουθούμε την τραγική ιστορία ενός κοριτσιού. Η Θιβητιανή Σοπάλ υποφέρει από ακατανίκητη νοσταλγία για την πατρίδα της και στο τέλος πεθαίνει παρά τις προσπάθειες του προσωπικού της Παιδούπολης και των άλλων παιδιών να τη βοηθήσουν και να την κρατήσουν στη ζωή.

4. Ποιήματα

Στα παιδιά του Τρόγγεν αναφέρονται και τα ποιήματα της δίγλωσσης έκδοσης *Αυτά τα παιδιά του πλανήτη μας* [Vrettakos 1970], καθώς και διάφορα ποιήματα που συμπεριλαμβάνονται στα *Άπαντα* του ποιητή [Βρεττάκος 1981: 279–287, 357, 379]. Στα ποιήματα αυτά το βίωμα του ανθρώπινου πόνου μπροστά στην παιδική βάσανο μετουσιώνεται σε ποιητικές εικόνες και σύμβολα. Η ποιητική υπεράσπιση της παιδικής ηλικίας στηρίζεται σε φυσικά στοιχεία και αντικείμενα που διευρύνονται συμβολικά, δημιουργώντας ένα ποιητικό σύμπαν που δονείται από τη δύναμη της αγάπης. Στα ποιήματα ανιχνεύονται βασικά θέματα και ιδέες του βρεττακικού έργου, όπως είναι η συμπαράσταση στον πάσχοντα άνθρωπο, η συνταύτιση Ανθρώπου και Κόσμου, η παιδικότητα ως αξία ψυχής, αλλά και η αγωνία του πνευματικού ανθρώπου που ζει τα οδυνηρά αποτελέσματα του πολέμου και τα ποικίλα αδιέξοδα της εποχής του.

5. Στο έργο του Βρεττάκου το *παιδί* αντιπροσωπεύει την αγαθή φύση του ανθρώπου, ενσαρκώνει την αθωότητα και παρέχει ένα πρότυπο που οδηγεί στην μεταμόρφωση του κόσμου και στη διαιώνιση της ζωής. Η παιδικότητα ως ψυχική αξία που μπορεί να ανοικεί στον άνθρωπο ανεξάρτητα

από τη βιολογική του ηλικία παίζει, επίσης, καταλυτικό ρόλο για την εδραίωση του συναισθήματος της αγάπης στην ανθρωπότητα.

Βιβλιογραφία

Βρεττάκος Ν. Μπροστά στο ίδιο ποτάμι. Αθήνα: Διογένης, 1972.

Βρεττάκος Ν. Τα ποιήματα. Τόμος δεύτερος. Αθήνα: Τρία φύλλα, 1981.

Καλογήρου Γ. Τα παιδιά «Μπροστά στο ίδιο ποτάμι» του Ν. Βρεττάκου. Αθήνα: Φιλippότης, 1990.

Παπακόστας Δ. (επιμ.). Στης μνήμης το διάστημα. Νικηφόρος Βρεττάκος. Αθήνα: Ποταμός, 2012.

Vrettakos N. Diese Kinder unseres Planeten. 16 Gedichte von Nikiforos Vrettakos dem Kinderdorf Pestalozzi in Trogen gewidmet. Zürich: Propyläa, 1970.

CHILDHOOD AND THE TRAUMA OF WAR IN NIKIFOROS VRETTAKOS' SHORT STORIES AND POEMS

G. Kalogirou, M. Caracausi

National and Capodistrian University of Athens, Athens, Greece /

University of Palermo, Palermo, Italy

gkalog@primedu.uoa.gr / mariarosa.caracausi@unipa.it

After the coup (1967) Nikiforos Vrettakos went 'self-exiled' to Switzerland, to the International Playground "Pestalozzi", where he stayed for about three years. From this experience, which important for the constant communication with the children, emerged some important poems and the book *Ahead of the same river*: a message of beauty, humanity and hope for our afflicted planet. The presentation focuses on the representations of childhood, the poetic and narrative transformation of the experience, and their connection with the poetic universe of Nikiforos Vrettakos.

Keywords: *Nikiforos Vrettakos, childhood, short stories and poems*

References

Vrettakos N. Brosta sto idio potami. Athens: Diogenis, 1972.

Vrettakos N. Ta poiimata. Tomos defteros. Athens: Tria fylla, 1981.

Kalogirou G. Ta paidia «Brosta sto idio potami» tou N. Vrettakou. Athens: Filippotis, 1990.

Papakostas D. (ed.). Stis mnimis to diastima. Nikiforos Vrettakos. Athens: Potamos, 2012.

Vrettakos N. Diese Kinder unseres Planeten. 16 Gedichte von Nikiforos Vrettakos dem Kinderdorf Pestalozzi in Trogen gewidmet. Zürich: Propyläa, 1970.

ΜΕΙΣ ΧΟΥΡΑΤΕΥΟΥΜΙ ΘΡΑΚΙΩΤΚΑ ΚΑΙ ΣΤΟΥ... INTERNET!

Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή, Θ. Κούκος

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
pekanou@helit.duth.gr / tkoukos@affil.duth.gr*

Η πρόκληση της παρούσας, πιλοτικής, έρευνας είναι να καταγράψουμε τους τρόπους που οι χρήστες των ΜΚΔ χρησιμοποιούν το νεοελληνικό τυπικό του γραπτού λόγου και τις όποιες γνώσεις έχει ο καθένας για να μεταφέρει μια προφορική γλωσσική μορφή σε γραπτό λόγο. Έτσι καταρχάς καταγράφουμε τις διαφορετικές γραπτές αποδόσεις διαφόρων λέξεων από τους χρήστες με την προοπτική να καταλήξουμε σε κάποιες ρυθμιστικές προτάσεις. Για τον σκοπό γίνεται τακτική καταγραφή των αναρτήσεων και των σχολίων των χρηστών και η επεξεργασία τους σε τακτά χρονικά διαστήματα.

Λέξεις-κλειδιά: Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, μη τυποποιημένες γλωσσικές μορφές, θρακικά ιδιώματα, ορθογραφική απόδοση

1. Εισαγωγή

Τον τελευταίο καιρό, τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ) πλημμύρισαν από ιστοσελίδες όπου η επικοινωνία γίνεται σε ιδιώματα / διαλέκτους, αφορά (και) σύγχρονα θέματα και όλο και νεαρότερες ηλικίες. Το πρόβλημα, όμως, του ενιαίου τρόπου γραφής των ιδιωμάτων γίνεται αμέσως σαφές. Όσον αφορά τη χρήση γλωσσικών μορφών της Θράκης στα ΜΚΔ, ερευνούμε παλαιότερες μορφές μεταγραφής θρακικών ιδιωμάτων, τις απόψεις διαφόρων ερευνητών και, τέλος, πώς διαισθητικά αντιλαμβάνονται οι σύγχρονοι χρήστες του διαδικτύου τη μεταφορά του προφορικού / ακουστικού ερεθίσματος στον γραπτό λόγο, που δεν έχουν διδαχτεί ποτέ. Θεωρήσαμε αυτή την οπτική ιδιαίτερα προκλητική και ενδιαφέρουσα.

2. Προηγούμενη έρευνα

2.1. Συστήματα γραφής γλωσσικών μορφών άλλων από την ΚΝΕ

Για να μπορέσει κανείς να αντιμετωπίσει προβλήματα γραφής των γλωσσικών μορφών διαφορετικών από την ΚΝΕ, όπως, π.χ. η απόδοση των φωνουρανικών [ʒ/ʒ] ή του υπερωϊκού [ɥ], θα πρέπει πρώτα να εφοδιαστεί με τα κατάλληλα θεωρητικά εργαλεία που προσφέρει η γλωσσολογική έρευνα για τα συστήματα γραφής. Καταρχήν θα πρέπει να διευκρινιστεί όρος «σύστημα γραφής». Ο Αρμιοστής [2013] διακρίνει δύο κύριες συνιστώσες σε κάθε σύστημα: α) το ρεπερτόριο συμβόλων που χρησιμοποιεί («αλφάβητο» και άλλοι χαρακτήρες), και β) τις ορθογραφικές συμβάσεις που καθορίζουν τις αντιστοιχίες ανάμεσα στη γραφή και στη γλώσσα. Ακόμη, κάθε σύστημα γραφής παρουσιάζει εσωτερική οργάνωση καθώς και συστηματικότητα ως προς την αντιστοιχία του με τη γλώσσα. Όμως, ένα σύστημα γραφής επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες, τόσο ενδογλωσσικούς όσο και εξωγλωσσικούς, όπως τυπογραφικούς περιορισμούς, επιδράσεις από άλλα συστήματα γραφής, ευκολία ή δυσκολία εκμάθησης, κοινωνιογλωσσολογικές συνθήκες, γλωσσική ποικιλότητα κ.ά. Τα μεθοδολογικά, λοιπόν, προβλήματα είναι πάρα πολλά και πιστεύουμε ότι αξίζει να μελετήσει κανείς πώς ο μη ειδικός μέσος χρήστης του ιδιώματος γράφει μια προφορική, μη τυποποιημένη γλώσσα διαισθητικά.

2.2. Η γραφή των προφορικών θρακικών ιδιωμάτων

Τα θρακικά ιδιώματα ανήκουν στα βόρεια(και ημιβόρεια) ιδιώματα και χαρακτηρίζονται από την παρουσία και των δύο ή ενός από τα δύο χαρακτηριστικά, ήτοι την κώφωση των φωνηέντων [e] και [o] σε άτονη θέση και την τροπή τους σε [i] και [u] αντίστοιχα ή/και τη σύγηση του τελικού [i] καθώς και των [i] και [u] μέσα στη λέξη, όταν δεν τονίζονται. Βόρεια ιδιώματα θεωρούνται αυτά της δυτικής Θράκης εκτός του δυτικού μισού της ανατολικής Θράκης, ενώ ημιβόρεια μιλούσαν στην Ανατολική Ρωμυλία και στο ανατολικό τμήμα της ανατολικής Θράκης. Σήμερα, βέβαια, είναι ματαιοπονία να μιλάμε για αυτές τις κατανομές, μιας και όλοι οι ελληνόφωνοι πληθυσμοί της Θράκης βρίσκονται εντός των ορίων ολόκληρης της Ελλάδας ως ανταλλάξιμοι πληθυσμοί μετά το 1922–1924. Οπωσδήποτε η γνώση του τόπου προέλευσης των προγόνων των σημερινών ομιλητών είναι πολύτιμη προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν έχουν επιβιώσει τα χαρακτηριστικά των ιδιωμάτων, όπως εντοπίζονται σε παλαιότερες καταγραφές, πριν και μετά την ανταλλαγή. Επιπλέον, αναμενόμενη είναι και η μίξη των ιδιωμάτων

σε περιπτώσεις γλωσσικής επαφής με άλλα ιδιώματα και άλλες ομιλούμενες γλώσσες της περιοχής, συμπεριλαμβανομένης και της ΚΝΕ.

Στη σύντομη έρευνά μας για τους τρόπους γραφής των θρακικών γλωσσικών ποικιλιών, διακρίναμε δύο ομάδες καταγραφών προφορικού λόγου σε γραπτό:

1) Παλιές καταγραφές, πριν [Ψάλης 1905, Χουρμουζιάδης 1940] και μετά [Βέικου-Σεραμέτη 1961, Καβακόπουλος 1981] την ανταλλαγή, όπου η έλλειψη τυποποίησης οδηγεί στις ατομικές επιλογές του κάθε ερευνητή. Τα πράγματα δυσκολεύουν ακόμη περισσότερο από την έλλειψη ηχογραφήσεων κι έτσι δεν γνωρίζουμε πώς ακούγονταν αυθεντικά αυτές οι γλωσσικές μορφές. Μακράν καλύτερη δουλειά, αλλά εξαιρετικά απαιτητική, είναι η δουλειά του Κατσάνη [1996] για το γλωσσικό ιδίωμα της Σαμοθράκης.

2) Τις δικές μας παλιότερες καταγραφές καθώς και καταγραφές φοιτητών του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας ΔΠΘ. Μειονεκτήματα: προβληματικές ηχογραφήσεις, πολλές μη συμβατές με τα σύγχρονα συστήματα ήχου, και κείμενα καταγεγραμμένα είτε με φωνητικά σύμβολα του IPA, είτε σε συστήματα επηρεασμένα από καταγραφές που υπήρχαν σε παλιές συλλογές κειμένων σε θρακιώτικα ιδιώματα. Έτσι, το φατνοουρανικό [ʃ] θα το δούμε και ως «ςς» ή ακόμη [ʃ].

3) Στην πορεία της έρευνας ανακαλύψαμε κάποιες σελίδες στα ΜΚΔ (κατά βάση στο Facebook), από τις οποίες ξεχωρίσαμε τον πληθωρικό «Θρακιώτς», το «Republic of Xylagani», τα «Σουφλιώτκα μασάλια», τα «Εβρίτκα μασάλια» κ.ά. Όμως, κι εδώ η κατάσταση ήταν σκέτη Βαβυλωνία. Κάθε χρήστης φαίνεται ότι χρησιμοποιεί διαφορετικό σύστημα ή και καθόλου σύστημα. Για παράδειγμα, το «είναι» γράφεται ως «είνυ»/«είνει», το «περιττεύει» ως «περιττέβ»/«περιττεύ», το «ανακατόνουμαι/ε» ως «ανακατόνουμει»/«αν ακατόνουμι» κ.ά. Επιπλέον, κατά περιπτώσεις γίνεται χρήση διπλών καταληκτικών συμφώνων όταν έχουμε αποκοπή τελικού φωνήεντος, π.χ. «ρυζζ», «λαδδ», «πουτήρρ», κ.λπ, ενώ, τέλος, εντοπίστηκε και χρήση του αγγλικού <sh> ([ʃ])(π.χ. «Τι shημαίν;»).

3. Η έρευνα

3.1. Σκοπός και δικαιολόγηση της έρευνας

Διερεύνηση κυρίως του τρόπου γραφής των θρακικών ιδιωμάτων από τους χρήστες προκειμένου να δούμε αν υπάρχουν κάποιοι ασύνειδοι ή συνειδητοί κανόνες και κατά δεύτερο λόγο να διαπιστώσουμε τυχόν τάσεις και απόψεις περί των ιδιωμάτων από τους χρήστες.

3.2. Μεθοδολογία της έρευνας

Συλλέξαμε και συνεχιζουμε να συλλέγουμε, τις αναρτήσεις από σελίδες κοινωνικής δικτύωσης όπως «Θρακιώτς», «Εβρίτικα μασάλια», «Σουφλώτικα μασάλια», «Θρακιώτκα μαϊρέματα Παραδοσιακές συνταγές Θράκης».

Η πρόκληση, λοιπόν, ήταν να καταγράψουμε τους τρόπους που οι χρήστες χρησιμοποιούν το νεοελληνικό τυπικό του γραπτού λόγου και τις όποιες γνώσεις έχει ο καθένας / καθεμιά για να μεταφέρει μια γλωσσική μορφή, καθαρά προφορική, σε γραπτό λόγο, που, όμως, κι αυτός δεν έχει όλα τα χαρακτηριστικά του συμβατικού γραπτού λόγου, εφόσον αποτελεί μια υβριδική, ημιπροφορική μορφή. Έτσι, οι άξονες της μελέτης μας διαμορφώνονται ως εξής: σε πρώτο στάδιο γίνεται η καταγραφή των διαφορετικών ορθογραφικών αποδόσεων στη γραπτή μορφή διαφόρων λέξεων που χρησιμοποιούνται από τους χρήστες με την προοπτική να καταλήξουμε σε κάποιες ρυθμιστικές προτάσεις. Για τον σκοπό αυτό γίνεται τακτική καταγραφή των αναρτήσεων και των απαντήσεων / σχολίων των χρηστών (μόνο δεδομένα γλωσσικού ενδιαφέροντος και όχι δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα) καθώς και η επεξεργασία τους σε τακτά χρονικά διαστήματα.

4. Αποτελέσματα / συζήτηση

Το δείγμα επιλέχθηκε ενδεικτικά από έναν μεγαλύτερο όγκο δεδομένων και αποτελείται από 52 ρηματικούς και 20 ονοματικούς τύπους (ουσιαστικά και επίθετα). Από το δείγμα των 52 ρηματικών τύπων, 36 τύποι (περίπου το 70% των περιπτώσεων) καταγράφονται αποκλειστικά με τη χρήση του διφθόγγου <ει> στη θέση του φωνήματος /i/, 6 τύποι (περίπου το 11,5% των περιπτώσεων) εμφανίζουν παράλληλους ορθογραφικούς τύπους τόσο με τον διφθόγγο <ει> όσο και με το απλούστερο <i> (με την διφθογγική αποτύπωση, ωστόσο, να υπερισχύει, όπως φαίνεται και από το πλήθος των συγκεκριμένων αποτυπώσεων), 5 τύποι (περίπου το 9,5% των περιπτώσεων) εμφανίζουν επίσης παράλληλους τύπους με τη χρήση των <ει> και <i>, με την απλούστερη ορθογραφία να υπερισχύει, όπως φαίνεται από το πλήθος των καταγεγραμμένων περιπτώσεων (πρόκειται για τα ρήματα *είμαι, είσαι, είναι, είχε* και *ρίχνουμε*), 3 τύποι (περίπου το 5,5%) αποτυπώνονται αποκλειστικά με <i> και, τέλος, 2 τύποι (περίπου το 3,5%) εμφανίζουν διπλά ληκτικά σύμφωνα με αποκοπή του φωνήματος /i/. Στα ονόματα, το 50% των τύπων καταγράφονται με τη χρήση του διφθόγγου <ει>, π.χ. «ώρεις» (ώρες), «μπούκεις» (μπούκες),

«πελάτεις» (πελάτες), ενώ σε ένα 30% γίνεται χρήση διπλών ληκτικών συμφώνων στη θέση του φωνήματος /i/, π.χ. «ρύτζς», «σπανάκκ» κ.ά.

Βιβλιογραφία

- Αρμოსτής Σ. Προβληματισμοί για τη γραπτή απόδοση της κυπριακής ελληνικής // Μικροφιλολογικά 34, 2013. Σ. 55–59.
- Βέικου-Σεραμετη Κ. Επιβάτες. Εικόνες, που δε σβύνουν. Ιστορία-ήθη και έθιμα. Γλωσσάριο. Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού Θησαυρού, 1961. Σ. 47–67.
- Καβακόπουλος Π. Τραγούδια της Βορειοδυτικής Θράκης. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών χερσονήσου του Αίμου, 1981.
- Κατσάνης Ν. Α. Το γλωσσικό ιδίωμα της Σαμοθράκης. Θεσσαλονίκη: Έκδοση του Δήμου Σαμοθράκης, 1996.
- Χουρμουζιάδης Κ. Το Τσακίλι των Μετρών. Γλωσσάριον // Θρακικά 13, 1940. Σ. 366–385.
- Ψάλτης Σ. Θρακικά ή Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος της πόλεως Σαράντα Εκκλησιών. Αθήνα: Π.Δ. Σακελλαρίου, 1905.

WE CHAT TTHRAKIOTKA (THRACIAN)... EVEN ON THE INTERNET!

P. Kambaki-Vougioukli, Th. Koukos

Democritus University of Thrace, Komotini, Greece
pekavou@helit.duth.gr / tkoukos@affil.duth.gr

The challenge of this pilot study is to identify possible ways users of Social Media employ in order to transcribe spoken forms of linguistic varieties into written using the typical of Koine Modern Greek. To begin with, we keep daily record of as many as possible samples from the posts from actual pages we have chosen and we try to discover possible regularities or conventions.

Keywords: *Social Media, non-standardized linguistic varieties of Thrace*

References

- Armostis S.* Provlmatismoi gia ti grapti apodosi tis kypriakis ellinikis // *Mikrofilologika* 34, 2013. P. 55–59.
- Veikou-Serameti K.* Epivates. Eikones, pou de svynoun. Istoría-ithi kai ethima. Glossario. Archeio Thrakikou Laografikou Thisavrou, 1961. P. 47–67.
- Kavakopoulos P.* Tragoudia tis Voreiodytikis Thrakis. Thessaloniki: Idryma Meleton chersonisou tou Aimou, 1981.
- Katsanis N. A.* To glossiko idioma tis Samothrakis. Thessaloniki: Dimos Samothrakis, 1996.
- Chourmouziadis K.* To Tsakili ton Metron. Glossarion // *Thrakika* 13, 1940. P. 366–385.
- Psaltis S.* *Thrakika i Meleti peri tou glossikou idiomatos tis poleos Saranta Ekklision.* Athens: P.D. Sakellariou, 1905.

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ / ΦΡΑΣΕΙΣ ΜΕ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΦΟΡΤΙΟ: ΜΙΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ

W. Cui

*Πανεπιστήμιο Διεθνών Σπουδών της Σαγκάης, Σαγκάη, Κίνα
jemima0724@hotmail.com*

Η γλώσσα είναι καθρέφτης του πολιτισμού, επομένως η διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας ποτέ δεν θα πετύχει χωρίς την κατανόηση του πολιτισμικού φόντου της. Στην εκμάθηση της νεοελληνικής γλώσσας, οι Κινέζοι σπουδαστές συνήθως αντιμετωπίζουν διάφορες δυσκολίες με πολιτισμικό χαρακτήρα, μια από τις οποίες αποτελεί τις λέξεις / φράσεις με πολιτισμικό φορτίο. Κατά την διάρκεια του μαθήματος μετάφρασης, παρατηρούμε ότι το λεξιλόγιο της θρησκείας, οι στερεότυπες εκφράσεις και οι πολιτισμικές παραποιημένες εκφράσεις, δηλαδή τα γλωσσικά στοιχεία με πλούσια πολιτισμικά περιεχόμενα αλλά χωρίς αντίστοιχη απόδοση στην κινεζική γλώσσα πάντα δυσκολεύουν τους μαθητές μας όταν κάνουν πρακτική μετάφρασης. Ιδιαίτερη δυσκολία βρίσκεται στην διαδικασία της αναδιατύπωσης, επειδή υπάρχει μεγάλη απόσταση γλωσσικά και πολιτισμικά μεταξύ Κίνας και Ελλάδας. Για να καταφέρουν την αποκωδικοποίηση του κειμένου, θα χρειαστούν αντίστοιχες στρατηγικές, και σε ποια περίπτωση να διалέγουν την πιο κατάλληλη τεχνική έχει καθοριστική σημασία. Η παρούσα εργασία επιχειρεί να πραγματοποιηθεί μια απλή ανάλυση των λέξεων / φράσεων αυτών από την προοπτική της γλωσσολογίας και της κουλτούρας, επιβλέποντας να προσεγγίσει τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται ο πολιτισμός στην γλώσσα και στην συνέχεια να προβληθούν μερικές μεταφραστικές στρατηγικές που θα μπορούσε να βοηθήσουν τους

μαθητές να ξεπεράσουν τα εμπόδια της κουλτούρας στην μετάφρασή τους και να καταφέρουν μια καλύτερη κατανόηση για την γλώσσα και τον πολιτισμό της Ελλάδας.

***Λέξεις-κλειδιά:** λεξιλόγιο με πολιτισμικό φορτίο, εκμάθηση της μετάφρασης, διδασκαλία νεοελληνικής γλώσσας, μεταφραστικές στρατηγικές, κατανόηση πολιτισμού*

1. Εισαγωγή

Κανείς δεν αμφιβάλλει την στενή σχέση μεταξύ γλώσσας και πολιτισμού. Και όταν μαθαίνει κανείς μια ξένη γλώσσα, ποτέ δεν μπορεί να αγνοήσει το πολιτιστικό φόντο της γλώσσας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Sapir: η αποσύνδεση του πολιτισμού από την γλώσσα εκφράζει ερασιτεχνισμό [Sapir 1985: 161–162].

Κατά την διάρκεια της ελληνομάθειας των κινέζων μαθητών, αντιμετωπίζουμε πολύ περισσότερα προβλήματα στο μάθημα μετάφρασης λόγω της μεγάλης απόστασης μεταξύ δύο γλωσσών και των δύο πολιτισμών. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι το λεξιλόγιο με πολιτισμικό φορτίο αποτελεί μια μεγάλη πρόκληση για περισσότερους φοιτητές. Με το όρο πολιτισμικό φορτίο (*charge culturelle*) [Galisson: 1991] εννοούμε «τα πολιτισμικά υπονοούμενα, που η μεγάλη πλειοψηφία των ομιλητών συμμερίζεται, και αναγνωρίζει την ταυτότητά της μέσα απ' αυτό» [Συμεωνίδου-Χριστίδου: 1993]. Όμως η συγκεκριμένη δυσκολία δεν βρίσκεται στην κατανόηση αλλά εντοπίζεται πιο συχνά στην αναδιτύπωση, αφού η κατανόηση των λέξεων μπορεί να διευκολυνθεί από την βοήθεια του λεξικού ή του διαδικτύου, αλλά στην διαδικασία αναδιτύπωσης πολλές φορές λείπει η αντίστοιχη απόδοση στην γλώσσα στόχου.

Οι λόγοι μπορεί να είναι οι εξής:

1) Επειδή οι δύο πολιτισμοί διαφέρουν σε πολλούς τομείς, πράγμα που οδηγεί στην μεγάλη διαφορά στην κουλτούρα και νοοτροπία.

2) Όσο αφορά την διαμόρφωση του πολιτισμού, οι δύο χώρες ακολουθούν εντελώς διαφορετικές διαδρομές, άρα δεν μοιραζόμαστε τόσο κοινά πολιτιστικά στοιχεία με την Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.

2. Η διαίρεση των δυσκολιών στην μετάφραση

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσω να διαιρέσω τις δυσκολίες που παρατηρούμε στο μάθημα μετάφρασης σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες στην πρα-

κτική μπορεί να και χρειαστεί διάφορες μεταφραστικές στρατηγικές και τεχνικές.

2.1. Λεξιλόγιο της θρησκείας

Οι λέξεις με θρησκευτικά χαρακτηριστικά πάντα δυσκολεύουν οι Κινέζοι φοιτητές, π.χ. «αλλού ο παπάς και αλλού τα ράσα του», «μην το πεις ούτε του παπά», «ο Θεός να το κάνει», συμπεριλαμβανόμενες και ευχές όπως «Καλή Σαρακοστή!»

Και άλλα δύο παραδείγματα από την λογοτεχνία: το *Πίστομα* του Κωνσταντίνου Θεοτόκη και το *Τρίτο Στεφάνι* του Κώστα Ταχτσή, όπου θα συγκεντρωθούμε μόνο στην μετάφραση του τίτλου βιβλίων. Οι λέξεις όπως το «πίστομα» και το «στεφάνι» δεν μπορούν να ερμηνεύονται μόνο κυριολεκτικά, λόγω του ότι πίσω από την επιφανειακή σημασία τους κρύβεται και μια υπονοούμενη έννοια, που το πίστομα εκτός από μια πόζα του σώματος σημαίνει και τιμωρία που δείχνει τέτοια πόζα, ενώ το στεφάνι συμβολίζει γάμο σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση. Για τους μητρικούς ομιλητές, ή ξενόγλωσσους ομιλητές που έχουν την ίδια θρησκευτική παράδοση, αυτές οι υπονοούμενες έννοιες των λέξεων είναι καταφανείς, αλλά για τους Κινέζους αναγνώστες, η αποκωδικοποίηση των εννοιών αυτών έχει ιδιαίτερη σημασία.

2.2. Στερεότυπες εκφράσεις

Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι ιδιωτισμοί («*φωτιά και λάυρα*»), οι παροιμίες («*σηκώθηκαν τα πόδια να δείρουν το κεφάλι*», «*όποιος ανακατώνεται με τα πίτουρα, τον τρώνε οι κόττες*» κτλ.) και τα γνωμικά («*το αίμα νερό δε γίνεται*» κτλ.).

Αυτές οι στερεότυπες εκφράσεις έχουν την ρίζα τους στο κοινό πολιτισμικό κεφάλαιο της γλώσσας και αποτελούν μια κοινή γλωσσική κληρονομιά, άρα για μια άλλη γλώσσα με εντελώς διαφορετική πολιτισμική κληρονομιά η γεφύρωση μεταξύ τους φαίνεται περίπλοκη.

2.3. Πολιτισμικές παραποιημένες εκφράσεις

Στην κατηγορία αυτή θα δούμε πολλά παραδείγματα από την γλώσσα των ΜΜΕ. π.χ. «*Και ζήσουν αυτοί καλά... στη Νότια Γαλλία*» («*Το Βήμα*», 30/08/09), και το λεξιλόγιο του διαδικτύου.

Η γλώσσα των ΜΜΕ ανανεώνεται κάθε στιγμή και επηρεάζονται από πολλούς παράγοντες. Σε αυτή την περίπτωση η μετάφραση μπορεί να είναι εύκολη λόγω του ότι η νεαρή μας γενιά παρακολουθεί τα καθημερινά ίδια γεγονότα στο διαδίκτυο αλλά και συγχρόνως δύσκολη επειδή κάθε αλλαγή της γλώσσας προκαλείται από ένα πολυδιάστατο πολιτιστικό μηχανισμό.

3. Οι μεταφραστικές στρατηγικές και τεχνικές για τις λέξεις με πολιτισμικό φορτίο

Στο κεφάλαιο αυτό θα διερευνήσω μερικές μεταφραστικές στρατηγικές και τεχνικές για την επίλυση των παραπάνω προβλημάτων. Βέβαια, θα πρέπει να τονίσω ότι αυτές οι τεχνικές δεν αποτελούν την αποκλειστική επιλογή στην μετάφραση, ούτε τις πιο σωστές. Εφόσον η μετάφραση είναι μια διαδικασία λήψης αποφάσεων και οι επιλογές αυτές εξαρτώνται από την μεταφραστική στρατηγική που αφορά το σύνολο του κειμένου, υπάρχουν οπωσδήποτε περισσότερες της μιας λύσης για κάθε πρόβλημα και σχετίζονται με τη δημιουργικότητα του μεταφραστή [Δημητρούλια-Κεντρώτης 2015: 96].

3.1. Η μεταμόσχευση των εννοιών

Αυτή η τεχνική χρησιμοποιείται συχνά όταν μια πολιτισμική έννοια έχει ήδη μολιαστεί με τον πολιτισμό της γλώσσας στόχου, οπότε οι λέξεις με αυτή τη συγκεκριμένη έννοια δεν θα χρειαστεί περαιτέρω αποκωδικοποίηση, και η «μεταμόσχευση» της έννοιας στην γλώσσα στόχου αρκείται στην κατανόηση.

3.2 Αντικατάσταση των εννοιών

Σε περίπτωση που οι λέξεις ή φράσεις με πολιτισμικό φορτίο δεν αποδίδονται με άμεση μετάφραση ενώ υπάρχουν παρόμοιες εκφράσεις στην γλώσσα στόχου, αυτός ο τρόπος είναι προτιμητέος, με τον οποίο καταφέραμε την μείωση της απόστασης μεταξύ δυο γλωσσών και την αποτελεσματικότητα της αποκωδικοποίησης.

3.3. Αναδιατύπωση

Σε περίπτωση που η πολιτισμική έννοια που φορτώνεται από μια γλώσσα δεν υπάρχει στην άλλη γλώσσα, η μόνη επιλογή μας είναι η αναδιατύπωση της έννοιας αυτής [Newmark 1982: 39]. Στην διαδικασία της αναδιατύπωσης πάντα δίνουμε περισσότερη έμφαση στους αναγνώστες της γλώσσας στόχου και για να καταφέρει αυτό τον στόχο συνήθως απαιτείται δημιουργικότητα και εμπειρία από τον μεταφραστή.

4. Επίλογος

Συνοψίζοντας, για μια καλύτερη αποκωδικοποίηση και αναδιατύπωση στην μετάφραση, δεν μπορεί να λείπουν ποτέ μια βαθιά γνώση και για τους δύο πολιτισμούς και πιο σημαντικότερα η δημιουργικότητα και η ευχέρεια στην διατύπωση.

Βιβλιογραφία

- Δημητρούλια Τ., Κεντρωτής Γ.* Λογοτεχνική Μετάφραση: Θεωρία και Πράξη. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2015.
- Sapir E.* Selected writings in language, culture and personality. Berkeley: University of California Press, 1985.
- Newmark P.* Approaches to Translation. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 1982.
- Yang D.* Μια διερεύνηση για την μετάφραση των λέξεων με πολιτισμικό φορτίο // Science and Technology Innovation Herald 14, 2009. Σ. 220–221.

CULTURALLY-LOADED WORDS / PHRASES: AN OBSERVATION IN THE TRANSLATION LESSONS

W. Cui

*Shanghai International Studies University, Shanghai, China
jemima0724@hotmail.com*

Language is a mirror of culture, so teaching a foreign language will never succeed without understanding its cultural background. In learning the modern Greek language, Chinese students usually face various difficulties of cultural features, one of which is the culturally-loaded words / phrases. During our course of translation, we noticed that the religion-related vocabulary, phrases with stereotypes and culturally-loaded expressions always make it difficult for our students to find a proper way to translate them into Chinese or vice versa. The present work attempts to make a simple analysis of these words / phrases from the perspective of both linguistics and culture, in order to approach the way in which culture is interpreted in language and then to suggest some translation strategies that could help students to overcome the obstacles of culture in their translation and to achieve a better understanding of the language and culture of Greece.

Keywords: *culturally-loaded vocabulary, learning translation, teaching modern Greek language, translation strategies, culture understanding*

References

- Dimitroulia T., Kentrotis G.* Logotechniki Metafrasi: Theoria kai Praxi. Athens: National Metsovian Technical University, 2015.
- Sapir E.* Selected writings in language, culture and personality. Berkeley: University of California Press, 1985.
- Newmark P.* Approaches to Translation. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 1982.
- Yang D.* Mia dierevnisi gia tin metafrasi ton lexeon me politismiko fortio // Science and Technology Innovation Herald 14, 2009. P. 220–221.

«ΠΟΥ 'ΝΙ ΤΟΥ ΜΙΣΚΙΑΘΚΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟ»: Η ΚΟΖΑΝΙΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ, ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Α.Μ. Λάκκα

*Πανεπιστήμιο της Σορβόνης, Παρίσι, Γαλλία
catherinemarielakka@gmail.com*

Η παρούσα ανακοίνωση στοχεύει σε μία πρώτη επισκόπηση της λογοτεχνικής παραγωγής της Κοζάνης, εστιάζοντας κυρίως στα έργα που γράφτηκαν στα κοζανίτικα, το τοπικό ιδίωμα της πόλης. Σ' αυτή μας τη μελέτη θα συμπεριλάβουμε και το φαινόμενο του τοπικού ιδιωματούχου θεάτρου. Σκοπός μας είναι να δημιουργήσουμε έναν τοπικό λογοτεχνικό και θεατρικό κανόνα, για ερευνητική χρήση, αλλά και για να μελετήσουμε την θέση του ιδιώματος στην τοπική κοινωνία.

Λέξεις-κλειδιά: νεοελληνική λογοτεχνία, κοζανίτικα, ιδιωματική λογοτεχνία, θέατρο, Κοζάνη

1. Κοζάνη, μία λογοτεχνική πόλη;

Τι έχει, αλήθεια, να προσφέρει στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας η Κοζάνη, αυτή η ορεινή πόλη δυτικά της Θεσσαλονίκης που είναι γνωστή, κατά βάση, για την Αποκριά της, για τον κρόκο ή σαφράν που παράγει και για το γεγονός ότι στην περιφερειακή της ενότητα φιλοξενούνται λιγνιτικές μονάδες της Δ.Ε.Η.; Ετούτο το ερώτημα μπορεί να προσεγγιστεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, από τους οποίους η παρούσα εργασία θα επιλέξει έναν γλωσσοκεντρικό. Συγκεκριμένα, θα επιχειρήσουμε μία πρώτη επισκόπηση του τοπικού λογοτεχνικού κανόνα εστιάζοντας στο κομμάτι που είναι γραμμένο στο ιδίωμα της πόλης, τα κοζανίτικα. Στη μελέτη μας αυτή θα συμπεριλάβουμε και το τοπικό ιδιωματούχο θέατρο, καθώς πρόκειται για ένα φαινόμενο που συμβάλλει αποφασιστικά στη διαρκή εξέλιξη των κοζανίτικων, τα οποία εξακολουθούν να πλάθονται απ' τη γλωσσική κοινότητα των φυσικών ομιλητών και ομιλητριών.

Τα κοζανίτικα εντάσσονται στην κατηγορία των «Βόρειων Νεοελληνικών Ιδιωμάτων» [Ντίνας 2005α: 28]. Με το πέρασμα των δεκαετιών και τη σταδιακή καθιέρωση της κοινής νεοελληνικής, ιδίως στις νεότερες ηλικίες, η χρήση του ιδιώματος έχει περιοριστεί σημαντικά, παρουσιάζοντας τάσεις εξαφάνισης [Ντίνας 2005α: 34]. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες περιστάσεις κατά τη διάρκεια των οποίων η χρήση του ιδιώματος επανέρχεται, με αποκορύφωμα το δωδεκαήμερο της Αποκριάς [Τσικριτζή-Μόμτσιου 2000: 106].

Θεωρούμε απαραίτητη μία σύντομη ιστορική αναδρομή στη λογοτεχνική κίνηση της πόλης, άρρηκτα συνδεδεμένη με την οικονομική δραστηριότητα των κοζανίτικων εμπορικών κοινοτήτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη [Παπακωνσταντίνου 1992: 40–42]. Εκεί, οι Κοζανίτες έμποροι πιθανότατα έρχονται σε επαφή με τα έργα του νεοελληνικού Διαφωτισμού που τυπώνονται στην Κωνσταντινούπολη, τη Βενετία και το Βουκουρέστι [Πολίτης 2010: 83–84]. Οι μετακινήσεις αυτές σε συνδυασμό με το λεγόμενο «φιρμάνι» που κατόρθωσε ν' αποκτήσει απ' το σουλτάνο ο Χαρίσιος Τράντας τον 17ο αιώνα για λογαριασμό της μικρής πόλης και που παρείχε αρκετά προνόμια στην Κοζάνη [Παπακωνσταντίνου 1992: 32], οδήγησαν σε μία οικονομική και πολιτιστική ακμή. Συγκεκριμένα, το 1668 απόδημοι Κοζανίτες συνεισφέρουν στην ίδρυση και τη λειτουργία της λεγόμενης Σχολής της Κοζάνης [Παπακωνσταντίνου 1992: 47]. Τον δέκατο έβδομο και δέκατο όγδοο αιώνα δρουν και οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της τοπικής λογοτεχνικής σκηνής, γράφοντας στα νέα ελληνικά και όχι στα κοζανίτικα: ο Χαρίσιος Μεγδάνης, ο Γεώργιος Κ. Σακελλάριος, ο Μιχαήλ Περδικάρης, η Μητιώ Σακελλαρίου, ο Γεώργιος Λασσάνης και άλλοι [Παπακωνσταντίνου 1992: 50–60].

Μετά την απελευθέρωση της πόλης το 1912, δημιουργείται μία τοπική λογοτεχνική σκηνή που απαρτίζεται από συγγραφείς, δημοσιογράφους και διανοούμενους που γράφουν είτε στην δημοτική είτε στην καθαρεύουσα. Ο Παναγιώτης Λιούφης δημοσιεύει μία *Ιστορία της Κοζάνης* το 1924 στην καθαρεύουσα ενώ το ημερολόγιο του διανοούμενου και δημοσιογράφου Σταύρου Θεοδοσιάδη από τη συμμετοχή του στην Εθνική Αντίσταση γράφτηκε σε μία μείξη δημοτικής και καθαρεύουσας. Τα διηγήματα του συγγραφέα και νομικού Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη γράφτηκαν στη δημοτική, με ορισμένους χαρακτήρες του ν' αρθρώνουν φράσεις στα κοζανίτικα, ενδεικτικές της καταγωγής τους ή της κοινωνικής τους τάξης.

Οφείλουμε να κατανοήσουμε αυτό το φαινόμενο ως μία συνειδητή γλωσσική επιλογή που καταδεικνύει την επιθυμία των Κοζανιτών να ενταχθούν

πλήρως στο ελληνικό κράτος. Όπως συνέβη και σε άλλες περιπτώσεις, η πόλη βίωσε μία περίοδο «διγλωσσίας» [Herzfeld 2016: 20] κατά την διάρκεια της οποίας τα παιδιά μιλούσαν κοζανίτικα στο σπίτι τους αλλά διδασκόντουσαν δημοτική ή καθαρεύουσα στο σχολείο. Ωστόσο, αυτό δεν εμπόδισε πολλά άτομα να καλλιεργήσουν μία λογοτεχνική φόρμα στα κοζανίτικα, ιδίως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν και συλλογές διηγημάτων ή ποιημάτων στο ιδίωμα άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους.

2. Μπέντια και παραστάσεις: η έλευση του ιδιώματος στην Κοζανίτικη λογοτεχνία και στο ιδιωματικό θέατρο

Ο Νάσης Αλευράς δημοσίευσε το 1964 στα κοζανίτικα τη συλλογή διηγημάτων *Μ' είπιν η μάνα μου*, η οποία περιστρέφεται γύρω από περιστατικά της καθημερινής ζωής της πόλης, συχνά δοσμένα με χιουμοριστικές περιγραφές. Σ' αντίστοιχο ύφος κινήθηκε και ο Ζήνων Πιτένης, ο οποίος εξέδωσε το 1971 τη συλλογή διηγημάτων με τίτλο *Κοζανιώτ'κα Μπέντια*, ενώ ο Λεωνίδα Παπασιώτης έγραψε ποιήματα στα κοζανίτικα.

Οφείλουμε να σταθούμε στη λέξη *μπέντι*, η οποία αναφέρεται σε μία «αστεία ιστορία για υπαρκτά πρόσωπα» [Ντίνας 2005β: 312–313] και χαρακτηρίζει την ουσία του τοπικού λογοτεχνικού κανόνα στα κοζανίτικα: τα περισσότερα σύντομα διηγήματα εμπνέονται από αληθινά γεγονότα ή χτίζονται πάνω σε υπαρκτά πρόσωπα. Επιπλέον, η λέξη *μπέντι* αναφέρεται κατά βάση σε μία προφορική ιστορία η οποία αναγκαστικά περνάει απ' το λογοτεχνικό φίλτρο, θυμίζοντας αντίστοιχες αφηγηματικές μορφές που συναντούμε σ' ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο· αναφέρουμε, χαρακτηριστικά, τα *Λόγια του πρωινού και του σουρούπου* του Ναγκίμπ Μαχφούζ και το *Οτέλ Κονσταντίνιγιε* του Ζουλφί Λιβανελί. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα λογοτεχνικό είδος το οποίο εστιάζει στη *μικρο-ιστορία* των πόλεων, περιγράφοντας την καθημερινότητα των απλών ανθρώπων που συχνά λησμονούνται απ' την Ιστορία. Στην περίπτωση της Κοζανίτικης λογοτεχνίας, οι ιστορίες αυτές λαμβάνουν συχνά μία σκωπτική και ειρωνική διάθεση, η οποία, σύμφωνα με τον Ντίνα, χαρακτηρίζει την ιδιοσυγκρασία της πόλης [Ντίνας 2005α: 174], όπως αυτή εκφράζεται τόσο στα *μπέντια* όσο και στην Αποκρία και τις εκδηλώσεις της. Στις μέρες μας το είδος εξακολουθεί να καλλιεργείται από συγγραφείς όπως η Θεοδώρα Κουζιάκη, ο Λάζαρος Κουζιάκης, η Άννα Ρεπανά, ο Δημήτρης Διάφας και ο Θεόδωρος Λάκκας. Μία σημαντική μορφή του κοζανίτικου λογοτεχνικού κανόνα στο ιδίωμα αποτελεί ο Στρατός Ηλια-

δέλης, εκδότης του λογοτεχνικού περιοδικού *Ελμειακά*, όπου δημοσιεύονται πολλά κοζανίτικα *μπέντια*.

Παράλληλα με την λογοτεχνική κίνηση θα εξετάσουμε και το φαινόμενο του ιδιωματικού θεάτρου. Οι περισσότερες παραστάσεις είναι κατά βάση σατιρικές και ανεβαίνουν κατά τη διάρκεια της Αποκριάς. Θεατρικοί συγγραφείς όπως ο Γιάννης Πλόσκας και ο Μανώλης Μαρκόπουλος γράφουν κι ανεβάζουν εδώ και δεκαετίες έργα τα οποία αφορμώνται από επίκαιρα ζητήματα, ενώ η νέα γενιά εκπροσωπείται τα τελευταία χρόνια απ' τον Κώστα Καρανάτσιο. Εκτός απ' τα κωμικά θέατρα, έχουν ανέβει και παραστάσεις με κοινωνικά θέματα, εκτός Αποκριάς: ενδεικτικά, αναφέρουμε *Τον Νου* του Γιώργου Παφίλη που ανέβηκε το 2011 και το *Νταιάντα* της Ματίνας Τσικριτζή-Μόμτσιου που ανέβηκε το 2019.

3. Συμπεράσματα

Μελετώντας τα παραπάνω παραδείγματα, θα επιχειρήσουμε να καταδείξουμε τη σημασία του ιδιώματος στη διαμόρφωση της τοπικής λογοτεχνικής και θεατρικής σκηνής, δίνοντας έμφαση στην ανάδειξη της *μικρο-ιστορίας* της Κοζάνης και των θεμάτων που την απασχόλησαν κι εξακολουθούν να την απασχολούν. Ευελπιστούμε έτσι να συμβάλουμε στην ανάδειξη μίας σχετικά άγνωστης πτυχής της νεοελληνικής λογοτεχνίας και της γλώσσας της.

Βιβλιογραφία

- Ντίνας Κ.* Το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης (2 τόμοι). Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης, 2005.
- Παπακωνσταντίνου Μ.* Μια βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία: Ιστορία της Κοζάνης (1400–1912). Αθήνα: Εστία, 1992.
- Πολίτης Α.* Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2010.
- Τσικριτζή-Μόμτσιου Μ.* Αποκριά στην Κοζάνη. Κοζάνη: Δημοτική Επιχείρηση Δήμου Κοζάνης, 2000.
- Herzfeld M.* Cultural Intimacy: Social Poetics and the Real Life of States, Societies, and Institutions. New York: Routledge, 2016.

**“PÚ NI TU MISKIÁTHKU TU PALIÒ”:
A PRESENTATION OF KOZANI’S LITERARY
AND THEATRICAL CANON IN KOZANI GREEK**

A.M. Lakka

*Sorbonne University, Paris, France
catherinemarielakka@gmail.com*

For almost two centuries, Kozani’s literary scene has been dominated by novels, short stories, theatrical plays, and poems written in either Demotic Greek or *Katharevousa*, with the use of the local dialect, Kozani Greek, being limited to indicating a character’s origins or social class. However, after the Second World War, Kozani’s local literature undergoes a radical transformation, with more and more authors turning to the dialect, thus leading to a boom of literary texts written in Kozani Greek from the 1960s onwards. At the same time, blossoms the genre of plays written in the dialect, leading to a large number of theatrical productions being staged in Kozani Greek. In this paper, I shall attempt to propose a canon of the local literary and theatrical works written and staged in Kozani Greek, while also reflecting upon questions regarding language and its perception, the construction of Modern Greek identity, and micro-history.

Keywords: *Modern Greek literature, Kozani Greek, dialects, theater, Kozani*

References

- Ntinas K.* To glossiko idioma tis Kozanis (2 vols). Kozani: Institutou Vivliou kai Anagnosis, 2005.
- Papakonstantinou M.* Mia voreioelliniki poli stin Tourkokratia: Istoría tis Kozanis (1400–1912). Athens: Estia, 1992.
- Politis L.* Istoría tis Neoellinikis Logotechnias. Athens: MIET, 2010.

Tsikritzi-Momtsiou M. Apokria stin Kozani. Kozani: Dimotiki Epicheirisi Dimou Kozanis, 2000.

Herzfeld M. Cultural Intimacy: Social Poetics and the Real Life of States, Societies, and Institutions. New York: Routledge, 2016.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΙΜΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟ ΒΙΖΥΗΝΟ. ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ

Ε. Λαυράνου

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
elenilavranou2017@gmail.com*

Στην παρούσα εισήγηση πρόκειται να παρουσιαστούν τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης μεταξύ της θεωρίας του Πλάτωνα για τη μίμηση στην τέχνη, όπως παρουσιάζεται μέσα στους φιλοσοφικούς διαλόγους του, αλλά και των απόψεων για το ίδιο ζήτημα του νεοέλληνα συγγραφέα Γεωργίου Βιζυηνού, όπως τις αναλύει στο δεύτερο μέρος του έργου του *Ψυχολογικά Μελέται επί του Καλού* που φέρει τον τίτλο «Αι αρχαί των τεχνών». Παρά την σημαντική απόσταση μεταξύ των δύο διανοητών αλλά και των αντίστοιχων θεωριών τους περί αισθητικής, τα σημεία σύγκλισης ανάμεσα τους μπορούν να φωτίσουν περισσότερο το πρόσφατα αναγνωρισμένο θεωρητικό, φιλοσοφικό έργο του Βιζυηνού.

Λέξεις-κλειδιά: μίμηση, αισθητική φιλοσοφία, Πλάτων, Γεώργιος Βιζυηνός, ωραίο

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εισήγηση εστιάζει στην έννοια της «μίμησης» στην τέχνη όπως παρουσιάζεται μέσα από τους πλατωνικούς διαλόγους *Ίων*, *Συμπόσιον*, *Πολιτεία*, *Σοφιστής*, *Νόμοι* και το φιλοσοφικό πόνημα του Βιζυηνού: *Ψυχολογικά Μελέται επί του Καλού*. Μέσα από την συνανάγνωση της μελέτης του Βιζυηνού και των πλατωνικών διαλόγων που αναφέρονται σε ζητήματα σχετικά με την τέχνη και την αισθητική μπορούν να εντοπιστούν σημαντικές αναλογίες, των οποίων η ανάδειξη επιτρέπει τον περαιτέρω φωτισμό του πρώτου κειμένου.

2. Μεθοδολογία

Στην προσπάθεια προσέγγισης των δύο τόσο απομακρυσμένων χρονικά κειμένων τα οποία προέρχονται από δύο διαφορετικούς πολιτισμούς είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν εργαλεία της επιστήμης της Συγκριτολογίας. Ο κοινός τόπος που επιτρέπει και δικαιολογεί τη συγκριτολογική ανάλυση είναι τόσο η πραγμάτευση του ίδιου ζητήματος, της σχέσης δηλαδή μεταξύ μίμησης και τέχνης όσο και τα κοινά σημεία που μπορούν να εντοπιστούν στις θέσεις τους επί του θέματος. Σαφώς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι στόχο της παρούσας εισήγησης δεν αποτελεί η απόδειξη της επίδρασης του Πλάτωνα στον Βιζυηνό.

3. Στόχοι

Στόχο της εισήγησης αποτελεί η ανάδειξη συγκλίσεων και αποκλίσεων ως προς τον ρόλο της μίμησης μεταξύ του αρχαίου φιλοσόφου Πλάτωνα και του Νεοέλληνα συγγραφέα Γεωργίου Βιζυηνού, ο οποίος στο δεύτερο μέρος της μελέτης του αναδεικνύει την πλευρά του φιλοσόφου-επιστήμονα Βιζυηνού, προβάλλοντας μία θεωρία που εμπίπτει στον τομέα της «Αισθητικής» και διατυπώνοντας τις κριτικές θέσεις του έναντι άλλων φιλοσόφων, όπως ο Πλάτων και ο Immanuel Kant.

4. Συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ των δύο θεωριών

Ο Πλάτων διακρίνει τις τέχνες σε πολλές κατηγορίες ενώ η θεώρηση και η προσέγγισή του απέναντι σε κάθε τέχνη τείνει να είναι πολύ διαφορετική. Στο σημείο αυτό εισάγεται στο έργο του η έννοια της μίμησης, μία έννοια που μοιάζει να λειτουργεί ως ένας κρίκος που συνδέει τις δύο κατά τα άλλα απομακρυσμένες θεωρίες. Ο Βιζυηνός, αναλύοντας την έννοια του παιδικού παιχνιδιού («παιδιά») δίνει ιδιαίτερη σημασία στο στάδιο της μίμησης και την έμφυτη τάση του ανθρώπου προς αυτή [Μαυρέλος 2012: 233–250]. Λαμβάνοντας υπ' όψιν την αντιστοιχία μεταξύ παιχνιδιού και τέχνης στο θεωρητικό έργο του Βιζυηνού δεν θα μπορούσε κανείς παρά να το διαβάσει έχοντας στο νου και την πλατωνική θεωρία περί μιμητικής τέχνης. Άλλωστε, η μίμηση αποτελεί και για τον Πλάτωνα, όπως και για το Βιζυηνό, λειτουργία που σχετίζεται με το παιδικό παιχνίδι αλλά και με την τέχνη, ενώ η πλατωνική έννοια της «παιδιάς» ταυτίζεται με τα είδη της μιμητικής τέχνης (*Πολιτεία*).

Ο Πλάτων έχει επιχειρήσει σε διάφορους διαλόγους του αρκετές ταξινομήσεις των τεχνών, αποδεχόμενος, όπως και ο Βιζυηνός, πως ο όρος τέχνη

δεν περιλαμβάνει μόνο τις τέχνες εκείνες που σήμερα ονομάζουμε «καλές τέχνες» αλλά και άλλες «πρακτικότερες». Οι τέχνες για τον Πλάτωνα διακρίνονται σε κτητικές και ποιητικές (*Σοφιστής*) ενώ στην *Πολιτεία* του προσθέτει και άλλο ένα είδος τεχνών, τις λεγόμενες μιμητικές τέχνες. Αν και ο φιλόσοφος δεν ορίζει με σαφήνεια την έννοια της μιμητικής τέχνης, ανοίγοντας το διάλογο περί τέχνης και μίμησης συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση του τομέα εκείνου της Φιλοσοφίας που ονομάστηκε μεταγενέστερα «Αισθητική». Ο Πλάτωνας εντοπίζει στον άνθρωπο την τάση της μίμησης, την τάση εκείνη που ο Βιζυηνός αναγνωρίζει ως λόγο ύπαρξης του μιμητικού σταδίου της εξέλιξης του παιδικού παιχνιδιού, το οποίο ταυτίζει με την τέχνη. Στον *Κρατύλο* παρουσιάζει την εικόνα ως παράδειγμα μίμησης, την εικόνα στην οποία οι ρηματικές πρακτικές εξισώνονται με τις ζωγραφικές πρακτικές με την ταυτόχρονη θεμελίωση της σχέσης μεταξύ αναπαράστασης και αναπαριστώμενου (αναφερόμενου) με τη μορφή αναδιάταξης των δευτέρων. Η καλλιτεχνική διεργασία όπως την προσδιορίζει ο Πλάτωνας είναι μία διαδικασία που πραγματοποιείται υπό το πρίσμα της διόρθωσης της βιωμένης εμπειρίας και των όψεων του Χρόνου που της αναλογούν με την αφαίρεση ή την προσθήκη στοιχείων. Ο προσδιορισμός αυτός της καλλιτεχνικής δραστηριότητας από τον φιλόσοφο θα πρέπει να εξεταστεί φυσικά σε συνάρτηση με τους δύο πλατωνικούς στόχους της τέχνης.

Επιπροσθέτως, οι μιμητικές εικόνες επιτελούν για τον Πλάτωνα τη λειτουργία της μορφοποίησης του αντικειμένου συμπληρώνοντας μεγέθη που απουσιάζουν λόγω αφαιρετικών ή προσθετικών επιλογών και όχι απλώς τη λειτουργία της αντιγραφής προϋπάρχουσας εικόνας [Αγγελάτος 2017: 116–130]. Το πρόσωπο του καλλιτέχνη, είτε είναι εκείνο του ποιητή που δέχεται, ενώ βρίσκεται σε έκσταση, την ποιητική έμπνευση από το Θείο, είτε είναι εκείνο του μιμητή καλλιτέχνη, εκείνου που προσπαθεί να δημιουργήσει ομοιώματα του ωραίου ή του τεχνίτη, δεν αναλύεται τόσο όσο ο μεγαλοφυής καλλιτέχνης που εξετάζεται από τον Βιζυηνό και διακρίνεται από τον ιδιοφυή καλλιτέχνη. Ο Βιζυηνός εξετάζει τόσο τα φυσικά αίτια, όσο και τις συγκεκριμένες διαδικασίες εξάσκησης που καθιστούν κάποιον καλλιτέχνη καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως η εξάσκηση δεν απορρίπτεται αλλά σαφέστατα δεν επαρκεί [Βιζυηνός 1885: 40–41]. Το γεγονός πως στέκεται πολύ περισσότερο στην έννοια του καλλιτέχνη εξετάζοντας επιστημονικά και φιλοσοφικά την περίπτωση του είναι απόλυτα κατανοητό αν σκεφτεί κανείς πως, σε αντί-

θεση με τον Πλάτωνα, διατηρεί μία ανθρωποκεντρική προσέγγιση, που ενδεχομένως συνδέεται και με την επιστήμη της Ψυχολογίας.

5. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, στις αρκετά απομακρυσμένες μεταξύ τους αισθητικές θεωρίες των δύο διανοητών που μελετώνται εντοπίζονται αρκετές αποκλίσεις ως προς το ζήτημα τέχνης και αισθητικής αλλά και αρκετές συγκλίσεις, ιδιαίτερα σχετικά με την έννοια της μίμησης και τον ρόλο που διαδραματίζει στην ανθρώπινη ανάπτυξη και την καλλιτεχνική δημιουργία. Συνεπώς, αν και οι έννοιες της τέχνης, του Ωραίου και του καλλιτέχνη λαμβάνουν αρκετά διαφορετικές προεκτάσεις στο έργο του Πλάτωνα και του Βιζυηνού, οι απόψεις τους για το ρόλο της καθοριστικής ανθρώπινης λειτουργίας της μίμησης προσεγγίζουν αρκετά η μία την άλλη, καθώς και για τους δύο η μίμηση αποτελεί σημαντικό παράγοντα καλλιτεχνικής δημιουργίας και σχετίζεται με το παιχνίδι, που στη σκέψη των δύο διανοητών ταυτίζεται με την τέχνη ενώ ταυτόχρονα αποτελεί σημαντικό παιδαγωγικό μέσο.

Βιβλιογραφία

- Αγγελάτος Δ.* Λογοτεχνία και ζωγραφική: Προς μία ερμηνεία της διακαλλιτεχνικής (ανά)παράστασης. Αθήνα: Gutenberg, 2017.
- Βιζυηνός Γ.* Το παιδικό παιχνίδι σε σχέση με την Ψυχολογία και την Παιδαγωγική. Μτφρ.: Α. Σιδεράς, Π. Σιδερά-Λύτρα. Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη, 2009.
- Βιζυηνός Γ.* Ψυχολογικά μελέται επί του καλού· Α' Πνευματικά Ιδιοφυία (Παραγωγοί του καλού). Αθήνα: Κουσουλίνος Σπυρίδων, 1885.
- Βιζυηνός Γ.* Ψυχολογικά μελέται επί του καλού· Β' Αι αρχαί των τεχνών (Γένεσις του καλού). Αθήνα: Κουσουλίνος Σπυρίδων, 1885.
- Μαυρέλος Ν.* Ψυχολογικά μελέται επί του καλού του Γ. Βιζυηνού. Η “παιδιά” και η “φυσική τάσις προς μίμησιν” ως παράγοντες διαμόρφωσης της “καλλολογικής διαθέσεως” και του έργου τέχνης // Πρακτικά Δημερίδας «Το εύρος του έργου του Γεωργίου Βιζυηνού: παλαιότερες αναγνώσεις και νέες προσεγγίσεις». Κομοτηνή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, 30–31 Μαΐου 2009. Αθήνα: Σοκόλη-Κουλεδάκη, 2012. Σ. 233–250.
- Πλάτων.* Άπαντα τα του Πλάτωνος. Επιμ.: Α. Τσέλικας. Αθήνα: Μίλητος, 2002.

MIMESIS IN PLATO AND G. VIZYINOS: CONVERGENCES AND DIVERGENCES

E. Lavranou

*Democritus University of Thrace, Greece, Komotini
elenilavranou2017@gmail.com*

This paper will present the points of convergence and divergence between Plato's theory of mimesis in art, as presented in his philosophical dialogues, and the views on the same issue of the Modern Greek writer George Vizyinos, as analyzed in the second part of his work *Psychological Studies on Beautiful* which is entitled "The roots of arts". Despite the considerable distance between the two thinkers and their theories of aesthetics, the points of convergence between them can shed more light on the recently recognized theoretical, philosophical work of Vizyinos.

Keywords: *mimesis, aesthetics, Plato, Vizyinos, beautiful*

References

- Angelatos D.* Logotechnia kai zografiki: Pros mia ermineia tis diakallitechnikis (ana parastasis. Athens: Gutenberg, 2017.
- Vizyinos G.* To paidiko paichnidi se schesi me tin Psychologia kai tin Paidagogiki. Transl.: A. Sideras, P. Sidera-Lytra. Athens: Kyriakidis, 2009.
- Vizyinos G.* Psychologikai meletai epi tou kalou· A' Pnevmatikai Idiofyiai (Paragogoi tou kalou). Athens: Kousoulinos Spyridon, 1885.
- Vizyinos G.* Psychologikai meletai epi tou kalou· V' Ai archai ton technon (Genesis tou kalou). Athens: Kousoulinos Spyridon, 1885.
- Mavrelou N.* Psychologikai meletai epi tou kalou tou G. Vizyinou. I "paidia" kai i "fysiki tasis pros mimisin" os paragontes diamorfosis tis "kalologikis diatheseos" kai tou ergou technis // Proceedings of two-day conference «To evros tou ergou tou Georgiou Vizyinou: palaioteres anagnoseis kai nees prosengiseis». Komotini, Democritus University of Thrace, Department of Greek Philology, 30–31 May, 2009. Athens: Sokoli-Kouledaki, 2012. P. 233–250.
- Platon.* Apanta ta tou Platonos. Ed.: A. Tselikas. Athens: Militos, 2002.

**Ο ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ
ΑΠΟ ΤΙΣ «ΧΙΛΙΕΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΝΥΧΤΕΣ»:
ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΚΕΙΜΕΝΑ**

Ν. Μαθιουδάκης

*Universidad de Granada, Granada, España
nikosmathious@gmail.com*

Ο Νίκος Καζαντζάκης ασχολήθηκε, κυρίως μεταξύ 1930 και 1945, με την παιδική λογοτεχνία: αρχικά με τη μετάφραση και διασκευή λογοτεχνικών έργων της παγκόσμιας παιδικής λογοτεχνίας και αργότερα, με τη συγγραφή εφηβικών μυθιστορημάτων. Στην παρούσα μελέτη θα παρουσιάσουμε δύο άγνωστα και ανέκδοτα χειρόγραφα, τα οποία φυλάσσονται στο Αρχείο του Μουσείου Νίκου Καζαντζάκη στο χωριό Μυρτιά της Κρήτης. Το πρώτο χειρόγραφο φέρει τον τίτλο «Το φτερωτό άλογο», ενώ το δεύτερο χειρόγραφο δεν φέρει κάποιο τίτλο, αλλά κατά τη μελέτη διαπιστώθηκε πως ο βασικός του ήρωας έχει το όνομα «Αλαδίνος», που μας παραπέμπει στη γνωστή ιστορία για τον «Λύχνο του Αλαδίνου». Με ενδελεχή εξέταση των πηγών, τόσο σε επιστολές του Καζαντζάκη όσο και σε μελέτες ερευνητών, γίνεται προσπάθεια να αποκαλυφθούν άγνωστες πληροφορίες για την ταυτοποίηση των δύο χειρόγραφων έργων και τη συσχέτισή τους με τις «Χίλιες και μία νύχτες». Είναι γεγονός ότι μετά από αρκετές δεκαετίες περίπου από την πιθανή δημιουργία των καζαντζακικών ιστοριών τα κείμενα μεταγράφονται επιστημονικά, μελετώνται φιλολογικά και παίρνουν τη θέση τους στο συγγραφικό έργο του Καζαντζάκη, φωτίζοντας με περισσότερο φως μια άγνωστη πτυχή του συγγραφέα που δεν είναι φυσικά άλλη από την ενασχόληση του με το παιδικό βιβλίο.

Λέξεις-κλειδιά: παιδική λογοτεχνία, χειρόγραφο, ανέκδοτο έργο, συγκριτική μελέτη, Το φτερωτό άλογο, Αλαδίνος (Αλαντίν), Καζαντζάκης

1. Εισαγωγή

Η πρωτότυπη ενασχόληση του κρητικού συγγραφέα και διανοητή λογοτέχνη με την παιδική λογοτεχνία έχει διττή υφή: από τη μία πλευρά, αρχικά με μεταφράσεις και διασκευές λογοτεχνικών έργων της παγκόσμιας παιδικής λογοτεχνίας: και από την άλλη πλευρά, αργότερα, με τα ιστορικά μυθιστορήματα *Ο Μέγας Αλέξανδρος* και *Στα παλάτια της Κνωσού* [Σπανάκη 2011]. Τα καζαντζακικά έργα παιδικής λογοτεχνίας αποτελούν μια πρωτότυπη συνεισφορά του κρητικού συγγραφέα προς τα παιδιά, αποκαλύπτοντας ιδιαίτερες λογοτεχνικές πτυχές σε γλωσσικό, ποιητικό και ιδεολογικό επίπεδο. Βέβαια, σημειώνεται εμφατικά ότι ο Καζαντζάκης — κατά την ίδια περίοδο της βενιζελικής αναδημιουργίας — συγγράφει μερικά παιδικά βιβλία για τα δημόσια σχολεία [Πρεβελάκης 1984: μγ'] με τη συνεργασία της πρώτης του γυναίκας, Γαλάτειας Αλεξίου [Νικολουδάκη-Σουρή 2008: 32].

Μετά το 1930 [Πρεβελάκης 1984: 129, Καζαντζάκη 1998: 286–287] ο Καζαντζάκης ασχολείται κυρίως με τη μετάφραση και διασκευή έργων της παγκόσμιας παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας [Μαργέλλου 2007] από τα γαλλικά και τα αγγλικά. Ο συγγραφέας μετέφρασε και διασκεύασε έργα των Jules Verne, Dhan-Gopal Mukerji, Edward George Bulwer-Lytton, Mayne Reid, Harriet Beecher Stowe, Waldemar Bonsels, Charles Dickens, Alphonse Daudet και Jonathan Swift. Ο πιο αγαπημένος του, όμως, ξένος λογοτέχνης είναι ο Verne. Ο ίδιος ο συγγραφέας [Πρεβελάκης 1984: 235] δηλώνει ότι τον έχει κυριέψει δημιουργικός πυρετός και ασχολείται με τη μετάφραση και διασκευή σαράντα βιβλίων του Verne – δηλαδή σχεδόν όλα τα έργα [Πρεβελάκης 1984: 284] του μυθιστορηματογράφου έργων επιστημονικής φαντασίας. Η Ελένη Καζαντζάκη διασώζει μια κουβέντα του: «Ας μεταφράσουμε και μια σειρά παιδικά βιβλία... τα καλύτερα. Χωρίς να ξεχάσουμε τον μεγάλο πρωτοπόρο, τον Ιούλιο Βερν» [Καζαντζάκη 1998: 282].

Τέλος, κατά την περίοδο πριν τη γερμανική κατοχή (και ειδικότερα το 1940 [Πρεβελάκης 1984: 386–387], ενώ βρίσκεται στην Αίγινα), ο κρητικός λογοτέχνης συγγράφει δύο παιδικά αναγνώσματα: *Στα παλάτια της Κνωσού* και *Ο Μέγας Αλέξανδρος*. Συγκεκριμένα, με τα δύο εφηβικά μυθιστορήματα, ο συγγραφέας προσφέρει στην παιδική λογοτεχνία δύο κείμενα που μεσουρανούν στον ιστορικό γαλαξία από την ελληνική προϊστορία, στην κλασική

αρχαιότητα και στην ελληνιστική εποχή. Τα μυθιστορήματα αυτά διακρίνονται θεματικά και δομικά από δύο βασικά στοιχεία: αφενός, τη διακειμενική χρήση μύθων και γεγονότων και αφετέρου, την απήχηση της νεωτερικής μοντερνιστικής ευρωπαϊκής σκέψης.

2. Περιγραφή χειρογράφων

Στην παρούσα μελέτη θα παρουσιάσουμε δύο άγνωστα και ανέκδοτα χειρόγραφα, τα οποία φυλάσσονται στο Αρχείο του Μουσείου Νίκου Καζαντζάκη στο χωριό Μυρτιά της Κρήτης (βλ. online: [kazantzaki.gr]). Το πρώτο χειρόγραφο φέρει τον τίτλο «Το φτερωτό άλογο» (βλ. [Μαθιουδάκης 2015: 32–43]). Το αρχειακό τεκμήριο αποτελείται από δεκαοκτώ άδετες σελίδες και αρίθμηση σελίδων 1–18. Με μια πρώτη ματιά, το κείμενο διαρθρώνεται σε μέρη I–III και είναι πυκνογραμμένο και από την μπροστά (recto) και από την πίσω πλευρά (verso). Το δεύτερο χειρόγραφο δεν φέρει κάποιο τίτλο, αλλά κατά τη μελέτη διαπιστώθηκε πως ο βασικός του ήρωας έχει το όνομα «Αλαδίνος», που μας παραπέμπει στη γνωστή ιστορία για τον «Λύχνο του Αλαδίνου». Το αρχειακό τεκμήριο αποτελείται από πενήντα άδετες σελίδες και αρίθμηση σελίδων 1–50. Με μια πρώτη ματιά, το κείμενο διαρθρώνεται σε μέρη I–XXV και είναι πυκνογραμμένο και από την μπροστά (recto) και από την πίσω πλευρά (verso). Η μόνη δυσκολία που διαπιστώνεται εκ πρώτης όψεως και στα δύο κείμενα είναι η υφή της ιδιόχειρης μορφής του κειμένου και ο ιδιαίτερος γραφικός χαρακτήρας του Καζαντζάκη. Σημειωτέον πως στο χειρόγραφο που αναφέρεται στο παραμύθι του Αλαδίνου έχουμε δύο γραφικούς χαρακτήρες: του Νίκου Καζαντζάκη και πιθανότατα της Ελένης Καζαντζάκη.

3. Χρονολόγηση

Στο σύνολο τους τα χειρόγραφα δεν φέρουν καμία ένδειξη για την ακριβή χρονολόγησή τους. Η μόνη και μοναδική βάσιμη υπόθεση που μπορεί να γίνει είναι πως τα διηγήματα πρέπει να γράφτηκαν την περίοδο μεταξύ 1930 και 1945. Και οι δύο αυτές ημερομηνίες δεν είναι τυχαίες: από το 1930 ο Καζαντζάκης — όπως ο ίδιος μάς πληροφορεί σε επιστολές του προς τον Πρεβελάκη [Πρεβελάκης 1984: 197–198, 199, 203, 209, 215, 217, 235, 242, 249, 284, καθώς και Καζαντζάκη 1998: 282] — μεταφράζει και διασκευάζει παιδικά βιβλία με σκοπό να εκδοθούν από τους εκδοτικούς οίκους του Ελευθερουδάκη και του Δημητράκου. Το 1945 ο Καζαντζάκης συντάσσει έναν κατάλογο

των έργων του μέχρι τότε — που τον αποστέλλει στον Πρεβελάκη [Πρεβελάκης 1984: 520–521] — για να επισυναφθεί στην αίτηση της υποψηφιότητάς του προς την Ακαδημία Αθηνών. Στον συγκεκριμένο κατάλογο αναφέρει ανάμεσα στα υπόλοιπα έργα του μια κατηγορία «Παιδικά Βιβλία» και εκεί σημειώνει ότι στη συγγραφική του δραστηριότητα ανήκουν «πλείστα μεταφράσεις και διασκευαί εκ ξένων γλωσσών παιδικών βιβλίων» [Πρεβελάκης 1984: 520]. Το έτος 1945 ορίζεται και ως καταληκτική ημερομηνία της δραστηριότητάς του αυτής — που κατ' άποψη αρκετών μελετητών την εξασκούσε κυρίως για βιοποριστικούς λόγους —, αφού μετά αρχίζει να καταπιάνεται με τη συγγραφή μυθιστορημάτων και έκτοτε δεν υπάρχει καμία αναφορά ότι ασχολήθηκε με μεταφράσεις και διασκευές παιδικών βιβλίων.

4. Διευκρινίσεις

Ενδεικτικά μόνο αναφέρεται ότι τα διηγήματα «Το φτερωτό άλογο» και «Αλαδίνος», δεν έχουν αναφερθεί ποτέ σε καμία επιστολή ούτε προς τον Πρεβελάκη ούτε προς κανέναν άλλο παραλήπτη. Ακόμη δεν γίνεται καμία αναφορά για τα παραμύθια αυτά και από την Ελένη Καζαντζάκη, πιστή σύντροφο του συγγραφέα. Τέλος, η έρευνα επεκτάθηκε και στα ελληνικά περιοδικά λόγου και πολιτισμού και δεν βρέθηκε καμία πληροφορία και καμία δημοσίευση που να αφορά τα συγκεκριμένα διηγήματα.

Συγκρίνοντας, όμως, τα κείμενα του Καζαντζάκη με διάφορες ελληνικές και ξενόγλωσσες εκδόσεις των ιστοριών και παραμυθιών από την Ανατολή, με τον τίτλο «Χίλιες και μία νύχτες» (επίσης γνωστή ως «Αραβικές νύχτες» ή «Παραμύθια της Χαλιμάς»), διαπιστώνονται ομοιότητες και διαφορές των καζαντζακικών χειρόγραφων κειμένων με τις ανατολίτικες ιστορίες, ενισχύοντας τον ερευνητικό μας ισχυρισμό πως τα διηγήματα του Καζαντζάκη είναι πρωτότυπες διασκευές των αραβικών παραμυθιών.

5. Επίλογος

Επομένως, όλες αυτές οι πληροφορίες μάς δίνουν τη δυνατότητα να χαρακτηρίζουμε τα παραμυθιακά διηγήματα των καζαντζακικών χειρογράφων ως ανέκδοτα και αδημοσίευτα. Είναι γεγονός ότι μετά από αρκετές δεκαετίες περίπου από την πιθανή δημιουργία των καζαντζακικών ιστοριών τα κείμενα μεταγράφονται επιστημονικά, μελετώνται φιλολογικά και παίρνουν τη θέση τους στο συγγραφικό έργο του Καζαντζάκη, φωτίζοντας με περισσότερο

ερευνητικό φως μια άγνωστη πτυχή του συγγραφέα που δεν είναι φυσικά άλλη από την ενασχόληση του με το παιδικό βιβλίο.

Βιβλιογραφία

- Καζαντζάκη Ε.* Νίκος Καζαντζάκης, Ο Ασυμβίβαστος. Επιμ.: Π. Σταύρου. Αθήνα: Εκδόσεις Καζαντζάκη, 1998.
- Μαθιουδάκης Ν.* Το φτερωτό άλογο: μελέτη σε ένα αδημοσίευτο χειρόγραφο του Νίκου Καζαντζάκη // *moméntum* [Περιοδικό κριτικής σκέψης] 3 (Αφιέρωμα «Νίκος Καζαντζάκης»), 2015. Σ. 32–43.
- Μαργέλλου Σ.-Ι.* Ο Νίκος Καζαντζάκης μεταφράζει “εφηβική” γαλλική λογοτεχνία // *Νέα Εστία* 1806 (Αφιέρωμα στον Νίκο Καζαντζάκη), 2007. Σ. 1082–1089.
- Νικολουδάκη-Σουρή Ε.* Ο εκπαιδευτικός Όμιλος και η συνεργασία Γαλάτειας και Νίκου Καζαντζάκη στη συγγραφή Αναγνωστικών για το Δημοτικό Σχολείο // *Αφιέρωμα της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων: Νίκος Καζαντζάκης και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνοεκδοτική, 2008.
- Πρεβελάκης Π.* Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον Πρεβελάκη. Αθήνα: Εκδόσεις Καζαντζάκη, 1984.
- Σπανάκη Μ.* Ο Καζαντζάκης και η Παιδική Λογοτεχνία. Μύθος και Ιστορία στα μυθιστορήματα Ο Μέγας Αλέξανδρος, Στα Παλάτια της Κνωσού. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου / Εκδόσεις Gutenberg, 2011.

KAZANTZAKIS AND THE TALES OF THE BOOK OF “ONE THOUSAND AND ONE NIGHTS”: TWO UNPUBLISHED MANUSCRIPTS

N. Mathioudakis

*University of Granada, Granada, Spain
nikosmathioudakis@gmail.com*

Nikos Kazantzakis dealt, mainly between 1930 and 1945, with children’s literature: firstly, with the translation and adaptation of literary works of world children’s literature; and later, with the writing of adolescent novels. In this study we present two unknown and unpublished manuscripts, which are kept in the Archive of Nikos Kazantzakis Museum in Myrtia of Crete. The first manuscript is entitled “The winged horse”, while the second manuscript does not have any title,

but during the study it was found that its main hero is named “Aladinos”, which refers to the well-known story about the “Aladdin and the Magic Lamp”. A thorough examination of the sources, both in letters of Kazantzakis and in the studies of researchers, is an attempt to reveal unknown information about the identification of the two manuscripts and their correlation with the book of “One Thousand and One Nights”. The fact is that after several decades of the possible creation of the kazantzakian stories, the texts are transcribed scientifically, studied philologically and take their place in Kazantzakis’s works, illuminating with more light an unknown aspect of the author which is of course none other than his occupation with the children’s book.

Keywords: *children’s literature, manuscript, unpublished work, comparative study, The winged horse, Aladdin, Kazantzakis*

References

- Kazantzaki E.* Nikos Kazantzakis, O Asymvivastos. Ed.: P. Stavrou. Athens: Kazantzakis Publications, 1998.
- Mathioudakis N.* To fteroto alogo: meleti se ena adimosiefto cheirografo tou Nikou Kazantzaki // momentum 3, 2015. P. 32–43.
- Margellou S.-I.* O Nikos Kazantzakis metafrizei “efiviki” galliki logotechnia // Nea Estia 1806, 2007. P. 1082–1089.
- Nikoloudaki-Souri E.* O ekpaideftikos Omilos kai i synergasia Galateias kai Nikou Kazantzaki sti syngرافي Anagnostikon gia to Dimotiko Scholeio // Afieromatīs Panellinias Enosis Filologon: Nikos Kazantzakis kai Ekpaidefsi. Athens: Ellinoekdotiki, 2008.
- Prevelakis P.* Tetrakosia grammata tou Kazantzaki ston Prevelaki. Athens: Kazantzakis Publications, 1984.
- Spanaki M.* O Kazantzakis kai i Paidiki Logotechnia. Mythos kai Istoria sta mythistorimata O Megas Alexandros, Sta Palatia tis Knosou. Athens: Cyprus University Publications / Gutenberg, 2011.

Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ: Η ΕΙΡΩΝΙΚΗ ΑΝΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΕΝΟΣ ‘Ω’

Δ. Μαρούλης

*Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα, Ελλάδα
madion1@yahoo.gr*

Θέμα της ανακοίνωσης είναι η περίπτωση μιας καβαφικής ειρωνείας στο ποίημα «*Περιμένοντας τους βαρβάρους*», όπως φανερώνεται μέσα από τη μελέτη των διάφορων εκδοχών του ποιήματος στα χειρόγραφα του Αλεξανδρινού που παραδίδονται στο αρχείο του. Η λεκτική ειρωνεία και η ειρωνεία καταστάσεων πλέκονται σε ένα από τα πλέον δημοφιλή καβαφικά ποιήματα και η παρατήρηση των χειρογράφων του ποιητή αναδεικνύει τους τρόπους που δοκιμάζει για να το πέτυχει μέχρι να καταλήξει στην τελική εκδοχή του εν λόγω ποιήματος.

Λέξεις-κλειδιά: ειρωνεία, χειρόγραφα, εκδοχές ποιήματος, ιστορία

*«Κοιτώντας γύρω, μόνον ερείπια βλέπουμε.»
Αποψη βάρβαρη, βέβαια, ωστόσο σωστή...*

Μπρόντσκι, *Επιστολές προς έναν φίλο στη Ρώμη* (1972), μτφρ. Σ. Πίνσκαγια

Ο Καβάφης αξιοποιεί την ειρωνεία σε τέτοια συχνότητα και με τόσους τρόπους, ώστε και ο συχνός χαρακτηρισμός του ως ειρωνικός ποιητής από περισσότερο ή λιγότερο ειδικούς καθίσταται κλειδί διεισδυτικής εμβάθυνσης στο καβαφικό σύμπαν. Ο λόγος της κριτικής περί της καβαφικής ειρωνείας ξεκινά νωρίς (Βρισμιτζάκης, Άγρας, Νικολαρεΐζης κ.ά.), κάνει σημαντικά βήματα με τον Βελουδή (1983) για να αποκρυσταλλωθεί εν τέλει στο κοινό αποδεκτό σχήμα της ειρωνείας λεκτικής και της ειρωνείας καταστάσεων από τον Βαγενά [Βαγενάς 1994: 92–93], σχήμα στο οποίο εντάσσονται πλήθος υποκατηγοριών όπως είναι η μεταγλωσσική, η μετρική ή αυτή του ειρωνικού προσώπειου κ.ά., κατηγορίες τις οποίες αποπειράται να διερευνήσει εν είδει

σπερματικού λόγου η Κωστίου στο ενδιαφέρον κριτικό της δοκίμιο [Κωστίου 2000: 227–244]. Καλύτερος μάρτυρας βέβαια της καθαφικής ειρωνείας δεν θα μπορούσε να υπάρξει. Είναι ο ίδιος ο ποιητής ο οποίος στο γνωστό αυτοαναφορικό του σημείωμα μιλάει για την «ελαφρά ειρωνεία του» ως έναν ακόμα λόγο ότι είναι «ποιητής υπερμοντέρνος, ποιητής των μελλουσών γενεών» θυμίζοντας την «ελαφρήν απόκλιση προς το σύμπαν» που του απέδιδε ο Forster.

Τον Δεκέμβριο του 1898 ο τριανταπεντάχρονος Καβάφης δημιουργεί το ποίημα *Περιμένοντας τους βαρβάρους*. Το ποίημα μένει στο αρχείο του, συνεχίζει να το επεξεργάζεται, περνά τον φιλοσοφικό έλεγχο που υποβάλλει το σύνολο του έργου του το 1903 και τελικά δημοσιεύεται το 1904 σε οχτασέλιδο φυλλάδιο από τον ίδιο τον ποιητή. Το 1905 το έστειλε και στο γνωστό περιοδικό *Παναθήναια* για δημοσίευση, έλαβε όμως απορριπτική απάντηση. Νικητής, όμως, βγήκε ο Καβάφης, αφού το *Περιμένοντας τους βαρβάρους* έγινε ένα από τα πιο δημοφιλή του ποιήματα, ένα από τα πολλά καθαφικά που δημιουργήσαν στίχο — απόφθεγμα (*μια κάποια λυσις*) και εν τέλει αποτέλεσε λογοτεχνικό τόπο π.χ. στο γνωστό ομότιτλο μυθιστόρημα του J.M. Coetzee (1980), σε διεθνείς Biennale όπως της Αθήνας του 2017 και φυσικά σε ποιήματα άλλων δημιουργών (Κλ. Παράσχος, Κ. Μόντης κ.ά.).

Το ποίημα βέβαια δεν δημιουργείται εν κενώ. Είναι γνωστή η τόση αγάπη του ποιητή για την ιστορία, αφού κι ο ίδιος εμφατικά δήλωνε πως θα μπορούσε να γίνει ιστορικός. Υπήρξε, μάλιστα, τόσο σχολαστικός με την ιστορική ακρίβεια, αφού για παράδειγμα σημειώνει την ένδειξη *verified* για γεγονότα που έχει ελέγξει ή *to be verified* για όσα στοιχεία πρέπει να ελεγχθούν. Τη περίοδο αυτή ο Καβάφης μελετάει Ruskin, Gibbon, Παπαρρηγόπουλο ως κριτικούς μάλιστα αναγνώστης που συνομιλεί με τα κείμενα, αφού κρατά σημειώσεις στις οποίες συχνά εκφράζει και διαφωνίες του. Το ποίημα που μας απασχολεί βρίσκεται σε άμεσο διάλογο, αν κι όχι φανερό μέσα στο ίδιο το ποίημα, με τις απόψεις του Gibbon στο *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* για την έννοια της προόδου και του βαρβαρισμού. Κατά τον Άγγλο ιστορικό η ανθρωπότητα οδεύει μόνο προς τα εμπρός με οδηγό τη λογική και την επιστήμη κι αρά δεν υπάρχει καμία απειλή επίθεσης βαρβάρων, αφού αυτοί δεν υπάρχουν πια. Όμως, στο καθαφικό ποίημα η πολιτισμένη ανθρωπότητα παρουσιάζεται σε τέλμα και σε παθητική αναμονή μιας εξωτερικής λύσης, δηλαδή της επιστροφής σε μια προγενέστερη κατάσταση μέσω των βαρβάρων. Σαν ο ποιητής να ειρωνεύεται αυτή την πίστη του Gibbon για διαρκή

πρόοδο με την εικόνα παρακμής που ζωγραφίζει στο ποίημα και να φτάνει μάλιστα την ειρωνεία στα άκρα, αφού ακόμα κι αν θέλαμε ή να υπήρχε όντως η δυνατότητα εμφάνισης κάποιων βαρβάρων για να μας αναζωογονήσουν, αυτοί -τι κρίμα- εν τέλει δεν φθάνουν ποτέ για να δώσουν τη μια κάποια λύση σε έναν πολιτισμό που τελεί σε ανία κι είναι ανίκανος για περαιτέρω πρόοδο. Ο Gibbon, βέβαια, έχει μιλήσει αρνητικά για το Βυζάντιο το οποίο ο Καβάφης θαυμάζει κι επιπλέον έχει κατηγορήσει τους Έλληνες για προδοσία στην επίθεση των βαρβάρων το 396 μ.Χ. Θεωρώ ότι στην αρχική του σύλληψη του ποιήματός ο Αλεξανδρινός απαντά στην κατηγορία του Gibbon για προδοσία των Ελλήνων θέλοντας να δικαιώσει τους Έλληνες παρουσιάζοντας την πολιτισμένη πολιτεία τελούσα σε κατάσταση σήψης κι άρα να δείξει ότι η αιτία εκκινά εκ των έσω και δεν είναι άλλη από την παρακμή των θεσμών. Δεν είναι τυχαίο ότι στο ποίημα δεν γίνεται καμία αναφορά σε ανθρώπους του πνεύματος, σαν η Πολιτεία των Ιδεών να έχει εξοριστεί από αυτή την πολιτισμένη αυτοκρατορία κι άρα ζώντας όχι «εν Φαντασία και Λόγω» η ίδια να θέτει τα θεμέλια της καταστροφής της. Επιπλέον, το ότι οι βάρβαροι δεν υπάρχουν πια ίσως υποδηλώνει ακριβώς ότι κι αυτοί που επιτέθηκαν τότε δεν ήταν στην πραγματικότητα βάρβαροι, αφού και οι Γότθοι είχαν ήδη εκχριστιανιστεί κι άρα κατά μια έννοια είχαν εκπολιτιστεί. Το γεγονός, μάλιστα, ότι στο ποίημα τελικά δεν εμφανίζονται δείχνει εύγλωττα ότι αυτό δεν αλλάζει την πορεία προς την καταστροφή που οφείλεται σε εσωτερική διάλυση, δηλαδή ακόμα κι αν οι Έλληνες ιερείς φυλάγαν τις Θερμοπύλες το 396 μ.Χ. κι αποκρουόταν η επίθεση των βαρβάρων, αυτό δε θα είχε σημασία, αφού η Ρώμη δε θα μπορούσε να ξεφύγει από την παρακμή.

Ακόμα κι όταν ο Καβάφης σχολιάζει με χαρά ότι βρήκε μια πιθανότητα ύπαρξης βαρβάρων στον Renan, ξέρουμε ότι ο Renan δεν πίστευε στην κυκλική αλλά τη γραμμική ιστορία κι άρα και να εμφανίζονταν βάρβαροι μόνο παροδικά ατυχήματα θα ήταν που απλώς θα καθυστερούσαν την πρόοδο, αλλά κι αυτοί δε θα ήταν πραγματικοί βάρβαροι, αφού θα ενστερνίζονταν στοιχεία του παλιού πολιτισμού. Στο ποίημα, μάλιστα, οι βάρβαροι παρουσιάζονται να αγαπούν τις πολύτιμες πέτρες και τους τίτλους κι άρα δεν κομίζουν κάτι νέο, αγαπούν στοιχεία του πολιτισμού που ήρθαν να βγάλουν από το αδιέξοδο. Η χαρά του Καβάφη για τη δυνατότητα ύπαρξης βαρβάρων που συναντά στον Renan πιθανότατα σχετίζεται περισσότερο με τη χαρά του δημιουργού που βλέπει ότι η ποιητική του σκηνοθεσία βρίσκει ερείσματα αλήθειας σε άλλα έργα.

Θεωρώ ότι ο Καβάφης στη συνέχεια απομακρύνεται από την αρχική στοχοθεσία του ποιήματος εν σχέσει με τις απόψεις του Gibbon και δεν είναι τυχαίο που αργότερα ο τίτλος θα αλλάξει και το *Βάρβαροι* με κεφάλαιο γράμμα θα γίνει *βάρβαροι* με πεζό γράμμα [Anton 2000:28], θέλοντας ίσως έτσι ο ποιητής να απομακρύνει το πλαίσιο του ποιήματός του από την ιστορική αναφορά και να κάνει τον συμβολισμό των βαρβάρων πιο έντονο, υποβλητικό και διεισδυτικό, τονίζοντας ότι χρειαζόμαστε όντως βαρβάρους ως μια νέα πρόταση που δυστυχώς δεν έχουν εμφανιστεί ή δεν μπορούν πια να εμφανιστούν, αφού ο πολιτισμός δεν το επιτρέπει, ότι κι αν εμφανιστούν, θα φέρουν στοιχεία του παλιού, σαν δηλαδή να *«Κρύφθηκαν αίφνης και μεταμορφωμένοι γυρίζουν ανάμεσα μας»*, όπως παρουσιάζει στην ενδιάφερουσα απόπειρα ερμηνείας του ποιήματος ο McKinsey από την πλευρά της ανεστραμμένης αποικιοκρατίας, δηλαδή η πολιτισμένη αλλά εν παρακαμή πολιτεία των αποικιοκρατών γίνεται η αποικία που αναμένει τον βάρβαρο-κατακτητή να της προσφέρει την επανεκκίνηση του πολιτισμού [McKinsey 2000: 37–46].

Το 1909 ο Πετρίδης στη διάλεξη του για την καθαφική ποίηση που προφανώς έχει περάσει τον έλεγχο του ίδιου του Καβάφη αναφέρει ότι *«Ο Καβάφης νομίζει πως ο πολιτισμός δεν μας έδωσε την ευτυχία»*. Η έννοια του βάρβαρου ως στοιχείο καταστροφής αλλά κι αναζωογόνησης [Βασιλειάδη 2018: 206–232] είναι κοινός τόπος της λογοτεχνίας της παρακαμής. Ο Καβάφης έχει ειπωθεί πολλάκις ότι είναι ένας ποιητής που συνομιλεί με την ευρωπαϊκή ποίηση, παρακολουθεί τις εξελίξεις και στο έργο του υπάρχουν στοιχεία παρακαμής κι αισθητισμού. Η ασάφεια στο περίγραμμα της πόλης και των βαρβάρων ευνοεί την εκ των υστέρων απομάκρυνση από τη συγκεκριμένη πηγή, τον Gibbon. Είτε είναι η Ρώμη είτε το βυζαντινό είτε η Αλεξάνδρεια είτε μια φανταστική πόλη το ποίημα δημιουργεί μια καθολική εικόνα συλλογικού αδιέξοδου που μπορεί να πλήξει κάθε πόλη.

Ερευνώντας τα χειρόγραφα του ποιητή και παρατηρώντας τα διάφορα στάδια επεξεργασίας του ποιήματος εντύπωση προκαλεί ότι σε ένα χειρόγραφο ο τίτλος είναι *Περιμένοντας τους Βαρβάρους* όπου το Περιμένοντας ορθογραφείται με ‘ω’. Ξέρουμε ότι ο Καβάφης είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη γλώσσα, ότι ήταν ιδιαίτερα εμμονικός με τη λεπτομέρεια κι αυτή η γραφή σε ‘ω’ δεν μου φαίνεται τυχαία. Έχω την αίσθηση ότι ο ποιητής θέλει να δημιουργήσει μια λεκτική ειρωνεία εν είδει παιχνιδιάσματος που εξ αρχής από τον τίτλο υπονομεύει το νόημα του ποιήματος, αφού σαν να μας κλείνει το μάτι ότι αυτή

η αναμονή λειτουργεί επί μακρόν κι είναι μάταιη όπως ο φθόγγος /ω/ είναι ω -ΜΕΓΑ σε αντίθεση με το ο-ΜΙΚΡΟΝ. Το εν λόγω χειρόγραφο είναι καθαρογραμμένο και δεν αποτελεί πρόχειρες σημειώσεις, σε χειρόγραφα μάλιστα άλλων ποιημάτων όπου απαντώνται μετοχές σε -οντας /-ώντας δεν υπάρχει λάθος. Βέβαια στην τελική εκδοχή που αποφασίζει να δημοσιοποιήσει, επιλέγει τον τύπο σε -ο. Θεωρώ ότι αυτό γίνεται, γιατί ο Καβάφης αντιλαμβάνεται ότι η ειρωνεία που θέλει να δημιουργήσει είναι τόσο λεπτή και τόσο δύσκολα ευδιάκριτη που στην πορεία ανέλιξης του προτιμά να προφυλάξει το μεγάλο δημιούργημά του, τον ποιητή Καβάφη από οποιαδήποτε σχόλια.

Βιβλιογραφία

- Βαγενάς Ν.* Η ειρωνική γλώσσα. Κριτικές μελέτες για τη Νεοελληνική Γραμματεία. Αθήνα: Στιγμή, 1994.
- Καβάφης Κ.Π.* Τα Ποιήματα, δημοσιευμένα και αδημοσίευτα. Επιμ.: Δ. Δημηρούλης. Αθήνα: Gutenberg, 2015.
- Κωστίου Κ.* Ακόμα λίγα για την ειρωνεία του Κ.Π. Καβάφη // Μ. Πιερής (επιμ.). Η ποίηση του Κράματος. Μοντερνισμός και Διαπολιτισμικότητα στο έργο του Καβάφη. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2000. Σ. 227–244.
- Anton J.P.* Η Ποίηση και η Ποιητική του Κ.Π. Καβάφη. Αθήνα: Έκαρος, 2000.
- Gibbon E.* The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. London: Penguin, 2005.
- McKinsey M.* Αναζητώντας τους βαρβάρους. Ο Καβάφης και η Μετααποικιακή Κριτική // Μ. Πιερής (επιμ.). Η ποίηση του Κράματος. Μοντερνισμός και Διαπολιτισμικότητα στο Έργο του Καβάφη. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2000. Σ. 37–46.

C.P. CAVAFY: THE IRONIC MISPELLING OF AN 'O' (OMEGA)

D. Maroulis

Ministry of Education and Religions, Athens, Greece
madion1@yahoo.gr

My thesis deals with the case of a Cavafy's irony in the poem "Waiting for the barbarians", as is revealed through the study of the various versions of the poem in the poet's manuscripts that are delivered in his archive. Verbal irony and irony of situations exist

in one of Cavafy's most popular poems, and observation of the poet's manuscripts highlights the ways he goes through in order to achieve the irony, until he arrives at the final version of that poem.

Keywords: *irony, manuscripts, versions of a poem, history*

References

- Vagenas N.* I eironiki glossa. Kritikes meletes gia ti Neoelliniki Grammateia. Athens: Stigma, 1994.
- Kavafis K.P.* Ta Poiimata, dimosievmena kai adimosiefta. Ed.: D. Dimiroulis. Athens: Gutenberg, 2015.
- Kostiou K.* Akoma liga gia tin eironeia tou K.P. Kavafi // M. Pieris (ed.). I poiisi tou Kramatos. Monternismos kai Diapolitismikotita sto ergo tou Kavafi. Heraklion: Crete University Press, 2000. P. 227–244.
- Anton J.P.* I Poiisi kai i Poiitiki tou K.P. Kavafi. Athens: Ikaros, 2000.
- Gibbon E.* The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. London: Penguin, 2005.
- McKinsey M.* Anazitontas tous varvarous. O Kavafis kai i Metaapoikiaki Kritiki // M. Pieris (ed.). I poiisi tou Kramatos. Monternismos kai Diapolitismikotita sto Ergo tou Kavafi. Heraklion: Crete University Press, 2000. P. 37–46.

**«ΤΟΝ ΑΡΤΟΝ ΗΜΩΝ ΤΟΝ ΕΠΙΟΥΣΙΟΝ...»:
ΨΩΜΙ / ΧΛΕΒ ΣΤΙΣ ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ
ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΣΕΡΒΙΚΗ**

P. Mutavdžić, S. Mandić

*Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου, Βελιγράδι, Σερβία
predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs / ritasa1905@gmail.com*

Στην παρούσα εργασία γίνεται μια σύγκριση των φρασεολογικών δομών που περιέχουν το λέξημα *ψωμί / χλεβ* και πιθανή παραλλαγή του σε δύο σύγχρονες βαλκανικές γλώσσες που δεν σχετίζονται μεταξύ τους: στα Νέα Ελληνικά και τα Σερβικά. Δεν εκλαμβάνεται καμία από τις παραπάνω γλώσσες ως γλώσσα-πηγή από τη στιγμή που οι φρασεολογικές δομές στις διάφορες γλώσσες σχηματίζονται με ιδιαίτερους, ξεχωριστούς τρόπους. Οι ιδιωματικές εκφράσεις διερευνώνται υπό το πρίσμα των σημασιολογικών πεδίων με σκοπό να καθοριστεί ο βαθμός σύμπτωσης ανάμεσα σε αυτές, καθώς και να εντοπιστεί αν συνδέονται περισσότερα με θετική ή αρνητική βίωση.

Λέξεις-κλειδιά: ψωμί, χλεβ, Νεοελληνικά, Σερβικά, φρασεολογικές δομές, ισοδυναμία

1. Μεθοδολογία, πηγές, σκοπός της έρευνας

Στην παρούσα εργασία συγκρίνουμε τις φρασεολογικές και παροιμιακές δομές που περιέχουν το λέξημα *ψωμί / χλεβ* και πιθανή παραλλαγή του στις δύο σύγχρονες βαλκανικές γλώσσες που δεν σχετίζονται μεταξύ τους: στα Νέα Ελληνικά και τα Σερβικά. Δεν εκλαμβάνεται καμία από τις παραπάνω γλώσσες ως γλώσσα-πηγή αφού οι φρασεολογικές δομές στις διάφορες γλώσσες σχηματίζονται με ιδιαίτερους, ξεχωριστούς τρόπους.

Κύριοι στόχοι της εργασίας μας είναι οι παρακάτω:

Α) να επιχειρήσουμε να δείξουμε σε ποια έκταση φρασεολογισμοί και παροιμίες που περιέχουν το λέξημα *ψωμί* στα Νεοελληνικά είναι ταυτόσημοι

με τις αντίστοιχες εκφράσεις στα Σερβικά, με βάση μια συγκριτική, στατιστική και γνωστική μέθοδο,

Β) να καθορίσουμε τον βαθμό και τη δυνατότητα μεταφοράς τους στα Σερβικά, και

Γ) να δείξουμε τα αντίστροφα φαινόμενα — σε ποιο βαθμό και εάν τέτοιοι φρασεολογισμοί και παροιμίες στα Σερβικά αντιστοιχούν στους ελληνικούς ιδιωματισμούς.

Ανεξαρτήτως των απόψεων και των ταξινομήσεων των ιδιωματικών δομών που κάνουν γλωσσολόγοι και λεξικογράφοι, επιλέξαμε να χρησιμοποιούμε τον όρο φρασεολογισμοί. ‘Όλα τα παραδείγματα έχουν αντληθεί από μονόγλωσσα λεξικά, δίγλωσσα Ελληνο-Σερβικά λεξικά και διάφορα δίγλωσσα λεξικά σε άλλες ξένες γλώσσες (η λίστα των πηγών βρίσκεται στο τέλος), ενώ ένα τμήμα της έρευνας διεξήχθη στο Διαδίκτυο. Στην έρευνα εξετάζουμε τρόπους με τους οποίους οι φρασεολογισμοί με την λέξη-κλειδί *ψωμί* / *хлеб* απεικονίζουν την κοσμοθεωρία του ανθρώπου στα Νεοελληνικά και τα Σέρβικα, προσπαθώντας ταυτόχρονα να τους συνδέσουμε με σωστότερες μεταφράσεις τους.

2. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η τροφή είναι ένα σημαντικό, αδιάσπαστο μέρος της ανθρώπινης ζωής, όχι μόνο λόγω των αμέτρητων θρεπτικών συστατικών και της αναγκαιότητας για τη επιβίωση του ανθρώπου, αλλά και γιατί παίζει μεγάλο ρόλο στον πολιτισμό κάθε λαού, στα ήθη και τα έθιμά του. Συνεπώς, αυτό σημαίνει ότι «οι γνώσεις που αναφέρονται στη διατροφή και την προετοιμασία τροφής αποτελούν μέρος της μη-υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς μιας κοινότητας» [Mačeta 2017: 147]. Ένα από τα πιο βασικά τρόφιμα είναι οπωσδήποτε το ψωμί. Ο πολιτισμός του ψωμιού, ως ένα από τα γενικά χαρακτηριστικά πολλών ευρωπαϊκών λαών, με τη δική του περιπλοκή και ποικιλία, με τον πλούτο και την σπουδαιότητά του «σχηματίζει μια μωσαϊκή παρουσίαση του ανθρώπινου παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος — όπως και των λαϊκών δοξασιών, ελπίδων, πόνων και χαρών» [Вујадиновић 2010: 17–18].

Ο *άρτος*, το *ψωμί* / *хлеб*¹ τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν, υπήρξαν βασικό είδος διατροφής και των Ελλήνων και των Σέρβων από τα αρχαία χρό-

¹ Και τα δύο λεξήματα είναι «βραχέα και απλά στη φωνητική τους σύνθεση, χρησιμοποιούνται στην καθημερινή επικοινωνία και έχουν τη θέση τους στην πνευματική και πολιτιστική ζωή» [Гудурић 2015: 524].

για τους. Γι' αυτό και δεν είναι απολύτως τυχαίο ότι μέχρι και σήμερα, όταν μας πέσει ένα κομμάτι ψωμιού κάτω, το σηκώνουμε, το φιλάμε και το ξαναβάζουμε στο τραπέζι αποδίδοντάς του έτσι ένα είδος ειδικού σεβασμού. Επίσης, οι δύο λαοί έχουν διατηρήσει μερικά ιδιαίτερα ήθη και έθιμα σχετικά με το ψωμί. Έτσι, π.χ. στους Σέρβους, αν κάποιος πάρει, κατά τη διάρκεια του γεύματος, ένα κομμάτι ψωμί που δεν του ανήκει, αυτό σημαίνει ότι κάποιος στην οικογένειά του είναι πεινασμένος. Αφετέρου, στους Έλληνες, αν ένα κομμάτι ψωμιού πέσει κάτω από το τραπέζι την ώρα του φαγητού και δεν το δούμε και ζητήσουμε άλλο, τότε κάποιος από την οικογένειά μας πεινάει. Αυτά και πολλά άλλα πολιτιστικά στοιχεία αποτελούν ένδειξη ότι το ψωμί είναι εξίσου σημαντικό είδος τροφίμων για τους δύο βαλκανικούς λαούς και ότι κάθε λαός έχει διαφορετικά και χαρακτηριστικά έθιμα που συνδέονται με το ψωμί.

3. Εννοιολογική ανάλυση παραδειγμάτων

Ο συνολικός αριθμός των καταγεγραμμένων φρασεολογικών μονάδων και παροιμιών που περιέχουν το λέξημα *ψωμί* / *χλεб* είναι 34 και στις δύο γλώσσες. Κατατάσσοντας τις σύμφωνα με τα σημασιολογικά πεδία, συμπεραίνουμε ότι ο αριθμός τους είναι αρκετά διαφορετικός και ποικίλος. Δεδομένου ότι το ψωμί είναι μια από τις βασικές τροφές, τις απαραίτητες για την ανθρώπινη επιβίωση, το πρώτο σημασιολογικό πεδίο που διακρίνεται είναι ΖΩΗ, όπως δείχνει ο σερβικός φρασεολογισμός *χλεб jestu* (= «τρώω ψωμί») που σημαίνει «ζω». Αφού το ρήμα *τρώω* αποτελεί μέρος γενικού λεξιλογικού θεμελίου [Гортан-Премк 2004: 41], λόγω του γεγονότος αυτού στις δύο γλώσσες ανήκει στην ομάδα πολυσήμων λέξεων.

Οι φρασεολογικές και παροιμιακές κατασκευές με το λέξημα *ψωμί* / *χλεб* ταυτίζονται και σε άλλα διάφορα σημασιολογικά πεδία (για καθένα από αυτά δίνουμε μόνο ένα παράδειγμα), όπως είναι τα εξής:

– ΚΕΡΔΟΣ

βγάζω / κερδίζω τον άρτον τον επιούσιο / το καθημερινό ψωμί = *зараживати свој хлеб / доћи до свог хлеба*

– ΦΤΩΧΕΙΑ

φάω μόνο ξερό ψωμί = *живети о сувом хлебу*

– ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

узети / отети хлеб / залогати из уста = παίρνω την μπουκιά από το στόμα (κάποιου)

– ΘΑΝΑΤΟΣ

έφαγε / είναι μετρημένα / λίγα τα ψωμιά

**odbrojani su mu danu*

– ΑΠΛΗΣΤΙΑ

ψωμί δεν έχουμε να φάμε, ραπανάκια για την όρεξη γυρεύουμε
тражити преко хлеба погаче

– ΕΥΝΟΙΑ

μου ήρθε βούτυρο στο ψωμί

**легло ми као кец на десет / *дошло ми као поручено*

– ΤЕМΠΕΛΙΑ

лези `лебу да те једем

πέσε πίτα να σε φάω

– ΑΔΙΑΙΡΕΤΟΤΗΤΑ

φάγαμε ψωμί κι αλάτι = јести са (киме) хлеб и со

– ΠΕΡΙΕΡΓΕΙΑ

δικό σου ψωμί τρως, ξένο γκαϊλέ τραβάς = свој хлеб једе, а туђу бригу води

– ΚΑΙΡΟΣ

θα πάει πολλά ψωμιά ακόμη για να...

**проћи ће још много воде Савом и Дунавом*

– ΑΠΕΡΙΣΚΕΨΙΑ

ψωμί δεν γίνεται χωρίς προζύμι

**нравити ражањ, а зеу у иγми*

4. Συμπέρασμα

Σύμφωνα με την ανάλυση, εξάγουμε τα εξής συμπεράσματα ότι στις δύο γλώσσες:

1. ο φρασεολογικός πυρήνας με το λέξιμα *ψωμί / хлеб* είναι αρκετά αναπτυγμένος και ποικίλος,
2. υπάρχουν σαφώς καθορισμένες δομικές και σημασιολογικές σειρές των φρασεολογισμών με το λέξιμα *ψωμί / хлеб*,
3. δεν υπάρχει παράλληλη χρήση δύο ή και τριών λεξημάτων που δηλώνουν σχεδόν τον ίδιο όρο στους φρασεολογισμούς και τις παροιμίες,
4. το λέξιμα *ψωμί / хлеб* πολύ σπάνια απαντάται στον πληθυντικό αριθμό,
5. το μεγαλύτερο ποσοστό των παραδειγμάτων εμφανίζει δομική ή σημασιολογική συνταύτιση,

7. η σημασία του ψωμιού βασίζεται σε πάρα πολύ συγκεκριμένες και ιδιαίτερες πολιτιστικές αντιλήψεις,

8. μόνο σε ένα πολύ μικρό ποσοστό όλα τα εξετασμένα παραδείγματα δεν είναι ισοδύναμα.

Ένα μικρό ποσοστό της τάξης (σχεδόν του 20%) ανήκουν στην κατηγορία των δομών με μηδενική δομική και σημασιολογική ισοδυναμία, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι συγκεκριμένες βαλκανικές γλώσσες δεν είναι απολύτως ιδιτυπικές με όρους φρασεολογίας. Αυτό φανερώνει ότι κάθε εξεταζόμενη βαλκανική γλώσσα έχει στον όρο *ψωμί* μια σειρά διακριτών χαρακτηριστικών μη-αναγνωρίσιμων στις γειτονικές βαλκανικές ή σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Αυτός ο μικρός βαθμός ιδιοσυστατικότητα δεικνύει ότι δεν πρόκειται για μία πολλή ευρεία κοινή δομή ή βάση ούτε για δυνατή μεταφορά κάποιων διεθνών (κοινών) μοτίβων, παρά για τυπικά πολιτιστικά, συμπεριφορικά και πρακτικά φαινόμενα που είναι, στην ουσία τους, χαρακτηριστικά κάθε κοινωνίας. Η κατανόηση της φρασεολογικής εικόνας κάθε λαού συνεπάγεται την κατανόηση του ιδιαίτερου εκείνου τρόπου με τον οποίο προσλαμβάνονται ο κόσμος και οι σχέσεις μέσα σ' αυτόν, όπως και ο τόπος και ο ρόλος που διαδραματίζει ο ίδιος ο άνθρωπος μέσα στον κόσμο. Η εξέταση των φρασεολογικών δομών που περιέχουν το λέξημα *ψωμί / хлеб* στα Νεοελληνικά και τα Σέρβικα μάς διαβεβαιώνει πως η βαλκανική φρασεολογική εικόνα δεν είναι τόσο διαφορετική, αλλά είναι οπωσδήποτε πλούσια και, την ίδια στιγμή, ποικίλη.

Βιβλιογραφία

- Vujadinoviћ D.* Култура хлеба: Кориснији је хлеб са радосним срцем, него богатство са јадам // Д. Жунић (επιμ.). Традиционална естетска култура — хлеб. Књига 4. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитет у Нишу, 2010. Σ. 17–26.
- Гортан-Премк Д.* Полисемија и организација лексичког система у српском језику. Београд: Завод за уџбенике, 2004.
- Гудурић С.* Хлеб у француском и српском језику — кратак увод у етнографију говора // Б. Мишић Илић, В. Лопичић (επιμ.). Језик, књижевност, дискурс. Језичка истраживања. Ниш: Филозофски факултет, 2015. Σ. 523–534.
- Marčeta J.* Kultura ishrane kao osnova frazeološkog izražavanja srpskog, francuskog i italijanskog naroda // Kultura, 2017. Σ. 146–159.

Πηγές

- Βλαχόπουλος Σ.* Λεξικό των ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής. Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος, 2007.
- Δημητρίου Α.* Λεξικό νεοελληνισμών. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης, 1995.
- Κάτος Γ.* Λεξικό της λαϊκής και περιθωριακής γλώσσας. Διαθέσιμο στο: <http://georgakas.lit.auth.gr/dictionaries/>.
- Κριαράς Ε.* Νέο Ελληνικό λεξικό — Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1995.
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής.* Διαθέσιμο στο: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/.
- Μπαμπινιώτης Γ.* Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 1998².
- Τερόπουλος-Φυτράκης.* Ελληνικό λεξικό. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμονία, 1995¹⁰.
- Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας.* Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών / Εθνικό Τυπογραφείο, 2014.
- Matešić J.* Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Menac A., Fink-Arsovski Ž., Venturin R.* Hrvatski frazeološki rječnik. Zagreb: Nakada Ljevak, 2014.
- Мутававић П.* Грчко-српски речник идиома. Београд: ИК Јасен, 2007.
- Оташевић Ђ.* Фразеолошки речник српског језика. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- Речник српскохрватског књижевног језика (1–6).* Нови Сад: Матица српска, 1995.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ.* Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959-.
- Стефановић Карауић В.* Српске народне пословице. Беч: 1849. Διαθέσιμο στο: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/1529>.

«ΤΟΝ ΑΡΤΟΝ ΗΜΩΝ ΤΟΝ ΕΠΙΟΥΣΙΟΝ...»: ΨΩΜΙ / ХЛЕБ IN IDIOMATIC EXPRESSIONS IN THE GREEK AND SERBIAN

P. Mutavdžić, S. Mandić

*University of Belgrade, Belgrade, Serbia
predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs, ritasa1905@gmail.com*

The present paper deals with a contrastive analysis of idiomatic expressions containing the lexeme *ψωμί* / *хлеб* in two contemporary and unrelated Balkan languages: Modern Greek and Serbian. Its pur-

pose is to determine semantic (positive or negative) fields covered by the aforementioned lexeme, as well as structural and semantic concordances and differences amongst the analysed idioms according to the degrees of equivalences. Each language is considered either a source or target language due to the fact that idiomatic structures have been formed in different ways in every language. Bearing in mind that bread represents one of the most important parts of food culture of every nation, our aim has also been to determine the degree of its significance between Greeks and Serbs. The occurrence of the same or similar idiomatic expressions certainly draws attention to almost identical mentality and congruent metaphorical manner of thinking.

Keywords: ψωμί, хлеб, *Modern Greek, Serbian, idiomatic expressions, equivalence*

References

- Vujadinović D. Kultura hleba: Korisniji je hleb sa radosnim srcem, nego bogatstvo sa jadam // D. Žunić (ed.). Tradicionalna estetska kultura — hleb. Knjiga 4. Niš: Centar za naučna istraživanja SANU i Univerzitet u Nišu, 2010. P. 17–26.
- Gortan-Premk D. Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku. Beograd: Zavod za udžbenike, 2004.
- Gudurić S. Hleb u francuskom i srpskom jeziku — kratak uvod u etnografiju govora // B. Mišić Ilić, V. Lopičić (ed.). Jezik, književnost, diskurs. Jezička istraživanja. Niš: Filozofski fakultet, 2015. P. 523–534.
- Marčeta J. Kultura ishrane kao osnova frazeološkog izražavanja srpskog, francuskog i italijanskog naroda // Kultura, 2017. P. 146–159.
- Sources
- Vlachopoulos S. Lexiko ton idiotismon tis Neas Ellinikis. Athens: Kleidarithmos, 2007.
- Dimitriou A. Lexiko neollinismou. Athens: Ekdoseis Grigoris, 1995.
- Katos G. Lexiko tis laikis kai perithoriakis glossas. Available at: <http://georgakas.lit.auth.gr/dictionaries/>.
- Kriaras E. Neo Elliniko lexiko — Lexiko tis sygchronis ellinikis dimotikis glossas. Athens: Ekdotiki Athinon, 1995.

- Lexiko tis koinis neoellinikis*. Available at: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/.
- Bampiniotis G.* Lexiko tis Neas Ellinikis Glossas. Athens: Kentro lexikologias, 1998.
- Tegopoulos-Fytrakis.* Elliniko lexiko. Athens: Armonia, 1995.
- Christiko lexiko tis Neoellinikis Glossas.* Athens: Academy of Athens / Ethniko Typografeio, 2014.
- Matešić J.* Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Menac A., Fink-Arsovski Ž., Venturin R.* Hrvatski frazeološki rječnik. Zagreb: Nakada Ljevak, 2014.
- Mutavdžić P.* Grčko-srpski rečnik idioma. Beograd: IK Jasen, 2007.
- Otašević Đ.* Frazeološki rečnik srpskog jezika. Novi Sad: Prometej, 2012.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika* (1–6). Novi Sad: Matica srpska, 1995.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU.* Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 1959-.
- Stefanović Karadžić V.* Srpske narodne poslovice. Beč: 1849. Available at: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/1529>.

Η ΑΦΗΓΗΣΗ ΩΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ Μ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ

Γ. Ντεμίρη

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
georgia.ntemiri19@gmail.com*

Στην εισήγησή μου θα αναζητήσω τα σημεία όπου συνομιλούν η λογοτεχνία με την ψυχοθεραπεία, η αφηγηματολογία με την αφηγηματική θεραπεία, μελετώντας σύγχρονα νεοελληνικά αφηγηματικά κείμενα, τα οποία περιγράφουν την ασθένεια της (μανιο)κατάθλιψης. Συγκεκριμένα, θα αναλυθούν δύο αυτοβιογραφικά έργα της Μαργαρίτας Καραπάνου, το μυθιστόρημά της *Ναι* (1999) και το ημερολόγιό της που κυκλοφόρησε το 2008 υπό τον τίτλο *Η ζωή είναι αγρίως απίθανη*. Στόχος μου είναι η ανάδειξη του ρόλου της γραφής ως τρόπου εξωτερίκευσης του προβλήματος και της λειτουργίας της αφήγησης ως θεραπευτικής-λυτρωτικής διαδικασίας.

Λέξεις-κλειδιά: αφηγηματολογία, αφηγηματική θεραπεία, αυτοβιογραφία, συγκριτική γραμματολογία, πολιτισμικές σπουδές, Μαργαρίτα Καραπάνου

1. Εισαγωγή

Από τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα και μετά, επιστήμονες από τον χώρο της λογοτεχνίας, του πολιτισμού, της ιστορίας αλλά και της ψυχολογίας υποστήριξαν ότι ο τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος κατανοεί τον κόσμο δεν βασίζεται στην επιστημονική εξήγηση, δηλαδή στη λογική αιτίου και αποτελέσματος, αλλά στην αφήγηση, στη λογική της εξιστόρησης, στην αντίληψη του τρόπου με τον οποίο το ένα πράγμα οδηγεί στο άλλο [Culler 2000: 113–114]. Στο πλαίσιο των πολιτισμικών σπουδών δόθηκε έμφαση στην υποκειμενικότητα των πολιτισμικών φαινομένων και στη δυνατότητα των αφηγημάτων να αλλάξουν την ήδη διαμορφωμένη εικόνα του κόσμου,

με βάση την πεποίθηση ότι η δημιουργική περιγραφή και η ανάλυση της καθημερινότητας μπορεί να έχει απελευθερωτικά αποτελέσματα σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Η αφηγηματολογία και η αφηγηματική θεραπεία μοιράζονται τέσσερις κοινούς θεματικούς άξονες: την πολιτισμική επιρροή, τη σημασία της γλώσσας ως επικοινωνιακής πράξης, τη συγκρότηση των ιστοριών μέσω της πλοκής και το υποκειμενικό στοιχείο της αφήγησης. Ως πεδίο ή τρόπος οργάνωσης, αναπαράστασης και νοηματοδότησης γεγονότων η αφήγηση αποτελεί και μια πρωτότυπη αυτο-εκφραστική δυνατότητα της υποκειμενικότητας, μέσω της οποίας μετατρέπουμε τη ζωή μας σε ιστορίες και τα αποσπασματικά βιώματά μας αποκτούν αρχή, μέση και τέλος, γίνονται μέρος ενός συνόλου. Δημιουργείται δηλαδή ένα πλαίσιο, ένας νοητός χάρτης ιστοριών, ο οποίος χρησιμεύει ως πρότυπο στην προσπάθειά μας να συμβιβαστούμε και να διαχειριστούμε το απροσδόκητο της πραγματικής εμπειρίας [Jackson 1983: 3].

Η αφηγηματική θεραπεία ή, όπως την αποκαλεί ο Μάικλ Ουάιτ [2001], η «λαϊκή ψυχολογία», είναι ένας απλός μη ενοχικός τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μιλούν για τα προβλήματα ή για τον εαυτό τους. Περιλαμβάνει συζητήσεις «ανασυγγραφής» ή «αναδιήγησης» ιστοριών, οι οποίες λαμβάνονται ως μια σειρά γεγονότων συνδεδεμένων μεταξύ τους μέσα στην πορεία του χρόνου, σύμφωνα πάντα με μια πλοκή [Morgan 2011]. Η αφηγηματική προσέγγιση αποδομεί την παραδοσιακή «εξουσία» του θεραπευτή, ο οποίος καθοδηγεί με πρότυπα φυσιολογικότητας, και αναδεικνύει έναν θεραπευτικό ρόλο «αποκεντρωμένο», καθώς στο επίκεντρο της θεραπευτικής συζήτησης τίθενται οι ιστορίες, με αποτέλεσμα οι ίδιοι οι άνθρωποι να θεωρούνται «ειδικοί» για τη ζωή τους. Μέσω της «αφηγηματικής θεραπείας» προβάλλεται τελικά η δημιουργία ενός άλλου πολιτισμού, όπου η θεραπεία χάνει τα παραδοσιακά της όρια και μεταμορφώνεται σε μια ισότιμη ανθρώπινη συναλλαγή ανάμεσα στους θεραπευτές, τους θεραπευόμενους και τις κοινότητες στις οποίες οι τελευταίοι ανήκουν.

Η Rita Charon, μάλιστα, δημιούργησε τον όρο “Narrative Medicine” το 2001, δίνοντας του την σημασία της ιατρικής «που ασκείται μέσω της αφήγησης και μπορεί να αναγνωρίσει, να απορροφήσει και να ερμηνεύσει τα συναισθήματα που υπάρχουν μέσα στις ιστορίες για την ασθένεια», επιδιώκοντας να εξοπλίσει τους ιατρούς με αφηγηματικές δεξιότητες, τις οποίες θα χρησιμοποιούσαν στην περίθαλψη των ασθενών τους [Charon 2006]. Η «Αφηγηματική Ιατρική» εντάσσεται στον ευρύτερο χώρο των “Medical Humanities”,

ο οποίος εξετάζει την ιστορία της ιατρικής και της φαρμακολογίας, την ταυτότητα θεραπευτή και θεραπευόμενου, τη φύση της ασθένειας και τη σημασία της αφήγησης για την περιγραφή της ασθένειας. Πρόκειται για έναν διεπιστημονικό χώρο που περιλαμβάνει την ιατρική από τη μια, και τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, καθώς και τις τέχνες, από την άλλη.

2. Ερωτήματα

— Ποιες τεχνικές αφήγησης είναι ίδιες στην αφηγηματική θεραπεία και στην αφηγηματολογία;

— Ποια η σχέση της αφήγησης της ασθένειας με τις έννοιες της «μνήμης» και του «τραύματος»;

— Πώς μπορεί η αφήγηση να λειτουργήσει ως συμπληρωματική θεραπευτική διαδικασία του ασθενούς;

— Ποια η σχέση της αυτοβιογραφίας και της μυθοπλασίας σε κείμενα όπου περιγράφεται η ασθένεια;

3. Η αφήγηση ως αυτοθεραπεία: η περίπτωση της Μ. Καραπάνου

Το ημερολόγιο της Καραπάνου με τίτλο *Η ζωή είναι αγρίως απίθανη* χωρίζεται μορφολογικά σε τρία μέρη. Το πρώτο απλώνεται από το 1959 έως το 1964, το δεύτερο από το 1967–1970 και το τρίτο από το 1975–1979. Στην παρούσα εισήγηση θα μας απασχολήσει το δεύτερο μέρος, το οποίο φέρει τον τίτλο «Φοβάμαι» και αναφέρεται στα πρώτα στάδια της καταθλιψής που αντιμετώπιζε, ήδη από τα είκοσι της χρόνια, καθώς και στην πρώτη της επαφή με την ψυχοθεραπεία. Αρχικά, οι εγγραφές καταδεικνύουν την ανάγκη αυτοπαρουσίασης μέσω της αυτό-αφήγησης, διότι παρακολουθεί κανείς τις ψυχικές μεταπτώσεις και προσωπικές επιθυμίες της γράφουσας, δίνοντας την εντύπωση πως πρόκειται για μια περιδίνηση στον εσώτερό της κόσμο. Όμως, πολύ περισσότερο αποτελούν μια δηλωμένη επικοινωνιακή πράξη σε διαλογική μορφή, διότι μέσω της γραφής επικοινωνεί με τα άτομα του περιβάλλοντός της, αλλά και με τον ίδιο της τον εαυτό. Επίσης, παρουσιάζουν τη σχέση με τον τότε ψυχαναλύτη της Παναγιώτη Σακελλαρόπουλο, καθώς η ίδια σημείωνε πριν τις συναντήσεις τους αποδίδοντας τις συναισθηματικές (άγχος, αγωνία, τραύλισμα) και σωματικές της αντιδράσεις (τρέμουλο, υγρά χέρια). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός εντόπισης πέντε κειμένων με τη μορφή επιστολών, τα οποία φέρουν την αφιέρωση «στον Σακελλ».

Στο μυθιστόρημα *Ναι* η Καραπάνου μιλάει «ανοιχτά» για τη μανιοκατάθλιψη, μια ψυχική ασθένεια που τη βασάνισε σε όλη την ενήλικη ζωή της. Συγκεκριμένα, παρακολουθούμε τις συνθήκες εγκλεισμού και νοσηλείας της πρωταγωνίστριας Λώρας σε μια ψυχιατρική κλινική και γινόμαστε κοινωνοί της προσπάθειάς της να θεραπευτεί. Σε αυτή την περίπτωση η λογοτεχνική αφήγηση λειτουργεί ως ένα είδος μαρτυρίας, καθώς καταγράφει τη βιωμένη εμπειρία του εγκλεισμού. Διαβάζουμε: «Είμαι ευτυχισμένη. Πόση διορία έχω άραγε; Πρέπει να κάνω γρήγορα, να βιαστώ να τελειώσω το βιβλίο, αυτό το βιβλίο-μάρτυρα, πριν με ξανά πάρει πάλι η αρρώστια στην αγκαλιά της και με σκοτώσει με την αγάπη της» [Καραπάνου 1999: 66]. Ακόμα, το μυθιστόρημα φανερώνει τη σχέση γραφής-ασθένειας-θεραπείας, εφόσον η γραφή λαμβάνεται ως συνέχεια της ζωής που έχει αναχαιτιστεί από την ασθένεια, προκειμένου μέσω της αφήγησης να γίνει εν δυνάμει θεραπεία. Σημειώνει η Καραπάνου: «Γράφω με τον ορό. Ο ορός στο χέρι μου κάνει τις ιδέες να βγαίνουν πιο γρήγορα, πιο τέλεια. Κοιτάζω τις σταγόνες να πέφτουν σιγά-σιγά, μου θυμίζουμε την άμμο της κλεψύδρας» [Καραπάνου 1999: 63].

Έτσι, και στις δυο περιπτώσεις κειμένων, θα υποστηρίξαμε πως η γραφή λειτουργεί ως συμπληρωματικό εργαλείο της ψυχοθεραπείας, με αποτέλεσμα η αφήγηση να δημιουργεί μια εκ νέου εικόνα της ταυτότητας και του εαυτού, η οποία είναι πιο εξιδανικευμένη απ' ότι στην πραγματικότητα, προκειμένου να λειτουργήσει ενδυναμωτικά για το άτομο και την αυτοεικόνα του. Η αφήγηση, δηλαδή, αποτελεί μια διαδικασία αυτοπαρατήρησης και αυτοαποκάλυψης που οδηγεί στην αυτοθεραπεία.

4. Μεθοδολογία

Από μεθοδολογική άποψη, η εισήγηση υιοθετεί, όπως είναι φανερό, μια διεπιστημονική οπτική, καθώς βασίζεται στον διάλογο μεταξύ ψυχολογίας / ψυχιατρικής και λογοτεχνίας, και εντάσσεται στο πεδίο της συγκριτικής γραμματολογίας και, ευρύτερα, των πολιτισμικών σπουδών. Οι θεωρίες, οι αρχές και τα πορίσματα της αφηγηματικής θεραπείας και της αφηγηματολογίας θα χρησιμοποιηθούν συνδυαστικά στην ανάλυση των λογοτεχνικών κειμένων, προκειμένου να γίνει πιο κατανοητή η σχέση μεταξύ ψυχολογίας και λογοτεχνίας. Τέλος, η θεωρία του αυτοβιογραφικού λόγου θα αξιοποιηθεί στη διερεύνηση των ορίων μεταξύ αυτοβιογραφίας και μυθοπλασίας.

5. Συμπεράσματα

Καταληκτικά, θα υποστηρίξουμε πως οι αφηγήσεις της ψυχικής αρρώστιας δεν περιγράφουν απλώς τα στάδια της ασθένειας, δεν δίνουν απλώς πληροφορίες για τα συμπτώματα, τη φαρμακευτική αγωγή ή τις συνθήκες και επιπτώσεις της νοσηλείας: αποτελούν και μια διαδικασία εξωτερίκευσης του προβλήματος και ενδυνάμωσης του εαυτού. Κι αυτό, διότι ως αναγνώστες ερχόμαστε αντιμέτωποι με την παρακολούθηση της υποκειμενικής βιωμένης εμπειρίας της ασθένειας, η οποία έχει διπλή στοχοθεσία. Αφενός, μέσω της αφήγησης να βοηθηθούν κι άλλοι άνθρωποι που έχουν περάσει την ίδια ασθένεια, απενοχοποιώντας το στίγμα που φέρουν πάνω τους, και αφετέρου, να βοηθηθεί η γράφουσα, καθώς μιλάμε για μια ενισχυτική μνημονική διαδικασία.

Βιβλιογραφία

- Culler J.* Λογοτεχνική Θεωρία. Μια συνοπτική εισαγωγή. Μτφρ.: Κ. Διαμαντάκου. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2013.
- Καραπάνου Μ.* Ναι. Αθήνα: Ωκεανίδα, 1999.
- Καραπάνου Μ.* Η ζωή είναι αγρίως απίθανη. Αθήνα: Ωκεανίδα, 2008.
- Morgan A.* Τι είναι η αφηγηματική θεραπεία — Μια ευκολοδιάβατη εισαγωγή. Επιμ.: Β. Καφταντζή. Μτφρ.: Α. Χαρβάτης. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2011.
- Charon R.* Narrative Medicine: Honoring the Stories of Illness. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Jackson D.* Encounters with Books: Teaching Fiction 11–16. London and New York: Methuen, 1983.
- White M.* Folk psychology and narrative practice // *Dulwich Centre Journal*, 2, 2001. P. 1–37.

NARRATIVE AS A THERAPEUTIC PROCESS: THE CASE OF M. KARAPANOU

G. Ntemiri

Democritus University of Thrace, Greece, Komotini
georgia.ntemiri19@gmail.com

In my presentation I will look for the points where literature converse with psychotherapy, narration with narrative therapy, studying modern Greek narrative

texts, which describe the disease of (manic)depression. Specifically, I will be analyzed two autobiographical works of Margarita Karapanou, her novel *Yes* (1999) and her diary published in 2008 under the title *Life is wildly unlikely*. My goal is to highlight the role of writing as a way of externalizing the problem and the function of narration as a healing-redemptive process.

Keywords: *narratology, narrative therapy, autobiography, comparative literature, cultural studies, Margarita Karapanou*

References

- Culler J. Logotechniki Theoria. Mia synoptiki eisagogi. Transl.: K. Diamantakou. Heraklion: Crete University Press, 2013.
- Karapanou M. Nai. Athens: Okeanida, 1999.
- Karapanou M. I zoi einai agrios apithani. Athens: Okeanida, 2008.
- Morgan A. Ti einai i afigimatiki therapeia — Mia efkolodiavati eisagogi. Ed.: V. Kaftantzi. Transl.: A. Charvatis. Thessaloniki: University Studio Press, 2011.
- Charon R. Narrative Medicine: Honoring the Stories of Illness. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Jackson D. Encounters with Books: Teaching Fiction 11–16. London and New York: Methuen, 1983.
- White M. Folk psychology and narrative practice // Dulwich Centre Journal, 2, 2001. P. 1–37.

**ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΩΝΗ
ΣΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ,
«Ο ΚΥΡΙΟΣ ‘ΧΡΥΣΩΡΥΧΕΙΟΝ’»**

Μ. Παπαρούση

*Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, Ελλάδα
mpaparou@uth.gr*

Στη συγκεκριμένη εργασία προτείνεται μία ανάγνωση του διηγήματος της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου «Ο κύριος ‘Χρυσωρυχείον’» με αφετηρία αφενός τη σχετική με το επιστολικό μυθιστόρημα θεωρία, αφετέρου αρχές της φεμινιστικής αφηγηματολογίας. Ειδικότερα, τα όσα γράφουν φεμινίστριες αφηγηματολόγοι για τη «φωνή» ως «αφηγηματικό τρόπο ταυτότητας και εξουσίας» [Lanser 1992: 3] χρησιμοποιούνται για την ανάλυση της αυτοδιηγητικής αφηγητικής οντότητας στο επιστολικής μορφής διήγημα της Α. Παπαδοπούλου εντός ενός κοινωνικο-ιδεολογικού πλαισίου. Αυτό που ενδιαφέρει είναι η διερεύνηση του «εαυτού» που δημιουργείται από το εγώ της αφήγησης, καθώς αυτό αφηγείται τη γυναικεία εμπειρία του και διαπραγματεύεται τις συγκρούσεις και τις αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν τον προσωπικό και δημόσιο χώρο του.

Λέξεις-κλειδιά: γυναικεία ταυτότητα, διφωνικός λόγος, επιστολικό είδος, φεμινιστική αφηγηματολογία, φωνή

1. Εισαγωγή

Στη συγκεκριμένη εργασία προτείνω μία ανάγνωση του διηγήματος «Ο κύριος ‘Χρυσωρυχείον’» της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου (1867–1906), έχοντας ως θεωρητική αφετηρία τόσο την σχετική με το επιστολικό είδος πλούσια βιβλιογραφία, όσο και αρχές της φεμινιστικής αφηγηματολογίας –έναν τομέα της μετα-κλασικής αφηγηματολογίας που χαρακτηρίζεται από τη συγκειμενοποίηση των αφηγηματικών τεχνικών με στόχο τη φεμινιστική ανάγνωση.

Στηρίζομαι, ειδικότερα, στο, επηρεασμένο από τον Μ. Bakhtine, έργο των φεμινιστριών αφηγηματολόγων αναφορικά με τη «φωνή» ως «αφηγηματικό τρόπο ταυτότητας και εξουσίας» [Lanser 1992: 3] για να προσεγγίσω την αυτοδιηγητική αφηγητική οντότητα στο επιστολικής μορφής διήγημα της Α. Παπαδοπούλου εντός ενός κοινωνικο-ιδεολογικού πλαισίου. Διασυνδέοντας φύλο και αφηγηματική τεχνική στη βάση μιας μεταδομιστικής φεμινιστικής προσέγγισης του όρου «φωνή» -μεταδομιστικής υπό την έννοια ότι το επίκεντρο ενδιαφέροντος τίθεται στο πώς το φύλο παράγεται μέσα από αφηγηματικές διαδικασίες-, αυτό που με ενδιαφέρει είναι να διερευνήσω τον «εαυτό» που δημιουργείται από το εγώ της αφήγησης, καθώς αυτό αφηγείται στη νεαρή γυναίκα-αποδέκτη της επιστολής την περί ανεύρεσης συζύγου γυναικεία εμπειρία του και, ασκώντας εμπρόθετη δράση, διαπραγματεύεται τις αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν τον προσωπικό και διαπροσωπικό χώρο του σε σχέση με τις σχετιζόμενες με τη γυναικεία ταυτότητα αντιλήψεις της εποχής.

2. Η επιτελεστική λειτουργία της επιστολής

Στο διήγημα «Ο κύριος 'Χρυσωρυχείον'» μπορούμε να ανιχνεύσουμε κυρίαρχα χαρακτηριστικά του επιστολικού είδους: η ψευδαίσθηση που δημιουργείται στον αναγνώστη ότι οι επιστολές αποδίδουν με αυθεντικό τρόπο την προσωπική εμπειρία και την υποκειμενικότητα του νου, συνιστώντας ένα είδος πραγματικής μαρτυρίας αλλά και ένα αυθόρμητο ξέσπασμα συναισθήματος: η αίσθηση ότι ο χαρακτήρας δημιουργείται εκ των έσω, αφού είναι άμεσος μάρτυρας των γεγονότων που βιώνει και των συναισθημάτων που αισθάνεται: η ιδιαίτερη σχέση αποστολέα-παραλήπτη της επιστολής, η σχέση δηλαδή μεταξύ ενός αφηγητικού εγώ που απευθύνεται σε ένα αφηγητικό εσύ και περιμένει συνήθως την απάντησή του. Το σημαντικότερο στην προκειμένη περίπτωση: η επιστολή αμφισβητεί τη σιωπή και την παραδοσιακή ανωνυμία που αποδίδεται στις γυναίκες και είναι το τέλειο όχημα για τη δημιουργία ενός αφηγητικού υποκειμένου που ελέγχει την αφήγηση της ζωής του: ας μην ξεχνάμε πως η επιστολή, πραγματική ή μυθοπλαστική, θεωρείται ως η πλέον γνωστή και συχνά χρησιμοποιούμενη λογοτεχνική μορφή όσον αφορά την απόδοση της γυναικείας φωνής. Στη βάση όλων αυτών, και ειδικότερα της τελευταίας παρατήρησης, παρουσιάζει ενδιαφέρον πώς η συγγραφέας εκμεταλλεύτηκε τη λειτουργία της αφηγηματικής φωνής στον επιστολικό τρόπο για να καταστήσει την επιστολή της ένα είδος 'εγχειριδίου' στρατηγι-

κών κατάκτησης υποψήφιων συζύγων μέσω του οποίου τίθενται σε διαπραγματεύση παραδοσιακές, πατριαρχικές, παραδοχές για το γυναικείο φύλο.

3. Διφωνικότητα και διαλογική κατασκευή του αυτοδιηγητικού εγώ

Σύμφωνα με την S. Lanser, η μελέτη της αφηγηματικής φωνής –θέμα κεντρικής σημασίας για τη φεμινιστική αφηγηματολογία κυρίως όσον αφορά κείμενα γραμμένα από γυναίκες– μπορεί να συνενώσει με ουσιαστικό τρόπο την αφηγηματική μορφή με την ιδεολογία καταδεικνύοντας πώς η γυναικεία φωνή είναι «ένας τόπος ιδεολογικής έντασης που γίνεται ορατή στις κειμενικές πρακτικές» [Lanser 1992: 6]. Εστιάζω το ενδιαφέρον μου στη «φωνή» επειδή με ενδιαφέρει, ειδικότερα, η διφωνικότητα του λόγου ως τρόπος ο οποίος, σύμφωνα με μεγάλο μέρος της φεμινιστικής κριτικής, χαρακτηρίζει τη γυναικεία λογοτεχνική παραγωγή: να αναφέρω εντελώς ενδεικτικά την άποψη της E. Showalter ότι «η γυναικεία μυθοπλασία μπορεί να διαβαστεί ως διφωνικός λόγος που συμπεριλαμβάνει μία ‘κυρίαρχη’ και μία ‘φιμωμένη’ ιστορία» [Showalter 1994: 68], την αναφορά στη διφωνικότητα του γυναικείου λόγου από την S. Lanser [1992: 12–13] ή, γενικότερα, την κυριαρχία του τρόπου της διττότητας στις, αναφερόμενες σε γυναίκες συγγραφείς, φεμινιστικές μελέτες [Warhol 1996: 857]¹.

Η έννοια της διφωνικότητας, η οποία δεν αποτελεί μόνο μία λογοτεχνική τεχνική στο διήγημα της Α. Παπαδοπούλου αλλά ένα σημαίνον της διπλής-συνείδησης που διαποτίζει την αφήγηση, βοηθά στην αποσαφήνιση της διαλογικής κατασκευής του αυτοδιηγητικού εγώ, καθώς αυτό απεικονίζεται ως τόπος διαμάχης μεταξύ των συγκρουόμενων λόγων της εποχής σε θέματα που αφορούν τη γυναικεία υποκειμενικότητα. Καταρχάς, η γυναικεία φωνή στο διήγημα δεν είναι μονολογική υπό την έννοια ότι στο λόγο εγγράφεται η ενδότερη σύγκρουση του αυτοδιηγητικού εγώ. Σύγκρουση ανάμεσα σε μία ρευστή εμπειρία υποκειμενικότητας και τη σταθερή, παγιωμένη ταυτότητα που επιβάλλεται από τους συμβατικούς έμφυλους κοινωνικούς κανόνες: ανάμεσα στους Λόγους περί γυναικείας ευαισθησίας, αδυναμίας, παθητικότητας και την πραγματικότητα του συγκεκριμένου απόλυτα ενεργητικού, δυναμικού και πρακτικού γυναικείου υποκειμένου το οποίο, χειριζόμενο προς όφελός του τους Λόγους αυτούς, ναρκοθετεί την υπόστασή τους.

¹ Να σημειωθεί ότι η έννοια του διφωνικού λόγου εισήχθη από τον Mikhail Bakhtin για να περιγράψει την υβριδικοποίηση του μυθιστορηματικού λόγου και υιοθετήθηκε από φεμινίστριες κριτικούς –αν και ο ίδιος δεν είχε λάβει υπόψη του και την παράμετρο του φύλου στις περι διαλογικότητας παρατηρήσεις του.

Επιπλέον, στη βάση της συγκεκριμένης ανάγνωσης παρουσιάζει ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο οικοδομείται μέσω της φωνής της η υποκειμενικότητα του αυτοδιηγητικού εγώ: ως περίπλοκη και αντιφατική –γεγινός που οδηγεί σε μία προβληματοποίηση και αποσταθεροποίηση της ταυτότητας, ανάλογη με ό,τι συμβαίνει στη μυθοπλασία της Νέας Γυναίκας (New Woman fiction)². Ειδικότερα, δεδομένου ότι ο λόγος στο επιστολικό είδος επιτρέπει τον διπλό προσανατολισμό, είναι δηλαδή προσαρμοσμένος στο να λαμβάνει υπόψη τις απόψεις και ανησυχίες του αποδέκτη, έχει ενδιαφέρον μια ανάγνωση της γυναικείας φωνής ως διαλογικής διάδρασης προκύπτουσας και από τη συμπερίληψη της προοπτικής της γυναίκας-αποδέκτη της επιστολής ως αντήχησης ποικίλων εκφορών σε ένα κείμενο στο οποίο αμφίσημες φωνές και οπτικές αναφορικά με τη γυναικεία ταυτότητα.

Στο κείμενο εγγράφεται με τον τρόπο αυτό ένα Εγώ το οποίο εμφανίζεται να έχει συνείδηση της ανάγκης εκμετάλλευσης συμβατικών γυναικείων χαρακτηριστικών προκειμένου να ενδυναμωθεί η θέση του εντός των ανδροκρατούμενων σφαιρών επιρροής της κοινωνίας του. Έτσι, προβάλλεται μία αναπαράσταση του γυναικείου ως συνδυασμού συναισθηματισμού και λογικής, ευαισθησίας και ιδιοτέλειας, συναισθημάτων αλλά και δράσης –με αποτέλεσμα και οι χαρακτήρες να μην τοποθετούνται σε σταθερούς ρόλους ανδρισμού και θηλυκότητας και οι αναφερόμενες στο γυναικείο κατηγοριοποιήσεις να απομακρύνονται από τις συνήθειες σε κείμενα ανδρών συγγραφέων. Καθώς χρησιμοποιείται δε ο επιστολικός τρόπος για να εγγραφεί στο λόγο η δυνατότητα της γυναίκας να έχει τον έλεγχο της εμπειρίας της, έτσι ώστε να καταστεί εργαλείο πειθούς, ανάγεται και η πράξη της γραφής σε ένα μέσον δράσης σε μια κοινωνία στην οποία το όραμα για τη γυναίκα είναι η παθητική συναισθηματικότητα.

Βιβλιογραφία

- Cunningham G.* The New Woman and the Victorian Novel. London / Basingstoke: Macmillan Press, 1978.
- Lanser S.* Fictions of authority: women writers and narrative voice. Ithaca / London: Cornell University Press, 1992.

²Ένα από τα καθοριστικής σημασίας χαρακτηριστικά της μυθοπλασίας της Νέας Γυναίκας είναι η αμφισβήτηση των ηγεμονικών ορισμών του γυναικείου και των επιταγών σχετικά με το πώς πρέπει να είναι και να φέρεται μία γυναίκα στη συγκεκριμένη περίοδο και η διαμόρφωση νέων κωδίκων γυναικείας συμπεριφοράς, νέας ηθικότητας και νέων σεξουαλικών εθών [Cunningham 1978: 20].

- Showalter E.* Feminist criticism in the wilderness in Contemporary literary criticism // R. Con Davis, R. Schleifer (eds.). Contemporary literary criticism. New York: Longman, 1994. P. 51–71.
- Warhol R.R.* Double Gender, Double Genre in “Jane Eyre” and “Villette” // Studies in English Literature 36, 1996. P. 857–875.

AN APPROACH OF THE FEMALE VOICE IN A. PAPAPOULOU’S SHORT STORY “MR GOLDMINE”

M. Paparousi

University of Thessaly, Volos, Greece, mpaparou@uth.gr

This study explores the issue of voice in “Mr Goldmine”, a short story written in epistolary mode by Alexandra Papadopoulou, through the prism of both epistolary theory and feminist narratology. In particular, what feminist narratologists write about the “voice” as “trope of identity and power” [Lanser 1992: 3] form the basis for the analysis of the autodiegetic narration within a social-ideological context. The focus of attention lies on the depiction of female self created by the “narrating I” of the story as it narrates his female experience and negotiates the conflicts and contradictions that characterize his personal and public space.

Keywords: *double-voicedness, epistolary mode, female identity, feminist narratology, narrative voice*

References

- Cunningham G.* The New Woman and the Victorian Novel. London / Basingstoke: Macmillan Press, 1978.
- Lanser S.* Fictions of authority: women writers and narrative voice. Ithaca / London: Cornell University Press, 1992.
- Showalter E.* Feminist criticism in the wilderness in Contemporary literary criticism // R. Con Davis, R. Schleifer (eds.). Contemporary literary criticism. New York: Longman, 1994. P. 51–71.
- Warhol R.R.* Double Gender, Double Genre in “Jane Eyre” and “Villette” // Studies in English Literature 36, 1996. P. 857–875.

ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ *ΑΣΤΡΟΦΕΓΓΙΑ* ΤΟΥ Ι.Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ: ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Β. Πάτσιου, Β. Οικονομοπούλου

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα
vpatsiou@primedu.uoa.gr / voikonom@primedu.uoa.gr

Το μυθιστόρημα *Αστροφεγγιά* (1945) του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου είναι αδιαχώριστα συνδεδεμένο με την ιστορική εξέλιξη, τις χρονικές, πολιτικο-ιστορικές και πολιτισμικές συνθήκες της εποχής του μεσοπολέμου στην Ελλάδα που διαμορφώνουν και την ιδεολογική του στόχευση. Στην παρούσα εισήγηση, εξετάζεται πώς αναμειγνύονται η φωνή του αφηγητή και εκείνη του αφηγηματικού προσώπου, ώστε ο λόγος του δεύτερου να παρουσιάζεται αφομοιωμένος από την «οπτική γωνία» του πρώτου. Το ιστορικό και το αυτοβιογραφικό πλαίσιο του μυθιστορήματος λειτουργεί ως καμβάς πάνω στον οποίο δομείται ο κόσμος της μυθοπλασίας.

Λέξεις-κλειδιά: αφηγηματική φωνή, αναπαράσταση, εστίαση, Ιστορία, ιδεολογία

1. Εισαγωγή

Το μυθιστόρημα *Αστροφεγγιά* του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου γράφτηκε από το 1943 έως το 1945 και εκδόθηκε το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς. Ο συγγραφέας θέλησε, αρκετά χρόνια αργότερα, να δώσει σε μιαν αφήγηση την πονεμένη ψυχογραφία της γενιάς του, της γενιάς του 1920. Το μυθιστόρημα είναι αδιαχώριστα συνδεδεμένο με τις ιστορικές εξελίξεις, τις χρονικές, πολιτικο-ιστορικές και πολιτισμικές συνθήκες της εποχής του μεσοπολέμου στην Ελλάδα που διαμορφώνουν και την ιδεολογική του στόχευση, ενώ απηχεί, ταυτόχρονα, και τις πνευματικές αναζητήσεις και τις αισθητικές αρχές του γαλλικού συμβολισμού και του μετασυμβολισμού [Φιλοκύπρου 2009: 16–17], αλλά επηρεάζεται και από τη λυρική πεζογραφία, ιδίως του Κνουτ

Χάμσουν, η οποία είναι αντιρρητορική και αντιρρομαντική ή, τουλάχιστο νε-
ρορομαντική.

2. Οι αισθητικές επιδράσεις και το ιδεολογικό υπόστρωμα της *Αστρο- φεγγιάς*

Στην παρούσα ανακοίνωση εξετάζονται η αισθητική και η ιδεολογική ταυτότητα του μυθιστορήματος *Αστροφεγγιά* έτσι όπως διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και εκφράζονται από τον συγγραφέα λίγα χρόνια αργότερα. Ο Παναγιωτόπουλος, στην πρόωμη συγγραφική του φάση, επηρεάστηκε από το αισθητικό ρεύμα του συμβολισμού, όπως αναφαίνεται από τις λογοτεχνικές εκδηλώσεις του, αλλά και τις θεωρητικές αναζητήσεις του, ως μέλος της εκδοτικής ομάδας του περιοδικού *Μούσα*, στο έργο των Γάλλων συμβολιστών και *décadents* [Mackridge χ.χ.: 140].

Η αφαιρετικότητα, η συμβολική εικονοποιία, η υποκειμενική-αισθησιοκρατική αντίληψη του κόσμου, η μουσικότητα, το ονειρώδες και το ατμοσφαιρικό που προκαλείται από την αναδιάταξη των ηχητικών/μουσικών σημάτων της γλώσσας, με σκοπό την έκφραση του ωραίου αποτελούν ορισμένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συμβολισμού που υιοθετήθηκαν από τον Παναγιωτόπουλο, κατά την πρόωμη συγγραφική φάση του, αλλά και από λογοτέχνες της γενιάς του. Ταυτόχρονα, οι ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες της εποχής διχάζουν το έργο των περισσότερων ελλήνων συμβολιστών ανάμεσα στον ελληνοκεντρισμό και το ενδιαφέρον για την ευρωπαϊκή αισθητική της περιόδου. Διαχωρίζοντας έτσι την αισθητική από την κοινωνική συνείδηση, ο Παναγιωτόπουλος υποτύπωνε και τη γενικότερη διάσπαση του ανθρώπου κάτω από τις σκληρές και βάρβαρες επιδράσεις της ιστορικής πραγματικότητας. Ο λογοτέχνης αναπαριστά το δράμα του ανθρώπου των αρχών του 20ού αιώνα στον απόηχο του Α Παγκοσμίου Πολέμου, με τη βίωση της Μικρασιατικής Εκστρατείας και Καταστροφής ως αποτέλεσμα του μεγαλοϊδεατισμού της εποχής αλλά και με το επακόλουθο προσφυγικό ζήτημα.

Κινούμενος εντός αυτού του αισθητικού και ιστορικού πλαισίου, ο Παναγιωτόπουλος θα προσδώσει στο αφήγημά του υφολογικά και θεματικά χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης αισθητικής παράδοσης και θα αξιοποιήσει τη συνείδηση της ιστορικής προοπτικής για να αναδείξει τη σύγχυση και τον πόνο της δικής του γενιάς.

Οι ήρωες της *Αστροφεγγιάς* είναι οι νέοι μιας εποχής μεταβατικής όπου δεσπόζει το αίτημα της Μεγάλης Ιδέας και επικρατεί ένα γενικότερο κλίμα

αναταραχής και απαισιοδοξίας. Μια σειρά ιστορικά γεγονότα, όπως η ήττα του 1897 από την Τουρκία, η οικονομική κρίση που προκάλεσε το πρόγραμμα του Χαρ. Τρικούπη και τα γενικότερα προβλήματα από την προσπάθεια εκσυγχρονισμού του ελληνικού κράτους (Κίνημα στο Γουδί, 1909) και της αναθεώρησης του Συντάγματος (1911), αλλά και οι Βαλκανικοί πόλεμοι, με έκδηλο αρχικά το πνεύμα της νίκης, θα προκαλέσουν ένα κλίμα απαισιοδοξίας μέσα στο οποίο θα εμφανιστούν τα πρώτα σπέρματα της σοσιαλιστικής ιδεολογίας και θα εκδηλωθεί μια κριτική στάση απέναντι στις παραδοσιακές εθνικές αξίες και την παντοδυναμία της γενιάς του 1880 (ηθογραφία-λαογραφία-Παρνασσισμός). Το ιδανικό της Μεγάλης Ιδέας, που θα κυριαρχήσει στο ιδεολογικό πεδίο μέχρι και τη δεκαετία του 1920, η Μικρασιατική καταστροφή και η οξεία οικονομική κρίση θα γεννήσουν το αίσθημα της εθνικής απογοήτευσης που είναι διάχυτο στο αφήγημα. Οι συζητήσεις γύρω από τα εθνικά ζητήματα, οι ιδεολογικές ζυμώσεις της εποχής και οι αισθητικές αναζητήσεις των νέων λογοτεχνών θα οδηγήσουν στη διαμόρφωση του ιδιαίτερου δισιμού που διακρίνει το έργο ανάμεσα στον ελληνοκεντρισμό και την αισθητική του ευρωπαϊκού Συμβολισμού.

Οι πολιτικές και οι κοινωνικές αναφορές σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, σχηματίζουν την εικόνα της περιρρέουσας ατμόσφαιρας και προσδίδουν στο αφήγημα έναν ιδιότυπο χαρακτήρα συνοπτικού χρονικού. Η εντύπωση της απεικόνισης του πραγματικού ενισχύεται σε επίπεδο μικροϊστορίας από τον έντονο εξομολογητικό χαρακτήρα του έργου [Πάτσιου 2003: 125]. Η απόδοση των ανεπαίσθητων πτυχών της ψυχικής διάθεσης, των ψυχικών μεταπτώσεων ή της ψυχολογικής κατάστασης του κεντρικού ήρωα, του Άγγελου, αποτελεί χαρακτηριστική έκφραση της ιμπρεσιονιστικής-αισθησιοκρατικής αντίληψης όχι της εξωτερικής πραγματικότητας αλλά των αποχρώσεων της απεικόνισής της. Στο αφήγημα αυτό επιτυγχάνεται με τη σύγκλιση των αφηγηματικών φωνών, του αφηγητή και του αφηγηματικού προσώπου, ώστε ο λόγος του δεύτερου να παρουσιάζεται αφομοιωμένος από την «οπτική γωνία» του πρώτου [Οικονομοπούλου 2017: 4].

Η κατάργηση του διαχωρισμού μεταξύ της εσωτερικής και εξωτερικής ζωής του κόσμου οδηγεί στην υπεροχή του υποκειμενικού στοιχείου, στην *intimité*, που αποτελεί κοινό τόπο της συμβολιστικής αισθητικής, και εκδηλώνεται στην *Αστροφεγγιά* ως αδιόρατη μελαγχολία της κλειστής νεότητας, ως αιώνια νοσταλγία της εφηβείας που φεύγει, ως βασανισμός από το συγκεκριμένο και ροπή φυγής προς το ονειρικό.

3. Συμπέρασμα

Οι ήρωες του Παναγιωτόπουλου κατατρύχονται από τις μεταπτώσεις του ψυχικού τους κόσμου, ενός κόσμου που ανάγεται σε πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στην επιθυμία και στην έλλειψη επιθυμίας συμμετοχής στην εξωτερική πραγματικότητα, ανάμεσα στη δυνατότητα και την αδυναμία συμμετοχής και, κατά συνέπεια, και δράσης. Ο διχασμός των ηρώων ανάμεσα στην εσωτερική θέαση και την εξωτερική πραγματικότητα θέτει εμπόδια στην αναζήτηση της ταυτότητας και στην επίτευξη της εσωτερικής τους ολοκλήρωσης σε έναν κόσμο σύγχυσης και αβεβαιότητας. Στην ψυχογραφία των ηρώων συμβάλλει και το σκηνικό με την έντονη ψυχογραφική του λειτουργία και τον συμβολιστικό τρόπο της περιγραφής, η οποία άλλοτε προσδίδει ψυχικές διαθέσεις και ιδιότητες στα άψυχα και άλλοτε συνδηλώνει τη φυσική-υλική κατάσταση των ηρώων και τον ψυχικό τους κόσμο.

Βιβλιογραφία

- Mackridge P.* Η συμβολιστική ποιητική γλώσσα του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου: Μια πρώτη προσέγγιση // Ε. Κριαράς (επιμ.). Αφιέρωμα στον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο. Αθήνα: Μαλλιάρης-Παιδεία, χ.χ. Σ. 139–145.
- Οικονομοπούλου Β.* Αφηγηματολογική προσέγγιση του μυθιστορήματος Αστροφεγγιά του Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου // Ημερίδα «Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος Αστροφεγγιά. Προτάσεις για τη διδασκαλία του μυθιστορήματος στη Γ΄ Λυκείου». Κύπρος: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, 2017. Σ. 1–8. Διαθέσιμο στο: <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/epimorfosi/imerides-synedria>.
- Πάτσιου Β.* Η Αστροφεγγιά του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου και το παλίμνηστο της ανάγνωσης // Θ. Πυλαρινός (επιμ.). Ο στοχασμός και ο λόγος του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου. Πρακτικά 4^{ης} Επιστημονικής Συνάντησης Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου. Αθήνα: Εκδόσεις της Σχολής Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου, 2003. Σ. 117–126.
- Φιλοκύπρου Ε.* Η γενιά του Καρυωτάκη φεύγοντας τη μάλιστα του λόγου. Αθήνα: Νεφέλη, 2009.

***ASTROFEGIA (STARRY NIGHT): A NOVEL
BY I.M. PANAGIOTOPOULOS. AESTHETIC
AND IDEOLOGICAL ISSUES***

V. Patsiou, V. Oikonomopoulou

*National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece
vpatsiou@primedu.uoa.gr / voikonom@primedu.uoa.gr*

I.M. Panagiotopoulos' novel entitled *Astrofegia* (Starry Night, 1945) is inseparably associated with historical evolution, time, political-historical and cultural conditions of the interwar period in Greece that shape its ideological framework. In this paper, we examine how the narrator's discourse and that of the character are combined to depict the historical and autobiographical context of the novel.

Keywords: narrative discourse, representation, focalization, history, ideology

References

- Mackridge P.* I symvolistiki poiitiki glossa tou I.M. Panagiotopoulou: Mia proti prosengisi // E. Kriaras (ed.). *Afieroma ston I.M. Panagiotopoulo*. Athens: Malliaris-Paideia, no date. P. 139–145.
- Oikonomopoulou V.* Afigimatologiki prosengisi tou mythistorimatos *Astrofengia* tou I. M. Panagiotopoulou // Imerida «I.M. Panagiotopoulos *Astrofengia*. Protaseis gia ti didaskalia tou mythistorimatos sti G' Lykeiou». Cyprus: Cyprus Pedagogical Institute, 2017. P. 1–8. Available at: <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/epimorfosi/imerides-synedria>.
- Patsiou V.* I *Astrofengia* tou I.M. Panagiotopoulou kai to palimpsisto tis anagnosis // Th. Pylarinos (ed.). *O stochasmos kai o logos tou I.M. Panagiotopoulou*. Proceedings of 4th Scientific Conference of I.M. Panagiotopoulos School. Athens: I.M. Panagiotopoulos School, 2003. P. 117–126.
- Filokyprou E.* I genia tou Karyotaki fevgontas ti mastiga tou logou. Athens: Nefeli, 2009.

**ΤΟ ΣΑΤΙΡΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ: ΟΨΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ — ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ — ΥΦΟΛΟΓΙΑ**

Α. Πούλιος, Α. Ηλιάδης, Μ. Σειραγάκης

Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, Ελλάδα
appoul@gmail.com / antonis_iliadis@hotmail.com / seiragakis@uoc.gr

Το σατιρικό τραγούδι –όρος που συχνά χρησιμοποιείται κάπως καταχρηστικά, ως συνώνυμο κάθε κωμικού, εύθυμου, χιουμοριστικού, ή απλώς παιγνιώδους τραγουδιού, έχει ως τώρα μελετηθεί μάλλον ελλιπώς, με μερικήτητα, και μόνο στα πλαίσια άλλων, ευρύτερων θεματικών. Σε αυτήν την ανακοίνωση τα σατιρικά τραγούδια έρχονται για πρώτη φορά στο προσκήνιο, ανατρέποντας την εδραιωμένη πρακτική τής εξέτασής τους ως επιμέρους συστατικών σε μελέτες γύρω από συγκεκριμένα είδη θεάτρου – κυρίως την Επιθεώρηση και την Οπερέτα. Εδώ επεκτείνουμε την οπτική μας σε άλλα είδη, όπως το θέατρο ποικιλιών (βαριετέ), καθώς και σε επιγονικές μορφές του τελευταίου, όπως οι σόλο μουσικοθεατρικές περφόρμανς. Δίχως να παραγνωρίζουμε τη σημασία που έχει καθ αυτή η κατά περιπτώσεις ανάδειξη της δραματουργικής λειτουργίας του σατιρικού τραγουδιού, δεν εστιάζουμε αποκλειστικά σε αυτήν, αλλά εξετάζουμε και μια σειρά από εξωδραματικές συνισταμένες του. Με τη βοήθεια κοινωνιογλωσσολογικών και μουσικολογικών εργαλείων, μελετούμε όψεις πολιτικής και κοινωνικής κριτικής, ζητήματα συγκρότησης ταυτοτήτων (έμφυλων, φυλετικών, κοινωνικών, επαγγελματικών), υφολογίας του χιούμορ, αυτοσαρκασμού, περιφρόνησης στο ξένο και το διαφορετικό, καθώς και άλλα, πιο περιφερειακά –αλλά όχι λιγότερο σημαντικά– θέματα, όπως

η λογοκρισία και η χρήση απαγορευμένων ουσιών. Η οπτική αυτή εξυπηρετεί την πρόθεση της ανακοίνωσης όχι απλώς να περιγράψει το πώς το μέρος (το σατιρικό τραγούδι) εντάσσεται οργανικά μέσα σε ένα όλον (ένα έργο ή ένα θεατρικό είδος), αλλά, κυρίως, να ερμηνεύσει την κοινωνία και τις συνθήκες που γέννησαν τόσο το μέρος όσο και το όλον. Με άλλα λόγια, σε αυτό το θεωρητικό ταξίδι με όχημα το σατιρικό τραγούδι, που εκκινεί από τα τέλη του 19^{ου} και φτάνει ως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα –με τον αναπόφευκτο συμβατικό χαρακτήρα που συνοδεύει κάθε παρόμοια οριοθέτηση–, ο στόχος μας δεν είναι να περιοριστούμε σε στερείες, υπομνηματικού χαρακτήρα ερμηνείες σατιρικών στίχων, αλλά να αναδειξουμε την αλληλεπίδραση μεταξύ του έργου και της εποχής του.

Λέξεις-κλειδιά: θέατρο, σάτιρα, τραγούδι, επιθεώρηση, κοινωνικοπολιτική κριτική, ταυτότητες

«Το Σατιρικό Τραγούδι στο Ελληνικό Θέατρο του 20ού αιώνα: Όψεις Πολιτικής και Κοινωνικής Κριτικής – Ζητήματα Ταυτότητων – Υφολογία» είναι ένα ερευνητικό έργο που εκπονείται από τους Α. Ηλιάδη, Α. Πούλιο, Μ. Σειραγάκη, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» (Πράξη: «Υποστήριξη ερευνητών με έμφαση στους νέους ερευνητές — κύκλος Β'»), το οποίο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και Εθνικούς Πόρους.

1. Προπολεμική Σάτιρα

Η σάτιρα λειτουργεί για τις κοινωνίες ως δείκτης ενηλικίωσης, πολιτικής ωριμότητας και φιλελευθεροποίησης. Η Ελλάδα δεν παρεκκλίνει από τον κανόνα. Στα τέλη του 19ου αιώνα, ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες θεατρικούς συγγραφείς, ο Δημήτριος Κόκκος, δολοφονείται στα 35 του, από θεατή που θεώρησε ότι ένα κωμειδύλλιο του Κόκκου σατίριζε τον παππού και τη γενέτειρα του δράστη, το νησί της Ύδρας. Η σάτιρα προϋποθέτει

ασυλία, μέσω της έλλειψης λογοκρισίας, και πλούσια σατιρική παράδοση, μια σαφή συμφωνία μεταξύ πομπού και δέκτη.

Η δολοφονία τού Κόκκο ανέκοψε πρόσκαιρα μόνο την εξάπλωση της σάτιρας στο ελληνικό θέατρο. Το 1894 η ισπανική θαρθουέλα *Gran Via* άλλαξε άρδην την ελληνική θεατρική ζωή: Με την τολμηρή κοινωνική σάτιρά της αποτέλεσε πρότυπο για τους Έλληνες θεατρικούς συγγραφείς. Ακολουθώντας τα χνάρια της, δημιούργησαν την Επιθεώρηση. Από το 1894 έως το 1909 οι Έλληνες επιθεωρησιογράφοι, εξαιρετικά προσεκτικοί με την ευθιξία προσώπων και θεσμών, προσπαθούν να διευρύνουν τα όρια της σατιρικής ελευθερίας.

Το 1909 αποτελεί ορόσημο στη σχετική διαδικασία. Από τη μια η πρώτη ελληνική οπερέτα *Σία κι Αράξαμε* που έθιγε την κακή κατάσταση του στόλου, προκάλεσε αντιδράσεις, φτάνοντας ως τα χέρια του πρωθυπουργού, ο οποίος ζήτησε να αλλάξει ο τίτλος και να ξαναγραφεί η Γ' πράξη. Από την άλλη όταν ο συνθέτης Σπύρος Σαμάρας, με αξιοσημείωτη καριέρα στην Ιταλία, επισκέπτεται την Αθήνα με θίασο που παρουσιάζει τη νέα του όπερα *Ρέα*, γίνεται βορά των επιθεωρήσεων. Κύρια γελοιογραφική αιχμή αποτελούσαν οι ομοιότητες ανάμεσα σε μια άρια από τη *Ρέα* και σε ένα γνωστό παραδοσιακό τραγούδι. Η κριτική υπογράμμιζε την πλατιά απήχηση των σκηνών, αλλά και την ευγενική χειρονομία του συνθέτη, ο οποίος όχι μόνο επισκεπτόταν τις επιθεωρήσεις αυτές, αλλά και γελούσε με την καρδιά του βλέποντας τα σχετικά νούμερα.

Ένας κοσμοπολίτης διδάσκει το κοινό καλούς τρόπους. Δέχεται γενναίως την προσωπική σατιρική επίθεση, με την οποία γελά ολόκληρη η κοινωνία. Πρόκειται για τομή στο νεοελληνικό θέατρο. Η ασφάλεια, που σταδιακά επικράτησε, επέτρεψε στους συγγραφείς να επεκτείνουν τα όρια της επιτρεπτής σάτιρας. Κύρια θέματα που αξιοποίησε η σάτιρα μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν οι «αποκλίνουσες» κοινωνικές συμπεριφορές και η πολιτική ζωή. Οι συγγραφείς ανακάλυψαν με έκπληξη ότι υπήρχαν κοινωνικές ομάδες που όχι μόνο ανέχονταν τη σάτιρα, αλλά και την απολάμβαναν. Σοφεράκια, εισπράκτορες, μπακάληδες, υπηρέτριες, δακτυλογράφοι, βρέθηκαν μεμιάς στη σκηνή. Ένιωθαν ότι η εμπλοκή της επιθεώρησης με την περίπτωσή τους, τους σατίριζε αλλά δεν τους γελοιοποιούσε. Αντίθετα, τους έβγαζε από την αφάνεια, τους ενέτασσε στη μεγάλη οικογένεια της πόλης, τους νομιμοποιούσε. Άρτι αφιχθέντες στην πρωτεύουσα, οι περισσότεροι από χωριό ή μικρότερο αστικό κέντρο, ένιωθαν περήφανοι που το επάγγελμά τους αφο-

ρούσε ξαφνικά τη δημόσια σφαίρα: γεύονταν τη χαρά του «ανήκειν». Η σάτιρα γίνεται έτσι ένας μηχανισμός κοινωνικής ένταξης, ενσωματώνοντας κατοίκους από διαφορετικές επαγγελματικές ειδικότητες, γεωγραφικές περιοχές, πρόσφυγες και ντόπιους. Αδυσώπητη αποδεικνύεται, αντίθετα, η σάτιρα στην υποτιθέμενη υψηλή τέχνη. Υψιπετής ποίηση, θέατρο και τέχνη της πρωτοπορίας υποφέρουν από το σατιρικό μαστίγιο της επιθεώρησης και της οπερέτας.

Όσο ακίνδυνη αποδεικνύεται η κοινωνική σάτιρα, τόσο επικίνδυνη αποδείχθηκε η αντίστοιχη πολιτική: υπό το βάρος των συνεπειών τής οικονομικής κρίσης, οι επιθεωρήσεις γέμισαν με νούμερα και τραγούδια που σατίριζαν την πρόοδο της κοινωνίας και τις παράλογες συνέπειές της για τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Στην *Κοσμογονία* του 1931, ένοπλοι πυροβόλησαν τον Βασίλη Αυλωνίτη που σατίριζε την κυβέρνηση Βενιζέλου. Η σφαίρα σκότωσε τον μηχανικό του θεάτρου. Η αντίδραση της κυβέρνησης ήταν να φιμώσει τη σάτιρα της επιθεώρησης με κατασταλτική λογοκρισία. Πέντε χρόνια αργότερα η δικτατορία Μεταξά τη μετέτρεψε σε προληπτική και εξαφάνισε από τις θεατρικές σκηνές κάθε αναφορά στην πολιτική και τους πρωταγωνιστές της.

2. Πολεμική Σάτιρα

Στη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού Πολέμου γράφτηκαν αρκετά σατιρικά πολεμικά τραγούδια ως παρωδίες γνωστών ελληνικών και ιταλικών τραγουδιών. Κάποιες παρωδίες βασίστηκαν σε ελληνικές επιτυχίες που ενσωμάτωναν στοιχεία της δημοτικής μουσικής παράδοσης, οπότε η μουσική που παρέπεμπε στην ελληνική εθνική ταυτότητα με στίχους που σατίριζαν τον εχθρό κατέστησε τα τραγούδια αυτά διαχρονικά σύμβολα μουσικής αντίστασης.

Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής, η λογοκρισία αποτελούσε πρόβλημα για την Επιθεώρηση που σε κανονικές συνθήκες θα σατίριζε την πολιτική και κοινωνική ζωή: έπρεπε τώρα να βρει τρόπους να ενσωματώσει υπονούμενα στους στίχους των τραγουδιών. Από τα λίγα, σχετικά, ντοκουμέντα που έχουν διασωθεί διαπιστώνουμε πως ενώ οι συγγραφείς απαγορευόταν αυστηρά να αναφέρουν θέματα όπως ο λιμός, που σκότωσε πολλούς Αθηναίους, ή να σατιρίσουν τις αρχές Κατοχής, τα σατιρικά τραγούδια καυτηρίαζαν την έλλειψη τροφίμων στην αγορά και τις δραστηριότητες των μαυραγοριτών — η νέα μισητή τάξη των νεόπλουτων. Οι στίχοι τέτοιων τραγουδιών έδιναν στο κοινό την ευκαιρία να εκτονώσει τα σωρευμένα συναισθήματά του για τα θέματα αυτά.

Επιπλέον η σάτιρα έθιγε τη σύγκρουση μεταξύ νεωτερικότητας και παράδοσης, που παρουσιαζόταν μέσα από αντιπαράθεση δημοφιλών μουσικών ειδών, όπως η τζαζ, με την εγχώρια μουσική παράδοση που εκπροσωπούσαν από τη νεολαία των πόλεων και τα ηλικιωμένα άτομα της επαρχίας. Μέσα από τη σάτιρα αυτή θιγόταν το, επίκαιρο στη διάρκεια της Κατοχής, ζήτημα της ελληνικότητας. Μεταπολεμικά, η απήχηση που γνώριζε το ρεμπέτικο και αρχοντορεμπέτικο τραγούδι έγινε όχημα για τη σάτιρα της κοινωνικής και ενίοτε της πολιτικής ζωής.

Ός προς την πολιτική σάτιρα, στη διάρκεια του Εμφυλίου οι επιθεωρήσεις παρουσίαζαν πολύ συχνά τα παράπονα του ελληνικού λαού προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, τα Ηνωμένα Έθνη ή την ΟΥΝΡΑ, που η ελληνική κοινή γνώμη ένιωθε ότι είχαν αδικήσει την Ελλάδα. Επιθεωρήσεις που γράφτηκαν από δεξιούς συγγραφείς περιείχαν σατιρικά τραγούδια για την Αριστερά, ενώ άλλα σατίριζαν τις απεργίες με συντηρητικό τρόπο, καθώς τις ταύτιζαν με την τεμπελιά.

3. Μεταπολεμική Σάτιρα

Στη δεκαετία του '50, τα σατιρικά τραγούδια ασχολούνταν επίσης με τις μουσικές και καλλιτεχνικές τάσεις, ενώ τα πολιτικά νούμερα, εκτός από την παραδοσιακή σάτιρα των κυβερνήσεων, μιλούσαν επίσης για την αντίσταση των Κυπρίων ενάντια στις βρετανικές δυνάμεις. Υπήρχαν επίσης τραγούδια για την εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση. Τα μεν ήταν λιγότερα — σατίριζαν τη μοναξιά των γυναικών που εγκαταλείπονταν από τους μετανάστες συζύγους/μνηστήρες τους. Τα δε ήταν περισσότερα, καθώς το θέμα της μετακίνησης αγροτών στα αστικά κέντρα έδωσε την ευκαιρία στην Επιθεώρηση να σατιρίσει την κοινωνική και πολιτική ζωή από τη σκοπιά του επαρχιώτη.

Το καλοκαίρι του 1962 οι δύο σημαντικότεροι σύγχρονοι Έλληνες συνθέτες φιλοδοξούν να ανανεώσουν το είδος της Επιθεώρησης. Το αποτέλεσμα ήταν η *Όμορφη Πόλη* του Μίκη Θεοδωράκη και η *Οδός Ονειρών* του Μάνου Χατζιδάκι. Στην πρώτη, εστιάζουμε στο τραγούδι «Μπουρνάζι», το οποίο διακαίωνε τις όποιες προσδοκίες για πολιτικό σχολιασμό, αφού οι στίχοι του ήταν αναφορές τόσο στην κοινωνική κατάσταση στην πρωτεύουσα (που είχε εκείνον τον χειμώνα πληγεί από μεγάλες πλημμύρες), όσο και στις διαβόητες εκλογές «Βίας και Νοθείας» που είχαν προηγηθεί μερικούς μήνες νωρίτερα.

Η δεύτερη επιθεώρηση, η *Οδός Ονειρών*, μάλλον αδικείται όσο αντιμετωπίζεται ως λιγότερο πολιτική (ή και απολιτική): στα τραγούδια «Η Μαύρη Φορντ» και «Οι Αδερφές Τατά» θίγονται ζητήματα σεξουαλικής ελευθερίας και ταυτότητας φύλου και αμφισβητούνται κοινωνικές και πολιτισμικές συμβάσεις του άστεως με τρόπο που καθιστούν τον λόγο τους επίκαιρο τόσο στην εποχή τους, καθώς συνομιλούν με το κίνημα της Αντικουλτούρας της δεκαετίας του '60, όσο και στο σήμερα, αφού θίγουν μερικά κεντρικά ζητήματα από την ατζέντα των πολιτικών ταυτότητας.

Το λυκόφως της δεκαετίας του '60 βρίσκει την Ελλάδα «στον γύψο». Προς το τέλος τής επταετούς στρατιωτικής δικτατορίας, οι Έλληνες σατιρικοί θεατρικοί συγγραφείς, ακολουθώντας την μπρεχτική αντίληψη, δεν απέκλειαν ούτε τον λαό από την κριτική τους. Αυτή η τάση διαφαίνεται τόσο σε ένα από τα πιο εμβληματικά θεατρικά έργα του αιώνα, στο *Μεγάλο μας Τσίρκο* και στο τραγούδι «Γυάλισαν τα Κουμπιά», όσο και στο τραγούδι «Κι Εσύ Χτενίζεσαι» της ομότιτλης επιθεώρησης του Ελεύθερου Θεάτρου.

Από τη δεκαετία του '70 και μετά, ένα άλλο σκηνικό στο οποίο ανθίζει το σατιρικό τραγούδι ήταν τα ουάν-μαν σόου ερμηνευτών που συνδύαζαν τραγούδι με κωμική πρόζα. Στις μουσικές της Αθήνας, ο Γιώργος Μαρίνος απογείωσε ένα είδος ήδη γνωστό ως Ρεβύ Πίστας. Μετά τη Μεταπολίτευση, το 1974, ο Μαρίνος τραγουδούσε για τις πρόσφατες εμπειρίες της δικτατορίας, με την αντικομμουνιστική ρητορική, την εθνικιστική ιδεολογία και τις ολοκληρωτικές μεθόδους και πρακτικές που εφαρμόζαν οι Συνταγματάρχες. Το τραγούδι «Μαθήματα Δικτατορίας άνευ Διδασκάλου» όχι μόνο θύμιζε ηχητικά στρατιωτικό εμβατήριο, αλλά περιελάμβανε στο ρεφραίν το σύνθημα της Χούντας (*Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών*), που ο Μαρίνος απέδιδε μιμούμενος τον δικτάτορα Παπαδόπουλο.

Στο ίδιο είδος διέπρεψαν από τη δεκαετία του '80 δύο άλλες σημαντικές μορφές της κωμωδίας, ο Χάρρυ Κλυνν, ο οποίος είχε γνωρίσει το στανταπ κόμεντι στην Αμερική, και ο Τζίμης Πανούσης, ο οποίος, όντας ο ίδιος τραγουδοποιός, εισήγαγε στην Ελλάδα τον ροκ ήχο στο σατιρικό τραγούδι. Και οι δύο, δρώντας πια στη δεκαετία τής ανόδου ενός σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στην εξουσία, έστρεψαν τη σάτιρά τους στην υποκρισία των πολιτικών, των κοινωνικών και των καλλιτεχνικών ελίτ, αλλά και στην ευπιστία του λαού. Αν έπρεπε να απομονώσουμε ένα φορμαλιστικό χαρακτηριστικό από αυτά τα μουσικοθεατρικά ουάν-μαν σόου τής Μεταπολίτευσης, θα έπρεπε να σταθούμε στο ότι τα τραγούδια δεν συνδέονταν απαραίτητα

με την πρόζα ή το νούμερο που προηγούνταν ή ακολουθούσε, παρά λειτουργούσαν ανεξάρτητα, ως ιντερμέδια.

Συνοψίζοντας, η παρούσα εργασία, η οποία αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος που σκιαγραφεί την εξέλιξη και τη λειτουργία του σατιρικού τραγουδιού στο ελληνικό θέατρο κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, αξιοποιεί μερικές μόνο μελέτες περίπτωσης και παρουσιάζει κάποιες επιμέρους σκέψεις και συμπεράσματα. Τα σατιρικά τραγούδια μπορεί να μην προσφέρουν ολοκληρωμένες καταγραφές ιστορικών γεγονότων, αλλά σίγουρα μάς επιτρέπουν να ριζούμε διασκεδαστικές και ταυτόχρονα κατατοπιστικές ματιές στην πολιτική και κοινωνική ζωή του 20ού αιώνα.

SATIRICAL SONG IN THE GREEK THEATER OF THE 20TH CENTURY: ASPECTS OF POLITICAL AND SOCIAL CRITICISM — IDENTITY ISSUES — STYLISTICS

A. Poullos, A. Iliadis, M. Seiragakis

University of Crete, Rethymno, Greece

apoullos@gmail.com / antonis_iliadis@hotmail.com / seiragakis@uoc.gr

Satirical Song has so far been studied rather incompletely and only as part of broader topics. This paper brings to the forefront Greek satirical songs, challenging the common view that they should only been considered as an individual component of specific theatrical genres. Without overlooking the dramaturgical function of satirical songs, we do not focus exclusively on it but rather we examine their lyrics and music vis-à-vis a series of extra-dramatic parameters. We examine how satirical songs function as acts of resistance against stereotypical or non-stereotypical identities (e.g. gender, age, ethnic, racial, social, professional identities) and thus reveal aspects of political and social criticism. The analysis aims not only to describe how the part (satirical song) is organically integrated into the whole (a play or a theatrical genre), but mainly to interpret the society and the con-

ditions that gave birth to both the part and the whole. Thus satirical song becomes a vehicle for a theoretical journey throughout the 20th century, allowing us to highlight, on the one hand, the interaction between the artwork and its era and, on the other hand, the implications of this interaction for various forms of resistance that manifested themselves on Greek theatrical stages.

Keywords: theatre, satire, song, revue, socio-political criticism, identities

Η ΡΩΣΙΑ ΩΣ ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΜΗΤΡΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΤΑΜΑΤΗ ΠΟΛΕΝΑΚΗ

Β. Ρούσσου

*Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Αθήνα, Ελλάδα
vrussou@asfa.gr, broussgr@yahoo.gr*

Χαρακτηριστικό γνώρισμα στο έργο του Σταμάτη Πολενάκη αποτελεί η επαναλαμβανόμενη αναφορά περιστατικών από τη ζωή Ρώσων λογοτεχνών (συνηθέστερα στη ζωή και το έργο του Ντοστογιέφσκι), η παρουσία χαρακτήρων από έργα της ρωσικής λογοτεχνίας αλλά και η μνεία συμβάντων της ρωσικής ιστορίας με έμφαση στην επανάσταση του 1917. Η Ρωσία αναδεικνύεται σε λογοτεχνική μήτρα με έργα και χαρακτήρες, ιδίως του Ντοστογιέφσκι, αρχετυπικούς αλλά και σε τόπο πολιτικής ουτοπίας, όπου η Ιστορία αφήνει τα οδυνηρά ίχνη της, ως αναπόφευκτη μοίρα. Στην παγκόσμια πολιτική αποτυχία συγκρότησης του γήινου παραδείσου, στην ήττα ιδεολογιών, στην απογοήτευση της ανθρωπότητας, που είχε απαρχή στη Ρωσία με τη μεταστροφή της ρώσικης επανάστασης, ο Πολενάκης επιμένει στο ρόλο της τέχνης ως αντίδοτο και παρηγοριά στην αθλιότητα των συνθηκών, έχοντας παράδειγμα την διωκόμενη τέχνη των σκοτεινών χρόνων της Ρωσίας.

Λέξεις-κλειδιά: Πολενάκης, Ντοστογιέφσκι, ρωσική λογοτεχνία, ρωσική επανάσταση, οδύνη

1. Εισαγωγή

Η ανακοίνωση ασχολείται με την παρουσία ιστορικών προσώπων και γεγονότων, λογοτεχνών και λογοτεχνικών χαρακτήρων από τη Ρωσία στο έργο του Σταμάτη Πολενάκη. Συγκεκριμένα, θα εστιάσει στο μυθιστόρημά του *Η πάλη με τον άγγελο* (2020) με παράλληλες αναφορές στις ποιητικές

συλλογές *Τα γαλάζια άλογα του Φραντς Μαρκ* (2006), *Νοτρ Νταμι* (2008), *Τα σκαλοπάτια της Οδησού* (2012) και *Η ένδοξη πέτρα* (2014). Βασικό στόχο της εισήγησης αποτελεί αφενός η καταγραφή των αναφορών στη Ρωσία αφετέρου η αιτιολόγηση της παρουσίας τους σε συνάρτηση με το πλέγμα των θεματικών και της ποιητικής θεωρίας του δημιουργού, όπως αυτά σχηματοποιούνται στα βιβλία του, αλλά και με υπόβαθρο επιλεγμένα στοιχεία από τον Αντόρνο.

2. Θεματικοί άξονες του έργου του Πολενάκη

Η Ιστορία ως αναπόδραστη μοίρα στη ροή της οποίας υποτάσσεται ο άνθρωπος και εγκλωβίζεται ακόμη και ο Θεός, το εκκρεμές άτομο ως έρμαιο της απογοήτευσης του από την αποτυχία υλοποίησης των οραμάτων πολιτικοκοινωνικών θεωριών, ο ρόλος της ποίησης / λογοτεχνίας στο ιστορικό γίνεσθαι, η αδυναμία της ποίησης και του ποιητή να αντισταθεί στην Ιστορία, αλλά και η δυνατότητα της ποίησης να εκφράσει τον ανθρώπινο πόνο και να παρηγορήσει είναι οι βασικές θεματικές του Πολενάκη. Η διάψευση των διαφωτιστικών προταγμάτων της προόδου και του Ορθού Λόγου και του οράματος της ρωσικής επανάστασης αποτελούν το υπόβαθρο τόσο σε ποιήματα όσο και στο μυθιστόρημα *Η πάλη με τον Άγγελο*. Διαλογικότητα, χρήση προσωπείων με τραγικά ειρωνικά διάσταση αποτελούν χαρακτηριστικά της ποιητικής του [Δημητρούλια 2014: 14]. Τα γνωρίσματα αυτά δεν καταγράφονται ως σαφώς ποιητικά αλλά διατρέχουν το έργο του σε μια ειδολογική ώσμωση, παράγοντας μάλιστα μια ποιητική πεζογραφία, όπως συμβαίνει στο μυθιστόρημα *Η πάλη με τον Άγγελο*.

3. Η παρουσία της Ρωσίας στο έργο του Πολενάκη

Οι αναφορές είναι προσωποκεντρικές, ελάχιστα τοποκεντρικές: πρωτοπρόσωποι ποιητικοί μονόλογοι, αφηγηματικά ποιήματα αλλά κυρίως στο μυθιστόρημα η διαπλοκή λογοτεχνικών χαρακτήρων με ιστορικά γεγονότα και τους πρωταγωνιστές τους τοποθετούνται σε μια σπειροειδή μη γραμμική αφήγηση όπου διαρκώς επανέρχεται ως τόπος η Ρωσία.

3.1. Ιστορικά πρόσωπα και λογοτέχνες

Ο Στάλιν απαντά επανειλημμένα στο μυθιστόρημα ως καίριο πρόσωπο σχεδόν ταυτόσημο με την ακύρωση της ευαγγελιζόμενης παραδείσιας συνθήκης των αρχών της επανάστασης. Ο γενικός εισαγγελέας Βισίνσκι στη δίκη του Μπουχάριν και του Γκλέμποφ ως ενσάρκωση μεταστροφής της επανά-

στασης, ο Μπακούνιν και η υποθετική συνάντησή με τον Ντοστογιέφσκι στη Γενεύη, η κηδεία του Κροπότκιν, ο Βικτόρ Σερζ, «οι κακορίζικοι Κάμενεφ και Ζηνόβιεφ», ο Νεκράσωφ [Πολενάκης 2020]. Ο Τρότσκι είναι παρών ήδη στη συλλογή *Νοτρ Ντάμ* [Πολενάκης 2008: 28], όπως και ο Μαρξ [Πολενάκης 2006: 29]. Βασικό πρόσωπο ο μηδενιστής Νετσάγεφ ως μυθιστορηματικό πρότυπο του Ντοστογιέφσκι.

3.2. Λογοτέχνες

Οι εμφανιζόμενοι στο έργο του Πολενάκη λογοτέχνες κατοχυρώνουν τη Ρωσία ως αναμφισβήτητη λογοτεχνική μήτρα και επιμερίζονται: στους προ της επανάστασης του 1917, όπως ο Ντοστογιέφσκι, κυρίαρχη μορφή του μυθιστορήματος, ο Τσέχωφ και ο Τολστόϊ· στους σύγχρονους της επανάστασης και των μετέπειτα χρόνων, εκείνους που προσχωρούν σε αυτήν και όσους υποτάσσονται στις σταλινικές επιταγές ή υφίστανται διώξεις, η Τσβετάγεβα, ο Παστερνάκ, ο Μαγιακόφσκι, η Αχμάτοβα, ο Γκουμιλίφ, οι σκηνοθέτες Μέγιερχολντ και Αϊζενστάιν.

3.3. Λογοτεχνικοί χαρακτήρες

Οι ντοστογιέφσκιικοί χαρακτήρες υπερτερούν αριθμητικά: ο πρίγκιπας Μίσκιν αντιμετώπος με τη μοίρα της ομορφιάς που φέρνει αντί χαρά μελαγχολία, ο βλάσφημος Ρασκόλνικωφ και το αδιέξοδο του κόσμου, οι τρεις τσεχωφικές αδελφές ως πρότυπο «σύντομης νεότητας», ο Ιβάν Καραμιάζωφ. Οι χαρακτήρες-σύμβολα ο μηδενιστής Βερχοβένσκι και ο δαιμονικός Σταυρόγκιν, που εμφανίζεται αρχικά στο ποίημα «Μοίρα» ως πάσχον άτομο.

4. Η Ρωσία και το «διαϊωνιζόμενο πάσχειν»

Η αποτυχία της Επανάστασης του 1917 και η αποτυχία του Διαφωτισμού να εξασφαλίσουν την ανθρώπινη συνθήκη της ευτυχίας, συνεπάγονται απάνθρωπο καθεστώς και καθολική ήττα εγείροντας το ερώτημα του Αντόρνο για την ποίηση μετά το Άουσβιτς [Adorno 1980: 11] δηλαδή για το ρόλο της τέχνης, περιορισμένο εξάλλου αφού αυτή δεν μπορεί να επέμβει στην Ιστορία. Ο Πολενάκης απαντά με τον τρόπο του Αντόρνο, δηλαδή με την ίδια την τέχνη του, επιμένοντας ότι η οδύνη αυτού του κόσμου χρειάζεται τη φωνή της τέχνης για να ακουστεί και η τέχνη να λειτουργεί ως καταφύγιο.

Ο Πολενάκης βρίσκει στον Ντοστογιέφσκι και την Ρωσία την εκπροσώπηση των αγωνιών για το μέλλον του ανθρώπου και το ρόλο της τέχνης. Η Ρωσία μέσα από τα αποτυχημένα πολιτικοκοινωνικά κινήματα, την κορύφωση της επανάστασης του 1917 και την αποτυχία της αποτελεί το «διαϊωνι-

ζόμενο πάσχειν» [Adorno 2006: 435] σε συλλογικό επίπεδο. Παρουσιάζεται ως ο τόπος του υποσχόμενου καλού, της ευτοπίας και αργότερα η ανατροπή την μεταβάλλει σε τόπο της χρεωκοπίας και κυρίως οδύνης. Η σταδιακή φήμωση της καλλιτεχνικής ελευθερίας, θεματική στην οποία ο Πολενάκης επανέρχεται με αναφορές στις διώξεις καλλιτεχνών, σηματοδοτεί αφενός την κατάρρευση της επανάστασης αφετέρου τις απόπειρες του καθεστώτος για την ακύρωση της τέχνης ως αντίσταση στην εξουσία. Ωστόσο, ο Ντοστογιέφσκι πρωτίστως αλλά και άλλοι λογοτέχνες και καλλιτέχνες σημαίνουν τη Ρωσία ως μήτρα παραγωγής σημαντικής τέχνης, τόσο προεπαναστατικά και εν μέσω ποικίλων πολιτικοκοινωνικών κινημάτων, όσο και στη διάρκεια της επανάστασης και της σοβιετικής εποχής, οπότε μέρος των καλλιτεχνών που δεν υποκύπτει επιμένει στον αντιστασιακό χαρακτήρα της τέχνης.

Ο Ντοστογιέφσκι αποτελεί το διαγωνιζόμενο πάσχειν σε ατομικό επίπεδο: αυτός κυρίως, και μέσω των *Δαιμονισμένων*, με τις μορφές των Βερχοβένσκι και Σταυρόγκιν, διαβλέπει το οδυνηρό τέλος της απολυτότητας των κινημάτων και της προσήλωσης των ανθρώπων σε υποσχέσεις επίγεια ευτυχίας ενώ αναγνωρίζει την οδύνη και την καταστροφή ως αναγέννηση. Ο Πολενάκης θα φέρει αντιμέτωπο τον Ντοστογιέφσκι όχι μόνον με τον Άγγελο της Ιστορίας αλλά και με τον Άγγελο του θανάτου. Η τέχνη γίνεται αυτό που διακηρύσσει ο ξεχασμένος Ρώσος ποιητής Γιούρι Αιντελμαν «η τέχνη είναι μια, σύντροφοι, και πηγάζει κατευθείαν από τον θάνατο» [Πολενάκης 2020].

5. Συμπεράσματα

Για τον Πολενάκη, η Ρωσία ως λογοτεχνική μήτρα και ως χώρος πολιτικής ουτοπίας και ματαιώσης ταυτίζεται με το «διαγωνιζόμενο πάσχειν». Ο Πολενάκης μεταπορίζει τους πραγματικούς ή μυθοπλαστικούς χαρακτήρες της ρωσικής ιστορίας και λογοτεχνίας από τη συντομία του εξομολογητικού ή αφηγηματικού ποιήματος σε μια μεταϊστορική μη γραμμική μεταμυθοπλασία όπου η ιστορία και η λογοτεχνία της Ρωσίας γίνονται το προσφορότερο πεδίο ανάδειξης των κρίσεων στη νεότερη παγκόσμια ιστορία και τέχνη.

Βιβλιογραφία

- Δημητρούλια Τ.* Η ένδοξη πέτρα // Τα Ποιητικά 16, 2014.
Πολενάκης Σ. Τα γαλάζια άλογα του Φραντς Μαρκ. Αθήνα: Οδός Πανός, 2006.
Πολενάκης Σ. Νοτρ Νταμ. Αθήνα: Οδός Πανός, 2008
Πολενάκης Σ. Τα σκαλοπάτια της Οδησού. Αθήνα: Μικρή Άρκτος, 2012

Πολενάκης Σ. Η ένδοξη πέτρα. Αθήνα: Μικρή Άρκτος, 2014.

Πολενάκης Σ. Η πάλη με τον Άγγελο. Αθήνα: Ενύπνιο, 2020.

Adorno T.W. Αρνητική διαλεκτική. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2006.

Adorno T.W. Kulturkritik und gesellschaft. Gesammelte Schriften Band 10.1. Frankfurt: Suhrkamp, 1980.

RUSSIA IN THE ROLE OF THE ANGEL OF HISTORY AND THE MOLD OF LITERATURE IN STAMATIS POLENAKIS' WORK

B. Roussou

Athens School of Fine Arts, Athens, Greece

vroussou@asfa.gr, broussgr@yahoo.gr

The main feature of Stamatis Polenakis' work is the repetitive reference to events of Russian authors' lives (with more frequent references to Dostoevsky's life and work), the presence of characters from works of the Russian literature as well as the mention of events of the Russian history with emphasis placed on the Russian revolution. Russia is distinguished as the mold of literature with works and characters archetypal in the sense of passion and pain but also in a place of political utopia where History leaves its painful traces as inevitable fate which thwarts ordinary people's lives making such lives unbearable, especially the lives of those who suffer from unfortunate personal incidents and, at this point, comes Polenakis' art as an antidote and consolation against the existing wretched conditions.

Keywords: *Polenakis, Dostoyevski, Russian literature
Russian history pain*

References

Dimitroulia T. I endoxi petra // Ta Poiitika 16, 2014.

Polenakis S. Ta galazia aloga tou Frants Mark. Athens: Odos Panos, 2006.

Polenakis S. Notr Ntam. Athens: Odos Panos, 2008

Polenakis S. Ta skalopatia tis Odissou. Athens: Mikri Arktos, 2012

Polenakis S. I endoxi petra. Athens: Mikri Arktos, 2014.

Polenakis S. I pali me ton Angelo. Athens: Enypnio, 2020.

Adorno T.W. Arnitiki dialektiki. Athens: Ekdoseis Alexandreia, 2006.

Adorno T.W. Kulturkritik und gesellschaft. Gesammelte Schriften Band 10.1. Frankfurt: Suhrkamp, 1980.

**ΤΟ ΔΙΠΟΛΟ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΚΙ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ
ΣΤΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ *Η ΜΕΓΑΛΗ
ΧΙΜΑΙΡΑ ΤΟΥ ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ
ΞΑΝΑΣΤΑΥΡΩΝΕΤΑΙ ΤΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ***

Α. Σκαμάγκα, Θ. Καραγκιοζόπουλος

*Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Ελλάδα
a.skamagka@ill.uoa.gr / thomask91thes@gmail.com*

Στα έργα *Η μεγάλη χίμαιρα* (1953) και *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* (1954) οι χαρακτήρες κινούνται μεταξύ ταυτότητας και ετερότητας, ταλαντεύονται μεταξύ οικείου και αλλότριου, τοπικού και εθνικού, ελληνικού και ξένου. Οι διαφορετικές κουλτούρες και ιδεολογίες, τα ήθη και τα έθιμα, η θρησκεία και η Ιστορία ενώνουν και χωρίζουν τους ανθρώπους, ενώ μια επιπλέον διερεύνηση ταυτού και ετέρου πραγματοποιείται πάνω στο δίπολο αρσενικό-θηλυκό. Στα μυθιστόρημα θα βρούμε πλήθος διλημματικές αλληγορίες μεταξύ καλού-ηθικού και κακού-ανήθικου, με το δίπολο μεταξύ αρσενικών και θηλυκών χαρακτήρων να αποδεικνύεται επίσης καθοριστικό.

Λέξεις-κλειδιά: Νεοελληνική Λογοτεχνία, Καραγάτσης, Καζαντζάκης, ταυτότητα, ετερότητα, δίπολα

1. Εισαγωγή

Δυο σύγχρονοι Νεοέλληνες συγγραφείς διαφορετικής γενιάς, ο Μ. Καραγάτσης και ο Νίκος Καζαντζάκης, δημοσιεύουν με μόλις έναν χρόνο διαφορά τα μυθιστορήματά τους *Η μεγάλη χίμαιρα* (1953) και *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* (1954) αντίστοιχα. Σε αμφότερα τα έργα οι χαρακτήρες κινούνται μεταξύ ταυτότητας και ετερότητας, καθώς διαφορετικές κουλτούρες και ιδεολογίες συνενώνονται και αντιπαραβάλλονται, ή και συγκρούονται.

Στο μυθιστόρημα *Η μεγάλη χίμαιρα*, οι χαρακτήρες ταλαντεύονται μεταξύ οικείου και αλλότριου, τοπικού και εθνικού, ελληνικού και ξένου, καλού

και κακού. Οι διαφορετικές κουλτούρες, τα ήθη και τα έθιμα, η θρησκεία και η Ιστορία, αλλά και το φυσικό περιβάλλον, ενώνουν και χωρίζουν τους ανθρώπους και καθορίζουν τις πράξεις τους, ενώ μια επιπλέον διερεύνηση ταυτού και ετέρου πραγματοποιείται πάνω στο δίπολο αρσενικό-θηλυκό.

Αντίστοιχα, στο μυθιστόρημα *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται* συναντώνται διαφορετικές κουλτούρες, ιδεολογίες και ταυτότητες. Η ταυτότητα του καθενός συνίσταται σε ένα σύνολο γνωρισμάτων που τον διαφοροποιεί από τους άλλους. Θρησκευτικές και εθνικές συγκρούσεις, έθιμα και παραδόσεις εισέρχονται σε ένα πολιτικό πλαίσιο, με το μυθιστόρημα να αποτελεί μία διλημματική αλληγορία μεταξύ καλού-ηθικού και κακού-ανήθικου, με το δίπολο μεταξύ αρσενικών και θηλυκών χαρακτήρων να παρουσιάζεται επίσης καθοριστικό.

2. Μεθοδολογία

Σκοπός της μελέτης είναι η συγκριτική προσέγγιση των στοιχείων ταυτότητας και ετερότητας σε πνευματικό, σωματικό, φυλετικό, έμφυλο, ιδεολογικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο σε δυο σύγχρονα μυθιστορήματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τα *Η μεγάλη χίμαιρα* του Μ. Καραγάτση και *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* του Νίκου Καζαντζάκη.

Το υλικό που παρουσιάζεται προκύπτει από τη μελέτη και την κριτική και συγκριτική ανάλυση των κειμένων των συγγραφέων σε συνδυασμό με τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας. Θα μας απασχολήσουν ζητήματα φόρμας και ερμηνευτικής σε ό,τι αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι δύο συγγραφείς διαλέγονται πάνω στην έννοια της Ιστορίας και της ζωής αλλά και της μοίρας και της ζωής. Διερευνάται πώς η μία επηρεάζει την άλλη, τι χώρο διαθέτει η μία για την άλλη, ποια (θα έπρεπε να) είναι η σχέση τους με το κάθε άτομο / υποκείμενο, και ποια με το συλλογικό υποσυνείδητο. Λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι χαρακτήρες, θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε τους τρόπους με τους οποίους οι δύο αυτοί συγγραφείς ενεργοποιούν την ανθρώπινη συνείδηση πάνω σε θέματα που συνοδεύουν κοινωνικές και υπαρξιακές αναζητήσεις.

Παράλληλα, επιχειρούμε να εμβαθύνουμε στον τρόπο με τον οποίο Καραγάτση και Καζαντζάκηs πραγματεύονται μια σειρά από ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας, τα οποία αφορούν την επινόηση της ατομικής ανθρώπινης συνείδησης καθώς και το πώς αυτή συνδέεται με την κοινωνική θέση / δράση των πρωταγωνιστών.

3. Ταυτότητες και ετερότητες στο έργο *Η μεγάλη χίμαιρα* του Μ. Καραγάτση

Το έργο του Μ. Καραγάτση χαρακτηρίζεται συχνά από την αντιθετική παρουσίαση και ίσως τη συγκρουσιακή σχέση ταυτού και ετέρου. Η ετερότητα, ως ευρύς όρος, περιλαμβάνει το πλήθος των διαφορετικών μορφών με τις οποίες εμφανίζεται κάτι και το πρόβλημα έγκειται στον προσδιορισμό αυτού του “κάτι” [Γκόττοβος 2001: 30], ενώ συνδέεται με την ποικιλία σε γλωσσικό, πολιτισμικό, κοινωνικό, και ούτω καθεξής, επίπεδο. Το κείμενο θέτει διαρκώς ερωτήματα, πάνω στα οποία καλείται ο αναγνώστης να προβληματιστεί. Τι είναι οικείο και τι είναι αλλότριο; Ποιοι είμαστε εμείς και ποιοι είναι οι άλλοι; Μπορεί το έτερο να γίνει ταυτό και, αν ναι, με ποιο τίμημα;

Στο μυθιστόρημα *Η μεγάλη χίμαιρα*, η πρωταγωνίστρια Μαρίνα είναι μια γυναίκα, μια αλλοεθνής, μια δυτική, μια αλλόθρησκη, η οποία ανακαλύπτει αφενός το αρσενικό και αφετέρου το ελληνικό-διαφορετικό και παλεύει να συμφιλιωθεί με αυτό και να ενταχθεί, να ενσωματωθεί σε αυτό αντίστοιχα. Συχνά, η ενσωμάτωση αυτή σε μια άλλη ταυτότητα είναι αποτέλεσμα εξωτερικής πίεσης και ο εγκλιματισμός με την “ελληνική φυλή” απλώς μια ψευδαίσθηση [Μικέ 2019: 10]. Στο έργο δεσπόζει μια εθνική ελληνική ταυτότητα, η οποία διανθίζεται από ιστορικά, μυθολογικά, τοπιογραφικά και τοπικά-τοπικιστικά στοιχεία. Η Γαλλίδα ηρωίδα γνωρίζει ανθρώπους με διαφορετικές συνήθειες, ντύσιμο, εμφάνιση, ανθρώπους που ανήκουν σε μια άλλη κουλτούρα, διαφορετική από τη δική της που προσπαθεί να απαρνηθεί. Από το δίπολο ταυτότητας και ετερότητας δεν θα μπορούσε να απουσιάζει το θρησκευτικό στοιχείο αλλά και η σύγκριση βόρειων και μεσογειακών λαών και Δύσης και Ανατολής.

Το τοπίο και η φύση επίσης λειτουργούν συχνά ως ετερότητα στο μυθιστόρημα. Η θάλασσα είναι ο αλλόκοτος εχθρός, τα αστέρια είναι ένας ανελέητος και σκληρός άλλος, κάτι σαν τη ρομαντική φύση-μητριά, που μοιάζει κάποιες φορές να ταυτίζεται με τον οικογενειακό άλλο. Συχνά, το έτερο προσδιορίζεται και με όρους κοινωνικής τάξης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, τέλος, εκτός από τη φυλετική σκοπιά, η διερεύνηση των έμφυλων ταυτοτήτων στο έργο αυτό του Καραγάτση, όπου το αρσενικό φαίνεται να ταυτίζεται με τη λογική, ενώ το θηλυκό με το πάθος και ό,τι (κακό και ανήθικο) αυτό συνεπάγεται.

Το μυθιστόρημα *Η μεγάλη χίμαιρα* του Μ. Καραγάτση δομείται πάνω στα αντιθετικά ζεύγη του αρσενικού και του θηλυκού, του ορθόδοξου και του καθολικού, του οικείου και του αλλότριου, του ελληνικού και του ξέ-

νου, του ανατολικού και του δυτικού, του αρχαίου και του σύγχρονου [Μικέ 2019: 9]. Μέσα από την παρατήρηση των αντιθέσεων αυτών και την απόπειρα απάντησης των πολλαπλών ερωτημάτων ταυτότητας και ετερότητας που τίθενται προκύπτει η διεισδυτική ματιά του Μ. Καραγάτση και ένας προβληματισμός σχετικά με τον πατριαρχικό λόγο του.

4. Ταυτότητες και ετερότητες στο έργο *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται του Νίκου Καζαντζάκη*

Το μυθιστόρημα *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται* κινείται σε τρία επίπεδα: τις θρησκευτικές και εθνικές συγκρούσεις, την αντίθεση του πνευματικού με το ζωικό στοιχείο και τη διχοτόμηση των αισθήσεων στον ίδιο τον πρωταγωνιστή. Στο μυθιστόρημα συναντώνται διαφορετικές κουλτούρες, ιδεολογίες και ταυτότητες. Η ταυτότητα του καθενός συνίσταται από ένα σύνολο γνωρισμάτων που τον διαφοροποιεί από τους άλλους. *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται* βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ελληνική λαϊκή θρησκεία, στα έθιμα και στις παραδόσεις και βάζει αυτή τη λαογραφία σε ένα πολιτικό πλαίσιο, υποδεικνύοντας πόσο περίπλοκη και συνυφασμένη είναι η πολιτική ιδεολογία και ο λαϊκός πολιτιστικός προσανατολισμός.

Βασικό δομικό στοιχείο της αφηγηματικής τεχνικής και της σημασιακής άρθρωσης των κωδικών στο αφηγηματικό έργο του Καζαντζάκη συνιστά η διπολική αντίθεση, ο σταδιακός μετασχηματισμός της αντίθεσης σε αντίφαση και εν τέλει σε αμφισημία ή ασημία [Λάζαρης 2010: 6]. Εκμεταλλευόμενος τις τέσσερις υποστάσεις του μυθιστορήματος, (κοινωνικό μυθιστόρημα, θεολογική πραγματεία, πολιτικό μανιφέστο, φιλοσοφική διατριβή/ιδεολογική διδασκαλία) ο Καζαντζάκης προσαρμόζει αντίστοιχες ιδιότητες στους πρωταγωνιστές του. Οι ήρωες του μυθιστορήματος αποτελούν στην ολότητά τους σημεία ενός διπολικού και αντιθετικού συνεχούς. Δημιουργούν αντιθετικά ζεύγη, τα οποία χρωματίζουν εντονότερα τα στοιχεία των χαρακτήρων του έργου (επικά, βιβλικά, θεολογικά, πολιτικά και μυθιστορηματικά).

Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται συναγωνίζεται το μυθιστόρημα *Ο Καπετάν Μιχάλης* ως προς το πλήθος και την ποικιλία των χαρακτήρων, θετικών και αρνητικών, ανδρικών και γυναικείων. Οι βασικές γυναικείες φιγούρες (Κατερίνας, Μαριορή, Λενιό), πέρα από τις επιμέρους διαφορές τους, έχουν ένα καθοριστικό κοινό στοιχείο: η παρουσία τους αποτελεί εμπόδιο για την πνευματική πρόοδο (τη μεταμόρφωση της σάρκας σε πνεύμα) των ανδρών με τους οποίους συνδέονται (Μανολιός, Μιχελής) [Αγάθος 2005: 403].

5. Συμπεράσματα

Μπορούμε να καταλήξουμε με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι τα δυο αυτά έργα του Καραγάτση και του Καζαντζάκη περιέχουν αρκετά κοινά σημεία αναφοράς. Η κοινωνική κριτική είναι ένα από αυτά τα σημεία και χρησιμοποιείται για να εκφράσουν και οι δύο συγγραφείς τους προβληματισμούς τους σχετικά με την έννοια της ηθικής, του χρέους του συγγραφέα και της αλήθειας. Οι προβληματισμοί, οι κριτικές και οι τοποθετήσεις τους δίνονται μέσα από ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών, των οποίων βασικό χαρακτηριστικό είναι η λεπτότητα, η διαύγεια και η αμεσότητα.

Στα δυο μυθιστορήματα οι χαρακτήρες ταλαντεύονται μεταξύ οικείου και αλλότριου, τοπικού και εθνικού, ελληνικού και ξένου, καλού και κακού. Συναντώνται και συγκρούονται διαφορετικές κουλτούρες, ιδεολογίες και ταυτότητες. Η ταυτότητα του καθενός συνίσταται σε ένα σύνολο γνωρισμάτων που τον διαφοροποιεί από τους άλλους. Θρησκευτικές και εθνικές συγκρούσεις, έθιμα και παραδόσεις εισέρχονται σε ένα πολιτικό πλαίσιο, με τα μυθιστορήματα να αποτελούν διλημματικές αλληγορίες μεταξύ καλού-ηθικού και κακού-ανήθικου και με το δίπολο μεταξύ αρσενικών και θηλυκών χαρακτήρων να παρουσιάζεται επίσης καθοριστικό.

Βιβλιογραφία

- Αγάθος Θ.* Οι γυναικείοι χαρακτήρες στα μυθιστορήματα του Νίκου Καζαντζάκη. Αθήνα: ΕΚΠΑ, 2005.
- Γκότοβος Α.* Οικουμενικότητα, ετερότητα και ταυτότητα: Η επαναδιαπραγμάτευση του νοήματος της παιδείας. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2001.
- Λάζαρης Α.* Πολιτισμικά αρχέτυπα και ιδεολογικά πρότυπα στο αφηγηματικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη. Η διαπάλη και η συνύφανση ιδεολογίας και αφήγησης // Ν. Γιγουρτάκης (επιμ.). Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο. Ο Νίκος Καζαντζάκης και ο Κρητικός Πολιτισμός. Ηράκλειο — Μυρτιά (Βαρβάροι): «Μουσείο Νίκου Καζαντζάκη», 2010. (σε CD-ROM).
- Μικέ Μ.* Η χίμαιρα του πόθου // Μ. Καραγάτσης. Η μεγάλη χίμαιρα. Αθήνα: Εστία, 2019. Σ. 7–21.

**THE DIPOLE OF IDENTITY AND OTHERNESS
IN THE NOVELS *THE GREAT CHIMERA*
BY KARAGATSIS AND *CHRIST RECRUCIFIED*
BY KAZANTZAKIS**

A. Skamagka, Th. Karagkiozopoulos

National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece
a.skamagka@ill.uoa.gr / thomask91thes@gmail.com

In the novels *The great chimera* (1953) and *Christ re-crucified* (1954) the characters move between identity and otherness, as different cultures and ideologies come together and contrast. The characters oscillate between familiar and foreign, local and national, Greek and foreign identities. The different cultures, customs and traditions, religion and history unite and divide people, while an additional investigation of the self and the other is conducted on the male-female dipole. In the novels we will find a number of dilemmatic allegories between good-moral and bad-immoral, with the dipole between male and female characters also being decisive.

Keywords: *Modern Greek Literature, Karagatsis, Kazantzakis, identity, otherness, dipoles*

References

- Agathos Th.* Oi gynaikeioi charaktires sta mythistorimata tou Nikou Kazantzaki. Athens: National and Kapodistrian University of Athens, 2005.
- Gkotovos A.* Oikoumenikotita, eterotita kai taftotita: I epanadiapragmatefsi tou noimatos tis paideias. Ioannina: University of Ioannina, 2001.
- Lazaris A.* Politismika archetypa kai ideologika protypa sto afigimatiko ergo tou Nikou Kazantzaki. I diapali kai i synyfansi ideologias kai afigisis // N. Gigourtakis (ed.). Diethnes Epistimoniko Synedrio. O Nikos Kazantzakis kai o Kritikos Politismos. Irakleio — Myrtia (Varvaroi): Mouseio Nikou Kazantzaki, 2010. (CD-ROM).
- Mike M.* I chimaira tou pothou // M. Karagatsis. I megali chimaira. Athens: Estia, 2019. P. 7–21.

Ο ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΑΓΝΑΔΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΥΘΙΚΗΣ ΣΑΠΦΩΣ

Π. Στράτη

*Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου, Βελιγράδι, Σερβία
penstrati@gmail.com*

Στην όψιμη ποιητική περίοδο του Κυριάκου Χαραλαμπίδη πυκνώνουν οι αναφορές τόσο σε μυθικές μορφές, όσο και σε ιστορικές προσωπικότητες που πέρασαν στη σφαίρα του μύθου, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Σαπφώ, γύρω από την οποία έχει δημιουργηθεί διαχρονικά ένας ιδιάζων λογοτεχνικός μύθος. Η ποιητική *doctrina* των όψιμων συλλογών του Χαραλαμπίδη περιλαμβάνει την ανακαινιστική ανάγνωση ή ερμηνεία, ακόμη και την μετάπλαση ή ανα(κατα)σκευή του παραδοσιακού μυθικού υλικού, μέσω της *μεταμυθικής μεθόδου*, του τρόπου δηλαδή με τον οποίο ο ποιητής χειρίζεται τον μύθο. Το εγχείρημα εκβάλλει στη δημιουργία μιας προσωπικής μυθολογικής εκδοχής, ενός ιδιάζοντος χαραλαμπίδειου *μεταμύθου*, ο οποίος, μέσω της αξιοποίησης κάποιων επιμέρους τεχνικών που μετέρχεται ο ποιητής, τα οποία αποκαλώ *μεταμυθικά σχήματα*, τίθεται στην υπηρεσία της εκάστοτε ποιητικής του στόχευσης. Στην παρούσα εργασία μελετάται η βαθμιαία κατασκευή του μεταμύθου της Σαπφώς στην ποίηση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη, σε σχέση με τον διακειμενικό διάλογο που αναπτύσσεται τόσο με την ποίηση της ίδιας της Σαπφώς όσο και με τον λογοτεχνικό της μύθο, όπως διαμορφώθηκε από την αρχαιότητα, με τη συμβολή των εκδοχών του Μενάνδρου (στη *Λευκαδία*) και του Οβιδίου (στις *Ηρωίδες*), μέχρι και τη σύγχρονη εποχή, με την εκδοχή του Διονύσιου Σολωμού (στην ιταλόφωνη *Saffo*). Διερευνάται παράλληλα η σταδιακή ωρίμανση του σαπ-

φικού μεταμύθου, οι μετεξελίξεις και οι ανατροπές του, καθώς και η λειτουργία και η στόχευσή του, με εκτενέστερη συζήτηση για καθένα από τα ποιήματα του χαραλαμπίδειου σαπφικού κύκλου, κατά τη χρονολογική σειρά δημιουργίας τους. Η εργασία εστιάζεται στα εννέα ποιήματα που περιλαμβάνει μέχρι στιγμής ο σαπφικός κύκλος ποιημάτων του Κυριάκου Χαραλαμπίδη: «Η Σαπφώ στη Σπάρτη (ψηφιδωτό του 3ου αι. μ.Χ.)», «Σαπφώ εν Λευκάδι», «Επιτύμβιο για δυο φεγγάρια» και «Σαπφούς μέσαι νύκτες» (*Κυδώνιον μήλον* 2006), «Όρανα χελίδω» (*Ίμερος* 2012), «Σαπφώ (κύματι Λευκάδος)» και «Βασιλική» (*Ηλίου και σελήνης άλως* 2017) και «Όιον το γλυκύμαλον» και «Σαπφώ και Φάωνας» (αδημοσίευτα).

Λέξεις-κλειδιά: Κυριάκος Χαραλαμπίδης, Σαπφώ, χαραλαμπίδειος σαπφικός κύκλος, μεταμύθος, μεταμυθική μέθοδος, μεταμυθικά σχήματα

Στο ποιητικό έργο του Κυριάκου Χαραλαμπίδη [Χαραλαμπίδης 2019α] είναι συχνές οι αναφορές σε αρχαιολογικές φηγούρες του αρχαιοελληνικού μύθου [Χριστοδουλίδου 2019], οι οποίες πυκνώνουν βαθμιαία στις πιο πρόσφατες συλλογές του [Πετρίδης 2019]. Στην όψιμη ποιητική του περίοδο πυκνώνουν επίσης και τα ποιήματα που αναφέρονται σε ιστορικές προσωπικότητες που πέρασαν στη σφαίρα του μύθου [Στράτη 2021β], με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον κύκλο ποιημάτων του για τη Σαπφώ, γύρω από την οποία έχει δημιουργηθεί διαχρονικά ένας ιδιαίζων λογοτεχνικός μύθος.

1. Η μεταμυθική μέθοδος του Κυριάκου Χαραλαμπίδη

Η μεταμυθική μέθοδος του Κυριάκου Χαραλαμπίδη, όπως αποκαλώ τη μέθοδο με την οποία ο ποιητής χειρίζεται τον μύθο, συνίσταται στην ανακαινιστική ανάγνωση ή ερμηνεία του παραδοσιακού μυθικού υλικού, που μπορεί να οδηγήσει και στην πλήρη μετάπλαση ή ανα(κατα)σκευή του [Στράτη 2021α]. Η μεταμυθική μέθοδος διαλέγεται μεν, αλλά διαφέρει από τη γνωστή *μυθική* μέθοδο, η οποία αξιοποιήθηκε διεθνώς από μείζονες ποιητές ως μοντερνιστικό εργαλείο. Βασικό χαρακτηριστικό του *μεταμύθου* του Χαραλαμπίδη, της προσωπικής του δηλαδή μυθολογικής εκδοχής, είναι ο διακειμε-

νικός διάλογος, ο οποίος συχνά λειτουργεί ως ένα είδος ποιητικού αγώνα με προγενέστερες εκδοχές του μύθου [Petrides 2017].

Η πρωτεϊκότητα του μεταμύθου του Χαραλαμπίδη αναδεικνύεται από την πολυσημία της πρόθεσης «μετά» ως πρώτου συνθετικού του όρου «μεταμύθος». Η χροιά της είναι βέβαια καταρχάς *χρονική*, εφόσον ο μεταμύθος έπεται του παραδοσιακού μύθου και των μεταγενέστερων λογοτεχνικών του μεταπλάσεων. Είναι όμως και *(ανα)στοχαστική*, εφόσον σχολιάζει τις συμπεριφορές των μυθικών μορφών, διερευνώντας και φωτίζοντας τα κίνητρα ή τις σκέψεις τους. Είναι *αναδομική*, αφού «διορθώνει» πτυχές του μύθου ή κατασκευάζει εκ νέου ένα μεταμυθικό αφήγημα. Είναι *υπερβατική*, κυρίως στα ποιήματα που εμπεριέχουν κοσμολογικές ή εσχατολογικές αναζητήσεις. Είναι, ακόμη, *αυτοαναφορική*, όταν ο μεταμύθος ενέχει στοιχεία μεταγνωστικού ελέγχου της ίδιας της λειτουργίας της ποίησης, διαδικασία που γίνεται περισσότερο εμφανής στα ποιήματα ποιητικής.

Επιπλέον, κατά την κατασκευή του μεταμύθου ο Χαραλαμπίδης χρησιμοποιεί μια ιδιάζουσα τεχνική συνομιλίας με τον παραδεδομένο μύθο, τα *μεταμυθικά σχήματα*, τα οποία, για την κατασκευή του μεταμύθου της Σαπφώς εν προκειμένω, άλλοτε συμπλέουν με τον λογοτεχνικό σαπφικό μύθο, άλλοτε στέκονται απέναντί του για να τον χαρτογραφήσουν ή να τον σχολιάσουν, άλλοτε πάλι τον κρίνουν ή τον μέμφονται, άλλοτε τον υπερβαίνουν ή και τον αντικαθιστούν. Για την κατασκευή του σαπφικού μεταμύθου χρησιμοποιούνται τα σχήματα *μύθος εν μύθω*, *μύθος παρά μύθω*, *μύθος προς μύθον*, *μύθος υπέρ μύθου*, *μύθος υπέρ μύθον*, *μύθος κατά μύθου*, *μύθος αντί μύθου*, η λειτουργία των οποίων διερευνάται κατά την συζήτηση καθενός από τα ποιήματα του σαπφικού κύκλου του Χαραλαμπίδη.

2. Τα ποιήματα του σαπφικού κύκλου

Ο σαπφικός μεταμύθος του Κυριάκου Χαραλαμπίδη δομείται βαθμιαία σε χρονικό βάθος περίπου μιας εικοσαετίας. Θεμελιώνεται αρχικά πάνω στον διάλογο με τη σαπφική ποίηση [Campbell 1982] και στη συνέχεια συνομιλεί με τον λογοτεχνικό μύθο που δημιουργήθηκε γύρω από τη σαπφική ποίηση [Reynolds 2000]. Μορφοποιείται ως (αντ)απάντηση σε προγενέστερες πραγματεύσεις του σαπφικού μύθου από την αρχαία και τη νεότερη λογοτεχνική παραγωγή και ωριμάζει σταδιακά μέσα από συνεχείς (αυτο)αναιρέσεις.

Ο σαπφικός κύκλος της χαραλαμπίδειας ποίησης περιλαμβάνει έως τώρα εννέα ποιήματα, τέσσερα εκ των οποίων ανήκουν στη συλλογή *Κυδώνιον*

μήλον (2006) [Χαραλαμπίδης 2006], ένα στον *Ίμερο* (2012) [Χαραλαμπίδης 2012], δύο στην πιο πρόσφατη συλλογή *Ηλίου και σελήνης άλωσ* (2017) [Χαραλαμπίδης 2017], ενώ δύο ποιήματα του κύκλου είναι μέχρι στιγμής αδημοσίευτα.

3. Η κατασκευή της μεταμυθικής Σαπφώς

Τα ποιήματα του σαπφικού κύκλου του Κυριάκου Χαραλαμπίδη επιχειρούν να ανασηκώσουν τα «μαγνάδια» –δανείζομαι τη λέξη από την ίδια την ποίηση του Χαραλαμπίδη– με τα οποία καλύπτεται διαχρονικά ο σαπφικός μύθος, ώστε να επικεντρωθούν στην ουσία της σαπφικής ποίησης και να κατασκευάσουν έναν μεταμύθο που απελευθερώνει την ενέργεια που είναι συμπεκνωμένη στον πυρήνα της.

Η σταδιακή ωρίμανση του σαπφικού μεταμύθου, οι μετεξελίξεις και οι ανατροπές του, καθώς και η λειτουργία και η στόχευσή του διερευνώνται σε εκτενέστερη συζήτηση για καθένα από τα ποιήματα του σαπφικού κύκλου, κατά τη χρονολογική σειρά δημιουργίας τους.

3.1. «Η Σαπφώ στη Σπάρτη (ψηφιδωτό του 3ου αι. μ.Χ.)», *Κυδώνιον μήλον* (2006)

Στο πρώτο ποίημα του σαπφικού κύκλου, που συντέθηκε το 2000, πρωταρχίζει να μορφοποιείται ο σαπφικός μεταμύθος. Σχολιάζονται, με διακριτικούς υπαινιγμούς, ο έντονος αισθησιασμός της σαπφικής ποίησης, οι αναφορές της παράδοσης στη Σαπφώ ως εταίρα και «κοινή», αλλά και ο πολυσυζητημένος ομοερωτισμός που συνοδεύει τον σαπφικό μύθο [Reynolds 2000], στοιχεία που λειτούργησαν διαχρονικά ως μήτρα για την πολυποίκιλη μεταγενέστερη λογοτεχνική πραγματευσή του.

Με τη μεταμυθική τεχνική *μύθος εν μύθω*, με την οποία ένας μύθος εγκιβωτίζεται σε έναν άλλο μύθο, ο μύθος της Σαπφώς συσχετίζεται με τον μύθο της Ελένης και με την Κύπριδα Αφροδίτη. Με το σχήμα *μύθος υπέρ μύθου* το ποίημα συμπλέει με τον μύθο που αναδύεται από τη σαπφική ποίηση, απηχώντας ερωτικούς στίχους της Σαπφώς που συνέβαλαν στη διατήρηση και ευρεία διάδοση του μύθου της ανά τους αιώνες, καθώς θεωρήθηκε ότι διασώζον στοιχεία από τη βιογραφία της.

3.2. «Επιτύμβιο για δυο φεγγάρια» *Κυδώνιον μήλον* (2006)

3.3. «Σαπφούς μέσαι νύκτες», *Κυδώνιον μήλον* (2006)

Τα δύο σύντομα επιτύμβια επιγράμματα, χρονολογημένα τον Νοέμβριο του 2004 και τον Σεπτέμβριο του 2005 αντίστοιχα, συνομιλούν μεταξύ τους

και με στίχους της Σαπφώς. Συνδυετικός κρίκος τους είναι το υποβλητικό σκη-
νικό τους, που φωτίζεται από το φεγγάρι, τη σαπφική *σελάννα*, και απηχεί
τη σαπφική ατμόσφαιρα του ασίγαστου πόθου και της μερόεσσας ανάνη-
σης. Το ποιητικό υποκείμενο στέκεται ενόπιον των σαπφικών στίχων και,
ακολουθώντας το σχήμα *μύθος προς μύθον*, επιχειρεί μια αναστοχαστική ανά-
γνωσή τους. Με πυρηνικό στοιχείο το δίπολο έρωτας–θάνατος, ο σαπφικός
μεταμύθος σχηματοποιείται και στοχοθετείται.

3.4. «Σαπφώ εν Λευκάδι», *Κυδώνιον μῆλον* (2006)

Το ποίημα, που χρονολογείται τον Δεκέμβριο του 2005, αναφέρεται
στη θρυλούμενη αυτοχειρία της Σαπφώς λόγω του απελπισμένου έρω-
τά της για τον Φάωνα. Πέρα από την ονομαστική αναφορά στη *Λευκαδία*
του Μενάνδρου [Petrides 2021], στο ποίημα διακρίνονται ως διακευμενικό
ποιητικό υπόστρωμα δύο ακόμη λογοτεχνικές εκδοχές του σαπφικού μύθου,
εναντίον των οποίων, μέσω του σχήματος *μύθος κατά μύθου*, βάλλει έμμεσα
ο Χαραλαμπίδης στον ποιητικό αγώνα που στήνει στο παρασκήνιο του ποιή-
ματος: η εκδοχή του μύθου όπως την κατέγραψε ο Οβίδιος στην αρχαιότητα,
στη δέκατη πέμπτη επιστολή των *Ηρωίδων* του, και η διαφορετική προσέγ-
γιση του μύθου, όπως την πραγματεύεται ο Διονύσιος Σολωμός στη νεότερη
εποχή, στο ποίημα «Saffo», ένα από τα όψιμα ιταλικά του ποιήματα.

Σε αντίθεση με την εκδοχή του Μενάνδρου και του Οβιδίου, στον χα-
ραλαμπίδειο μεταμύθο η Σαπφώ δεν πνίγεται, αλλά αναδύεται από τη θάλασσα
και σέρνει τον Φάωνα της στο δώμα της Καλυψώς, εγκιβωτίζοντας στο ποίημα
τον οδυσειακό μύθο με το σχήμα *μύθος εν μύθω*. Σε αντίθεση και με την φα-
σματική «Saffo» του Σολωμού, η οποία κερδίζει μεν την αθανασία, αλλά
διαιώνίζει το ρομαντικό μοτίβο της απελπισίας του έρωτα, η μεταμυθική Σα-
πφώ του Χαραλαμπίδη είναι μια δυναμική μορφή που διεκδικεί το δικαίωμά
της να παραδοθεί αυτοβούλως στην τυραννία του έρωτα, αφαιρώντας τα μα-
γνάδια της, ένα για κάθε προηγούμενη πραγμάτευση του σαπφικού μύθου,
κερδίζοντας θριαμβευτικά θεϊκή αθανασία και δυνατότητα αυτοδιάθεσης.

3.5. «Οραννα χελίδω», *Τμερος* (2012)

Ο τίτλος του ποιήματος, που γράφτηκε το 2011, είναι παρμένος από στίχο
της Σαπφώς.¹ Στο ποίημα οι στίχοι ξετυλίγονται παράλληλα με το σαπφικό

¹ Ο στίχος της Σαπφώς στην έκδοση του Campbell (απ. 135) παρατίθεται ως εξής:
τί με Πανδίωνις, Ώραννα, χελίδων...: (με τη μετάφραση: «Why, Irana, does
Pandion's daughter, the swallow, (wake?) me?»). Ο Χαραλαμπίδης στο ποίημα
«Οραννα χελίδω» αξιοποιεί ελεύθερα τον συγκεκριμένο στίχο.

τραγούδι, σύμφωνα με το σχήμα *μύθος παρά μύθω*, χωρίς να διασταυρώνονται εμφανώς με τον σαπφικό μύθο. Ο τίτλος, το σκηνικό και ο ερωτικός αισθησιασμός παραπέμπουν στη Σαπφώ, αλλά η γλώσσα, η σύνθεση και το ποιητικό κλίμα έχουν τη σφραγίδα του Κυριάκου Χαραλαμπίδη. Ο σαπφικός μεταμύθος με το σχήμα *μύθος υπέρ μύθον*, υπερβαίνει βαθμιαία τις παρερμηνείες του υποκείμενου μύθου, «διορθώνει» τις παραναγνώσεις και δίνει σταδιακά στη μεταμυθική Σαπφώ το δικαίωμα να αποδεσμευθεί από τα στερεοτυπικά στοιχεία του μύθου της.

3.6. «Σαπφώ (κύματι Λευκάδος)», *Ηλίου και σελήνης άλως* (2017)

Το ποίημα, γραμμένο το 2014, επιβεβαιώνει την, προϊόντος του χρόνου, αναδιαμορφωτική εξέλιξη του χαραλαμπίδειου μεταμύθου, αλλά και την εντυπωσιακή δυνατότητα του όχι μόνο να διορθώνει ή να αναιρεί τον παραδεδομένο μύθο, αλλά και να αυτοδιορθώνεται ή να αυτοαναιρείται. Ο μεταμύθος της Σαπφώς δεν αγωνίζεται πλέον εναντίον των εκδοχών του μύθου όπως τις πραγματεύτηκαν προγενέστεροι ποιητές, αλλά *υπερβαίνει* όλες τις άλλες εκδοχές του λογοτεχνικού μύθου με το σχήμα *μύθος υπέρ μύθον*. Ο ποιητικός ανταγωνιστής του Χαραλαμπίδη είναι πλέον απρόσωπα «ο μύθος» [Petrides 2021: 183-184], ο διαμορφωμένος από την αρχαιότητα λογοτεχνικός μύθος. Ο μεταμύθος του Κυριάκου Χαραλαμπίδη φτάνει στην κορύφωσή του, καθώς η μεταμυθική Σαπφώ *σπάει* εντελώς τις αλυσίδες του έρωτα σε ένα σαγηνευτικό παιχνίδι με το ατλαζένιο κύμα, με τη ζωή και τον θάνατο, σε μια αέναη υπαρξιακή αναζήτηση της αλήθειας. Η μεταμυθική Σαπφώ γίνεται σύμβολο χειραφέτησης, αυτοδιάθεσης, πλήρους ελευθερίας.

3.7. «Βασιλική», *Ηλίου και σελήνης άλως* (2017)

Στη «Βασιλική», που χρονολογείται το 2015, αφενός, με το σχήμα *μύθος εν μύθω*, διασταυρώνεται ο λογοτεχνικός μύθος της θρυλικής κυρα-Βασιλικής με τον μεταμύθο της Σαπφώς, και αφετέρου, με το σχήμα *μύθος αντί μύθον*, αντιπροτείνεται ένα άλλο μεταμυθικό αφήγημα που χαρίζει στη Βασιλική και τη Σαπφώ την ηθική και πολιτική ελευθερία που επιθυμούν, αφαιρώντας τα μαντίλια της σκλαβιάς, τα κάθε είδους «μαγνάδια» υποδούλωσης.

3.8. «Οίον το γλυκύμαλον», *αδημοσίευτο*

Ο τίτλος του ποιήματος, που είναι γραμμένο τον Απρίλιο του 2018, παρέμπει και πάλι ενθέως σε στίχο της Σαπφώς.² Με το σχήμα *μύθος προς μύ-*

² Πρόκειται για την αρχή του παρακάτω σφζόμενου αποσπάσματος: *οἶον τὸ γλυκύμαλον ἐρεύθεται ἄκρωι ἐπ' ὕδασι, / ἄκρον ἐπ' ἄκροτάτοι, λελάθοντο δὲ μαλοδρόπης· / οὐ μὰν ἐκλελάθοντ', ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίκεσθαι* (απ. 105

θον, με το οποίο εισάγεται από την αρχή του ποιήματος ο σαπφικός μεταμύθος, διαλέγεται το ποιητικό υποκείμενο με την ποίηση της Σαπφώς και στέκεται στοχαστικά ενώπιόν της, ενώ ο μύθος του Κρόνου εγκιβωτίζεται αιφνίδια στον μύθο της σαπφικής ποίησης και, με το σχήμα *μύθος εν μύθω*, δίνει στον σαπφικό μεταμύθο διάσταση αποτροπαϊκή. Το ποίημα αποκτά διαστάσεις ποιήματος ποιητικής, όταν η Σαπφώ, που ατενίζει το *γλυκύμαλον*, και το ποιητικό υποκείμενο, που ιχνηλατεί τα άστρα, ταυτίζονται και, μοιραία, μένουν μόνοι, ίσως επειδή είναι μοναδικοί.

3.9. «Σαπφώ και Φάωνας», *αδημοσίευτο*

Το πιο πρόσφατο ποίημα του σαπφικού κύκλου είναι το «Σαπφώ και Φάωνας» που γεννήθηκε τον Φεβρουάριο του 2021. Το ποίημα, με το σχήμα *μύθος προς μύθον* στέκεται ενώπιον του θρυλικού έρωτα της Σαπφώς για τον Φάωνα. Το ποιητικό υποκείμενο, με το προσωπείο της Σαπφώς, ξεσπά σε μια χειμαρρώδη εξομολόγηση σπαρακτικών συναισθημάτων, με τρόπο που, αν δεν ήταν τόσο εμφανώς *χαραλαμπίδειος*, θα μπορούσε να απηχεί στοιχειαία της απελπισμένης Σαπφώς του Οβιδίου ή της φασματικής Σαπφώς του Σολωμού. Ωστόσο, ο σαπφικός μεταμύθος, σε αντίθεση με τις προγενέστερες εκδοχές, εστιάζεται όχι στον απελπισμένο έρωτα της Σαπφώς, αλλά στο φως που συνοδεύει την ανάμνησή του, το φως που εκπέμπει ο Φάωνας ακόμη και με το όνομά του, ένα φως γαλήνιο, ανέγγιχτο, ηθικό, ελεύθερο, ένα φως αστρικό.

4. *Εν κατακλείδι*

Με εργαλείο τον πρωτεύκο και πολύσημο μεταμύθο του, ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης αφαιρεί τα μαγνάδια του μύθου της Σαπφώς και την οδηγεί, ποίημα το ποίημα, προς την ελευθερία, ερωτική, ηθική, πολιτική. Ο μεταμύθος της Σαπφώς τελεί διαρκώς εν εξελίξει στην τρέχουσα ποιητική περίοδο του Χαραλαμπίδη, χωρίς να παύει διαρκώς να αιφνιδιάζει τον αναγνώστη, να τον εκπλήσσει, ακόμη και να τον σκανδαλίζει [Χαραλαμπίδης 2019β: 172]. Ο χαραλαμπίδειος μεταμύθος, εν τέλει, στοχεύει στην υποβολή ερωτήσεων για την ανθρώπινη ύπαρξη, στη θέαση του κόσμου με νέα οπτική.

Campbell). Πιθανότατα προέρχεται από *επιθάλαμο* τραγούδι της Σαπφώς, στο οποίο ένα κορίτσι συγκρίνεται με ένα απρόσιτο για τους τρυγητές μήλο που βρίσκεται σε ψηλό κλαδί.

Βιβλιογραφία

- Πετρίδης Α.Κ.* Χαραλαμπίδης σκόπτων: Νέες χρήσεις της μεθιστορικής μεθόδου προς σχολιασμό της άμεσης επικαιρότητας στις όψιμες συλλογές του Κυριάκου Χαραλαμπίδη // *Θέματα Λογοτεχνίας* 59, 2019. Σ. 66–79.
- Στράτη Π.* Η μνήμη ως μεταμυθική συντεταγμένη στον χαραλαμπίδειο μύθο Οδυσσέα-Πηνελόπης // *Α.Κ. Πετρίδης, Δ. Δημητρίου (επιμ.). Γλώσσας Ίμερος: Η ποίηση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη*. 2021α (υπό έκδοση).
- Στράτη Π.* Ο μεταμυθικός Μεγαλέξανδρος του Κυριάκου Χαραλαμπίδη // *Πρακτικά 4ου Συνεδρίου των Νεοελληνιστών των Βαλκανικών Χωρών. Κομοτηνή, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας Δ.Π.Θ.* 22–24 Νοεμβρίου 2019. 2019β (υπό έκδοση).
- Χαραλαμπίδης Κ.* Κυδώνιον μήλον. Αθήνα: Άγρα, 2006.
- Χαραλαμπίδης Κ.* Ίμερος. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2012.
- Χαραλαμπίδης Κ.* Ηλίου και σελήνης άλω. Αθήνα: Ίκαρος, 2017.
- Χαραλαμπίδης Κ.* Ποιήματα 1961–2017. Αθήνα: Ίκαρος, 2019α.
- Χαραλαμπίδης Κ.* Εν δορί κεκλιμένος. Δοκίμια, Μελέτες, Άρθρα, Συνεντεύξεις. Αθήνα: Σοκόλη, 2019β.
- Χριστοδουλίδου Α.* Όψεις του αρχαιοελληνικού μύθου στην ποίηση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη. Αθήνα / Λευκωσία: Ηλία Επιφανίου, 2019.
- Campbell D. (ed.).* Greek Lyric I. Sappho and Alcaeus. Cambridge, Massachusetts, London: Loeb Classical Library, 1982.
- Petrides A.K.* Dialogising Aeschylus in the poetry of Kyriakos Charalambides // *V. Liapis, M. Pavlou, A.K. Petrides (eds.). Debating with the Eumenides: Aspects of the Reception of Greek Tragedy in Modern Greece.* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017. P. 83–99.
- Petrides A.K.* Menander's Leucadia: A re-examination of the fragments and a new chapter in the play's modern reception // *V. Mastellari (ed.). Frammenti e Dintorni / Fragmente im Kontext.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021. P. 163–187.
- Reynolds M.* The Sappho Companion. New York: St. Martin's Press, 2000.

KYRIAKOS CHARALAMBIDES AND THE VEILS OF METAMYTHICAL SAPPHO

P. Strati

*University of Belgrade, Belgrade, Serbia
penstrati@gmail.com*

In Kyriakos Charalambides' late poetic period, the references to mythical figures or historical personages who passed into the realm of myth are multiplied. A typical example is Sappho and the literary legend created

around her personality over the centuries. The poetic *doctrina* of the late Charalambides revamps, re-interprets, even entirely reconfigures the traditional mythical material. The project results in the creation of a personal version of the traditional myth, a particular Charalambidean *metamyth*, which utilises diverse strategies of handling the myth (which I call *metamythical schemata*), according to the specific ends of each poem.

The paper traces the gradual construction of Sappho's metamyth in the poetry of Kyriakos Charalambides, in relation to the intertextual dialogue developing both with Sappho's poetry and with the relevant literary myth, as formed from antiquity, with the contributions mostly of Menander (in *Lefkadia*) and Ovid (in the *Heroides*), until the modern era, with the version of Dionysios Solomos (in his *Saffo*, written in Italian). The paper investigates the gradual maturation of the Sapphic metamyth, as well as its function and purpose in each of the nine poems of Charalambides' Sapphic cycle, which are discussed in chronological order of composition: «Sappho in Sparta (mosaic of the 3rd century AD)», «Sappho in Leucas», «Epigram for two moons» and «Sappho's midnight» (*Quince apple* 2006), «Heavenly swallow» (*Desire* 2012), «Sappho (in the waves of Leucas)» and «Vasiliki» (*The Disk of the Sun and the Moon* 2017), and «Like the sweet apple» and «Sappho and Phaon» (unpublished).

Keywords: *Kyriakos Charalambides, Sappho, Charalambidean sapphic cycle, metamyth, metamythical method, metamythical schemata*

References

- Petridis A.K.* Charalampidis skopton: Nees chriseis tis methistorikis methodou pros scholiasmo tis amesis epikairotitas stis opsimes sylloges tou Kyriakou Charalampidi // *Themata Logotechnias* 59, 2019. P. 66–79.

- Strati P.* I mnimi os metamythiki syntetagmeni ston charalampideio mytho Odyssea-Pinelopis // A.K. Petridis, D. Dimitriou (ed.). Glossis Imeros: I poiisi tou Kyriakou Charalampidi. 2021a (in print).
- Strati P.* O metamythikos Megalexandros tou Kyriakou Charalampidi // Proceedings of 4th Conference of Researchers of Modern Greek in Balkan countries. Komotini, Democritus University of Thrace. 22–24 November, 2019b (in print).
- Charalampidis K.* Kydonion milon. Athens: Agra, 2006.
- Charalampidis K.* Imeros. Athens: Metaichmio, 2012.
- Charalampidis K.* Iliou kai selinis alos. Athens: Ikaros, 2017.
- Charalampidis K.* Poiimata 1961–2017. Athens: Ikaros, 2019a.
- Charalampidis K.* En dori keklimenos. Dokimia, Meletes, Arthra, Syntentefxeis. Athens: Sokoli, 2019v.
- Christodoulidou L.* Opseis tou archaioellinikou mythou stin poiisi tou Kyriakou Charalampidi. Athens / Lefkosia: Iliia Epifaniou, 2019.
- Campbell D. (ed.).* Greek Lyric I. Sappho and Alcaeus. Cambridge, Massachusetts, London: Loeb Classical Library, 1982.
- Petrides A.K.* Dialogising Aeschylus in the poetry of Kyriakos Charalambides // V. Liapis, M. Pavlou, A.K. Petrides (eds.). Debating with the Eumenides: Aspects of the Reception of Greek Tragedy in Modern Greece. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017. P. 83–99.
- Petrides A.K.* Menander’s Leucadia: A re-examination of the fragments and a new chapter in the play’s modern reception // V. Mastellari (ed.). Frammenti e Dintorni / Fragmente im Kontext. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021. P. 163–187.
- Reynolds M.* The Sappho Companion. New York: St. Martin’s Press, 2000.

Η ΜΕΛΠΩ ΑΞΙΩΤΗ ΚΑΙ Η ΑΤΕΛΗΣ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ

Κ.Α. Σχοινά, Στ. Ζάκκα

*Υπεύθυνη Σχολικών Δραστηριοτήτων Β/θμιας Εκπ/σης Ροδόπη / Φιλολόγος-Ιστορικός,
Κομοτηνή, Ελλάδα*

schinakaterina@yahoo.gr / stavroulazakka@hotmail.com

Στο ύστατο έργο της *Η Κάδμω* η ηλικιωμένη Μέλπω Αξιώτη επιχειρεί να επανασυγκολλήσει θραύσματα της ζωής και του έργου της σε μια ρηγματώδη αυτοβιογράφιση. Αφηγείται όπως λειτουργεί η ασθενής μνήμη της, αργά και διακεκομμένα. Η εισήγηση μελετά αυτή την ατελή αυτοβιογράφιση, που επεκτείνεται και σε άλλα κείμενα της Αξιώτη.

Λέξεις-κλειδιά: αυτοβιογραφία, αυτομυθοπλασία, αφήγηση, μνήμη, ταυτότητα

1. Η ατελέσφορη αυτοβιογράφιση

Η αυτοβιογράφιση πολύ περισσότερο από αναμνησιολογία είναι διαδικασία αυτοδόμησης [Lejeune 1975]. Οι νεωτερικές αυτοβιογραφίες, όμως, αμφισβητούν μια τέτοια δυνατότητα. Περισσότερο κλίνουν προς το ανέφικτο της αυτοβιογραφίας και προς το αδύνατο μιας συμπαγούς και αρραγούς αφήγησης, εξ ου και η συνακόλουθη άρση πολλών αφηγηματικών συμβάσεων που τις χαρακτηρίζει.

Ούτως ή άλλως, η όψιμη επανασυναρμολόγηση και νοηματοδότηση του εαυτού μέσω της αφήγησης (όπως ορίζεται συχνά η αυτοβιογραφία) προσκρούει εξαρχής σε εγγενείς δυσκολίες. Πρώτη δυσκολία είναι η ίδια η μνημονική ανάκληση, η *αυτοβιογραφική μνήμη*, θεμελιωμένη πάνω στον περίπλοκο συγχρονισμό βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών και πολιτισμικών διεργασιών. Η διαδικασία της ανάμνησης είναι αμφίβρολης αξιοπιστίας¹ και η ανα-

¹ Σύμφωνα με τον Edward S. Casey «η ενεργός μνήμη είναι αναξιόπιστη και ανυπότακτη στη μία και μοναδική αλήθεια καθώς επιδέχεται έρευνας και ερμηνείας, είναι δηλαδή διαθέσιμη στη δημιουργική επεξεργασία και μεταμόρφωση

σύνθεση του παρελθόντος μέσω της αυτοβιογράφησης έχει εν πολλοίς τον χαρακτήρα της κατασκευής, αφού αυτό που παρουσιάζεται ποτέ δεν υπήρξε με τον ίδιο τρόπο. Συντίθεται και παρουσιάζεται μια όψη του παρελθόντος που βασίζεται στις ενθυμήσεις, αλλά και στην έλλειψή τους, σε ενεργά στοιχεία, αλλά και σε κενά της μνήμης, σε λέξεις, αλλά και σε σιωπές. Η αυτοβιογράφηση συγκροτείται ρηγματικά, ενώ το αυτοβιογραφικό εγχείρημα μοιάζει ρευστό και ατελέσφορο.

Η αναζήτηση και ερμηνεία του παρελθόντος είναι, για τον αυτοβιογραφούμενο συγγραφέα, μια μακροχρόνια προσπάθεια που εγγράφεται σταδιακά μέσα στο έργο του, όχι μόνο στο αμιγώς αυτοβιογραφικό. Εξάλλου, μετά τον μεταδομισμό στη θεωρία της λογοτεχνίας ο ειδολογικός προσδιορισμός της αυτοβιογραφίας, όπως και των άλλων κειμενικών ειδών, κρίνεται αδύνατος ή άχρηστος κι αναζητούνται χαρακτηριστικά αυτοβιογραφίας σε κάθε μορφή γραφής, ακόμα και στη μυθοπλασία ή στην ιστοριογραφία².

Σήμερα η αυτοβιογραφία εκλαμβάνεται κυρίως ως πράξη που δοκιμάζει τα όρια και τις σχέσεις της με την μυθοπλασία. Από τις αρχές του 20ού αιώνα υπάρχει μεγάλη συζήτηση σχετικά με την αντίληψη για το υποκείμενο, την ταυτότητα, την αληθοέπεια, την ειλικρίνεια στις γραφές του εγώ³, οπότε ο όρος «αυτομυθοπλασία» που υιοθετείται κατά τις τελευταίες δεκαετίες αυτού του αιώνα (autofiction κατά τον Serge Doubrovsky⁴) δείχνει να συνοψίζει το παραπάνω κλίμα διερωτήσεων. Αν η παραδοσιακή αυτοβιογραφία προσπαθεί να αναπαραστήσει ρεαλιστικά κάποιον χαρακτήρα που όντως υπήρξε, η αυτομυθοπλασία τον μυθιστορηματοποιεί.

της εμπειρίας από τις ενεργές λειτουργίες της ανθρώπινης σκέψης και συχνά κατασκευάζει το παρελθόν» [Casey 1987: 15].

² Υποστηρίζεται ότι η αυτοβιογραφία μπορεί να συνιστά τρόπο ανάγνωσης ή κατανόησης που μπορούμε να συναντήσουμε σε κάθε είδος [Paul de Man 1979], ότι το σύνολο των έργων ενός συγγραφέα αποτυπώνει τον εαυτό του, άρα εν μέρει όλα τα έργα μπορούν να θεωρηθούν και αυτοβιογραφικά [Gusdorf 1991] ή ότι η αυτοβιογραφία είναι ο πειρατής-εισβολέας των λογοτεχνικών ειδών [Elizabeth Bruss 1976].

³ Η διαπλοκή πραγματικού και μη έχει, άλλωστε, παράδοση κυρίως στον νεωτερικό 20ό αιώνα, τη Virginia Woolf και τη «Νέα Βιογραφία», όταν η βιογραφία μετέρχεται τη φαντασία, για να αναδείξει τη δυσερμήνευτη, αλλά ζωτική περιοχή της ατομικής προσωπικότητας.

⁴ Αργότερα πολλοί ασχολήθηκαν με το «είδος», όπως οι Colonna, Genette, Darrieussecq, Gasparini, Michineau κ.ά.

2. Η προοδευτική αυτοβιογράφιση της Αξιώτη

Όλα τα παραπάνω εντοπίζονται λίγο πολύ στο τελευταίο έργο της Μέλπω Αξιώτη (1903–1973) *Η Κάδμω* (1972), με την ομώνυμη ηρωίδα της να αποτελεί alter ego της συγγραφέως στο πεζογράφημα αυτό⁵, προφανή συνέχεια του έργου *Το Σπίτι μου* (1965). Η *Κάδμω* γράφεται στη δύση της ζωής της Αξιώτη (σχεδόν 70 ετών) ως ρέκβιεμ βίου και έργου. Με αυτά τα δύο έργα της η Αξιώτη φαίνεται να κλείνει τον εργοβιογραφικό της κύκλο επιστρέφοντας στο πνεύμα των πρώτων νεωτερικών πεζογραφημάτων της *Δύσκολες νύχτες* (1938), *Θέλετε να χορέψουμε Μαρία;* (1940) και στην άντληση υλικού από την πλούσια δεξαμενή της μνήμης.

Η Αξιώτη της πρώτης και της τελευταίας συγγραφικής της περιόδου, λοιπόν, δείχνει να συντάσσει ένα (το ίδιο) αυτοβιογραφικό έργο εν προόδω, που άλλον δεν θα διέθετε επίλογο, αν δύο καλοί φίλοι της συγγραφέως, η εκδότρια του Κέδρου Νανά Καλλιανέση και ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος, δεν επέμεναν σθεναρά να την πείσουν για αυτό το τελευταίο συγγραφικό εγχείρημα, σε μια περίοδο γεμάτη αποκαρδίωση (γήρας, προβλήματα υγείας από χρόνιο άσθμα, προϊούσα αμνησία, οικονομική ένδεια, δικτατορία στην Ελλάδα όπου η Αξιώτη είχε επιστρέψει μετά από 18χρονη περίπου πολιτική αυτοεξορία και επώδυνη περιπλάνηση). Μεταξύ αυτοβιογραφίας και μυθοπλασίας τα τέσσερα προαναφερθέντα αξιωματικά πεζογραφήματα, με την υβριδική τους ασταθή, απρόβλεπτη και θραυσματική αρχιτεκτονική, κινούνται σε πεδίο ρευστότητας, συμπεριλαμβανομένης και της ειδολογικής. Κοντά στην αυτομυθοπλασία, αυτή η πολυδιασπασμένη σε χρόνο και έργα αυτοβιογράφιση επενδύει στην αρωγή της μνημονικής ανάκλησης και προσπαθεί να μυθιστορηματοποιήσει κι έτσι να ανασυστήσει μια ζωή που έχει παρέλθει: ό,τι ανασύρει κάθε φορά η μνήμη προστίθεται σταδιακά σε αυτή τη διαρκώς αναπτυσσόμενη αυτοβιογραφία, καμιά φορά επαναλαμβάνεται, άλλοτε επανέρχεται με διαφοροποιήσεις. Είναι επόμενο το αναγνωστικό σχήμα της αυτοβιογραφίας να μπορεί να εφαρμοστεί κι εδώ. Ο Σωνιέ, άλλωστε, συναντά εξαρχής στο «εν μέρει αυτοδιηγητικό» αφηγηριακό έργο *Δύσκολες Νύχτες* πολλά αυτοβιογραφικά στοιχεία και θεωρεί πως και το ώριμο *Το Σπίτι μου* «υπάγεται πρώτα στην κατηγορία της αυτοβιογραφίας, του ημερολογίου και των απομνημονευμάτων» [Saunier 2005: 81, 80]. Στην ίδια ακριβώς κατεύθυνση η Κακαβούλια χαρακτηρίζει την *Κάδμω* «κείμενο αυτοβιογραφι-

⁵ Για την καταγωγή και τις συνδηλώσεις του ονόματος Κάδμω, βλ. [Μικέ 1996: 101].

κής μυθολογίας» [Αξιώτη 2015: 103]. Καμωμένο με μνημονικά θραύσματα που διαρκώς ανασυγκολλά (ή και επινοεί) η εκάστοτε αφήγηση, αυτό το συνεχιζόμενο, «προσθετικό» αυτοβιογραφικό έργο της άτυπης αυτής τετραλογίας⁶ δεν μπορεί παρά να υπονομεύει την αφηγηματική αρτιότητα⁷.

3. Η Κάδμω ως αυτοβιογραφικός επίλογος

Ο επίλογος της αξιωματικής «αυτοβιογραφίας» *Η Κάδμω* είναι στην πραγματικότητα μια «παθολογία», καθώς η αυτοβιογράφιση συντελείται υπό το πρίσμα ενός εξασθενημένου οργανισμού που πάσχει και φθίνει. Το γήρας και οι συνέπειές του σε σώμα, πνεύμα και ψυχική διάθεση επιβεβαιώνουν διαρκώς τη δική τους αυτονομία και δύναμη, κινώντας το χέρι που γράφει. Η εμπειρία αυτής της ετερότητας είναι καταλυτική, αν και ανθρώπινη και πάγκοινη, όταν «σαν αντικείμενα- τα άτομα μεταβάλλονται, η ζωή τους γίνεται αγνώριστη», η όψη τους καταντά «μια υποψία από τα παλιά» και καταλήγουν «σαν τα παλαιά έργα [...] αδειασμένα απ' το αίμα τους, απ' τα μάτια, απ' τις φλέβες. Σαν τις μούμιες». Ομοίως κι η Κάδμω γερνά, «μαδά» σαν τις παλιές κούκλες: «Της πέφτουν τα μαλλιά, τα δόντια, τα χέρια δεν είναι πια σταθερά. Ούτε και το κεφάλι της». Τραγικά προσθέτει: «όταν θα στερηθείς τις λέξεις διαδοχικά, αυτό είναι το γήρας». Πώς κάνεις, λοιπόν, μια αναπαράσταση του εαυτού σου, όταν αυτός είναι ξένος, μισός, ελλιπής και όταν μάλιστα το επιχειρείς βασιζόμενος «στη θολούρα της μνήμης» [Αξιώτη 2015: 39, 38, 16, 32]; Το αίτημα για αρτιμέλεια είναι σύνθετο: η Αξιώτη μετατοπίζει την αναζήτηση μιας συμπαγούς αυτοβιογραφικής κατασκευής στην αναζήτηση της αυτοαποδοχής. Η αρωγή της γραφής ως μέσου ταυτοτικής αποκατάστασης και της αφήγησης ως αυτογνωστικής εμπειρίας είναι αναγκαία και γνωστή, καθώς η Αξιώτη διαρκώς βίωσε περιπλανώμενη νέες ξενότητες που ανέκαθεν εξόρκιζε μέσω της γραφής⁸.

Σε αυτή τη δεινή προσωπική συνθήκη, το ύστατο συμπεριληπτικό έργο της προσπαθεί να επανασυναρμολογήσει όλο της τον βίο (συγγραφικό βάπτισμα, πόλεμο, Κατοχή, περιπλάνηση και νόστο), το έργο, τη γλώσσα, τον εαυ-

⁶ Ολόκληρο σχεδόν το έργο της Αξιώτη έχει πραγματολογική προέλευση από τις εμπειρίες της στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

⁷ «Διαβάζεις το βιβλίο κομματιαστά[...]. Το ίδιο και η οντότητά σου, προσφέρεται κομματιαστά» [Αξιώτη 2015: 57].

⁸ «Το γράψιμο είναι σπουδαία υπόθεση» και «Τα βιβλία σου [...] τη ζωή σου δηλαδή» [Αξιώτη 2015: 74, 29].

τό της: η συγγραφέας «ξαναδιαβάζει τον εαυτό της καθώς τον ξαναγράφει» [Μικέ 1996: 85]. Ακόμα και μια ταπεινή λέξη ή φράση που ανασύρονται από τη θολωμένη μνήμη, ένα επεισόδιο ζωής, ένα διακειμενικό απόσπασμα κι ένας ήρωας ή μια ηρωίδα από προηγούμενο έργο της, οικεία συγγραφικά μοτίβα και θέματα, αυτοαναφορικά ψελλίσματα, γεγονότα βιωμένα και επινοημένα, όλα γίνονται η ταυτότητα της καταπονημένης συγγραφέως⁹. Η Αξιώτη δίνει φωνή στο πάσχον σώμα, το βιογραφεί και αυτοβιογραφείται, με όργανο μια γλώσσα που λίγο λίγο αναθυμάται και που αγωνίστηκε με πάθος να κρατήσει ζωντανή¹⁰. Με τιτάνια προσπάθεια να παλέψει με τον ελλείποντα χρόνο και την ελλείπουσα μνήμη, μεταφέρει στο κείμενό της την (μεταμυθοπλαστική) αγωνία της εργώδους ύστατης γραφής: αυτή συντελείται αργά και διακεκομμένα, όπως λειτουργεί η μνήμη ενός ηλικιωμένου ανθρώπου, και καταλήγει εκ των πραγμάτων σε ένα διάτρητο και ασταθές, νεωτερικό αυτοβιογράφημα.

4. Ατελέσφορος επίλογος;

Το αδύνατο μιας συμπαγούς και αρραγούς αυτοβιογραφικής αφήγησης είναι, όπως φαίνεται, η τελική διαπίστωση στην τελευταία αυτοβιογράφιση που επιχειρεί η γηραιά Αξιώτη. Δεν πρόκειται, ωστόσο, για αποτυχία. Η επιμονή των φίλων της για τη συγγραφή της *Κάδμωσ* παρέδωσε ένα έργο που λειτούργησε επιτελεστικά, ως ενεργός δράση¹¹, ως μικρή νίκη της συγγραφέως στις εγγενείς δυσκολίες της «αυτοβιογραφικής μνήμης», αλλά και ως πράξη αντίστασης στη βίωση μιας νέας ετερότητας, συνδεδεμένης με τη φθορά, τη λήθη, τη συγγραφική αλαλία. Μυθιστορηματοποιώντας τον αγώνα για την ανάκτηση της λέξης η Αξιώτη ανακτά τον εαυτό της, θρυμματισμένο, ανάπηρο και ατελή. Περισσότερο από κειμενική οντότητα, ο εαυτός που προκύπτει στον επίλογο της προοδευτικής αυτής αυτοβιογράφισης είναι απτό αποτέλεσμα μιας μακράς κι επώδυνης αυτογνωστικής διαδικασίας με μάλλον αίσιο τέλος: τη συμφιλίωση με το ατελέσφορο της επανασυναρμολόγη-

⁹ Πρόκειται για μια διαδικασία που συντελείται στην αυτοβιογραφία κατά τον Paul John Eakin, ο οποίος συνδέει την αφήγηση με τη δημιουργία ταυτότητας, θεωρώντας πως αυτή είναι εν τέλει η αντίληψη εαυτού [Eakin 2008].

¹⁰ Η γλώσσα είναι στοιχείο αυτοπροσδιοριστικό της συγγραφέως, η οποία στην πολυετή της αυτοεξορία αγωνιούσε αδιαλείπτως για την πιθανή απώλεια της μητρικής της γλώσσας κι επιχειρούσε έτσι τον νόστο της.

¹¹ «Είναι μικρός ο άνθρωπος. Μεγάλα είναι μόνο τα έργα του» είναι η επωδός του βιβλίου.

σης και νοηματοδότησης του εαυτού αλλά και της γραφής, που παραμένει ως το τέλος έκκεντρη.

Κάθε εποχή δικαιούται το δικό της «παρελθόν», ανάλογο με τις ανάγκες του παρόντος. Ως έργο εν προόδω η «αυτοβιογραφία» της Αξιώτη διασπείρεται στη λογοτεχνία της, αποκαλύπτοντας σε κάθε περίπτωση το παρελθόν που πρέπει να αναδειχθεί για την εκάστοτε συγκρότηση της παροντικής ταυτότητάς της. Έτσι, στα πρώτα συγγραφικά της χρόνια η Αξιώτη ανακαλούσε με το έργο της την πορεία προς την ενηλικίωση, έπειτα (στην ενήλικη ζωή) συγκροτούσε την πολιτική της ταυτότητα, αργότερα (στην εποχή του νόστου) αναδιφούσε στοιχεία μιας ελληνικής ταυτότητας συνδεδεμένης με τον απολεσθέντα παράδεισο του σπιτιού (βλ. *Το σπίτι μου*). Λίγο πριν από το τέλος, η ύστατη ταυτοτική αναζήτηση μεθερμηνεύεται σε συμφιλίωση με τη νέα ετερότητα, με την αποδοχή του φθίνοντος εαυτού (συμπεριλαμβανομένου και του συγγραφικού), αλλά και με τη ματιά στον μελλοντικό αναγνώστη, που έχει πάντα τον τελευταίο λόγο. Η Αξιώτη συνενώνει τη διαιρεμένη μνήμη σε έναν ενιαίο *μνημονικό τόπο* (την *Κάδμω*), κληροδοτώντας την ιστορία της ως ιστορία της γραφής (της), τον έναν εαυτό της.

Βιβλιογραφία

- Saunier G. (M.). Οι μεταμορφώσεις της Κάδμω. Αθήνα: Άγρα, 2005.
- Αξιώτη Μ. Η Κάδμω. Αθήνα: Κέδρος, 2015.
- Μικέ Μ. Μέλω Αξιώτη. Κριτικές Περιπλανήσεις. Αθήνα: Κέδρος, 1996.
- Bruss E. Autobiographical Acts: the changing situation of a literary genre. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976.
- Casey E.S. Remembering: A Phenomenological Study. Bloomington: Indiana University Press, 1987.
- De Man P. Autobiography as De-facement // Modern Language notes 94(5), 1979. P. 919–930.
- Eakin P.J. Living Autobiographically. How We Create Identity in Narrative. Ithaca / London: Cornell University Press, 2008.
- Gusdorf G. Lignes de vie: auto-bio-graphie. Vol. 2. Paris: Odile Jacob, 1991.
- Lejeune P. Le Pacte autobiographique. Paris: Seuil, 1975.

MELPO AXIOTI'S INCOMPLETE AUTOBIOGRAPHY

K.D. Schoina, St. Zakka

*School Activities Director, Directorate of Secondary Education, Komotini, Greece /
Historian, teacher of Philology and History, Komotini, Greece
schinakaterina@yahoo.gr / stavroulazakka@hotmail.com*

In her last work, *Kadmo*, the elderly Melpo Axioti attempts to re-glue fragments of her life and work in a cracked autobiography. She narrates how her weak memory works, that is, slowly and intermittently. The paper studies this incomplete autobiography, intersecting Axioti's literary works.

Keywords: *autobiography, autofiction, narrative, memory, identity*

References

- Saunier G. (M.).* Oi metamorfoseis tis Kadmos. Athens: Agra, 2005.
Axioti M. I Kadmo. Athens: Kedros, 2015.
Mike M. Melpo Axioti. Kritikes Periplaniseis. Athens: Kedros, 1996.
Bruss E. Autobiographical Acts: the changing situation of a literary genre. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976.
Casey E.S. Remembering: A Phenomenological Study. Bloomington: Indiana University Press, 1987.
De Man P. Autobiography as De-facement // Modern Language notes 94(5), 1979. P. 919–930.
Eakin P.J. Living Autobiographically. How We Create Identity in Narrative. Ithaca / London: Cornell University Press, 2008.
Gusdorf G. Lignes de vie: auto-bio-graphie. Vol. 2. Paris: Odile Jacob, 1991.
Lejeune P. Le Pacte autobiographique. Paris: Seuil, 1975.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΟΡΤΡΕΤΑ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ («ΤΑ ΡΩΜΑΪΚΑ») ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΤΟΥ «ΕΞ ΑΠΟΡΡΗΤΩΝ» (1641–1709)

Δ. Τζελέπης

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
dtzelepi@helit.duth.gr*

Θέμα της παρούσας ανακοίνωσης είναι οι προσωπικότητες των *Ρωμαϊκών*, της ρωμαϊκής, δηλαδή, ιστορίας του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, του αποκαλούμενου «ἐξ Ἀπορρήτων» (1641–1709). Πιο συγκεκριμένα, θα γίνει αναφορά σε ζητήματα, όπως: α) τα θέματα που ενδιαφέρουν ιδιαίτερα τον Φαναριώτη ιστορικό και τα οποία προβάλλει κατά τις περιγραφές του, β) η στάση του ίδιου απέναντι στις προσωπικότητες της ρωμαϊκής του ιστορίας, γ) η θέση αυτών των περιγραφών εντός της ιστορικής αφήγησης και η λειτουργία τους, σε σχέση με τον βασικό σκοπό της συγγραφής του συγκεκριμένου ιστορικού έργου.

Λέξεις-κλειδιά: Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο «ἐξ Ἀπορρήτων», *Τὰ Ρωμαϊκά*, ρωμαϊκή ιστορία, Πρώμος Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Πρώιμη νεωτερικότητα

1. *Τὰ Ρωμαϊκά* του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του «ἐξ Ἀπορρήτων»

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο αποκαλούμενος «ἐξ Ἀπορρήτων» (1641–1709), επιφανής Φαναριώτης του 17^{ου} αιώνα και «Μέγας Διερμηνεύς» της Υψηλής Πύλης, συνέταξε, μεταξύ άλλων, και μία ρωμαϊκή ιστορία, η οποία τιτλοφορείται *Τὰ Ρωμαϊκά*. Θέμα της ιστορίας αυτής –η οποία παρέμεινε ανέκδοτη μέχρι και τις ημέρες μας, κενό το οποίο κάλυψε η διδακτορική διατριβή του γράφοντος [Τζελέπης 2020]– είναι η ιστορία του ρωμαϊκού λαού *ab urbe condita*, έως και το έτος 238 μ.Χ., δηλαδή την εποχή του αυτοκράτορα Μαξιμίνου.

2. Οι προσωπικότητες των Ρωμαϊκών

Όπως είναι αναμενόμενο, από μία ιστορική αφήγηση δεν μπορούν να λείψουν τα δρώντα πρόσωπα, οι άνθρωποι, δηλαδή, εκείνοι που δημιουργούν –κατ’ ουσίαν– την ιστορία. Έτσι, λοιπόν, και στο έργο του Μαυροκορδάτου δεν είναι λίγοι εκείνοι που παρελαύνουν από τις σελίδες του ιστορικού αυτού έργου, στην ιδιαίτερα ευρεία έκταση της αφήγησης, η οποία καλύπτει χίλια και πλέον έτη. Ρωμαίοι και μη Ρωμαίοι, άνδρες και γυναίκες, ευεργέτες της ανθρωπότητας, αλλά και ολετήρες της, συνθέτουν μία πολύχρωμη και σύνθετη εικόνα, μία ευρεία ποικιλία ανθρώπινων χαρακτήρων, η μελέτη των οποίων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ειδικότερα, η παρούσα ανακοίνωση θα περιστραφεί, σε σχέση με το ζήτημα αυτό, γύρω από τρεις άξονες.

3. Οι πλευρές που ενδιαφέρουν τον ιστορικό

Αρχικά, θα γίνει απόπειρα να εντοπιστούν τα βασικά θέματα που ενδιαφέρουν ιδιαίτερα τον Φαναριώτη ιστορικό και τα οποία προβάλλει κατά τις περιγραφές των προσωπικοτήτων της ιστορικής του αφήγησης. Αυτό, λοιπόν, που προκύπτει από το ίδιο το κείμενο και τις πληροφορίες που αυτό μάς παρέχει είναι πως ο ιστορικός Μαυροκορδάτος ενδιαφέρεται, πρωτίστως, για την προσωπικότητα των ανθρώπων της ιστορίας του, χωρίς, ωστόσο, να αδιαφορεί –κάποιες φορές– και για την εξωτερική τους εμφάνιση. Από την άλλη, όσον αφορά στην προσωπικότητά τους, τον απασχολούν ιδιαίτερα όψεις του χαρακτήρα οι οποίες επηρεάζουν τόσο τη συμπεριφορά των περιγραφόμενων προσώπων έναντι των συνανθρώπων τους όσο και τον τρόπο με τον οποίο πολιτεύονται –όταν είναι, κυρίως, πρόσωπα πολιτικά– εντός της πόλης ή του κράτους τους.

4. Η στάση του ιστορικού έναντι των προσωπικοτήτων

Από την άλλη, ενδιαφέρον έχει το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίζει ο ιστορικός τις προσωπικότητες της ρωμαϊκής του ιστορίας. Ποια είναι, δηλαδή, η στάση του, όταν το πρόσωπο το οποίο τον απασχολεί εγγράφεται στη συλλογική συνείδηση ως μία προσωπικότητα θετικής προσφοράς; Αποκρύπτει τις –όποιες– αρνητικές του πλευρές ή όχι; Και αντίστροφα. Όταν βρίσκεται ενώπιον μιας προσωπικότητας το έργο της οποίας υπήρξε –κατά γενική ομολογία– αρνητικό, αποσιωπά ή καταγράφει τα ενδεχόμενα θετικά της στοιχεία;

Η επιθυμία του Μαυροκορδάτου να υπηρετήσει, ως ιστορικός, την αλήθεια, απαντά, εν ολίγοις, στα παραπάνω ερωτήματα. Έγνοια, δηλαδή,

του ιστορικού ήταν να δώσει στους αναγνώστες του μία κατά το δυνατόν αντικειμενική ιστορία, χωρίς να αποκρύπτει οτιδήποτε θα συνέβαλε στην πληρέστερη και την ορθότερη κατανόηση των αφηγούμενων γεγονότων. Άλλωστε, η ιστορία, ως επιστήμη και ως ανάγνωσμα, χαρακτηρίζεται από τον ίδιο τον ιστορικό «συνολαδική αληθεία» [Μαυροκορδάτος 1716: α']. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορέσει ο αναγνώστης να ωφεληθεί όσο το δυνατόν περισσότερο από την ανάγνωση της ιστορικής αφήγησης.

5. Η λειτουργία των περιγραφών εντός της ιστορικής αφήγησης

Ζήτημα, ωστόσο, ύστατο της παρουσίασης αποτελεί και η θέση που έχουν οι συγκεκριμένες περιγραφές εντός του πλαισίου της ιστορικής αφήγησης. Λαμβάνοντας υπ' όψιν την προγραμματική θέση του Μαυροκορδάτου –όπως αυτή εκφράζεται στο εισαγωγικό της ιστορίας των Εβραίων (της τιτλοφορούμενης *Τὰ Ιουδαϊκά*), που έχει τον τίτλο «Ο τῆς ξυγγραφῆς σκοπός»–, πως η ιστορία αποτελεί «ἀρχαιότητος ἄγγελον, σωρὸν μαθημάτων, διδάσκαλον φρονήσεως, βίου πίνακα, γένους ἀνθρωπίνου θέατρον, καὶ σάλπιγγα περίτρανον τοὺς πρὸ πολλοῦ τεθνεῶτας σὺν ταῖς πράξεσι τῶν σωρῶν διανιστῶσαν, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγουσαν» [Μαυροκορδάτος 1716: α'], από την οποία μπορεί ο αναγνώστης να αντλήσει πολύτιμα διδάγματα για τη δική του ζωή, καταλαβαίνουμε πως η παρουσία αυτών των προσωπικοτήτων καθίσταται εξόχως σημαντική, καθώς δίνει παραδείγματα βίου κατάλληλα είτε για μίμηση είτε για αποφυγή.

Αυτό αποκαλύπτει, για παράδειγμα, μία φράση από έργο του Μαυροκορδάτου, το τιτλοφορούμενο *Φροντίσματα*: «Αὕτη [δηλ. ἡ ιστορία] γὰρ ἔστι μεγίστη, καὶ ἐναργεστάτη διδάσκαλος τῶν ἠθικῶν, καὶ οἰκονομικῶν, καὶ πολιτικῶν τρόπων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἱστορουμένοις τῆς τε ἀγαθῆς, τῆς τε φαύλης διαγωγῆς τὰ προτερήματα, καὶ τὰ ἐλαττώματα ἐνὶ μαθεῖν, καὶ ὡς πρὸς παράδειγμα ἑαυτὸν ἕκαστος ἔχει μεταμορφῶσαι. Τὰ μὲν ἀγαθὰ καὶ περικλεῆ μιμούμενος, τὰ δὲ φαῦλα καὶ ἄδοξα βδελυττόμενος» [Μαυροκορδάτος 1805: 76].

Εκτός αυτού, δεν πρέπει να λησμονούμε πως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος είχε κατά νου να συγγράψει με τα ιστορικά –καθώς και με πολλά από τα υπόλοιπα του– έργα εγχειρίδια πολύτιμα στα χέρια των μελλοντικών ηγεμόνων. Για μιαν ακόμη φορά αποκαλυπτικός είναι ο λόγος του ιστορικού στα *Φροντίσματά* του: «Ἄνδρας δὲ πολιτικούς ὁποίων ὠφελιμάτων ἡ ἱστορία πλουτίζει; Καὶ γὰρ ἦν ἄλλος τις γραμμάτων ἀθέατος διὰ πάσης ἡλικίας ἔχει λαβεῖν πραγμάτων ἐμπειρίαν, ὃ τὰς ἱστορίας ἀναγνοὺς ἐφ' ἐνὶ καὶ μόνο ἔτει

τὰ ἐν χιλίοις ἔτεσι κατὰ πᾶσαν τὴν ὕφ' ἥλιον συγκυρήσαντα δύνата μαθεῖν, καὶ εἰδέναι μεγάλων Ἀνθρώπων σφάλματα, καὶ ὅπως αὐτοῖς ἢ ἀγαθὴ τύχη ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐτράπη, καὶ ὅπως ἰσχυραὶ ἀρχαὶ εἰς ἐξώλειαν μεταπεπτόκασι, ὅσων τε Ἀγαθῶν οἱ τοῖς ἤθεσιν ἐπεικεῖς ἀπολελεύκασι, ὅσα τε κακὰ πάμπολλοι πεπόνθασι δι' ἀκολασίαν τρόπου. Καὶ τοῖς τοιούτοις μαθήμασι, καὶ παραδείγμασιν ἔχει τῶν μὲν κακῶν ἀποσχέσθαι, πρὸς δὲ τ' ἀγαθὰ ῥυθμίσει τὸν ἴδιον βίον» [Μαυροκορδάτος 1805: 47].

Ένας ἀπὸ αὐτῶν τοὺς ηγεμόνες, ποὺ αναμφίβολα εἶχε στη σκέψη τοῦ Αλέξανδρου, υπήρξε ὁ γιος τοῦ, ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, μετέπειτα πρῶτος ηγεμόνας τῆς Μολδοβλαχίας.

Βιβλιογραφία

- Μαυροκορδάτος Α.* Ἱστορία ἱερὰ ἤτοι, τὰ Ἰουδαϊκά. Κατ' ἐπιτομὴν συγγραφέντα. Ἐν Βουκουρεστίῳ, 1716.
- Μαυροκορδάτος Α.* Φροντίσματα τοῦ ἐκλαμπροτάτου αἰοδίου Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αουστρίας: Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδότη, 1805.
- Τζελέπης Δ.* *Τὰ Ῥωμαϊκά* τοῦ Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου: κριτικὴ ἐκδόση. Ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή. Κομοτηνὴ: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2020.

PORTRAITS OF HISTORICAL CHARACTERS IN THE WORK «ΤΑ ῬΩΜΑΪΚΑ» (= *ROMAN HISTORY*) BY ALEXANDER MAVROCORDATOS THE “EXAPORIT” (1641–1709)

D. Tzelepis

Democritus University of Thrace, Komotini, Greece
dtzelepi@helit.duth.gr

The aim of this paper is to present the main historical figures as depicted by Alexander Mavrocordatos, the so called “Exaporit” (1641–1709), in his *Romaika* (= *Roman History*). More specifically we will refer to issues relevant to: a) Roman Empire’s people and facts described in the narration of this exquisite Phanariot his-

torian's text, b) his attitude towards these figures as personalities within the frame of his Roman History, c) their role within the historical narration as such and their symbolic character regarding the writer's extra-textual intentions when writing this historical text.

Keywords: *Alexander Mavrokordatos the "Exaporit", Roman History, Early Greek Enlightenment, Early Modernity*

References

- Mavrokordatos A.* Istoría iera itoi, ta Ioudaika. Kat' epitomin syngrafenta. Bucharest, 1716.
- Mavrokordatos A.* Frontismata tou eklamprotatou aoidimou Alexandrou Mavrokordatou tou ex Aporriton. Vienne: G. Vendotis, 1805.
- Tzelepis D.* Ta Romaika tou Alexandrou Mavrokordatou: kritiki ekdosi. Unpublished Dissertation. Komotini: Democritus University of Thrace, 2020.

Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ (ΣΚΟΠΙΜΟΥ) ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΛΑΘΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΤΙ-ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΚΑΤΑΠΙΕΣΤΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Β. Καντζέλη

*Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, Ελλάδα
nitsi@uoi.gr / vickykantzel@yahoo.gr*

Η εργασία πραγματεύεται μία ιδιαίτερη όψη της έννοιας του λάθους στη γλώσσα και στην επικοινωνία. Εμπλουτίζει τον προβληματισμό για τη διασύνδεση του λάθους με τις έννοιες της ελευθερίας, της φαντασίας και της δημιουργίας, ακόμη και της ανταρσίας απέναντι σε κατεστημένες δομές, ασφαλώς και γλωσσικές. Εντοπίζει μία περίπτωση στη σύγχρονη πολιτική ζωή της Ελλάδος στην οποία δεν αξιοποιείται μόνον με συγκεκριμένες βλέψεις η θετική συνέμφαση των χαμηλών ποιικιλιών της γλώσσας, αλλά οι παραγωγοί του λόγου επιχειρούν να δώσουν την εντύπωση της εκδήλωσης συμπαράστασης προς τα λαϊκά κοινωνικά στρώματα. Υποστηρίζει ότι οι γλωσσικές χρήσεις που αξιολογούνται ως «παραφθορές» στην επίσημη γλώσσα, μπορούν να λειτουργήσουν ως υπόσχεση για λιγότερο ηγεμονικά κείμενα, για απελευθέρωση της κριτικής έναντι των δημόσιων λόγων, και για ανατροπή της κυρίαρχης τάξης και των συσχετισμών της.

Λέξεις-κλειδιά: γλωσσικό λάθος, ηγεμονικά κείμενα, εξουσία, κατωτερότητα, συνεργατικές σχέσεις

1. Εισαγωγή

Το παρόν κείμενο βασίζεται στον αποκλεισμό του στιγματισμού του γλωσσικού λάθους ως «ταμπού» και ως εμπόδιου στην εξέλιξη της επικοινωνίας. Συμπυκνώνει και εμπλουτίζει θέσεις και απόψεις οι οποίες κα-

τατέθηκαν στο πλαίσιο μιας πρόσφατης συλλογικής επιστημονικής δουλειάς [Τσιτσανούδη-Μαλλίδη 2020β]. Εστιάζει στο λάθος ως επιλογή που συνδέεται αφενός με τις έννοιες της ελευθερίας, της φαντασίας και της δημιουργίας, και αφετέρου με μία διάθεση αντίδρασης και αμφισβήτησης των ποικίλων, οικονομικοπολιτικών status quo. Θεωρεί ότι ο φόβος για την πρόληψη ή την αποφυγή του λάθους ενδεχομένως οδηγεί σε αναστολή της επικοινωνιακής πρωτοβουλίας από την πλευρά του ομιλητή που αναγκάζεται να σιωπήσει, ώστε να αποφύγει τη δημόσια αποκάλυψη της υποτιθέμενης υστέρησης του. Και μια επικοινωνία σε αναστολή ή σε εγκατάλειψη, ενδεχομένως ισοδυναμεί με μια μειοδοσία απέναντι στη διεκδίκηση της βαθιάς κατανόησης, αλλά και με μια πιθανή εγκατάσταση παθητικότητας απέναντι στις εξουσίες και τις δικές τους ρητορείες¹. Επιπλέον, το κείμενο απηχεί απόψεις που έχουν διατυπωθεί στο πλαίσιο του 4ου Διεθνούς Θερινού Πανεπιστημίου «Ελληνική Γλώσσα, Πολιτισμός και ΜΜΕ»², στο οποίο και αναδείχθηκε μία εναλλακτική στάση απέναντι σε στερεοτυπικές αντιλήψεις για το γλωσσικό λάθος, όσο και εάν αυτές παραμένουν και σήμερα κραταιές ή δύσκολα ανατρέπονται.

2. Μεθοδολογία. Ερευνητικό αντικείμενο

Στο πλαίσιο του άρθρου, παρουσιάζονται στοιχεία αναφορικά με τις γλωσσικές δομές και λειτουργίες μέσω των οποίων αναπαριστάνονται οι αντιδράσεις του λεγόμενου «κινήματος των αγανακτισμένων» πολιτών που εκδηλώθηκε στην Ελλάδα μετά τα μέσα του Μαΐου του 2011³. Στα συνθήματα των διαδηλωτών του κινήματος εμφανίστηκαν γλωσσικά (ή και ορθογραφικά λάθη), που έδωσαν την εντύπωση ότι δεν οφείλονται απαραίτητα σε άγνοια ή λεξιπενία, αλλά είχαν ιδεολογικές καταβολές και αφορμήσεις [Τσιτσα-

¹ Βλ. και το σημείωμα της επιμελήτριας στο οπισθόφυλλο του συλλογικού τόμου «Το λάθος και η δυναμική του στη γλώσσα και στην επικοινωνία» [Τσιτσανούδη-Μαλλίδη 2020β].

² Βλ. [Τσιτσανούδη-Μαλλίδη 2017, 2020β].

³ Ο Γούτσος [2017] προχωρεί σε μία πολύ ενδιαφέρουσα σύγκριση των κειμένων των γενικών συνελεύσεων της πλατείας Συντάγματος με τα κείμενα των εφημερίδων και κάνει λόγο για μία σοβαρή απόκλιση ανάμεσα στην ταυτότητα του κινήματος και στην αποδιδόμενη ταυτότητα στα ΜΜΕ. «Ενώ οι διαμαρτυρίες αυτοπροσδιορίζονται ως αντίλογος στην κυρίαρχη πολιτική, τα ΜΜΕ προσπαθούν να τις ενσωματώσουν στον κυρίαρχο λόγο της εξουσίας» αναφέρει χαρακτηριστικά.

νούδη-Μαλλίδη 2012: 47–64]. Συγκεκριμένα μελετήθηκαν συνθήματα ενάντια στην πολιτική διαφθορά, στην οικονομική ύφεση και στην εφαρμογή του «μνημονίου συνεργασίας»⁴.

Τα συνθήματα αντλήθηκαν από συμβατικά μέσα ενημέρωσης, από εναλλακτικές πηγές, και μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Συγκέντρωση κειμένων έγινε και μετά από παρατήρηση των εκδηλώσεων διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος της Αθήνας⁵. Η ερευνητική προσέγγιση βασίστηκε στις αρχές της *Κριτικής Ανάλυσης Λόγου* [Fairclough 2003].

3. Το λάθος και οι βλέψεις του

Όπως διαπιστώθηκε, για την έκφραση των ποικίλων συγκρουσιακών καταστάσεων και των συναισθημάτων μεταξύ των θυμάτων του μνημονίου και της οικονομικής υστέρησης, επιστρατεύτηκαν πολυειδή δομικά σχήματα, με σαφή την υπεροχή των ονοματικών και ρηματικών δομών. Οι ρηματικές δομές ενσωμάτωσαν την απεικόνιση της βαθύτερης εμπλοκής του πολίτη στο αλγείνο και ψυχοφθόρο βίωμα της κρίσης, ενώ οι ονοματικές δομές χαρακτηρίζονταν από την περιγραφική λειτουργία που σε αρκετές περιπτώσεις εξειδικεύονταν λαμβάνοντας μία αμιγώς καταγγελτική της κατάστασης διάσταση.

Το στοιχείο του συναισθήματος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις παραφορές που προέκυψαν. Ανάμεσα στα συναισθήματα που αποτυπώνονταν με παραστατικό τρόπο ήταν αυτά της ανασφάλειας, της βδελυρίας και της γενικής απαρésκειας για τις εφαρμοζόμενες πολιτικές (*‘νεκραίλα’*, *‘σκατίλα’*, *‘φασιστίλα’*). Οι λέξεις-κλισέ σπάνιζαν, καθώς κυριαρχούσαν τα στοιχεία της ανατροπής των καθιερωμένων γλωσσικών κωδικών. Χαρακτηριστική ήταν η χρήση της γλώσσας-ταμπού με στοιχεία λόγου που κατά κανόνα εντάσσονται στο επίπεδο του χυδαίου ύφους (*‘Αφήστε μας να ζήσουμε, γιατί αλλιώς θα σας γ...’*). Εντοπίζονταν επίσης στοιχεία λαϊκού ύφους με φράσεις

⁴ Το πρώτο «μνημόνιο συνεργασίας» υπεγράφη ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ευρωπαϊκή Ένωση το Μάιο του 2010. Πρόκειται για εκτενέστατο κείμενο το οποίο περιγράφει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η Ελλάδα μπορεί να λαμβάνει ανά τακτά διαστήματα δανειακές δόσεις για να αποπληρώνει δόσεις παλαιότερων δανείων. Επίσης, αφορούσε στη λήψη μέτρων που σχετίζονται με τις περικοπές μισθών και συντάξεων και τη θέσπιση νέων φόρων με στόχο τη συγκέντρωση χρημάτων.

⁵ Για λεπτομέρειες αναφορικά με τα μεθοδολογικά στοιχεία και εργαλεία της έρευνας, βλ. και [Τσιτσανούδη-Μαλλίδη 2012].

και λέξεις από τη λεγόμενη «αργκό» ή τη διάλεκτο του περιθωρίου (‘‘ζεφτίλες’’, ‘λαμόγια’). Η μεταχείριση αυτών των γλωσσικών κωδικών αποκάλυπτε μία αποδοκιμαστική, εξυβριστική και προπηλακιστική διάθεση από την πλευρά των παραγωγών/φορέων του λόγου (‘Ουστ ρε!’).

Επιπλέον, απαντήθηκε το φαινόμενο της νεολογίας το οποίο ταιριάζει σε καινοφανείς δράσεις και πρωτοβουλίες (‘φασκελόμετρο’ κ.ά.). Άλλωστε το αποτέλεσμα του νεολογισμού προϋποθέτει γενεσιουργό διάθεση για παραγωγικούς σχηματισμούς, στοιχείο που χαρακτήριζε τους «αγανακτισμένους» και την ανατρεπτική τους διάθεση. Οι αναγνωρισμένες παραφθορές μιας τυπικής και επίσημης γλώσσας λειτούργησαν ως μία άμεση ή έμμεση υπόσχεση για συμμετοχικές και συνεργατικές σχέσεις σε μια κοινωνία περισσότερο συνεργατική (‘‘caring society’’) που ήταν από τα οράματα των εξεγερθέντων.

Γενικά, η λαϊκή γλώσσα λειτούργησε ως ένα είδος τεκμηρίου και μαρτυρίας του λαϊκού ερείσματος των «αγανακτισμένων» και αναδείχθηκε ως επιδέξιος κομιστής αντιεξουσιαστικών θέσεων.

4. Ευσύνοπτη επιλογική συζήτηση

Στο παρόν κείμενο επιχειρήθηκε μία πολύ συνοπτική αναφορά σε μία ενδεικτική περίπτωση λόγου από τη δημόσια σφαίρα, στην οποία παρατηρήθηκαν (σκόπιμες) παρεκκλίσεις και παραφθορές από τον επίσημο γλωσσικό κώδικα. Οι παρεκκλίσεις αυτές επιλέχθηκαν προκειμένου να αναδείξουν την άρνηση ή την αμφισβήτηση της εξουσίας και συγκεκριμένων επιλογών της πολιτικής εξουσίας. Το εργαλείο της γλώσσας επιστρατεύτηκε με τη μορφή που υπηρετούσε τις διαθέσεις των χρηστών και υποβλήθηκε σε τροποποιήσεις και συγκλίσεις προς τα κάτω, για να διευκολυνθεί η έμφαση της απόστασης που χωρίζει μερίδα των εξουσιαζομένων από τους εξουσιαστές. Οι παραφθορές στη γλώσσα ως όχημα αμφισβήτησης δεν είναι βέβαια πρωτοφανές φαινόμενο. Κάνοντας τις απαραίτητες αναγωγές, αρκεί να θυμηθούμε την περίπτωση της ανορθογραφίας στα κείμενα του Μέντη Μποστάνζογλου, του γνωστού ως Μποστ, που κατά τους Βουγιουκλή-Καμπάκη, Μπεκάκου και Φλιάτουρα [2020] λειτούργησε ως μέσο ειρωνείας και κριτικής στο γλωσσικό ζήτημα και στην καθαρεύουσα. Αντίστοιχες επισημάνσεις θα μπορούσαν να γίνουν και για την «αναρχική και εκκεντρική γλώσσα» του Ανδρέα Λασκαράτου [Κατωπόδη 2021: 158]. Άλλωστε, όσο πιο μακριά είναι ο δημιουργός από τις δυνατές επιλογές της συμβατικής γλώσσας, τόσο πιο ασυμβατικοποιημένος μπορεί να γίνει (Ντίνιας, 2020). Σε κάθε περίπτω-

ση αναδεικνύονται οι σύνθετοι μηχανισμοί της γλώσσας που αναλαμβάνουν να υπηρετήσουν την παικτική, τη σατιρική αλλά και την σαρκαστική ή χλευαστική διάθεση των χρηστών/πολιτών απέναντι σε αντιλαϊκές πολιτικές της εκάστοτε ιεραρχίας [Tsitsanoudis-Mallidis 2021].

Βιβλιογραφία

- Γούτσος Δ.* Ο αντίλογος των πλατειών και ο λόγος των ΜΜΕ στην Ελλάδα της κρίσης // *Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (επιμ.).* Ελληνική Γλώσσα, Πολιτισμός και ΜΜΕ. Από την αρχαιοελληνική Γραμματεία έως σήμερα. Αθήνα: Gutenberg, 2017. Σ. 346–387.
- Κατωπόδη Σ.* Η γλώσσα του Ανδρέα Λασκαράτου από γραμματική και λεξιλογική άποψη. Διδακτορική Διατριβή. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2021.
- Ντίνας Κ.* Επέστρεφε! Λογοτεχνικές ανορθογραφίες; // *Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (επιμ.).* Το λάθος και η δυναμική του στη γλώσσα και στην επικοινωνία. Αθήνα: Gutenberg, 2020. Σ. 132–160.
- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Ν.* «Αγανακτισμένων συνθήματα»: Γλωσσικές πραγματώσεις και ιδεολογικό πλαίσιο // *Νέα Παιδεία* 143, 2012. Σ. 47–64.
- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Ν. (επιμ.).* Ελληνική Γλώσσα, Πολιτισμός και ΜΜΕ. Από την αρχαιοελληνική Γραμματεία έως σήμερα. Αθήνα: Gutenberg, 2017.
- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Ν.* Ο δημοσιογραφικός λόγος από τη μεταπολίτευση έως τα «μνημόνια». Αθήνα: Gutenberg, 2020(α).
- Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Ν. (επιμ.).* Το λάθος και η δυναμική του στη γλώσσα και στην επικοινωνία. Αθήνα: Gutenberg, 2020(β).
- Fairclough Ν.* *Analysing Discourse.* London / New York: Routledge, 2003.
- Tsitsanoudis-Mallidis Ν.* *Greek Media Discourse from the reconstitution of democracy to the Memorandums of Understanding.* Washington D.C.: Harvard University, Center for Hellenic Studies, 2021.

THE CONNECTION OF THE (INTENTIONAL) LINGUISTIC ERROR WITH ANTI-AUTHORITARIAN DISPOSITION AND CLAIM LESS OPPRESSIVE TEXTS

N. Tsitsanoudis-Mallidis, V. Kantzeli

*University of Ioannina, Ioannina, Greece
nitsi@uoi.gr / vickykantzeli@yahoo.gr*

The paper deals with a particular aspect of the concept of error in language and communication. It enriches the reflection on the connection of error with the concepts of freedom, imagination and creation, and even rebellion against established structures, certainly linguistic. It highlights a case in the modern political life of Greece in which the positive emphasis of the low varieties of the language are not utilized only with specific aspirations, but the producers of the speech wish to give the impression of the manifestation of support to the popular social strata. It argues that language uses that are valued as “corruption” in the official language can serve as a promise for less hegemonic texts, for the release of criticism of public discourse, and for the overthrow of the ruling class and its correlations.

Keywords: *linguistic error, hegemonic texts, power, inferiority, cooperative relations*

References

- Goutsos D.* Ο αντίλογος των plateion και ο logos των MME stin Ellada tis krisis // N. Tsitsanoudi-Mallidi (ed.). *Elliniki Glossa, Politismos kai MME. Apo tin archaioelliniki Grammateia eos simera.* Athens: Gutenberg, 2017. P. 346–387.
- Katopodi S.* I glossa tou Andrea Laskaratou apo grammatiki kai lexilogiki aposi. Doctoral Dissertaion. Ioannina: University of Ioannina, 2021.
- Ntinis K.* Epestrefe! Logotechnikes anorthografies; // N. Tsitsanoudi-Mallidi (ed.). *To lathos kai i dynamiki tou sti glossa kai stin epikoinonia.* Athens: Gutenberg, 2020. P. 132–160.

- Tsitsanoudi-Mallidi N.* «Aganaktismenon synthimata»: Glossikes pragmatoseis kai ideologiko plaisio // *Nea Paideia* 143, 2012. P. 47–64.
- Tsitsanoudi-Mallidi N.* (ed.). *Elliniki Glossa, Politismos kai MME. Apo tin archaioelliniki Grammateia eos simera.* Athens: Gutenberg, 2017.
- Tsitsanoudi-Mallidi N.* *O dimosiografikos logos apo ti metapolitefsi eos ta «mnimonia».* Athens: Gutenberg, 2020(a).
- Tsitsanoudi-Mallidi N.* (ed.). *To lathos kai i dynamiki tou sti glossa kai stin epikoinonia.* Athens: Gutenberg, 2020(b).
- Fairclough N.* *Analysing Discourse.* London / New York: Routledge, 2003.
- Tsitsanoudis-Mallidis N.* *Greek Media Discourse from the reconstitution of democracy to the Memorandums of Understanding.* Washington D.C.: Harvard University, Center for Hellenic Studies, 2021.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΛΟΙΔΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΛΚΑΙΟΥ

Γ. Τσομής

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
gtsomis@helit.duth.gr*

Η πολιτική λοιδορία ως λογοτεχνικό είδος εμφανίστηκε καταρχάς στη Αρχαϊκή Λυρική Ποίηση και συγκεκριμένα στην ποίηση του Αρχίλοχου και του Αλκαίου. Στην αρχαιότητα ήταν γνωστή μια ομάδα αλκαϊκών ασμάτων, τα οποία χαρακτηρίζονταν *στασιωτικά*, καθώς εκφράζουν πολιτικές θέσεις και συστήνουν αγωνιστική δράση εναντίον όλων εκείνων που κάθε φορά ανέβαιναν στην εξουσία της πόλης των Μυτιληναιών (πβ. τη μαρτυρία του Στράβωνα, 13.2.3). Έχουμε στην κατοχή μας αρκετά αποσπάσματα των ωδών του Αλκαίου, στα οποία ο ποιητής παραπέμπει σε επίκαιρα και σημαντικά για αυτόν και την *εταιρεία* του πολιτικά καθήκοντα και προβλήματα και επιτίθεται σφοδρά στους πολιτικούς του αντιπάλους με λοιδορίες. Πιθανότατα συνέθεσε ο ποιητής αυτές τις πολιτικές λοιδορίες για τους *εταίρους* του και όχι με στόχο να πλήξει άμεσα τους αντιπάλους του. Στην παρούσα μελέτη ερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους το λυρικό εγώ στον Αλκαίο επιτίθεται στον πολιτικό του αντίπαλο κακηγορώντας τον για ασέβεια που οδηγεί σε κατάχρηση της εξουσίας, για ταπεινή καταγωγή, για απολίטיστα συμπόσια, για σωματικά και άλλα ελαττώματα καταδεικνύοντας παράλληλα τη διαχρονική πρακτική αυτών των πολιτικών λοιδοριών.

Λέξεις-κλειδιά: Αλκαίος, πολιτική λοιδορία, εταιρεία, εταίροι, συμπόσιο, Πιττακός, Μυρσίλος

1. Εισαγωγή

Η πολιτική καριέρα του Λέσβιου ποιητή Αλκαίου (περ. 625 π.Χ. — περ. 580 π.Χ.) ξεκινά όταν στις αρχές του 6^{ου} αιώνα αναδεικνύεται έπειτα από εσωτερικές διενέξεις μεταξύ των αριστοκρατών τύραννος της Μυτιλήνης ο Μυρσίλος. Εναντίον αυτού συνωμότησαν με επίσημους όρκους μία ομάδα ευγενών, *εταιρεία*, στην οποία ανήκαν ο Πιττακός και ο ίδιος ο Αλκαίος. Ο Πιττακός όμως προσχώρησε στο Μυρσίλο, ο οποίος τον όρισε συνεξουσιαστή του. Η *εταιρεία* εξορίστηκε δύο φορές χωρίς να καταφέρει να αναρριχηθεί στην εξουσία. Γύρω στα 590 π.Χ. εξελέγη ο Πιττακός από όλον τον λαό των Μυτιληναίων σε *αίσουμήνη*. Ο Αλκαίος πολέμησε συνεχώς με τα τραγούδια του, τα οποία στην αρχαιότητα χαρακτηρίζονταν ως *στασιαστικά*, όχι μόνο τον Πιττακό αλλά και όλους τους πολιτικούς του αντιπάλους. Ισχυρό ποιητικό του όπλο ήταν η πολιτική λοιδορία, όπως μαρτυρούν οι αρχαίες πηγές¹.

Η λοιδορία (ή όνειδος, ψόγος, κακηγορία) παραπέμπει σε ένα λογοτεχνικό είδος με συγκεκριμένη δομή και με απώτερο στόχο τη δημόσια υποβάθμιση (γελοιοποίηση και περιθωριοποίηση) της προσωπικότητας ενός κατονομαζόμενου προσώπου, η οποία επιτυγχάνεται με όλα τα κατάλληλα μέσα στο πλαίσιο των αξιών, προτύπων και κανόνων που ισχύουν κάθε φορά σε μία κοινωνία (πβ. [Koster 1980: 39]). Στην παρούσα μελέτη ερευνώνται οι τρόποι, με τους οποίους το λυρικό εγώ στον Αλκαίο επιτίθεται στον πολιτικό του αντίπαλο κακηγορώντας τον. Η ασέβεια που οδηγεί σε κατάχρηση της εξουσίας, η ταπεινή καταγωγή, ο απολίτιστος χαρακτήρας, σωματικά και άλλα ελαττώματα είναι από τα κύρια θέματα που συνάγονται από τη μελέτη των διασωθέντων αποσπασμάτων των πολιτικών ωδών του Αλκαίου. Πιθανότατα συνέθεσε ο ποιητής αυτές τις πολιτικές λοιδορίες για τους εταίρους του και όχι με στόχο να πλήξει άμεσα τους αντιπάλους του (πβ. [Tsomis 2001: 168]).

2. Η λοιδορία στις πολιτικές ωδές του Αλκαίου — Θεματικές

α) Η ασέβεια του πολιτικού αντιπάλου

Στην ωδή 129 V., προσευχή του εξορίστου από τον Μυρσίλο και Πιττακό ποιητή στο τέμενος της θεϊκής τριάδας της Λέσβου (Δία, Ήρας και Διονύσου) ο Αλκαίος καταριέται τον Πιττακό να τον καταδιώξει η Ερινύα εκείνων (δηλ. των ανδρών, οι οποίοι εξαιτίας του έχασαν τη ζωή τους ή έπαθαν πολλά δεινά)

¹Πβ. Στράβ., 13.2.3, Διόδ. Σικ., 9.12. 3, Ιουλ., *Μισοπ.* 337 A–B.

γιατί δεν υπολόγισε τη βαρύτητα του όρκου εναντίον του Μυρσίλου αλλά τον καταπάτησε με τα πόδια του. Ο ποιητής χρησιμοποιεί χτυπητές και βαρυσήμαντες εκφράσεις (πβ. στ. 21–24) και επιζητεί να εμφανίσει τον Πιττακό ως έναν ασεβή πολιτικό, πράγμα που το επιτυγχάνει και με μία διπλή αντίθεση: από τη μια μεριά το ιερό περιεχόμενο του όρκου (στ. 14–20) έρχεται σε αντίθεση με τις ανόσιες πράξεις του Πιττακού και από την άλλη αυτές οι ανίερες και καταστροφικές ενέργειες αντιπαραβάλλονται με την ευσέβεια των προγόνων Λέσβιων, οι οποίοι οικοδόμησαν αυτό το τέμενος (στ. 1–3). Στόχος του ποιητή η ενίσχυση του μίσους των εταίρων και η αποστροφή τους εναντίον του ασεβούς και αποστάτη Πιττακού. Το ίδιο παρατηρούμε στα αποσπάσματα 67 V. και 167 V., ενώ στο απόσπασμα 298 V. ο ποιητής παραβάλλει τη στάση και το ανίερο έργο του Πιττακού εναντίον της *εταιρείας* με το ανόσιο έργο του Αίαντα του Λοκρού, ο οποίος σε κατάσταση φονικής μανίας (στ. 16) βίασε την κέτισσα Κασσάνδρα μέσα στο ιερό τέμενος της Αθηνάς. Ο Πιττακός ως δεύτερος Αίας εμφανίζεται το ίδιο απεχθής και άξιος της εσχάτης των ποινών όπως και ο Αίας.

β) Ο πολιτικός αντίπαλος ως *κακοπατρίδης*

Ο Αλκαίος δεν ξεχνά να δηλώνει την ταπεινή καταγωγή του πολιτικού του αντιπάλου σε αντιδιαστολή με την αριστοκρατική καταγωγή της *εταιρείας* του. Στα αποσπάσματα 129 V. και 298 V. ο Πιττακός δηλώνεται ως γιος του Ύρρα. Η χρήση του πατρωνυμικού εξαίρει τη Θρακική² άρα και ξενική καταγωγή του πατέρα Ύρρα καταδεικνύοντας έτσι τον Πιττακό ως μη Λέσβιο. Μάλιστα στο 70 V. τονίζει ο ποιητής ότι ο Πιττακός απέκτησε πολιτική δύναμη, επειδή παντρεύτηκε μία γυναίκα αριστοκρατικής καταγωγής από τη γενιά των Ατρειδών. Η αναφορά στη μητέρα και όχι στον πατέρα αποτελεί ψόγο για τη μη ευγενική καταγωγή του πολιτικού αντιπάλου, τη στιγμή που γυναίκες ως δημόσια και άρα γνωστά πρόσωπα θα ήταν είτε αυλητρίδες είτε πόρνες (πβ. 72, 11–13 V.).

γ) Ο άξεστος πολιτικός αντίπαλος και τα συμπόσιά του

Η ταπεινή καταγωγή του αντιπάλου φαίνεται από την απολίτιστη και ανάγωγη συμπεριφορά του· χαρακτηριστικό δείγμα τα συμπόσια, τα οποία διοργανώνει ή στα οποία συμμετέχει. Στην πρώτη στροφή του αποσπάσματος της ωδής 70 V. ο ποιητής περιγράφει μία παράδοση συμποτική πρακτική. Εκεί δεν παίζει κάποιος τον *βάρμο*, είδος λύρας, ψυχαγωγώντας τους υπόλοι-

² Πβ. Διογ. Λαέρτ., 1.74.1, *FGrH* 76 F 75 (= Τα 469 V.), *Σούδα*, Πιττακός (= T 469 V.). Βλ. και [Romney 2020: 99–100].

πους συμποσιαστές, αλλά ο βάρμος παίζει στο συμπόσιο. Το ίδιο το έγχροδο όργανο, προσωποποιημένο, λογίζεται ως συμποσιαστής και μάλιστα ο ποιητής χαρακτηρίζει τους υπόλοιπους συνδαιτυμόνες, με τους οποίους ο βάρμος διασκεδάζει, ως τιποτένιους φίλους («φιλώνων πεδ' ἄλεμ[άτων», στ. 4). Πρόκειται λοιπόν για ένα συμπόσιο στο οποίο κυριαρχεί η δυνατή μουσική και οι συμμετέχοντες είναι επιρρεπείς σε βαρβαρικές συμποσιακές τακτικές. Αυτή η εικόνα που παρουσιάζει ο ποιητής στους εταίρους του έρχεται σαφώς σε αντίθεση με τα πολιτισμένα συμπόσια της αριστοκρατικής αλκαϊκής εταιρείας. Ο Πιττακός δεν μπορεί να λογιστεί ως ευγενής. Συμμετέχει σε συμπόσια που μόνο κοινωνικά κατώτεροι άνθρωποι διοργανώνουν³. Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο Πιττακός κυβερνά την πόλη με τον ίδιο άγριο και άξεστο τρόπο, με τον οποίο συμμετέχει στα συμπόσιά του. Χαρακτηριστική είναι και η χρήση του ρήματος *δάπτω* (κατασπαράζω, στ. 7). Ως τέτοιος ο Πιττακός, τώρα που βρίσκεται μόνος του στην εξουσία, ας κατασπαράξει την πόλη, όπως έκανε και πριν με τον Μύρσιλο (στ. 7). Ο Αλκαίος περιμένει την κατάλληλη ευκαιρία για την ανατροπή του, εφόσον βέβαια ομονοήσουν οι πολίτες της Λέσβου εναντίον του.

Στις δύο πρώτες στροφές του αποσπάσματος 72 V. περιγράφεται σε χρόνο ενεστώτα μια συνεχής οινοποσία που διαρκεί νύχτα μέρα. Φαίνεται ότι όσοι συμμετέχουν σε αυτό το συμπόσιο γεμίζουν συνέχεια τα ποτήρια τους με άκρατο οίνο (βαρβαρική τακτική) και η μοναδική τους ασχολία είναι το συμποτικό παιγνίδι του κοττάβου, το οποίο παίζεται άγρια. Ως εθισμένος σε αυτό το συμποτικό παιγνίδι⁴ παρουσιάζεται ο πολιτικός αντίπαλος «κῆνος ὄνηρ» στη β' στροφή στο πλαίσιο ενός τέτοιου απολίτιστου συμποσίου. Σε ένα ακόμα απόσπασμα, 39 a b V., ο ποιητής κριτικάροντας συμποτικές συμπεριφορές ενός προσώπου που ανήκει στην ηγεσία της πόλης, παραπέ-

³ Χαρακτηριστικό εδώ είναι το επίθετο «ζοφοδορπίδας» που μας παραδίδει ο Διογένης ο Λαέρτιος (i 81) με την ερμηνεία που δίνει ο Πλούταρχος, *Συμποτικά προβλήματα*, 726 B: «ζοφοδορπίδαν ... ὡς ἀδόξοις τὰ πολλὰ καὶ φαύλοις ἠδόμενον συμπόταις».

⁴ Πβ. εδώ τη διαφωτιστική μελέτη του [Johansen 1986: 96–101] οποίος με πειστικό τρόπο απορρίπτει την περίπτωση να αναφέρεται το ρήμα «ὀνέτροπε» (στ. 8) στην πολιτική άνοδο και πτώση του «κῆνος...ὄνηρ» Υποστηρίζει ότι το «ὀνέτροπε» αφορά στη βολή των ρηχών πιάτων κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού του κοττάβου. Τα ρηχά αυτά πιάτα ή το νερό στην κανάτα θα μπορούσαν να είναι το αντικείμενο στο ρήμα «ὀννῶρινε» (στ. 9).

μπει μέσω μιας εκτεταμένης αναφοράς στην *conditio humana* σε ανάρμοστες και ανήθικες ενέργειες, οι οποίες θα επιφέρουν την τιμωρία του Δία.

δ) Οι σωματικές αδυναμίες και άλλα ελαττώματα στον χαρακτήρα του αντιπάλου

Όπως είδαμε στα αποσπάσματα 129 V. ο ποιητής δεν διστάζει ακόμα και σε μία προσευχή να λοιδορήσει τη σωματική διάπλαση του Πιττακού. Τον αποκαλεί φύσγωνα (φούσκα, κοιλαρά) για να δείξει και μεταφορικά ότι «καταβροχθίζει» την πολιτεία, πιθανώς με την εξορία που επέβαλε στην *εταιρεία* και με την προσχώρησή του στην πολιτική φατρία του Μυρσίλου (στ. 21–28). Ο Διογένης ο Λαέρτιος (i 81) μας παραδίδει ότι ο Αλκαίος λοιδορούσε τον Πιττακό για το πάχος του με το επίθετο *γάστρων*, ενώ μας δίνει και άλλα επίθετα για τον Πιττακό: *σαράπους* (με πόδια στρεβλά), *άγασυρτος* (με πλατυπόδια και βρωμιάρης), *χειρόπους* (με πόδια γεμάτα ραγάδες), *γάρρηξ* (αλαζόνας). Εκφράσεις και λέξεις όπως «ᾧ σκύρον» (167, 3)⁵ και «μάργος» (303 A, 14–15 V.) χρησιμοποιούνται για την παραφροσύνη του πολιτικού αντιπάλου⁶. Ανάμεσα στα θραύσματα από αλκαϊκούς στίχους συναντάμε και άλλες λοιδορίες παρμένες από το ζωϊκό βασίλειο, όπως «τράγος» (167, 5 V.), «ὄ κάπριος» (179, 7 V.), «πάλιν ἄ ὕς παρορίνει» (και πάλι η γουρούνα προκαλεί, απ. 393 V.), «ἄλώπαξ ποικιλόφρων» (παμπόνηρη αλεπού, 69, 6–7 V.) για κάποιον που εξαπάτησε την *εταιρεία* σε κάποιο εγχείρημά της.

3. Συμπεράσματα

Ο Αλκαίος ως αρχηγός μίας ομάδας αριστοκρατών, αφιερώνει την ποιητική του τέχνη προπάντων στο μεγάλο και συνάμα σκληρό καθήκον της απελευθέρωσης της Μυτιλήνης από τυράννους, πολιτικούς του εχθρούς, και της ανάρρησης του ίδιου και της *εταιρείας* του στην εξουσία. Το συμπόσιο της *εταιρείας* του είναι ο κατεξοχήν χώρος στον οποίο με την εκτέλεση των ωδών του, οι οποίες παραπέμπουν σε μικρής έκτασης μονοδράματα, επιζητεί ο ποιητής να κρατά αμείωτο το αγωνιστικό ενδιαφέρον των εταίρων του, να καταπολεμά τάσεις απελπισίας και παραίτησης των συναγωνιστών του και να επιτίθεται σε πολιτικούς του αντιπάλους ψέγοντας και λοιδορώ-

⁵ Πβ. Το ρήμα σκυράω: τρελαίνομαι, γίνομαι παράφρων τρώγοντας το φυτό σκύρον (Νίκ., *Θηρ.* 75).

⁶ Εδώ ας παραβάλλουμε και τη φονική manía του Αίαντα του Λοκρού στο μυθολογικό παράδειγμα της ωδής 298 V. (στ. 16), με τον οποίο συγκρίνεται ο Πιττακός.

ντας τους προκειμένου να διατηρήσει ή να ενισχύει το μίσος και την εχθρική στάση των εταίρων του εναντίον τους και προπάντων να διαφυλάξει την ενότητα του δικού του ομίλου. Με αρχηγέτη τον ποιητή Αλκαίο η πολιτική λαιδορία περνά στη λογοτεχνία του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα τόσο στην κωμωδία (Αριστοφάνης) όσο και στη ρητορεία (Δημοσθένης-Αισχίνης), στη λατινική λογοτεχνία (πβ. Κικέρων, *Κατὰ Πίσωνος, Β' Φιλιππικός*)⁷ και φτάνει μέχρι τις μέρες μας στις ιαμβικές πολιτικές επιθέσεις με σκοπό τη γελοιοποίηση, περιθωριοποίηση και συκοφαντική δυσφήμιση πολιτικών προσώπων.

Βιβλιογραφία

- Βολονάκη Ε.* Οικογένεια, καταγωγή και πολιτική λαιδορία στην κλασική Αθήνα // Λ. Αθανασάκη κ.α. (επιμ.). *Ιδιωτικός βίος και δημόσιος λόγος στην Ελληνική αρχαιότητα και στον διαφωτισμό. Μελέτες αφιερωμένες στην Ιωάννα Γιατρομανωλάκη.* Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2014. Σ. 167–199.
- Davies M.* Conventional Topics of Invective in Alcaeus // *Prometheus* 11, 1985. P. 31–39.
- Johansen H.F.* Alcaeus and the Kottabos Game // J.H. Betts, J.T. Hooker, J.R. Green (επιμ.). *Studies in Honour of T.B.L. Webster.* Vol. I, Bristol 1986. P. 93–101.
- Koster S.* Die Invective in der griechischen und römischen Literatur. Meisenheim am Glan: Hain, 1980.
- Romney J.M.* Poetry and Social Identity in Archaic Greece. Michigan: University of Michigan Press, 2020.
- Tsomis G.* Zusammenschau der frühgriechischen monodischen Melik (Alkaios, Sappho, Anakreon). Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001.
- Voigt E.-M.* *Sappho et Alcaeus: Fragmenta.* Amsterdam: Polak & van Gennepe, 1971.

THE POLITICAL INVECTIVE IN THE EARLY GREEK LYRIC: THE CASE OF ALCAEUS

G. Tsomis

Democritus University Thrace, Komotini, Greece
gtsomis@helit.duth.gr

The political invective as a literary form first appeared in early Greek lyric in the poetry of Archilochus and Alcaeus. A group of odes by Alcaeus, known in antiquity as *sta-*

⁷ Πβ. [Βολονάκη 2014: 167–199, Davies 1985: 31–39].

siotica, were composed against the backdrop of the struggle for the overthrow of the rulers of the city (*polis*) of Mytilene. These poems focus on aspects of the political upheaval which were important for the poet and his companions (*hetairoi*) and attack at the same time their political opponents with invectives. Strabo 13.2.3 attests: “Because of dissensions the city (sc. Mytilene) was ruled in those days by various tyrants, and the so-called ‘stasiotic’ poems of Alcaeus were written about them. Pittacus was one of the tyrants. Alcaeus abused him and the rest alike, Myrsilus and Melanchrus and the Cleanactids and others (...).” In all likelihood, the Lesbian poet sang these invectives for his *hetairoi*, attacking his opponents only indirectly. In my paper I will discuss all types of political invective concerning perjury, betrayal, abuse of power, humble origin, philistinism, physical defects in the surviving fragments of Alcaeus with reference to the poet’s particular (political) goals and their diachronic practice.

Keywords: *Alcaeus, political invective, hetaireia, hetairoi, symposium, Pittacus, Myrsilus*

References

- Volonaki E.* Oikogeneia, katagogi kai politiki loidoria stin klasiki Athina // L. Athanasaki k.a. (ed.). *Idiotikos vios kai dimosios logos stin Elliniki archaiotita kai ston diafotismo. Meletes aferomenes stin Ioanna Giatromanolaki.* Heraklion: Crete University Press, 2014. P. 167–199.
- Davies M.* Conventional Topics of Invective in Alcaeus // *Prometheus* 11, 1985. P. 31–39.
- Johansen H.F.* Alcaeus and the Kottabos Game // J.H. Betts, J.T. Hooker, J.R. Green (eds.). *Studies in Honour of T.B.L. Webster. Vol. I, Bristol* 1986. P. 93–101.
- Koster S.* *Die Invektive in der griechischen und römischen Literatur.* Meisenheim am Glan: Hain, 1980.
- Romney J.M.* *Poetry and Social Identity in Archaic Greece.* Michigan: University of Michigan Press, 2020.
- Tsomis G.* *Zusammenschau der frühgriechischen monodischen Melik (Alkaios, Sappho, Anakreon).* Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001.
- Voigt E.-M.* *Sappho et Alcaeus: Fragmenta.* Amsterdam: Polak & van Gennep, 1971.

Η ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΠΑΘΟΥΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

J. Hu

*Shanghai International Studies University, Shanghai, China
sontorini@gmail.com*

Οι ελληνομαθείς με μητρική γλώσσα την κινέζικη πάντα αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες ιδιαίτερα στις πλευρές που δεν υπάρχουν στην κινέζικη γλώσσα, όπως η κλίση των ρημάτων, τα γένη και οι πτώσεις των ονομάτων, η διάθεση και η φωνή κτλ., από τα οποία οι αυτοπαθείς αντωνυμίες είναι ένα από τα δυσκολότερα σημεία στην κατάκτηση της ελληνικής γλώσσας. Θα παρουσιαστούν οι κατηγορίες του αυτοπαθούς φαινομένου των δύο γλωσσών και τα χαρακτηριστικά τους από το μορφολογικό και το συντακτικό επίπεδο. Έμφαση δίνεται στις διαφορές τους των δύο γλωσσών οι οποίες προκαλούν δυσκολίες στην κατάκτηση, με σκοπό να διερευνηθούν οι κατάλληλες μέθοδοι της διδασκαλίας για το φαινόμενο αυτό.

Λέξεις-κλειδιά: ελληνική γλώσσα, κινέζικη γλώσσα, αυτοπαθείς αντωνυμίες, μέσα ρήματα, συγκριτική ανάλυση, διδακτικές προτάσεις

1. Εισαγωγή

Σε σύγκριση με τους Ευρωπαίους οι Κινέζοι κατακτούν την ελληνική γλώσσα με ιδιαίτερη δυσκολία λόγω της μεγάλης γλωσσικής απόστασης μεταξύ της ελληνικής και της κινέζικης. Για να έχει καλύτερη απόδοση η διδασκαλία μελετάμε διάφορες μεθόδους από τις οποίες η συγκριτική ανάλυση είναι ακόμα σημαντική και χρήσιμη. Κατά τη διδασκαλία η συγκριτική ανάλυση συμβάλλει στον εντοπισμό των παραγόντων που επηρεάζουν την απόδοση του λόγου. Σε αυτή τη μελέτη, το θέμα επικεντρώνεται στο αυτοπαθές

φαινόμενο ή αλλιώς το λέμε *αυτοπαθή στρατηγική* που είναι πράγματι μεγάλη δυσκολία για τους μαθητές με μητρική την κινέζικη. Θα αναλυθούν τα χαρακτηριστικά του αυτοπαθούς φαινόμενου στις δύο γλώσσες και θα συγκριθούν από διάφορες πλευρές, όπως την μορφολογία, την λειτουργία, την αναφορική δέσμευση κτλ., με σκοπό να δοθούν οι διδακτικές προτάσεις ώστε να κατακτήσουν οι φοιτητές πιο αποτελεσματικά αυτό το γλωσσικό φαινόμενο.

Η συγκριτική ανάλυση αναπτύσσεται με βάση τη θεωρία της συγκριτικής γλωσσολογίας που αποκαλείται επίσης συγκριτική γραμματική. Η θεωρία αυτή εστιάζεται στη σύγκριση των δύο ή παραπάνω γλωσσών από διάφορα επίπεδα όπως φωνητική, μορφήματα, λέξεις, φράσεις, προτάσεις και παραγράφους. Το αντικείμενο μελέτης επικεντρώνεται στη σημασία, πραγματολογία και την μετάφραση [Wang 2017: 29], καθώς έμφαση δίνεται στη μελέτη των διαφορών μεταξύ των διάφορων γλωσσών. Στην Κίνα η σύγκριση μεταξύ της κινέζικης και της ξένης γλώσσας επικεντρώνεται με τη σειρά στη σύνταξη, στις παραγράφους, στις λέξεις και στη γνωστική. Όσο για τις γλώσσες, βέβαια η σύγκριση μεταξύ της κινέζικης και της αγγλικής κυριαρχεί. Μετά είναι η σύγκριση της κινέζικης με τη ρωσική και την γαπωνέζικη γλώσσα. Άλλες ξένες γλώσσες, συμπεριλαμβανόμενες την ελληνική γλώσσα ακόμα δεν έχει τραβήξει την προσοχή των μελετητών. Τα τελευταία χρόνια η σύγκριση των γλωσσών διευρύνεται και σε άλλα έξω από την γλώσσα την ίδια επίπεδα όπως στην εθνική ιδεολογία, τον εθνικό πολιτισμό, την εθνική ιστορία κτλ. Η μελέτη αυτή θα περιοριστεί μόνο στη σύγκριση μέσα στις γλώσσες.

Αφού εμφανίστηκε η συγκριτική γλωσσολογία, σχετίζεται στενά με την διδασκαλία της ξένης γλώσσας για την οποία δημιουργήθηκε αρχικά. Έτσι εφαρμόζεται σημαντικά στην διδασκαλία της ξένης γλώσσας. Βάσει των χαρακτηριστικών της κινέζικης γλώσσας, πολλοί Κινέζοι μελετητές συμφωνούν ότι η συγκριτική ανάλυση είναι ακόμα η πιο χρήσιμη και κατάλληλη μέθοδος για την διδασκαλία της ξένης γλώσσας στους μαθητές με μητρική γλώσσα την κινέζικη.

2. Η αυτοπαθής στρατηγική στην ελληνική γλώσσα

Στην ελληνική γλώσσα η αυτοπαθής στρατηγική πραγματοποιείται κυρίως από τρεις τρόπους: 1) με αυτοπαθή αντωνυμία *ο εαυτός μου*, 2) με μέσα ρήματα, και 3) με πρόθεση *αυτο-* [Spathas 2015: 1298]. Για την πρώτη περίπτωση, η αντωνυμία κλίνεται και μπορεί να λειτουργεί ως υποκείμενο, αντικείμενο ή και προσδιοριστής. Έχει τις παρακάτω ιδιότητες: 1) αναφέρεται υποχρεωτικά σε κάποιο άλλο στοιχείο μέσα στην πρόταση, 2) το στοιχείο αυτό θα πρέπει

να προηγείται, και 3) η αυτοπαθής αντωνυμία θα πρέπει να συμφωνεί ως προς τα φ-χαρακτηριστικά με το ηγούμενο στοιχείο [Ρούσσου 2015: 156]. Η αναφορική δέσμευση συμφωνεί με την σχετική Αρχή: το α αναφορικά δεσμεύει το β, αν το α επιβάλλεται δομικά στο β και συμφωνεί με το β μέσα στο ελάχιστο πεδίο του (όπου το ελάχιστο πεδίο περιλαμβάνει την κεφαλή που είναι υπεύθυνη για την πτώση του αναφορικού και ένα υποκείμενο) [Ρούσσου 2015: 159]. Κατά τη δεύτερη περίπτωση τα μέσα ρήματα είναι τα ρήματα με μεσοπαθητική μορφολογία αλλά με μέση ερμηνεία. Προέρχονται κανονικά από ένα ενεργητικό ρήμα. Σε τέτοιες προτάσεις, συνήθως ο δράστης είναι επίσης και δέκτης. Με τον τρίτο τρόπο, χρησιμοποιείται η πρόθεση *αυτο-* μαζί με ένα παθητικό ρήμα. Όπως στη δεύτερη περίπτωση, στην πρόταση ο δράστης είναι και ο δέκτης. Όμως το ρήμα αυτό δεν μπορεί να έχει μέση ερμηνεία.

3. Η αυτοπαθής στρατηγική στην κινέζικη γλώσσα

Στην κινέζικη γλώσσα, η αυτοπαθής στρατηγική πραγματοποιείται με δύο μορφές: 1) με απλή αυτοπαθή αντωνυμία *ziji* και 2) με προσωπική αντωνυμία συν απλή αυτοπαθή αντωνυμία, δηλαδή «*ta ziji*», «*wo ziji*» κτλ. Η δεύτερη μορφή μοιάζει με την αυτοπαθή αντωνυμία στην αγγλική γλώσσα *himself*, *myself* κτλ. Επειδή έχει πολύ συγκεκριμένη αναφορά και περιορισμένη χρήση, δεν θα συζητηθεί στην παρούσα εργασία. Η αυτοπαθής αντωνυμία *ziji* έχει τις παρακάτω ιδιότητες: 1) αναφέρεται σε ένα ηγούμενο στοιχείο το οποίο κανονικό είναι έμψυχο, 2) μπορεί να χρησιμοποιείται μόνο για έμφαση και 3) μπορεί να αναφέρεται σε μια γενική έννοια. Η αυτοπαθής αντωνυμία μπορεί να λειτουργεί στην πρόταση σε όλες τις θέσεις, δηλαδή η κατανομή του είναι σχετικά ελεύθερα [Zhang 2008: 92].

4. Η συγκριτική ανάλυση των αυτοπαθών αντωνυμιών μεταξύ των δύο γλωσσών

Η συγκριτική ανάλυση αναπτύσσεται κυρίως στα τρία επίπεδα, όπως στην μορφολογία, στην λειτουργία και στην αναφορική δέσμευση. Όσον αφορά την μορφολογία, η αυτοπαθής στην ελληνική γλώσσα κλίνεται σε διάφορες πτώσεις και διαφορετικά πρόσωπα, ενώ η κινέζικη *ziji* δεν κλίνεται με τίποτα, πράγμα που προκαλεί αρκετά λάθη στην κατάκτηση. Στην λειτουργία, ο εαυτός μου μπορεί να λειτουργεί ως υποκείμενο, αντικείμενο ή προσδιοριστής ενός προηγούμενου ουσιαστικού. Στην κινέζικη γλώσσα η λειτουργία της *ziji*

είναι σχετικά ελεύθερα η οποία μερικές φορές αντιστοιχεί στην ελληνική αυτοπαθή αντωνυμία αλλά άλλες φορές αντιστοιχεί στην κτητική αντωνυμία *δικός μου* ή φράση *ο ίδιος*. Γι' αυτό τον λόγο μπερδεύονται οι μαθητές όταν θέλουν να εκφράσουν την έννοια *ziji*. Η αναφορική δέσμευση είναι το πιο δύσκολο σημείο. Για παράδειγμα, στην ελληνική γλώσσα η αυτοπαθής αντωνυμία αναφέρεται υποχρεωτικά σε ένα στοιχείο μέσα στην ίδια πρόταση ενώ στην κινέζικη γλώσσα δεν υπάρχει τέτοιος περιορισμός. Άλλωστε στην κινέζικη η *ziji* μπορεί να αναφέρεται στην κτητική αντωνυμία του υποκειμένου, πράγμα που απαγορεύεται στην ελληνική γλώσσα. Στο κεφάλαιο αυτό θα συγκριθούν αναλυτικά οι διαφορές μεταξύ τους.

5. Οι δυσκολίες στην κατάκτηση της αυτοπαθούς στρατηγικής

Εκτός από τις αυτοπαθείς αντωνυμίες, στην ελληνική γλώσσα υπάρχουν και άλλοι δύο τρόποι της αυτοπαθούς στρατηγικής οι οποίοι δεν υπάρχουν στην κινέζικη. Οι φοιτητές μπερδεύουν τα μέσα ρήματα με τα παθητικά ρήματα, καθώς και τα μέσα ρήματα με την πρόθεση *αυτο-*. Με βάση μερικά παραδείγματα που προέρχονται από τις ασκήσεις των μαθητών, εντοπίζονται τα δύσκολα σημεία.

6. Συμπέρασμα

Με βάση την παραπάνω συγκριτική ανάλυση, βρήκαμε τις μεγαλύτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι Κινέζοι μαθητές στην κατάκτηση των αυτοπαθών αντωνυμιών και γενικά της αυτοπαθούς στρατηγικής. Συνοψίζοντας τις κυριότερες διαφορές μεταξύ της κινέζικης και της ελληνικής γλώσσας στην πλευρά αυτή, σχεδιάζονται μερικές δραστηριότητες ώστε η κατάκτηση να είναι πιο αποτελεσματικά.

Βιβλιογραφία

- Ρούσσου Α.* Σύνταξη-γραμματική και μινιμαλισμός. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, 2015.
- Pan Wenguo.* Contrastive linguistics: Its application // *Foreign Languages in China* 17(1), 2020. P. 12–18.
- Spathas G.* Middle Voice and reflexive interpretations: afto-prefixation in Greek // *Natural Language & Linguistic Theory* 33(4), 2015. P. 1293–1350.
- Wang Wenbin.* On the Importance of Contrastive Linguistics in Language Studies // *Foreign Languages and Their Teaching* 5, 2017. P. 29–44.
- Zhang Ning.* A comparative study of Chinese “ziji” and English reflexives // *Journal of Xinjiang Education Institute* 24(1), 2008. P. 90–95.

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE REFLEXIVE PHENOMENON IN GREEK AND CHINESE

J. Hu

*Shanghai International Studies University, Shanghai, China
sontorini@gmail.com*

Greek-speakers of Chinese always face great difficulties, especially in aspects that do not exist in the Chinese language, such as the inflection of verbs, genders and the cases of names, mood and voice, etc., among which reflexive pronouns are one of the most difficult points in the acquisition of the Greek language. The categories of the reflexive phenomenon of the two languages and their characteristics from the morphological and syntactic level will be presented. Emphasis is placed on their differences between the two languages which cause difficulties in acquisition, in order to explore the appropriate teaching methods for this phenomenon.

Keywords: *Greek language, Chinese language, reflexive pronouns, middle verbs, comparative analysis, teaching methods*

References

- Roussou A.* Syntaxi-grammatiki kai minimalismos. Athens: Ellinika Akadimaika Ilektronika Syngammata kai Voithimata, 2015.
- Pan Wenguo.* Contrastive linguistics: Its application // *Foreign Languages in China* 17(1), 2020. P. 12–18.
- Spathas G.* Middle Voice and reflexive interpretations: afto-prefixation in Greek // *Natural Language & Linguistic Theory* 33(4), 2015. P. 1293–1350.
- Wang Wenbin.* On the Importance of Contrastive Linguistics in Language Studies // *Foreign Languages and Their Teaching* 5, 2017. P. 29–44.
- Zhang Ning.* A comparative study of Chinese “ziji” and English reflexives // *Journal of Xinjiang Education Institute* 24(1), 2008. P. 90–95.

**«ΚΑΥΧΩΜΑΙ ΠΩΣ ΣΕ ΕΧΩ ΦΙΛΟΝ»... Η ΣΧΕΣΗ
ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΜΕ ΤΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟ-ΦΙΡΑΡΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΝΗ ΤΟΥΣ
ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ**

Μ.Α. Χουλιάρα

*Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, Ελλάδα
chouliara.m@gmail.com*

Στο έργο *Βόσπορος εν Βορυσθένει* που εξέδωσε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο Φιραρής, το 1810 στη Μόσχα, δημοσίευσε είκοσι επιστολές που του είχε αποστείλει ο Ευγένιος Βούλγαρης στα χρόνια της παραμονής τους στη Ρωσία. Η ανακοίνωση αυτή θα επιχειρήσει μια συνοπτική πραγμάτευση του συνόλου των επιστολών, που έχουν αναδημοσιευθεί μόνο αποσπασματικά σε μελέτες που αφορούν τον Βούλγαρη, ώστε αφενός να αναδειχθούν όψεις της βιογραφίας τους, των πολιτικών τους ανησυχιών και εκτιμήσεων και της ψυχικής τους διάθεσης και αφετέρου να διερευνηθεί ο λόγος της δημοσίευσης των επιστολών από τον Φιραρή.

Λέξεις-κλειδιά: Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (Φιραρής), Βούλγαρης, Ρωσία, πολιτική, φιλία

1. Ευγένιος Βούλγαρης — Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος: Η διαδρομή τους μέχρι τη Ρωσία

Ο Ευγένιος Βούλγαρης (Κέρκυρα 1716 – Πετρούπολη 1806), κατά τη διάρκεια του μακρόχρονου βίου του ακολούθησε τη διαδρομή Επτάνησα, Ιταλία, Γιάννενα, Κοζάνη, Αθω, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη, Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, Γερμανία και εγκαταστάθηκε στη Ρωσία, έπειτα από πρόσκληση της Μ. Αικατερίνης, όπου έζησε τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια της ζωής του. Μεταξύ των αλληλογράφων του, κατά τη διαμονή στη Ρωσία, συγκαταλέγεται και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος του Ιωάννη (Κωνσταντινούπολη 1754 – Μόσχα 1819). Ο Αλέξανδρος διετέλεσε Μέγας Διερμηνέας

της Υψηλής Πύλης (1783–1784) και μετά την έκπτωσή του από το αξίωμα του Ηγεμόνα (Βοεβάδα) της Μολδαβίας (1785–1786), αντί να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, κατέφυγε στη Ρωσία και ονομάστηκε Φιραρής (φυγάς). Το 1810, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο του Ευγένιου, ο Αλέξανδρος εκδίδει το *Βόσπορος εν Βορυσθένει* στο οποίο συμπεριλαμβάνει και επιστολές που του απηύθυνε ο Βούλγαρης. Το περιεχόμενό τους επιβεβαιώνει ότι οι δύο Έλληνες, που η τύχη τους «εξόρισε» στον Βορρά, κατά την παραμονή τους στη Ρωσία συνδέονται με βαθιά φιλία, παρά τις ελάχιστες συναντήσεις τους. Μαρτυρία του Ivan Martynov επιβεβαιώνει ότι, μία από αυτές τις διαζώσης επαφές τους έγινε το 1787, στη Σχολή που ίδρυσε ο Βούλγαρης στην Πολτάβα [Batalden 1982: 14, 54–55, Bruess 1997: 79–80].

2. Φιλία — πολιτική — φιλοσοφία στην επιστολική επικοινωνία του Βούλγαρη με τον Φιραρή

Οι επιστολές που δημοσίευσε ο Φιραρής καλύπτουν τη χρονική περίοδο από 16/3/1787 έως 13/1/1802 και συμβάλλουν στη σκιαγράφηση του διανοητικού προφίλ του Βούλγαρη ενώ προβάλλουν τον ισχυρό δεσμό φιλίας μεταξύ των δύο ανδρών. Ο Βούλγαρης γράφει στον Φιραρή σε ύφος προσωπικό, από τα μύχια της ψυχής του, σε γλώσσα διαφορετική από τη δύστροπη που χαρακτηρίζει το δημοσιευμένο φιλοσοφικό του έργο καθώς και τις επιστολές που συμπεριέλαβε στο *Επιστολάριό* του [Βούλγαρης ΕΒΕ 2952, Αποστολόπουλος 2020], τονίζοντας επανειλημμένα το πόσο σημαντική θεωρεί τη φιλία τους.

Οι επιστολές του Φιραρή προς τον Βούλγαρη δεν έχουν εντοπισθεί. Το πόσο σημαντική όμως είναι και για τον Αλέξανδρο η φιλική του σχέση με τον Ευγένιο, φαίνεται στο ποίημά του «Προς τον Ε...». Στο ποίημα, δημοσιευμένο στο *Βόσπορος εν Βορυσθένει*, πολλές σελίδες πριν την παράθεση των επιστολών του Βούλγαρη, γράφει «Καυχώμαι πως σε έχω φίλον / Μετ' ευλαβείας υϊκής /... Στενάζω πλην εστερημένος / Πατρός τοιούτου και μακράν...» [Μαυροκορδάτος 1810: 238–243]. Στον τίτλο δεν αναφέρεται ολόκληρο το όνομα του Ευγένιου αλλά τόσο από την ακροστιχίδα των οκτώ πρώτων στροφών όσο και το περιεχόμενο, προκύπτει ότι απευθύνεται στον Βούλγαρη.

Από την πρώτη χρονικά επιστολή (16/3/1787) που του απευθύνει ο Ευγένιος, δεν διστάζει να εκδηλώσει τη χαρά που του δίνει αυτή η επικοινωνία τους, μια χαρά που εξακολουθεί να αποτυπώνεται μέχρι την τελευταία δη-

μοσιευμένη επιστολή. Κοινός τους πόθος, όπως διαφαίνεται, είναι η ελευθερία του Γένους. Το ενδιαφέρον του Ευγένιου για τον επί Μ. Αικατερίνης Β΄ Ρωσοτουρκικό πόλεμο (1787–1792), είναι ζωηρό σε όλες τις επιστολές που εμπίπτουν στη διάρκεια του. Με ενθουσιασμό περιγράφει τις πολεμικές προετοιμασίες και τις εξελίξεις, μνημονεύει τη συμμετοχή Ελλήνων στις ρωσικές δυνάμεις, ενώ δεν κρύβει την αισιοδοξία του για τη νίκη της Ρωσίας. Οι ελπίδες, που είχε εναποθέσει από χρόνια για την απελευθέρωση του γένους στη φωτισμένη απολυταρχία, όπως αυτή εκφραζόταν στο πρόσωπο της Μεγάλης Αικατερίνης και στη ρωσική προσδοκία, όχι μόνο παραμένουν ζωντανές αλλά αναζωπυρώνονται.

Πέρα όμως από αυτές τις επιστολές που άπτονται της πολιτικής σκέψης του Βούλγαρη, σημαντικές είναι και οι επιστολές από τις οποίες αντλούνται πληροφορίες για την καθημερινότητά του, τα ταξίδια του, τις αγωνίες του και την προσωπικότητά του εν γένει. Η μετάφραση της *Αινειάδας*, έργο που ανέλαβε κυρίως για πολιτικούς λόγους όπως προκύπτει από τις επιστολές καθώς και την αφιέρωση του έργου στην Μ. Αικατερίνη, κάθε άλλο παρά ευχαρίστηση του προξενούσε. Όπως αναφέρει ο ίδιος το εν λόγω πόνημα τον αναγκάζει να ζει απομονωμένος και να αποστερείται κάθε τι που θεωρεί τερπνό και ωφέλιμο [Μαυροκορδάτος 1810: 358–368]. Η δημόσια έκφραση στην αφιέρωση του έργου του στην Μ. Αικατερίνη [Στάϊκος 2020: 366–370] διαφέρει πολύ από την περιγραφή, στις επιστολές, της καθημερινότητάς του κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της μετάφρασης της *Αινειάδας*.

Οι «εξομολογήσεις» αυτές, ο αυτοσαρκασμός και το χιούμορ που διακρίνονται στις επιστολές του (ενδεικτικά αναφέρουμε τα σχόλια του για την κατάσταση της υγείας του [Μαυροκορδάτος 1810: 379]) είναι ένδειξη της εμπιστοσύνης και της εγγύτητας που ένωθε απέναντι στον Αλέξανδρο.

3. Τα συμφραζόμενα της δημοσίευσης των επιστολών

Παρότι οι επιστολές έχουν προσωπικό τόνο πραγματεύονται και φιλοσοφικά ζητήματα που αποτελούσαν κοινό πεδίο ενδιαφέροντος των δύο αντρών [Μαυροκορδάτος 1810: 347, 357, 374–375, 377]. Ο Φιραρής κατά τη νεότητά του εμφανίζεται ανοιχτός στις ριζοσπαστικές ιδέες. Για αυτή τη φιλοσοφική του στάση κατηγορήθηκε από αντίπαλους φαναριώτικους κύκλους. Τα γραπτά του, αναφέρει ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, αποτέλεσαν την αφετηρία της πολιτικής σκέψης του Ρήγα Φεραίου [Κιτρομηλίδης 2009: 312]. Στη Ρωσία τον συνόδευε ο απόηχος της φήμης για ηθική έκλυση στην Κων-

σταντινούπολη και η αύρα του μορφωμένου φυγά [Σπάθης1995: 323]. Είναι εύλογη υπόθεση, ότι η προβολή της βαθιάς φιλικής του σχέσης με τον Βούλγαρη, μέσω της δημοσίευσης των επιστολών του καθώς και η συμπερίληψη του ποιήματος «Προς Ε...», είχαν ως κύριο σκοπό την αποκατάσταση της φήμης του Αλέξανδρου. Πιθανόν στο πλαίσιο αυτό να εντάσσεται και το *Ποίημα Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου πρώην ηγεμόνος Μολδαβίας ερωτηθέντος παρά του σοφωτάτου Ευγενίου, τι πιστεύει, όπο ο Αλέξανδρος, αποδίδει ελεύθερα, με ποιητικό ύφος αλλά χωρίς δογματικές αλλοιώσεις, τους δώδεκα όρους του Συμβόλου της Πίστεως, επιβεβαιώνοντας έτσι την πίστη του στο Θεό και στο Ορθόδοξο δόγμα*¹.

Από τη μελέτη του περιεχομένου των επιστολών και των χρονικών αποστάσεων μεταξύ τους προκύπτει πως ίσως ο Φιραρής δημοσιεύει επιλεκτικά τις επιστολές του Βούλγαρη. Ο στίχος «Καυχώμαι πως σε έχω φίλον» είναι πάντως ενδεικτικός της σημασίας της φιλίας του με τον Βούλγαρη και της συμβολής της στην αποκατάσταση της φήμης του.

Βιβλιογραφία

- Αποστολόπουλος Δ.* Ευγενίου του Βουλγάρεως Επιστολάριον — Collectio Epistolica. Τ. Α΄ Τα κείμενα του πρώτου τόμου σε τυπογραφική μεταγραφή από το προσωπικό του χειρόγραφο. Αθήνα: ΟΜΕΔ, 2020.
- Δημαράς Κ.* Ελληνικός Ρωμαντισμός. Αθήνα: Ερμής, 1994.
- Κιτρομηλίδης Π.* Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2009.
- Μαυροκορδάτος Α.* Βόσπορος εν Βορυσθένει. Μόσχα: Εν τω της Κοινότητας Τυπογραφείω, 1810.
- Σπάθης Δ.* Φαναριωτική Κοινωνία και Σάτυρα // Δ. Σπάθης (επιμ.). Αλεξανδροβόδας ο ασυνείδητος. Κωμωδία συντεθείσα εν έτει αππε΄: 1785. Αθήνα: Κέδρος, 1995. Σ. 209–429.
- Batalden S.* Catherine II's Greek prelate Eugenios Voulgaris in Russia 1771–1806. New York: Columbia University Press, 1982.
- Bruess L.* Religion, Identity and Empire: A Greek Archbishop in the Russia of Catherine the Great. New York: Columbia University Press, 1997.
- Staikos K.* Eugenios Voulgaris's Edition of Virgil's *Aeneid*: Ideology and Politics. Latin in Byzantium III: Post-Byzantine *Latinitas*. Latin in Post-Byzantine Scholarship (15th–19th Centuries). Turnhout: Brepols, 2020. P. 361–461

¹Το ποίημα εξέδωσε ο Κ.Θ. Δημαράς από το χειρόγραφο με κωδ. 135, που βρίσκεται Συλλογή της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας [Δημαράς 1994: 239–241].

**“I AM PROUD OF HAVING YOU AS A FRIEND...”
EVGENIOS VOULGARIS’ RELATION
TO ALEXANDROS MAVROKORDATOS-FIRARIS
DURING THEIR STAY IN RUSSIA**

M.A. Chouliara

Democritus University of Thrace, Komotini, Greece
Chouliara.m@gmail.com

In his work *Bosporus in Borystheneis*, published 1810 in Moscow, Alexandros Mavrokordatos-Firaris included twenty letters by Evgenios Voulgaris addressed to him, during their common stay in Russia. This paper will attempt a brief analysis of their letters, which have been hitherto quoted only fragmentary in studies dedicated to Voulgaris, in order to highlight aspects of their biographies, their political attitudes and estimation, their moods. Besides, the paper will discuss the question of Firaris’ motives for the publication of the letters.

Keywords: *Alexandros Mavrokordatos (Firaris), Voulgaris, Russia, policy, friendship*

References

- Apostolopoulos D.* Evgeniou tou Voulgareos Epistolarion — Collectio Epistolica. Vol. A’ Ta keimena tou protou tomou se typografiki metagrafi apo to prosopiko tou cheirografo. Athens: OMED, 2020.
- Dimaras K.* Ellinikos Romantismos. Athens: Ermis, 1994.
- Kitromilidis P.* Neollinikos Diafotismos. Athens: MIET, 2009.
- Mavrokordatos A.* Vosporos en Vorysthenei. Moscow: Typografeio Koinotitas, 1810.
- Spathis D.* Fanariotiki Koinonia kai Satyra // D. Spathis (ed.). Alexandrovodas o asyneiditos. Komodia syntetheisa en etei apspe’: 1785. Athens: Kedros, 1995. P. 209–429.
- Batalden S.* Catherine II’s Greek prelate Eugenios Voulgaris in Russia 1771–1806. New York: Columbia University Press, 1982.

- Bruess L.* Religion, Identity and Empire: A Greek Archbishop in the Russia of Catherine the Great. New York: Columbia University Press, 1997.
- Staikos K.* Eugenios Voulgaris's Edition of Virgil's Aeneid: Ideology and Politics. Latin in Byzantium III: Post-Byzantine Latinitas. Latin in Post-Byzantine Scholarship (15th–19th Centuries). Turnhout: Brepols, 2020. P. 361–461.

Οργανισμός της Διεθνούς Συνέλευσης:

Α. Α. Λιπγάρτ (πρόεδρος), Μ. Β. Βιμπίκωφ (заместитель председателя), Ε. Β. Μποβρύσεβα, Β. Ν. Δαβύδωφ, Κ. Α. Κλιμόβα, Ю. Β. Μαντόβα, Ε. С. Ονούφριεβα, Ι. Β. Τρεσορούκοβα, Ε. Β. Τυπικίνα, Α. Α. Βαρλάμωφ

Επιστημονικό Συμβούλιο της Διεθνούς Συνέλευσης:

Δ. Ε. Αφινόγενοφ, ΡΑΝ (Ρωσία)

Μ. Β. Βιμπίκωφ, ΡΑΝ (Ρωσία)

Ζ. Γαβριιλίδου, Πανεπιστήμιο Δεμοκρίτα (Γrecία)

Α. Ю. Γρισίν, ΜΓЛУ, Αssociation neoэллинистов России (Ρωσία)

Я. Л. Ζαβούδσκαγια, ΜГУ имени М. В. Ломоносова (Ρωσία)

Κ. Α. Κλιμόβα, ΜГУ имени М. В. Ломоносова (Ρωσία)

Ю. Β. Μαντόβα, ΜГУ имени М. В. Ломоносова (Ρωσία)

Н. Μαυρέλος, Πανεπιστήμιο Δεμοκρίτα (Γrecία)

Н. Ματινιούδακις, Πανεπιστήμιο Γρανάδας (Ισπανία)

Β. Β. Μυχανόβα, ΜГУ имени М. В. Ломоносова (Ρωσία)

Π. Μουταβτζιχ, Белградский университет (Сербия)

Τ. Φ. Τεπερίκ, ΜГУ имени М. В. Ломоносова (Ρωσία)

Ι. Β. Τρεσορούκοβα, ΜГУ имени М. В. Ломоносова (Ρωσία)

Β. Σαμπάτακις, Πανεπιστήμιο Λούντα (Швеция)

Α. Φλιατούρας, Πανεπιστήμιο Δεμοκρίτα (Γrecία)

Οργανισμός της Διεθνούς Συνέλευσης

Α. Lipgart (πρόεδρος), Μ. Bibikov (αντιπρόεδρος), Ε. Bobrysheva, V. Davydov, Κ. Klimova, Yu. Mantova, Ε. Onufrieva, I. Tresorukova, Ε. Tupikina, Α. Varlamov

Επιστημονικό Συμβούλιο της Διεθνούς Συνέλευσης

Dmitry Afinogenov, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών, Ρωσία

Mikhail Bibikov, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών, Ρωσία

Ζωή Γαβριιλίδου, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ελλάδα

Aleksey Grishin, Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών της Ρωσίας

Yana Zabudskaya, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Ρωσία

Ksenia Klimova, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Ρωσία

Yulia Mantova, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Ρωσία

Νικόλαος Μαυρέλος, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ελλάδα

Νικόλαος Μαθιουδάκης, Πανεπιστήμιο της Γρανάδας, Ισπανία

Vita Mukhanova, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Ρωσία

Predrag Mutavdžić, Πανεπιστήμιο Βελγραδίου, Сербия

Tamara Teperik, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, Ρωσία

Irina Tresorukova, Κρατικό Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας

Βασίλειος Σαμπάτακις, Lund University, Σουηδία

Ασημάκης Φλιάτουρας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ελλάδα